

**GÖÇÜN 60. YILINDA BELÇİKA'DA YAŞAYAN EMİRDAĞLILAR:
KÜLTÜREL KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ceren Nisa ÖZEL

Eskişehir 2025

**GÖÇÜN 60. YILINDA BELÇİKA'DA YAŞAYAN EMİRDAĞLILAR:
KÜLTÜREL KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ**

Ceren Nisa ÖZEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2025

ÖZET

GÖÇÜN 60. YILINDA BELÇİKA'DA YAŞAYAN EMİRDAĞLILAR:

KÜLTÜREL KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

Ceren Nisa ÖZEL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2025

Danışman: Prof. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI

Bu araştırmada, Türkiye ve Belçika arasında 1964 yılında imzalanan işgücü anlaşmasının 60. yılında Belçika'da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin yaşadıkları topluma uyumları, anavatan algıları, tatil tercihleri, kültürel kimliklerindeki değişimler ve yatırım tercihleri kuşaklar arası farklılıklar göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Nitel olarak yürütülen bu çalışmada fenomenoloji modeli kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yoluyla belirlenen ve kartopu tekniği ile ulaşılan 29 katılımcı ile yüz yüze ve 3 katılımcı ile görüntülü görüşme aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Saha görüşmelerinin tamamı işgücü anlaşmasının 60. yılı olan 2024 yılında tamamlanmıştır. Görüşmeler Eskişehir ve Emirdağ'da ev ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Bulgular üçüncü kuşakla birlikte Belçika toplumuna entegrasyonun artması sonucunda sosyal, siyasal, ekonomik yaşamların pek çok bölümünde birtakım değişimler meydana geldiğini göstermektedir. Öte yandan kültürel, milli ve dini değerlerin muhafaza edildiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu değişim entegrasyonun asimilasyon niteliğinde olmadığı, Emirdağlıların kültür ve yaşam biçimleri konusunda muhafazakâr bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Bu araştırma, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla alanyazını kısıtlı olan Belçika Türklerini kuşak kıyaslaması yaparak incelemek açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Uyum, Anavatan, Kültürel Kimlik, Yatırım

ABSTRACT

PEOPLE FROM EMİRDAĞ LIVING IN BELGIUM IN THE 60TH YEAR OF MIGRATION: CULTURAL IDENTITY TRANSFORMATIONS

Ceren Nisa ÖZEL

Department of Sociology

Graduate School of Anadolu University, July 2025

Supervisor: Prof. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI

In this study, the adaptation of Emirdağ immigrants living in Belgium in the 60th year of the labor agreement signed between Turkey and Belgium in 1964 to the society they live in, their perceptions of their homeland, holiday preferences, changes in their cultural identities and investment preferences were examined by taking into account the differences between generations. This qualitative study used the phenomenological model. In-depth interviews were conducted face-to-face with 29 participants and with 3 participants via video calls who were determined through purposeful sampling and reached through the snowball technique. All field interviews were completed in 2024, the 60th anniversary of the labor agreement, and the data was compiled and published in 2025. The interviews were conducted in home environments in Eskişehir and Emirdağ. The analysis and evaluation of the data obtained throughout the research were made by the researcher. The findings show that as a result of the increase in integration into Belgian society with the third generation, some changes have occurred in many parts of social, political and economic life. On the other hand, it is observed that cultural, national and religious values are preserved. However, it has been revealed that the extent of this integration has not reached the level of assimilation, and the Emirdağ people have a conservative attitude towards their culture and lifestyle. This research is important in terms of examining the Belgian Turks, whose literature is limited compared to other European countries, by making a generational comparison.

Keywords: Generation, Adaptation, Homeland, Cultural Identity, Investment

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının her aşamasında bana ayrı ayrı yardım ve katkıları olan birçok kişiye teşekkür ve minnet borçluyum.

Başta bu çalışmanın her bir kelimesiyle birebir alakadar olan kıymetli hocam, Prof. Dr. Filiz GÖKTUNA-YAYLACI'ya bana sabır ve özenle yol gösterdiği ve desteklerini gün ve saat fark etmeksizin bir an bile esirgemediği için en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bana kıymetli vakitlerini ayıran ve çalışmama yol gösterecek kıymetli hikayelerini paylaşan tüm katılımcılarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çalışmama katılımcı bulmamda bana destek olan başta arkadaşım Türkan ASLANER olmak üzere tüm çevreme teşekkürlerimi sunuyorum.

Sevgili hayat arkadaşım, Sinan ÖZEL'e, bu süreçte ve her zaman yanımda olduğu, bana kolaylık gösterdiği ve çalışmalarına, beni sabırla dinleyip dahil olduğu için minnettarım.

Her an destek ve sevgisini bildiğim ve hissettiğim, biricik teyzem Şermin TAFRALI'ya tez çalışmam boyunca manevi desteğinden dolayı minnettarım.

Yüksek Lisans eğitim hayatımın bana kazandırdığı değerli arkadaşım Sevda DİLEK'e tez sürecimin her anında beni motive ettiği ve yanımda olduğu için minnettarım.

Çocukluğumuzdan bu yana hayatıma ışık olan ve uzakta olmasına rağmen kalben desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli dostum Adalet GÜNEL'e minnettarım.

Dünyaya geldiği andan itibaren varlığı ile hayatımın en önemli boşluğunu doldurduğu ve tez çalışmamda en kritik zamanlarda desteğini esirgemediği için biricik kardeşim Eren Yusuf AÇIKALIN'a minnettarım.

Teşekkürlerin hiçbir zaman yetmeyeceği, hayatımın her anında beni teşvik ve motive eden, sevgi ve sabırla her ihtiyacım olduğunda yanımda olan ve bu tez çalışmasının en zorlu aşamalarını desteği olmadan bitiremeyeceğim değeri ölçülemez annem Müşerref TAŞKIN'a her daim ve tüm kalbimle minnettarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ceren Nisa ÖZEL

02/07/2025

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Ceren Nisa ÖZEL

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (örneğin ChatGPT, Gemini, DALL-E vb.) üretken yapay zekâ programlarından destek almadığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından (örneğin çeviri, bilimsel makale vb.) desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ceren Nisa ÖZEL

**DECLARATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE
USAGE**

I declare that I do not received support from generative artificial intelligence programs (for example ChatGPT, Gemini, DALL-E, etc.) while preparing this thesis/dissertation. I have received support from generative artificial intelligence programs (for example language translation, access to scientific articles, etc.) during the preparation of the thesis/dissertation. I declare that I have checked the accuracy of the information I received from generative artificial intelligence programs.

I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Ceren Nisa ÖZEL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES	vii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI.....	viii
DECLARATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE USAGE.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç	8
1.3. Önem	8
1.4. Varsayımlar	9
1.5. Sınırlılıklar	9
1.6. Tanımlar	10
2. ALANYAZIN	11
2.1. Göç Olgusu ve İşgücü Göçü	11
2.1.1. Göç tanımı	11
2.1.2. Göç nedenleri.....	14
2.1.3. Göç çeşitleri	17
2.1.4. Göç türlerinin Türk dış göçü bağlamında değerlendirilmesi ...	22
2.1.5. Belçika-Türkiye arasında imzalanan işgücü anlaşması	24
2.2. Göçün Kuramsal Arka Planı	26
2.2.1. Göç kuramları.....	26
2.2.2. Kuramların Türk dış göçü bağlamında değerlendirilmesi	43

2.3.	İş gücü Anlaşmalarının Talep Tarafı Olarak Avrupa	47
2.4.	Avrupa'nın İş Gücü Taleplerinin Arzı Olarak Türkiye	51
2.5.	Türkiye ve Belçika	61
2.6.	Genelden özele bir bakış: Emirdağ'dan Belçika'ya İş Gücü Göçü..	70
2.6.1.	Emirdağ'dan Belçika'ya göç sürecinde itici faktörler.....	70
2.6.2.	Göçün yaygınlaşmasında “Kötü Ahmet” etkisi	71
2.6.3.	Göçün aşamaları ve kalıcılığı.....	72
2.7.	Belçika'da Yaşayan Emirdağlıların 60 Senelik Kültürel, Davranışsal, Fikirselsel, Manevi Uyum-Entegrasyon Süreçleri.....	73
2.7.1.	Uyum entegrasyon süreci	73
2.7.2.	Tatil tercihleri	82
2.7.3.	Anavatan algısı.....	86
2.7.4.	Dil bariyeri.....	91
3.	YÖNTEM	96
3.1.	Araştırma Modeli.....	96
3.2.	Çalışma Grubu	98
3.3.	Veri Toplama Tekniği ve Aracı	102
3.3.1.	Görüşme.....	102
3.3.2.	Gözlem	103
3.4.	Veri Analizi.....	104
4.	BULGULAR VE YORUM.....	108
4.1.	Belçika'da Yaşayan Emirdağlıların Uyum-Entegrasyon Süreçlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular	108
4.1.1.	Eğitim ve çalışma durumları	108
4.1.2.	Sosyalleşme tercihleri	113
4.1.3.	Sosyal çevreleri ve yeni arkadaşlıklarda kriterleri.....	117
4.1.4.	İthal gelin ve damatların entegrasyonu	120

4.1.5.	Camilere yüklenen anlam	123
4.1.6.	Belçika'nın gündem ve siyasetini takip etmeleri.....	125
4.1.7.	Yaşadıkları bölgede kullanılan dile hâkimiyetleri.....	131
4.1.8.	Yemek tercihleri.....	133
4.1.9.	Farklı dine mensup bir ülkede yaşama dair görüşleri	135
4.1.10.	Irkçılık ve kötü davranışa maruz kalma durumları.....	140
4.2.	Belçika'da Yaşayan Emirdağlıların Anavatan Algısına ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular.....	142
4.2.1.	Anavatan algıları.....	142
4.2.2.	Aidiyet hissi ve arada kalmışlık.....	146
4.2.3.	Türkiye planları	148
4.2.4.	Türkiye'nin gündem ve siyasetini takip etmeleri.....	151
4.2.5.	Temelli dönüş düşünceleri.....	154
4.2.6.	Belçika hakkında görüşler	159
4.3.	Belçika'da Yaşayan Emirdağlıların Tatil Tercihlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular.....	164
4.3.1.	Tatilin anlamı	164
4.3.2.	Tatilin süresi ve rotası	168
4.3.3.	Schengen bölgesinde olmanın anlamı	170
4.4.	Belçika'da Yaşayan Emirdağlıların Kültürel Kimliklerinin Şekilleniş Biçimlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular.....	172
4.4.1.	Müzik tercihleri.....	172
4.4.2.	Yemek ve yemek mekânı tercihleri	174
4.4.3.	Din ve dinle bağlantılı eylem ve tercihler	178
4.4.4.	Özel gün ve davetlere icabet	183
4.4.5.	Evliler, bekarlar ve ebeveynler açısından evlilik	185
4.4.6.	Toplumsal cinsiyet rollerinde değişim-ev işlerine katılım.....	191

4.5. Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Bireysel Ekonomileri ve Yatırım Tercihlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular	193
4.5.1. Yatırım ve birikim kararları.....	193
4.5.2. Türkiye’de sahip olunan gayrimenkuller	196
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	199
5.1. Tartışma.....	199
5.2. Sonuç.....	227
5.3. Öneriler.....	231
KAYNAKÇA	233
İNTERNET KAYNAKLARI	243
EKLER.....	244

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların kuşaklara göre cinsiyet bilgileri	98
Tablo 2: Katılımcıların yaş, kuşak ve cinsiyet bilgileri	98
Tablo 3: Katılımcıların medeni durumları	100

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmada sıkça yer verilen kavramların tanımları verilmiştir.

1.1.Problem

Göç olgusu, heybesinde karar almaktan, harekete geçmeye; yerleşmekten, uyum sağlamaya kadar birçok konuyu taşımaktadır. İnsanları bu kararı almaya sevk eden önemli nedenler olduğu kadar göçten yıllar sonra hem ayrılan yerde hem yerleşilen yerde hem de en önemlisi insanın bizzat kendinde meydana gelen değişimler de oldukça önemlidir. Göç kavramı genel itibarıyla bireyin veya bir topluluğun bir kültürel yaşam alanından bir diğerine kalıcı veya geçici biçimde yerleşmesini ifade eder (Joshi'den akt. Göktuna-Yaylacı, 2012a, s. 64). Göçün birden çok türü olduğu gibi her bir türünün de kendine has nedenleri vardır. Zorunlu ve gönüllü göçler bu türlere birer örnektir. Göçe sebep olan faktörler arasında can güvenliği, sağlık, yaşam kalitesini artırma arzusu, ekonomik kaygılar, toplumsal aidiyet problemleri gibi faktörler sayılabilir. Bu çalışmanın temelini oluşturacak olan, ekonomik kaygılar dolaylı göç etme durumu biraz açılırsa öncelikle bunun aynı zamanda yaşam kalitesini artırma arzusu ile de bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu tür göçler ise her zaman aynı biçimde gerçekleşmemektedir. Kimi zaman bireysel tercih ve harekete geçme sonucunda meydana gelebilirlerken kimi zaman ise devletler arasında yapılan anlaşmalar neticesinde bireyleri toplu olarak harekete geçiren süreçler olabilmektedirler. Bu çalışmada odaklanılacak olan göç süreci ise bu şekilde bir işgücü anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. İş gücü anlaşmaları dışarıdan (ülkesi dışından) emek talebinde bulunan bir ülke ile bunu karşılama taraftarı olan ülkeler arasında gerçekleşen anlaşmalardır. Tarihte bu işgücü anlaşmalarının örnekleri çokça görülmüştür ve görülmeye de devam etmektedir. Örneğin, 30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye-Almanya arasında, 5 Ekim 1967 tarihinde Türkiye-Avustralya arasında (Kafkas, Sarıış ve Şahin, 2014); 1964 yılında Fas-Belçika arasında (Gsir, Mandin ve Mescoli, 2015); 1955 yılında İtalya-Federal Almanya arasında (Erker, 1966, s. 88); 1956 yılında İspanya-Belçika arasında (Michielsen vd., 2013); ve yakın zamanda, 2023 yılında Fas-Azerbaycan arasında işgücü anlaşması 2023 (<http-1>) imzalanmıştır.

İşgücü anlaşmaları ile ülkeler birbirlerine çalışan nüfus aktarımı yaparlar. Daha doğru bir ifade ile, esas hedef alınan hareketlilik çalışan nüfusun aktarımıdır ancak bu nüfus aktarımı her zaman hedeflendiği kitle ile sınırlı kalmamaktadır.

Ülkelerde belirli zamanlarda işgücü açıkları meydana gelebilmektedir. Bunun nedeni kimi zaman savaşlar gibi oldukça yüksek sayıda can kaybı verilmesi olabilirken, kimi zaman ise gerçekleşen gelişmelere yeterli sayıda işgücünün ülke sınırları içerisinde temin edilememesi olabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde işgücünü dışarıdan temin etme ihtiyacının nedeni her iki sebeple de bağlantılıydı. Batı Avrupa ülkelerinde bir gelişme süreci olarak endüstrileşme hız kazanmıştır fakat bunun işgücü olarak karşılanabilmesi henüz savaştan büyük kayıplarla çıkmış ülkeler için kendi sınırları dahilinde pek mümkün olmamıştır. Bu da ülkelerin dış kaynaklara yönelmesine zemin hazırlamıştır (Göktuna-Yaylacı, 2012b, s. 1).

Batı Avrupa’da gerçekleşen bu nüfus yetersizliği dolayısıyla dışarıdan işgücü talebi olması dışında bir de çalışabilecek nüfus yeterli olmasına rağmen, bazı iş sektörlerinde bu var olan nüfus tarafından çalışmak için talep olmaması da ülkeleri dışarıdan işgücü talebinde bulunmaya itebilir. Örneğin, Zonguldak’ta bir maden şirketi sahibi madende çalışacak eleman bulamadıklarını ve buraya işgücünü Çin’de görüştükleri bir firmadan sağlayabileceğini belirtmiştir. (http-2)

Batı Avrupa ülkelerinin işgücüne ihtiyaçlarının olduğu dönemde Türkiye’nin aldığı aksiyona bakılacak olursa görülür ki Türkiye, Avrupa ülkeleri ile pek çok kez ikili işgücü anlaşması içerisinde bulunmuştur. Örnek olarak yukarıda da belirtildiği gibi Federal Almanya ile 1961 yılında imzaladığı anlaşma verilebilir. “İşçiler özellikle tarım ve inşaat, daha sonra ise endüstrinin bütün alanları için Türkiye’den Almanya’ya gitmeye başlamıştır (Kaya, 2008, s. 155)”. Bunun peşi sıra ise Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, İsveç gibi ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalar gelir (Kafkas, Sarmış ve Şahin, 2014). Her bir anlaşma beraberinde bir göç olgusunu da getirmiştir. İş gücü anlaşması ile göç eden kişiler zaman içerisinde göç ettikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşmiş ve çoğu zaman geri dönme fikrini gündemlerinden kaldırarak, aile birleşimleri ile geride bıraktıkları ailelerini de -şayet başlangıçta yalnız geldilerse- yanlarına almışlardır. Bu anlaşmalar sayesinde Batı Avrupa ülkeleri o dönemde var olan işgücü eksikliğini gidermiş olurlarken, göç eden kişiler ise ekonomik anlamda kazanımlar elde etmişlerdir. Bu anlaşmalar doğrultusunda gerçekleşen göçlerin geçici olmaları beklenmekteydi, ancak

bugün pek çok kişi ailesi ya da akrabalarından bahsederken “gurbetçi” kelimesini kullanıyorsa bu da gidenlerin bir kısmının hala geri dönmediğini gösterir, dolayısıyla süreç beklenildiği gibi geçici seyretmemiştir. Doğrusu başlangıçta her iki tarafın da beklediği durum, anlaşmalar doğrultusunda gerçekleşen göç sürecinin geçici seyretmesiydi. İş gücü ihtiyacını karşılamak adına anlaşmalar imzalayan ülkeler, gelen kişilerin bu işgücü ihtiyaçlarının son bulması durumunda kendi ülkelerine geri döneceklerini varsaymışlardı keza göç eden kişiler de yeterince birikim yaptıktan sonra ülkelerine geri dönmeyi planlıyorlardı. Fakat 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile işgücü tedarik etmiş ülkeler bu anlaşmalarını feshetmiş olmalarına rağmen aile birleşimleri gibi eylemler sonucunda göç eden kişilerin söz konusu ülkelerde varlıklarını devam ettirmeleri geçicilik planının her iki taraf için de beklenildiği gibi gerçekleşmemiş olduğunun kanıtıdır (Kafkas, Sarmış ve Şahin, 2014, s. 9). Ev sahibi ülkelerin davetlerinin sona ermesi ve işçi alımını durdurmalarının sonucunda göç süreci oldukça yavaşlamıştır, ancak yukarıda da bahsedildiği gibi tamamen durmamıştır. Aile birleşimi göçmenlerin temel haklarından ve onlar da bu haklarını kullanmışlardır. Aslında bu da nüfus aktarımının hedeflendiği ölçüde olmamasının gerekçelerinden biridir. İş gücü anlaşmaları ile göç alan ülkelerin bazıları yıllar içerisinde bu isteklerini geri çekmiş ve anlaşmaları sonlandırmak istemişlerdir. Örneğin, “1974 yılında yaşanan petrol krizine bağlı olarak Belçika yabancı işgücü alımını durdurmuş ve Türkiye ile yapmış olduğu işgücü anlaşmasının uygulamasını tek taraflı olarak uygulamadan kaldırmıştır (Kafkas, Sarmış ve Şahin, 2014, s. 46)”. Görünen o ki göçmen alımının durdurulması ya da anlaşmaların feshi arzu edildiği gibi göçmen akışını tamamıyla durdurmak için yeterli bir hamle olmamıştır. Aksine, geçici gördükleri bu göçmen alım süreci birden fazla kuşağa ev sahipliği yaptıkları uzun soluklu bir olguya dönüşmüştür.

Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanmış olan işgücü anlaşmalarından spesifik olarak Belçika ile Türkiye arasındaki anlaşmaya bakılacak olursa görülür ki esasen Belçika yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bir işgücü ihtiyacı içerisindeydi. Türkiye ile imzalamış olduğu anlaşmanın sonucunda bugün hala orada ikamet etmekte olan Türk vatandaşlarının birçoğunun kömür ocaklarında çalışmak için gitmiş oldukları bilinmektedir. Resmi olarak, anlaşma imzalanması sonucunda göçlerin artış göstermesi durumu 1964 yılında olsa da Türkiye’den Belçika’ya göçler 50’li yıllardan itibaren başlamış, elbette bir anlaşmanın imzalanması ise bu süreci daha da hızlandırmıştır. Bu göçlerin büyük bir kısmı ise Afyonkarahisar’a bağlı olan Emirdağ ilçesinden

gerçekleşmiştir (Sağdıç, 2022, s. 4). Yaşadıkları petrol krizi Belçika hükümetini bu anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmeye sevk etse de göç defteri orada kapanmamıştır. Belçika'ya işgücü olarak gitmiş kişilerin Türkiye'de kalan ailelerinin Belçika'ya göçleri ve Belçika'da yaşamakta olan kişilerin eş tercihlerini Türkiye'den yana kullanmaları gibi nedenlerle Türkiye'den Belçika'ya göç eden nüfus artmaya devam etmiştir. Sağdıç'ın (2022) çalışmasında göçlerin büyük kısmı Türkiye'den denmemektedir, aynı şekilde Afyonkarahisar şehrinden de denmemektedir; bu bilgide esas yoğun göç verişi noktası olarak Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesi diye belirtilmektedir. Bu elbette ilginç bir veridir, bunun da kendine has sebepleri olmalıdır. Emirdağ ilçesinden Avrupa ülkelerine göçler 1950-1959 yılları arasında başlamış olup, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren gitgide hız kazanmış, zaman içerisinde de sürekli hale gelmiştir. Bu göçlerin temelinde yatan neden Emirdağ bölgesinde tarıma dayalı bir ekonominin olmasıdır. Yıllar boyu süregelen düzende tarım faaliyetleri daha ziyade küçük tarım işletmeciliğine dayalı ve geleneksel yöntemler ile yürütülürken, tarımın mekanikleşmesi, küçük tarım işletmelerinin miras davası gibi sebeplerle dağılması, tarımsal yapıya uygun bir şekilde faaliyetlerde bulunan esnaflığın çökmesi ve bunların yanı sıra ilçede nüfusun da artması ilçe halkını Avrupa'ya göçe sevk eden sebepler olarak bilinmektedir (Tinas vd., 2023, s. 87).

Toplu göç hareketlerinde referans da oldukça kıymetli bir cesaret kaynağıdır. Çalışmak için gidenlerden gelen olumlu haberler, iş imkânlarına dair güzel bilgiler geride kalanların göçe meyletmesinde etkindir. Yine Emirdağ'dan Belçika'ya gerçekleşen göçlerin büyük bir kısmında etkisi olmuş olan Ahmet Öztürk, halk arasında bilinen adı ile Kötü Ahmet, burada örnek olarak gösterilebilir. Ahmet Öztürk'ün oğlu Mustafa Öztürk'ten alınan bilgilere göre (http-3) 60'lı yıllarda, daha doğrusu Belçika'ya göç ettiği zaman 48 yaşında olan Ahmet Öztürk Emirdağ'da çevresindekilere “Burada durmayın, yoksa hep aynı kalırsınız. Benimle Belçika'ya gelin. Her şeyinizi satıp gelin” gibi çağrılarda bulunmuş ve köy köy dolaşp insanları ikna etmeye çalışmıştır ve bu şekilde büyük kitlelerin göçüne önayak olmuştur.

Elbette gidenlerin referanslarının yanı sıra bir de göç alan ülkenin göçmenlere karşı tutumu, uyum politikaları, yaşam koşullarına dair bilgiler de çok kıymetlidir. Nihayetinde Türkiye'den Belçika'ya olan göç hareketinin üç temel aşamada gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle Emirdağ ilçesinden 1960'lı yıllarda hız kazanmaya başlayan göç hareketi,

1974'te anlaşmanın Belçika hükümeti tarafından sonlandırılmasından sonra aile birleşimiyle, 1982 yılı sonrasında ise aile kurma yoluyla devamlılığını sağlamıştır (Yaman, 2014, s. 283).

İş gücü açığını kapatmak ve kendine yeni bir hayat kurmak için (kimileri için kısa kimileri için uzun soluklu) pek çok insanın göç eyleminde bulunması yalnızca göç veren ve göç alan ülkeyi ya da bireylerin bizzat kendilerini ekonomik anlamda etkilememiştir. Aynı zamanda göç, göçmen aracılığı ile kaynak ve hedef ülkeler arasında kültürel öğelerin taşınması anlamına gelmektedir. Elbette bu kültürel alışveriş zaman alan bir süreçtir. Bu süreçler ise pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Göç alanındaki akademik çalışmalarda birinci kuşak göçmenlerin ve onların çocuklarının sosyal, ekonomik, kültürel entegrasyonları genel olarak çalışmak için tercih edilen konular olmuştur. Bu alanda pek çok ulusal ve uluslararası çalışmalar yapılmıştır (Güveli, 2019, s. 90). Gerek işgücü anlaşmaları ile gerekse anlaşma dahilinde olmayan göçlerle ilgili yapılan araştırmalarda ise Almanya'ya yapılmış olan göçler literatürde büyük bir yer kaplamaktadır. Almanya ile karşılaştırıldığında Belçika özelinde kaleme alınan “göç” temalı çalışmalar ise oldukça kısıtlıdır.

2025 yılı Temmuz ayı itibarıyla Belçika anahtar kelimesi Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde (Yöktez) toplam 70 çalışma içerisinde geçmektedir. Bu çalışmaların Sosyoloji temelli olanlarının sayısı 7'dir ve geri kalan çalışmalar Siyaset Bilimi, Psikoloji, Din, Coğrafya, Anatomi, Sanat Tarihi, Hukuk vb. alanlarda yayınlanmışlardır. Çalışmalar şu konular üzerinde yoğunlaşmıştır: Batı Avrupa Türkleri, Belçika'da yaşayan Türklerin kültürü ve kültürlerinin devamlılığı, uyum entegrasyon süreçleri ve yörecilik davranışları, göçlerin genel anlamda incelenmesi ve ticaret anlaşmaları, Türkçe kullanımı ve buna karşı olan tutumlar, evlilik yolu ile gerçekleşen göçlerde karşılaşılan durumlar, siyaset ve politika bağlamında Belçikalı Türkler ve deneyimleri, kimlik ve din açısından değerlendirmeler.

Göç söz konusu olduğunda uyum entegrasyon konusunun akademik alanda en çok çalışılan konuların başında geldiği söylenebilir. Bu alanda yapılan çalışmaların pek çoğu gidenlerin uyum entegrasyonlarını konu alırken göç sürecinin ilerleyen zamanlarında konular çocukların eğitimleri, ana dillerini kullanımları gibi konulara evrilmektedir. Uyum entegrasyon dendiğinde akla ilk ve çoğu kez sosyal yaşam gelse de bu kavram oldukça geniş bir meseleye temas etmektedir.

Entegrasyon eğitim, dil kullanımı, istihdama katılım, ekonomik statü, kültürlerarası birliktelikler, ayrımcılık algıları, yeni “vatan” algısının oluşumu ve bu “vatana” bağlılık durumu, yerel halk ile mesafe, politik tutum ve siyasi katılım gibi çok çeşitli alanlarda bir ölçüttür (Aslan, 2021). Beraberinde ise aidiyet, asimilasyon, çokkültürlülük, sentez, ötekilik gibi kavram ve konu başlıklarını getirir. Uyum ve entegrasyon konusuna bu çalışmada da temas edilmiştir. Uyum entegrasyondan tamamen bağımsız olmayan fakat daha fazla odaklanılmış olan kavram ise anavatan algısıdır.

Anavatan algısının genel manada köken ülkeye duyulan bağlılıkla ilgili bir kavram olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ise “Anavatan algısı kuşaklar arası bir anlam değişikliği göstermekte mi?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Anavatan algısı kuşakların her birinde bulunmaktadır, ancak biçim değiştirebilmektedir (Uysal, 2015). Birinci kuşak katılımcıların anavatan algısı daha güçlü ve hatıralar ile destekli iken ikinci ve üçüncü kuşaklarda bu algının birinci kuşaktan farklı olması beklenmektedir. İkinci ve üçüncü kuşaklarda da anavatan ile bir bağ bulunmaktadır ancak bu birinci kuşaktaki gibi sarsılmaz değildir ve sürekliliği de aynı değildir. Bu çalışmada anavatan algısının yaşanan “vatan” algısı ile karşılaştırılması ve birbirlerinin yerine geçip geçmediklerinin değerlendirilmesi ön plandadır. Bu aşamada etkisi olacak olan iki konudan biri tatil tercihleri, diğeri ise birikim ve yatırım konusudur.

Tatil tercihleri anavatan algısını değerlendirme noktasında faydası dokunabilecek bir alandır. Bu tercihlerin araştırılmasının altında yatan sebeplerden biri göçmenlerin tatil fırsatlarını nerede ve nasıl değerlendirdikleri üzerinden anavatan ile ilgili algısal çıkarımda bulunmaktadır. Yöktez’de “Tatil Tercihleri” konusu kapsamında yayınlanan 8 çalışma arasında bu çalışmanın konusu ile bağlantısı bulunan tek çalışma olan “Almanya’da Yaşayan Türkler’in Türkiye’ye Yönelik Tatil Tercihlerini Etkileyen Faktörler” doktora tezinde Yaşar’ın çıkarımları önemlidir. Yaşar’ın (2019) çalışmasında yaptığı anketler sonucunda elde ettiği veriler gösterir ki Almanya’da yaşayan Türklerin Türkiye’yi tercih etme nedenleri sırasıyla kendi ülkeleri olması, akraba ziyareti yapmak, yemeklerinin lezzetli olması ve her zaman tercih ettikleri tatil mekânı olması gibi nedenlerdir (s. 149). Kendi ülkesi olması nedeni burada dikkat çekicidir. Bu nedenlerin oran sırasına göre dizildiği göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkabilecek sonuç anavatan olarak hissedilen ülkenin yaşanan ülke olan Almanya değil, Türkiye olduğudur. Bu çalışma da Yaşar’ın çalışmasına benzer olarak Belçika’da yaşayan

Emirdağlıların tatil tercihlerinin ne olduğunu araştırmayı ve Türkiye'nin bu tercihler arasında nasıl bir konumda olduğunu bulmayı amaçlarından biri olarak seçmiştir.

Kendi başına bir veri sunabilecek olan aynı zamanda da anavatan algısı ile de bağlantılı olabilecek olan bir diğer konu ise yatırım ve birikim konusudur. 2010 yılında yapılmış bir çalışmada katılımcılarından biri ile yapılan görüşmenin bir bölümünde katılımcı kendilerinin Türk pasaportuna sahip olmalarının onlara Türkiye'de mal sahibi olma hakkı verdiğini dile getiriyor ve bunu yapmaktaki motivasyonunun bu alınan ev veya arazilerin ileride torunlarına ya da belki onların da torunlarına kalacak olması olduğunu belirtiyor. Aslında burada anavatan olarak benimsediği topraklarda uzun süre boyunca kendine ait bir alan olmasını istemesini duygusal olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Görüşmenin devamındaki ifadelerinde ise kendilerinden sonraki kuşakların Türk pasaportlarının olmadığını ve bunun onları Türkiye'de mal sahibi olma haklarından bir anlamda mahrum ettiğini söylüyor ve ekliyor; asla tam anlamıyla sahip olamadıkları alana, Türkiye'ye, nasıl ait hissedebilirler? (Şahin, s. 123). Elbette bir çalışmanın tek bir katılımcı yorumuna dayanarak bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir. Bu çalışma da yatırımlarını, birikimlerini nerede yaptıkları konusunda Belçika'da yaşayan Emirdağlılardan veri toplamak ve bu sonuçları kendi konu başlığı altında ve anavatan algısı başlığı altında değerlendirmeyi sorunsal edinmiştir.

Göç süreci beraberinde pek çok alanda değişimleri getirebilmektedir. Dil kullanımı, anavatan algısı, yatırım tercihleri, tatil tercihleri bunlardan bazılarıdır. Bir de kültürel kimliklerde gerçekleşebilen değişimler vardır. Bunlar kişilerin hem bireysel hem de toplu olarak yaptıkları faaliyetlerinde gerçekleşebilecek olan değişimlerdir. Yeme içme, müzik dinleme, gelenekleri uygulama, sosyalleşme gibi konular bu bireysel ve toplu faaliyetlere örnek olarak sayılabilir. Kültürel kimliklerin değişimleri ile ilgili çalışmasında Şahin (2010) Almanya'da yaşayan Türklerin "kültürleşmeleri" açısından onları Türk kültürlerini sürdürmeleri, Türk kimliklerini benimsemeleri, iletişim kurdukları kişileri Türkler arasından seçmeleri gibi alanlarda değerlendirmiş ve buradaki sonuçların Alman kültürünü benimseyip, Almanlarla iletişim kurmak ve Alman kimliğini benimsemekten çok daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca dikkate aldığı şey ise kuşaklar arası bir farklılık olup olmamasıdır, bu noktada da ulaştığı sonuç kuşakların ilerlemesi ile bu oranın düştüğü yönündedir (s. 124). Bu çalışma da Belçika'da yaşayan Emirdağlıların

kültürel kimliklerinin göçün 60. yılında bir değerlendirmesini yapmak ve aynı zamanda bunun kuşaklar arası bir karşılaştırmasını yapmayı hedef edinmiştir.

Bu bağlamda, göçün 60. yılında Belçika’da yaşayan Emirdağlıların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin değişimi ve kuşaklara göre farklılaşıp farklılaşmadığı bu çalışmanın sorunsalının oluşturmaktadır.

1.2.Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, Belçika’ya göçün 60. yılında, Belçika’da yaşayan Emirdağlıların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin nasıl olduğunu, kuşaklar arasındaki farklılara dayalı olarak irdeleyebilmektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların uyum-entegrasyon süreçleri nasıldır ve entegrasyon süreçlerinde kuşaklar arasında farklılıklar var mıdır?
2. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların anavatan algısı nasıldır? Anavatan algısı kuşaklar arası farklılık göstermekte midir?
3. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların tatil tercihleri nasıldır ve söz konusu tercihlerde yıllar içerisinde değişimler meydana gelmiş midir? Tatil tercihleri ve tercihlerin değişimi açısından kuşaklar arasında farklılıklar var mıdır?
4. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların kültürel kimlikleri nasıl şekillenmiştir? Kültürel kimliklerinin gelişim sürecinde kuşaklar arasında farklılıklar var mıdır?
5. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların bireysel ekonomileri nasıl şekillenmiştir? Birikim ve yatırım eylemlerinde ne gibi motivasyonları ve tercihleri bulunmaktadır ve bu noktada kuşaklar arasında farklılıklar var mıdır?

1.3.Önem

Problemde de ifade edildiği gibi; bu çalışma ile aynı temel üzerine oluşturulmuş geçmiş çalışmalar bulunmaktadır, ancak aynı temel üzere oluşturulurken bu çalışmada olduğu gibi “Emirdağlı göçmenleri” ana odak noktası olarak seçen Köktepe’nin 2008 yılında hazırladığı “Emirdağ ilçesinden Belçika’ya olan göçler” adlı çalışması, Göktuna-Yaylacı’nın 2012’de hazırladığı “Belçika’da yaşayan Türklerin yörecilik anlayışları ve toplumsal iletişim süreçleri: Belçika’daki Emirdağlılar ve Posoflulara ilişkin bir

araştırma” adlı çalışması ve Yaman’ın 2012 yılında hazırladığı “Evlilik yoluyla Afyon-Emirdağ’dan Belçika’ya gerçekleşen göçler ve yaşanan süreçler” adlı çalışması dışında çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran noktası ise Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinden Belçika’ya göçen bireylerin 2024 yılı itibarıyla güncel genel durumlarını ele alması (bu genel durumların ne olduğu çalışmanın amaç kısmında belirtilmektedir) ve ayrıca bu durumların da kuşaklar arası bir karşılaştırma yapılarak incelenecek ve değerlendirilecek olmasıdır. Hem güncel veriler elde edebilmek ve bu güncel veriler ile Avrupa’ya göç etmiş tüm göçmenler için genel bir öngörü sağlayabilmek adına hem de kuşaklar arası farklılıkların Emirdağlı göçmenler özelinde ele alınmış olması bakımından bu çalışma literatür için bir öneme sahiptir.

1.4.Varsayımlar

Göç süreçlerinin insanların kültürel kimliklerini değişime uğratabileceği ve bu değişimlerde kuşaklar arası farklılıklar olması varsayılmaktadır.

Anavatan algısının kuşaklar arası farklılık gösterebileceği varsayılmaktadır.

Tatil tercihlerinin kuşaklara göre değişebileceği varsayılmaktadır.

Yeme içme kültürünün kuşaklara göre değişebileceği varsayılmaktadır.

Yatırım, birikim gibi konularda kuşaklar arası farklılıklar gözlemleneceği varsayılmaktadır.

Evlilik kararlarında kuşaklar arası farklılıklar gözlemleneceği varsayılmaktadır.

1.5.Sınırlılıklar

Bu çalışmada çalışma grubu Belçika’da yaşayan Emirdağlılardır. Görüşmelerin yüz yüze yapılması tercih edildiği için, katılımcıların yaz tatilinde Eskişehir ve Emirdağ’a gelmeleri beklenmiştir. Her ne kadar görüşmelerin Belçika’da, katılımcıların kendi yaşam ortamlarında ve daha derinlemesine gözlemler eşliğinde gerçekleştirilmesi istenmiş olsa da, Belçika’nın Schengen bölgesinde yer alması ve araştırma süresi boyunca uygun vize randevusu bulunamaması nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Ancak Türkiye’ye ziyarette gelen 29 kişi ile hem Eskişehir’de hem de Emirdağ’da, ev ortamlarında katılımcılarla yüz

yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’ye gelmeyen ya da geldiği zaman müsaitliği olmayan 3 katılımcı ile online görüntülü görüşmeler yapılmasına gereklilik oluşmuştur. Katılımcıların kendi yaşam alanlarında (Belçika’da) görüşmelerin tamamlanamaması bu çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Ayrıca tatil vakitlerinde Türkiye ziyareti yapan katılımcıların boş kalan zaman dilimlerinin kısıtlı olması da görüşmelerin ayarlanması açısından çalışmada veri toplama aşamasında ortaya çıkan bir başka sınırlılıktır. Üçüncü kuşağın Türkiye ziyaretlerinde diğer kuşaklara nazaran daha az sayıda bulunuyor olmaları ve araştırmaya katılma konusunda isteksiz olmaları ise bu çalışmada üçüncü kuşak katılımcı bulma açısından karşılaşılan sınırlılıklardandır.

1.6.Tanımlar

Gurbetçi/Gavurcu/Alamancı: “Mandel’e göre gurbetçi; sürgünde ya da diasporada anavatanından uzakta yaşayan kimse olarak tanımlanmaktadır (akt. Gökalp Yılmaz, 2017, s. 1480). Alamancı ise Yasa’nın (2011) anlatımına göre yurda kesin dönüşü yapmış veya yapmamış olan, bir süre yabancı bir Avrupa ülkesinde çalışan işçilerdir (s. 84). Gurbetçi ve Alamancı kadar yaygın bir kullanıma sahip olmayan Gavurcu kavramı ise kendi tabirleri ile “On bir ay yabancısın (yaşadıkları yabancı ülkede), bir ay Alamancı yada gavurcu (Türkiye’de bulundukları süre boyunca)” (http-4).

Kuşak: Günümüzde Avrupa ülkelerinde 1960’lı yıllarda giden 1. kuşak; 1. kuşağın Avrupa ülkelerinde doğan ya da aile birleşmesi veya evlilikler yoluyla Türkiye’den götördükleri 2. kuşak; 2. kuşağın çocukları olan 3. kuşak olmak üzere genel olarak 3 kuşaktan söz etmek mümkündür” (Pilancı, 2009, s. 150)”.

2. ALANYAZIN

2.1.Göç Olgusu ve İşgücü Göçü

Bu bölümde göçün tanımı, nedenleri ve çeşitlerinin yanı sıra işgücü göçüne ve Türkiye-Belçika arasında imzalanan işgücü göçüne değinilmiştir.

2.1.1. Göç tanımı

Göç, insanlık tarihinin başlangıcıyla eş zamanlı olarak başlayan ve hala süregelen, kuvvetle muhtemeldir ki yasal ve yasadışı yollarla hiçbir zaman son bulmayacak olan bir süreçtir. Bir başka deyişle, “Göç kavramı, insanların bulundukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine yer değiştirmelerine verilen genel bir ad, evrensel bir olay olarak tanımlanabilir (Akdemir, 2023, s. 1)”. Ulus kavramını sorgulatan, pek çok farklı faktöre dayalı gerçekleşebilen, nüfus değişimlerine sebep olan ve milyonlarca insanı etkileyebilen bir süreç olan uluslararası göç, varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 3).

Göçler büyük çoğunlukla yurt içerisinde gerçekleşmektedir. Örneğin Amerika’da yıl içerisinde birçok insan bulundukları şehirleri, eyaletleri değiştirebilmektedir. Yurt içinde gerçekleşen göçlerle karşılaştırıldığında yurt dışına yapılan göçler karar verilmesi daha zor, daha büyük endişeler içeren ve maliyetleri daha büyük olabilecek göçlerdir. Bunun yanında ise yurt dışına yapılan göçlerin sonuçları yurt içinde yapılan göçlerle karşılaştırıldığında daha büyük olabilmektedir. Bu sonuç yalnızca coğrafi bir yer değiştirme ile açıklanamamaktadır, aynı zamanda kültürel, politik, ekonomik ve kimlik bakımından pek çok değişikliğin ortaya çıkacağı bir olgu olabilmektedir (Bartram, Poros ve Monforte, 2017, s. 14).

Bir yerden bir yere taşınma sonucu gerçekleşen bu eylemin çok yönlü sonuçları vardır. Bu sonuçların bir kısmı göç edilen yeri etkilerken, bir kısmı da göç verilen yeri etkiler. Göç edilen yere olası etkileri kalabalıklaşma, çokkültürlülük, göç eden kişilerin fikirlerinin ve yaşam biçimlerinin aktarımı ve orada var olanı kendilerine almaları, işgücüne katkı sağlama veya tam tersi olarak işgücünde yetersizliklere yol açma ve benzeri olarak sayılabilir. Bu sayılan etkilerden görüldüğü üzere göç, göç eden kişi veya toplumu etkilemekle kalmaz göç edilen yerde halihazırda yaşamakta olan toplumu da

etkiler. Bir diğ er açıdan, göçü veren topluma ve mek ana bakıldığında ise nüfus azalması, i      eksikliği veya öncesinde i     nde yığılma durumu s   konusu ise bir rahatlama durumu, nüfusu azalan yerlerde kurum ve kuruluşların i leyi lerinde ve ekonomik durumlarında değişimler, nüfusun oldukça fazla miktarda azalması gibi durumlarda bazı işletme veya kurumların kapanmak durumunda kalmaları, göç edenlerin gelip gitmeleri sonucu ekonomik ve kültürel olarak değişime u ramaları gibi etkiler sayılabilir. Elbette ki güç ile yalnızca insanlar ve onların fikirleri ta ınmıyor, ayrıca birçok icat, buluş, yenilik ve teknoloji de göçler ile dünyayı dola abiliyor. G   etmiş bir kimsenin kendi ülkesini ziyaret ederken akrabalarına hediye olarak getireceği bir elektronik alet onların hayatlarına yeni bir olanak/kolaylık sunmuş olur. Kültürel bir aktarım olarak Avrupa'nın pek çok yerinde "döner" yeme alışkanlığının olması da Türklerin yemek kültürlerinin farklı milletlere aktarılması sonucudur. Bu aktarımlarda ve tabi ki g   n bizzat her aşamasında aktör olan kişi göçmendir. G   kararı almasında pek çok farklı neden olabilecek kişidir göçmen ve bu eylemi kimi zaman mecburiyetten kimi zaman ise gönüllü olarak gerçekleştirir. Göçmenlerden oluşan akraba ve arkadaş çevresi olan insanların g   davranışı, olmayanlara kıyasla daha yüksek orandadır (Tinas vd., 2023, s. 91). "Farklı bir ifadeyle göçmen, çoğunlukla ekonomik sebeplerle veya yer aldığı sosyal ortamın ho nutsuzlu undan, ülkesini gönüllü olarak terk eden ve başka bir ülkeye yasal veya yasa dışı yollarla giden, orada yaşayan yabancılardır (Deniz'den akt. Tamer, 2020a, s. 2811)". Göçmenler eylemlerinin sonuçlarının hem hedef hem kaynak ülkelerini etkilemeleri açısından gerçekten önemli aktörlerdir. Hedef ülkeyi etkilemeleri orada emek piyasasına katılıp katılmamaları, kültürel anlamda uyum sağlayıp sa lamamaları, davranışları, orada kalıcı olup olmamaları gibi pek çok farklı açıdan gerçekleşir. Kaynak ülkelerine etkileri ise ekonomik, kültürel, sosyal açılardan olabilmektedir. Göçmenlerin kaynak ülkelerine faydaları olabildiği gibi zararları da olabilmektedir. Bu zararlara örnek olarak -yerli halkın  ikayetlerinden- ziyarete gelen göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki yaşamlarını olduğundan çok daha güzel ve lüks bir yaşam gibi lanse etmeleri üzerine yerli halkın ve özellikle de gençlerin ülkeye ba lı kalmak için bir sebep görmemeye ve aynı yaşama sahip olmak için g   etmek istemeleri verilebilir. Türkiye için baktığımızda durum çoğu zaman bu şekildedir. "Gurbetçiler" aslında bin bir zorlukla çalışır, biriktirirler fakat kendi ülkelerine ziyarete geldiklerinde lüks bir görünüm sergilerler ve bu da zahmetsiz ve çok para kazandıkları gibi bir izlenime ve kimi zaman ise yanılgıya neden olur.

Göçmenlerin kaynak ülkelerine faydalarından biri getirdikleri dövizlerdir, çünkü artık “İşsiz olan nüfusun bir kısmı iş bulmuş ve ülke turizminin gelişmesi sağlanmıştır. Yurt dışına giden göçmenlerin sonrasında ülkeye döviz girdisi sağladıkları görülmektedir (Akdemir, 2023, s. 11)”. Bu da çoğu zaman kaynak ülkenin beklentileri arasındadır; zira geldikleri zamanlarda yaptıkları alışverişler, merasimler gibi çeşitli yollar ile ekonomiye canlılık getirmiş olurlar. Bu durum Türkiye üzerinden açıklanacak olursa, Almanya’ya 1960’lı yıllardan itibaren başlamış olan işçi göçünün Türkiye açısından planlanması Devlet Planlama Teşkilatı’nın ülkedeki işgücü fazlalığını tespit etmesi ile gerçekleşmiştir ve bu işçi göçünden beklentiler vardır. Beklentilerden biri bu işgücündeki fazlalığın azaltılması, diğeri ise göçmenlerin Türkiye’ye geri dönüşlerinde getirecekleri sosyal ve maddi girdilerdir. Bu maddi girdiler ekonomik anlamda zor durumda olan bir ülke için elbette bir beklenti, hatta belki de daha fazlası, bir hedef niteliğindedir. Ancak göçmenlerin yanlarında getirdikleri şey yalnızca döviz değildir; onlar kazanmış oldukları yeni alışkanlıkları, değerleri, becerileri ve tutumları da beraberlerinde getirirler ve bir anlamda ülkelerinde bu şekilde sosyal kazanımlara ortam hazırlamış olurlar (Yılmaz, 2014, s. 1692). “Göç edenler yaşadıkları çevreden ayrılırken o çevrede daha önce kurmuş oldukları ilişkileri değiştirdikleri gibi yeni yerleştikleri çevrede de yeni ilişkilere girerek değişiklik yaratırlar (Erder, 2006, s. 24)”. İnsanlar uzak ülkelere ekonomik ve sosyal anlamda daha iyi koşullarda yaşamak için göç ederler (Antimov, 2024, s. 6). Bu da göç ettikleri yerde aradıkları şeyleri şekillendirir. Tabii ki paraya ihtiyaçları vardır, kendilerini güvence altına alabilecekleri maddi bir gelir kapısı arayışındadırlar. Bu kapı kimi zaman prestijli mesleklerdir, kimi zaman ise göç ettikleri ülkenin sosyal destekleri olabilmektedir. Ve yine tabii ki en insani ihtiyaçlardan biri olan kabul görme ihtiyaçları vardır, bu da göç ettikleri topluma entegre olabilmeleri ve o toplumun da bu entegrasyonu kabul edip kendilerine karşılık vermeleri ile giderilebilir. Bir de kültürlerini ve değerlerini kaybetme korkusu ile göç ettikleri topluma entegre olmaktan ve devamında asimile olmaktan çekinen gruplar vardır. Bunlar için sosyalleşme yolu şayet göç ettikleri yerde “kendi insanları” varsa onlarla daha fazla kenetlenmektir, aksi halde izlenecek yol ise içe kapanmaktır. Bu insanlar genellikle anavatanları ile bağlarını koparmazlar, kendilerini göç ettikleri yere ait hissetmezler. Toparlanacak olursa, göç süreci hem kaynak ülkeyi hem de hedef ülkeyi etkiler. “Göç olayı sonucunda bireylerin yaşamlarında ve toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında büyük değişiklikler meydana gelmektedir (Köktepe, 2008, s. 57)”. Bu değişiklikler kimi zaman kendi içinde yaşanan görece hafif

değişikliklerken kimi zaman kültürel bir değişime yol açabilecek kadar büyük olabilir. Göçler kimi zaman kültür çatışmalarına yol açabilmektedir. Halihazırda orada yaşayan kimseler ile göç edenler arasındaki kültürel uyumsuzluklar bir süre sonra toplumsal sorunlara neden olabilir. Bu değişimlerin temelinde ise göçmen kişiler vardır. “Böylece, göç sadece göçmenlerin kendisini değil, aynı zamanda gönderici ve alıcı toplumları da bir bütün olarak etkilemektedir” (Akdemir, 2023, s. 10, 11).

2.1.2. Göç nedenleri

İçduygu ve Sirkeci’ye (1999) göre toplumların tarihi gelişim süreçleri incelendiğinde çıkarılabilecek en temel sonuç göçlerin belli başlı toplumsal ve ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıktığıdır. Bu şekilde bakıldığında göçler birer sonuçtur. Aynı zamanda toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşüm süreçlerine olan etkilerinden dolayı da göçler birer nedendir (s. 250).

“Göç çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip bir olgudur. Bu durum göçe ilişkin tanımlarda da çeşitliliğe sebep olmuştur ve bu bölümün konusu olan göç hareketlerinin sınıflandırılmasında da benzer çeşitliliğe yol açmıştır (Akdemir, 2023, s. 12)”. Tamer’in (2020a) ifadesi ile “Göçün gerçekleşme nedenleri dört temel bölümde ele alınabilir. Bunlar; 1. Ekonomik Nedenler 2. Siyasal Nedenler 3. Sosyo/Kültürel Nedenler 4. Doğal Nedenler (s. 2812)”dir.

İnsanların göç etme kararlarının altında yatan nedenler düşünüldüğünde akla ilk olarak gelenin ekonomik gerekçeler olduğunu söylenebilir. İnsanlar mevcut yaşamlarında istek ve ihtiyaçlarının karşılanmadığını düşündüklerinde ya da karşılanma biçimlerinden hoşnut olmadıklarında bu düzeni değiştirmek için göç edebilirler (Köktepe, 2008, s. 58). Ekonomik anlamda yeterince istek ve ihtiyaçlarının karşılanmamasının kaynağı bireyin kendi meslek/kabiliyet alanında kendisine uygun gördüğü bir istihdam alanını ülkesinde bulamaması da olabilir, halihazırda çalıştığı ve hayatını idame ettirdiği bir işi olmasına rağmen bu iş kolunda yeniliklerle birlikte kendisine yer bulamamaya başlaması da olabilir. Bu noktada ikinci duruma örnek olarak tarımda beden gücüne ihtiyacın eskisi kadar olmayışı ile insanların kırsal yaşantılarından uzaklaşmaları verilebilir. Sanayileşme ile ise artık kırsalda kendine yer bulamayan kişiler daha büyük nüfusa sahip kentlere iş bulma arzusu tarafından çekilmişlerdir (Akdemir, 2023, s. 7). Bu gibi durumlarda da işsiz

kalan insanlar birkaç kişi ile sınırlı kalmayıp, belli bir işle meşgul olan birçok kişi olabilmektedir.

Siyasal nedenlerde akla gelen ilk şey ise yaşanan ülkede savaş gibi ya da insanların kendilerine zarar verdiğini düşündükleri yasaların olması gibi yolunda gitmeyen birtakım durumların olmasıdır. “Ülkeler arasındaki siyasi rejim farklılıkları, savaş, terör ve siyasi baskı gibi yaşamı tehdit eden ve insanları göçe zorlayan olaylar da göçün diğer sebeplerdir (Akdemir, 2023, s. 8)”. Bu sebeplerden ötürü gerçekleşen göçlerin arkasında bir kaçış yolu arayışının olduğu söylenebilir. Kimi zaman ülkelerinde ekonomik anlamda rahatları yerindeyken bile siyasi anlamda ters giden durumların olması bireyleri göç etmeye itebilir. Ortadoğu’da yaşanan siyasi sorunlar milyonlarca kişinin kendi ülkelerini bırakıp farklı ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Benzeri durumlar büyük göç dalgalarına ortam hazırlayabilmektedir (Tamer, 2020a, s. 2812). Buna örnek olarak Suriye iç savaşı sırasında göç etmek durumunda kalan vatandaşlar verilebileceği gibi İran’daki katı yasalar sebebi ile istedikleri gibi yaşayamayan vatandaşlar da verilebilir.

Sosyo/kültürel nedenlere bakıldığında bireylerin daha iyi bir eğitim almak adına yurtdışına okumak üzere göç etmeleri akla gelebilir. Kendi ülkesindeki eğitim imkânlarını, eğitime bakış açısını, eğitime verilen desteği yeterli bulmayan veya yeterli bulsa dahi bunun da daha üzerinde bir eğitimle kendini geliştirmek isteyen bir birey sadece daha iyi koşullarda okumak için göç kararı alabilir. Bu göçler kimi zaman geçici (eğitim süreci boyunca) kimi zaman ise kalıcı olabilmektedir. Ayrıca sosyal nedenlerin altında bireylerin dinlerini daha özgür ve iyi koşullarda yaşama motivasyonları ile yaptıkları göçler de sayılabilir.

Son olarak doğal nedenlere gelindiğinde ise göçe sebebiyet verebilecek durumların başında akla doğal afetler gelmektedir. Yakın tarihli bir örnek olarak ise 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen deprem felaketi verilebilir. Bu deprem sonrasında binlerce insan evlerinden, yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Hem maddi hem manevi kayıpları olan insanlar Türkiye’nin farklı şehirlerinde geçici, belki de gelecekte kalıcı olmasına karar verecekleri göçler gerçekleştirmişlerdir. Bu şekilde doğal afetler sebebiyle ya da insanların kendi elleriyle yaptıkları felaketler (nükleer patlamalar gibi) sebebiyle bölgede yaşayan insanlar göç etmek durumunda kalabilmektedir. Genel olarak, “İnsanlar iklim koşullarından ve doğa olaylarından kaynaklı olarak göç edebilirler.

Kuraklık, kıtlık ve doğal afet gibi olaylar insanların yer değiştirmesinde önemli bir itici güç oluşturmaktadır (Akdemir, 2023, s. 8)”.

Ekici ve Tuncel göçe sebebiyet veren unsurların ilerleyen zamanlarda göçün süreç ve sonucunda da etkisi olduğunu belirtmiştir. Ekonomik nedenli göçler siyasi nedenli göçlerden farklı bir sürecin işlemlerine neden olabilir. Aynı zamanda farklı bir ekonomik, sosyal ya da siyasal sonucun ortaya çıkışına da sebebiyet verebilir (2015, s. 13). Bu görüşleri ile Ekici ve Tuncel (2015) başta belirtilen sözü doğrulamış olurlar. Göç kendi başına hem bir neden hem de bir sonuçtur ve bununla eş zamanlı olarak başka olayların nedeni ve sonucu da olabilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan konu olarak Emirdağlıların Belçika’ya yerleşimlerinin ve aslında pek çok Türk vatandaşının Avrupa’ya göçlerinin nedenlerine bakılacak olursa, öne çıkacak olan neden ekonomik nedenlerdir. Özellikle 50’li ve 60’lı yıllara bakıldığında, dünyada Batı Avrupa, Amerika ve Ortadoğu ülkelerinin bir işgücü ihtiyacı içerisinde girdikleri görülmektedir. Amerika Meksika ve Karayip adalarından, Suudi Arabistan Irak ve Birleşik Arap Emirliklerinden ve Mısır Filistin, Yemen ve Güney Asya’dan işçi alımları yaparlarken Batı Avrupa ise Türkiye, Yugoslavya ve Kuzey Afrika’dan işçi alımları yapmıştır. Bu işçilerin ülkelere alınmaları, kendi tabirleri ile “gastarbeiter” yani konuk işçi olacakları ve geri dönecekleri planlanarak gerçekleşmiştir. Ancak durum planlandığı gibi seyretnemiştir ve alım yaptıkları yabancı işçiler zaman içerisinde ülkelerinde toplumsal ve sosyal yapıda değişimler meydana getirecek kadar kalıcı olmuşlardır. Yapılan göçler, Avrupa ülkelerinin sanayilerinde gelişmelerine ve daha da ilerlemelerine yardımcı olmuştur. Türkiye açısından bakıldığında ise, Avrupa’ya verilen göçlerin, ülkede o dönemki istihdam sıkıntısını hafifleteceğı ve borçların kapatılması için gerekli olan döviz sağlayacağı varsayılmış ve umut edilmiştir. Oysa bu yapılan hamle merkez ulus olan Avrupa ülkelerine çevre ulus olarak hammadde ve işçi desteğı yapmaktan öteye gidememiştir (Abadan-Unat, 2002, s. 34, 36). Sonuç olarak, Avrupa’nın bu işçi göçmenleri alımlarındaki nedenleri hızlanan sanayilerine yetişebilmek ve ilerletebilmek iken Türkiye’nin işçi gönderim nedenleri kendi içerisindeki işsizlik sorununu çözmek, döviz girdisi elde edebilmek ve geri döneceğini bekledikleri görece vasıfsız işçilerin vasıflı olarak ülkeye döndüklerinde ülke gelişimine katkı sağlamalarıdır.

2.1.3. Göç çeşitleri

Göç sınıflandırması yapılırken farklı kriterlere bakılır. Bu kriterler şöyledir: Göç olayı kişinin kendi iradesi dahilinde gerçekleşiyorsa gönüllü, dışında gerçekleşiyorsa zorunlu göç; göç edilen yerde kalınacak zaman dilimi belirli bir süreyi kapsıyorsa geçici, zaman belirsiz veya dönüş niyeti yok ise kalıcı göç olarak sınıflandırılır (Cantekin ve Taşbaş, 2022, s. 140, 141). Amaçları açısından göçler ekonomik veya ekonomik olmayan; esas varılmak istenen yer açısından transit veya yerleşik; yasalara uygunluğu bakımından yasal veya kaçak, göç eden kişinin durumuna göre beyin göçü veya vasıfsız göç olarak sınıflandırılabilir (Güllüpınar, 2012, s. 57).

Göç çeşitlerine iç ve dış göçler olarak ayırmakla başlanabilir. “İç göçler bir ülkenin milli sınırları içinde, dış göçler de ülkelerin milli sınırlarını aşarak (her iki yönde de olabilir, milli sınırların içinden dışarıya veya milli sınırların dışından içine doğru) (Akkayan, 1979, s. 23)” gerçekleşir. İç göçler kişilerin ülkeleri içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye gerçekleştirdikleri göç hareketleridir. Bu göç hareketi sonucunda kalıcı bir yerleşim amacı da olabilir, geçici bir amaç da taşıyor olabilir (Sağlam, 2006, s. 34).

Sebepleri, süreleri, iradi olup olmamaları göçün çeşitlerinin artmasında etkili olan faktörlerdir. İç göç çeşitlerinde mevsimlik göçler, sürekli ve geçici göçler, emek göçleri, gönüllü ve zorunlu göçler sayılabilir.

2.1.3.1. Mevsimlik göç

İnsanların yılın belli aylarında farklı amaçlarla (çalışmak, dinlenmek vb.) yurt içerisinde yer değiştirmelerine mevsimlik göç adı verilir. “Göç edilen yörenin (kaynak noktanın) ekonomik faaliyetinin yoğun olduğu süre dışındaki zamanlarda kişilerin yerlerini gelecek döneme kadar terk edip, diğer bölgelerde çalışmaya gittikleri bilinmektedir. Burada önemli olan olay göçe katılanların gittikleri yerde ne kadar müddet kalacaklarının önceden belirli olmasıdır (Akkayan, 1979, s. 24)”. Karadeniz’e çay, fındık toplamak için gelen kişiler mevsimlik göçlerini para kazanma motivasyonu ile gerçekleştirirlerken, Akdeniz bölgesinde yaz aylarında sıcaklardan uzaklaşmak için insanların kendi evlerinden yaylalardaki yerleşim yerlerine geçiş yapmaları ya da insanların tatil amaçlı olarak tatil beldelerine gidip kalmaları daha keyfi motivasyonlarla gerçekleştirilmiş olur.

2.1.3.2. Sürekli ve geçici göç

Sürekli göçlerde “Belirli bir süre söz konusu olmayıp, daimî yerleşme arzusu ile eylem gerçekleştirilmektedir (Akkayan, 1979, s. 24)”. Örneğin evlilik dolayısıyla çiftlerden birinin diğerinin yaşadığı şehre göç etmesi sürekli bir göçtür. Geçici göçler ise başlangıç niyeti itibarıyla geri dönüşü olacak olan göçlerdir. Mevsimlik yapılan göçler geçici göçlerdendir ya da daha iyi bir eğitim almak adına farklı şehirlerde okumaya giden öğrencilerin yapmış oldukları göçler geçici göçlerdir.

2.1.3.3.Emek göçü

Göç amacının temelinde yatan motivasyon çalışmak, gelir elde etmek olan göçler emek göçleridir. Bunlar devlet eli ile tayin çıkması şeklinde de gerçekleşebilir, iş yerlerinin taşınması sonucunda taşınılan şehre göç etmek şeklinde de gerçekleşebilir, daha kırsal bir şehirden, sanayi ve ticaret anlamında daha gelişmiş şehirlere göç etmek şeklinde de gerçekleşebilir. Örneğin, İstanbul pek çok insanın emek göçüne ev sahipliği yapmış bir şehirdir, taşı toprağı altın denilerek Türkiye’nin birçok şehrinden insan İstanbul’a göç etmiştir. Emek göçlerinde belli başlı koşulların oluşmuş olması gerekir. Bu koşullara göçmen açısından bakıldığında göçmenin emek göçü gerçekleştireceği yerde kendisine cazip gelecek fırsatlar bulunmalıdır ve bunun yanı sıra bulunduğu ülkenin de itici faktörleri olmalıdır. Bu faktörlerden biri emeğin fazlalığıdır. Koşullara emek göçünü alan ülke açısından bakıldığında ise mutlaka bir talebin söz konusu olması gerektiği görülür. Emek göçlerinde ana motivasyon yoksunluğu aşmak ya da refah düzeyini artırmak şeklinde de olsa bunun yanında farklı bileşenler de bulunmaktadır. Sosyal ve teknik imkânlarla sahip olmak bu bileşenlerdendir. Ayrıca bu göç kararı her zaman tek başına alınmaz, bir ailenin sorumluluğu ile ortak olarak da alınabilir. Özetle emek göçlerinde kişinin kendi motivasyonu, bulunduğu ülkede itici faktörlerin varlığı ve göç alacak ülkenin emek talebinin bulunmasının dışında kişinin ailesinin gereksinimleri de gözetilebilmektedir (Terzi, 2024, s. 2).

2.1.3.4.Zorunlu ve gönüllü göç

Zorunlu göçler bireylerin kendi iradeleri dışında gelişen, genellikle doğal afetlerin veya savaşların sonucunda başka çareleri kalmayarak yaptıkları göçlerdir. Doğal afetler üzerinden örnek verilecek olursa Türkiye’de yaşanan büyük depremler sonucunda göç etmek zorunda kalan insanlar verilebilir. “Deprem sonrası oluşan barınma sorunu, kötü hava koşulları vb. durumlar kitlesel zorunlu göçlerin gerçekleşmesinde temel nedenlerdir (Dilekli-Karatay ve Çilmi, 2024, s. 319)”.

Gönüllü göçler ise “İnsanların isteği doğrultusunda herhangi bir kısıtlama ya da baskıya maruz kalmadan yaptıkları göç hareketidir (Günay vd., 2017, s. 44)”.

İç göçlerde ülke nüfusunda herhangi bir değişim söz konusu olmaz, değişimler yalnızca şehirlerin kendi içerisindeki nüfuslarında olur. Bu değişimler sonucunda ise şehirlerde konutlaşma ve barınma, istihdam, sosyo-kültürel nitelikte olumlu ve olumsuz sonuçlar görülebilmektedir.

Dış göçlerde bireylerin hareket alanları ülkelerinin ötesidir. Dış göçler kimi zaman geçicidir, bir iş anlaşması doğrultusunda gerçekleşebileceği gibi eğitim almak adına da gerçekleşebilir ve bireyler daha nice farklı sebepten ülkelerini terk edip farklı bir ülkede belli bir süre için yaşamaya başlayabilirler. Bunun yanı sıra bu göçler kalıcı da olabilmektedir. Dış göçler de tıpkı iç göçlerde olduğu gibi kimi zaman gönüllü kimi zaman ise zorunlu bir biçimde gerçekleşir. “Dış göçlerin olmasındaki en büyük etkenlerden bazıları siyasi, savaş, dini baskı, işsizlik vb. etkenlerdir. Dış göçler; beyin göçü, işçi göçü, mübadele göçü ve siyasal ve sosyo ekonomik göçleri kapsamaktadır (Günay vd., 2017, s. 44)”.

2.1.3.5.Beyin göçü

Beyin göçü eğitim ve donanımları bakımından nitelikli bireylerin halihazırda doğup, büyüüp, yetiştikleri ülkelere daha iyi imkânlarla sahip olabilmek adına daha gelişmiş ve gelecek gördükleri ülkelere göç etmelerine verilen addır. Beyin göçlerinde, bu göçü veren ülke az gelişmiş bir ülke ise, verdiği bu göç onun için bir kayıptır. Beyin göçünün yapıldığı ülke ise bu bireyin yetişmesinde herhangi bir yatırımı, çabası, dahli olmadığı halde nihayetinde bu nitelikte bir bireyin gelmesi ile kazançlı olan taraf olmuş olur. Bu nedenle beyin göçleri ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinde var olan farkın

büyümesine neden olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde vaat edilen yüksek ücretler, çalışma imkânlarının daha iyi oluşu, iş ortamında teknolojiye daha fazla yararlanma gibi olumlu yönler, kendi ülkesinde iş bulamamış olan kendini yetiştirmiş kişilerin daha iyi iş imkânlarına ulaşabilmek ve kariyer yapma imkânı yakalayabilmek adına gelişmiş ülkelere beyin göçü yapmalarına neden olabilmektedir (Demirhan, 2011, s. 1). Beyin göçleri geçmişten beri var olan bir durumdur ve hala sürmektedir. “Türkiye’de ilk beyin göçü dalgası 1960’larda doktor ve mühendislerin göçüyle başlamıştır (Bakırtaş ve Kandemir, 2010, s. 966)”.

2.1.3.6.Mübadele göçü

Mübadele göçlerinde karşılıklı yer değiştirme söz konusu olmaktadır. Bir anlaşma sonucu iki ülkenin kendi sınırları içerisindeki vatandaşların yer değiştirmeleri ile gerçekleşir. Bu tür göçlerde insanların iradi bir durumları söz konusu olmadığı için mübadeleler zorunlu göç kapsamında ele alınır. “Mübadele göçlerine Kurtuluş Savaşı sonrasında Lozan Barış antlaşması ile Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi göçü örnek verilebilir. Bu mübadele Anadolu'daki 1.200.000 Rum'un Yunanistan'a, Yunanistan'daki 500.000 Türk'ün de Türkiye'ye gelmesi ile sonuçlanmıştır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 175)”.

2.1.3.7.Zincirleme göç

“Göçmenlerin, aile üyelerinin ve arkadaşlarının göçünü teşvik edip kolaylaştırdığı, bazen bir yörede yaşayan bireylerin hepsinin tek bir yere göç etmesiyle sonuçlanan sürece zincirleme göç denir (Bartram, Poros ve Monforte, 2017, s. 63)”. Zincirleme göç, bu çalışmanın incelediği Belçika’da yaşayan Emirdağlıların göç süreçlerinde yoğun bir biçimde gözlemlenebilen bir göç türüdür. Bu türe göre göçmenler, göç edip yerleştikleri yerde bir düzen kurduktan sonra ailelerini, çevrelerini de oraya göç etmeye teşvik ederler. Bu teşviğin boyutu kimi zaman çekirdek aile ile sınırlı kalırken kimi zaman ise bir köyün tamamının göç etmesine neden olabilecek kadar geniştir.

2.1.3.8.İşçi göçü

“İşgücü, bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan yani iktisadi faaliyete katılan kesimini anlatır (Demirci, 2020, s. 4)”. Genel olarak bu işgücünün yaş skalası yasal çalışma yaşı ile emeklilik yaşı arasını kapsar. İşgücü denildiğinde ise bu kavramın çatısı altında çalışan, işveren, beyaz yaka, mavi yaka, işçi, işsiz ve benzeri tüm statüler sayılmaktadır. Bir ülkede işgücü fazlalığı ve iş alanı azlığı durumunda ortaya işsizlik durumu çıkar. Tam tersi, işgücünün iş alanlarına yetersiz olması durumunda ise işgücü açığı meydana gelir. İşgücü açığı kimi zaman nüfustaki eksikliklerden kaynaklanırken, kimi zaman ise işgücü açığı oluşan iş alanında çalışmak isteyen insan olmamasından kaynaklanabilir. İşgücü açığının kapatılması için devletlerin uyguladıkları yöntemlerden biri bu işgücünü dışarıdan temin etmektir. Bunun sonucunda işgücünün göç ile yan yana geldiği bir tablo meydana gelir. Yaşadığımız yüzyılda en çok gerçekleştirilen göçler işgücü göçleridir. Bu tür göçler tamamen ekonomik nedenlidir. Göçmen kişi yaşadığı ülkeden daha iyi bir iş imkânı bulmak için farklı bir ülkeye göç eder. İşgücü göçleri hem gönderen ülkeyi hem de hedef ülkeyi sosyal ve ekonomik anlamlarda değişime uğratabilmektedir (Soytürk, 2012, s. 2314). İşçi göçü tarihte çok kez farklı ülkeler arasında gerçekleşmiş olan bir göçtür. Belli başlı sebepler ülkeleri işgücü tedarik etmeye mecbur bırakabilmektedir. Bunlardan biri de savaşlardır. İkinci Dünya Savaşı’na katılmış olan ülkeler savaş sonrasında işgücü eksikliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu eksiklik ülkeler arası işgücü alışverişine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya, Fransa, Belçika ve Avustralya işgücü temin etmeye başlarken, Cezayir, Tunus, Fas, Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkeler ise bu eksikliği kapatmak üzere temin edilen işgücünü gönderen ülkeler olmuştur (Günay vd., 2017, s. 45).

“Gelişmiş ülkelerdeki işgücü açıkları, uluslararası göçün en büyük nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu işgücü açıklarının, yetiştirilmesine emek ve para harcanmadan elde edilen, üstelik nispeten ucuz işçilerle karşılanması, ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere büyük bir avantaj sağlamaktadır (Yılmaz, 2014, s. 1694)”. Elbette bu avantaj öncelikle ülkenin ekonomisi için geçerlidir. Ucuz işçilerin görece vasıfsız olacakları göz önünde bulundurulduğunda ise ülkenin sosyal ve kültürel olarak ekonomik açıdan olduğu kadar avantajlı olmayabileceği söylenebilir çünkü göçmen nüfusunun kalabalıklığı ile eş değer olarak değişecek bir demografik yapı söz konusudur. Böyle bir durumda işgücü anlaşması ile ülkesine işgücü tedarik eden ülkeler aynı zamanda bir

kültür de tedarik etmiş olurlar; ne var ki başlangıçta bu durum planlanmaz. İsviçreli yazar Max Frisch'in sözü bu kanıyı destekler niteliktedir: “Biz işçi istedik, onlar insan gönderdi”. İş gücü olarak davet edilen insanların yalnızca işgücü olarak kalacakları ve tek eylemlerinin çalışmak olacağını düşünmek kimi zaman bir yanılgıdır. İnsan sosyal bir varlıktır ve gittiği yerde birtakım sosyolojik değişimler yaratma yetisine sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, “Almanya ve Türkiye arasında yapılan anlaşma gereği işçilerin, bir yıl, en fazla iki yıl Almanya’da çalışıp Türkiye’ye geri dönmeleri gerekiyordu (Bayraktarlı, 2018, s. 259)”. Ancak bazı işverenler Türk işçilerini işten çıkarıp, yerine yeni bir işçi alıp ona eğitim vermek fikrine sıcak bakmamışlardır zira bu hem vakit hem nakit açısından kendilerini zarara uğratabilecek bir durumdur. Bu şekilde uzamaya başlayan “misafir işçilik” durumları gelecek zamanlarda kendilerine verilen haklarla birlikte (işçi hakları, çocuklarına yönelik haklar ve daha sonra vatandaşlık hakları) zamanla kalıcı hale gelmiştir. Misafirlik süreleri uzadıkça Türk işçilerin aile birleşimleri ile birlikte Türkiye’de geride bıraktıkları aileleri de göç sürecine iştirak etmiştir ve bunun sonucunda ortaya geçicilikten kalıcılığa dönmüş bir göç süreci çıkmıştır. Diğer bir deyişle, işgücü olarak gelen kişiler yalnızca işgücü değildir, ayrıca onlar birer öğrencidir, okullarda farklı derslerin de verilmesine veya farklı dillerin eklenmesine neden olurlar; onlar birer girişimcidir, göç ettikleri ülke ekonomisine ve imajına katkıda bulunurlar; onlar birer yaşlıdır/emeklidir, bakımları ve almaları gereken destekleri noktasında devlete sorumluluk yüklerler; onlar birer çocuktur, hakları vardır ve uyumları noktasında devlete yeni yöntemler üretme ihtiyacı hissettirirler; kısacası onlar farklıdırlar ve dolayısıyla da ekonomiden eğitime; kültürden siyasete kadar birbirinden farklı, yaşamın birçok alanında kendileri ile ilgili düzenlemeler yapılır, fikirler üretilir. Ülkede yaşayan bazı kesimler tarafından kabul görürlerken bazıları tarafından hiç istenmeyebilirler.

Türkiye özelinde bakıldığında, işgücü anlaşmalarının ilki Federal Almanya ile yapılmıştır ve yıllar boyunca anlaşmaların devamı farklı ülkelerle gelmiştir. Federal Almanya ile yakın zamanda ve benzer ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen bir diğer işgücü anlaşması Belçika ile imzalanmıştır.

2.1.4. Göç türlerinin Türk dış göçü bağlamında değerlendirilmesi

Türk dış göçü süreci, bazı göç türleri ile diğer göç türlerine nazaran daha iyi açıklanabilmektedir. Bunlardan ilki işçi göçleridir. Türklerin Avrupa’nın birçok ülkesine

verdikleri göçlerin temelinde, çalışmak, para kazanmak, biriktirmek ve geri dönmek arzusu yatmaktaydı. Dolayısıyla bu insanlar Avrupa ülkelerine işçi olmak için göç etmişlerdir. Zamanın ilerlemesi ile hem Türklerin hedeflerinin aksine hem de Avrupa ülkelerinin beklentilerinin aksine yapılan bu göçler kalıcı hale gelmiştir. Bu durumda, zaman içerisinde aile birleşimleri gerçekleşmeye başlamıştır. Bunlar göçün getirisinde doğal olarak meydana gelmiş olan göç türlerinden olmuştur. Zamanla Avrupa, içerisinde pek çok Türk vatandaşını ve dolayısıyla pek çok Türk'ün eş, dost ve akrabasını barındırması neticesinde gelecek kuşaklar için eğitim, çalışma gibi hedefler doğrultusunda da tercih edilmeye başlanmıştır. Zira yabancı bir ülkede tanıdıkların veya en azından büyük çaplı bir yurttaş nüfusunun olduğunu bilmek insanların yurtdışında okumak veya çalışmak için seçecekleri ülkeler noktasında tercih önceliği yaratabilmektedir.

Avrupa'da Türkler veya Belçika'da Emirdağlılar dendiği zaman buna uygun olarak akla gelebilecek diğer bir göç türü ise zincir göç veya diğer bir deyişle zincirleme göç türüdür. Zincirleme göç, göçmen adaylarının göç etmeyi planladıkları ülkedeki fırsatları rahatlıkla öğrenebildiği, ulaşım konusunda kolaylıklar yaşadığı ve önceki göçmenler aracılığıyla ilk gittiği zaman ayarlaması gereken konaklama ve istihdam meselelerinde fayda gördüğü bir göç türü olarak tanımlanmaktadır (Macdonald ve Macdonald, 1964, s. 82).

Belçika'da yaşayan Türklerin %66'sı kendileri göç etmeden önce Belçika'da önceden göç etmiş aile üyelerinin bulunduklarını ifade eder. %34 oranında kısım ise kendilerinin göçünün ailelerinin geri kalanlarının göçlerinden önce olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bilgiye dayanarak Belçika'da yaşayan Türklerin göçlerinde en sık rastlanan göç türünün aile birleşimi veya kurma yolu ile gerçekleşen zincirleme göç olduğu söylenebilir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 39). Emirdağ'dan Belçika'ya gerçekleşen göçler de zincirleme göç türü ile gerçekleşmiştir. Bu durum Emirdağ'ın kışın 42 bin nüfuslu, yazın ise 200 bini aşan nüfuslu olmasından anlaşılabilir (Yavuz ve Aslan, 2024). "Ağların göç sürecinde büyük bir önemi vardır. Zincirleme göç olgusu bunun bir örneğidir, yeni göçmenler, uyumlarını kolaylaştıracak kaynakları sağlayan, nakit para gibi diğer kaynakların yokluğunu kapatmaya yardım edebilecek arkadaş ya da akrabaların olduğu yerde bir yer arama eğilimi göstermektedir (Field, 2006'dan akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 104). Örneğin, Emirdağ'dan başta Belçika olmak üzere Avrupa

lkelerine bu denli yüksek rakamlarda göçler verilmesinin nc kişiisi Kötü Ahmet olarak kabul edilmektedir. Kötü Ahmet, yani Ahmet ztrk, Belçika'ya giden ilk Emirdağlı göçmendir. Kendisi Emirdağ'ın Karacalar Köyü'ndendir. Belçika'ya yerleşmesinin akabinde orada var olan fırsatları görür ve köyüne bunu bildirip, tüm köyü Belçika'ya davet eder. Böylece bugün 250 bin civarında Emirdağlının göç hareketi başlamış olur (zkarabekir, 2008'den akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 100).

2.1.5. Belçika-Türkiye arasında imzalanan işiğc anlaşması

İçduygu ve Sirkeci (1999) 1960'lı yıllara kadar Türkiye'den dışarıya gerçekteşen göçlerin büyük çoğunluğunun gayrimüslim kişileri içerdini belirtir. Bu tip göçler genellikle ekonomik temelli değıl, siyasi ve kültürel temelli gçlerdir. Nitekim bu göçler bireysellikten ziyade gruplar halinde bir nüfus hareketi şeklinde gerçekteşir. 1935 yılında Yunanca konuşan 10 bin Türk vatandaşının Türkiye'den ayrılması bu gibi gçlere örnek teşkil eder (s. 254).

Sıra gç vermeye geldiğinde ise Türkiye bu sürece diğerklkelerin aksine geç girmiş olan bir ülkedir. Zira Türk vatandaşları ülkeden serbestçe çıkıp ülkeye serbestçe girme hakkına 1961 anayasası ile erişebilmişlerdir. 1961 yılına kadar Federal Almanya'da bulunan Türk sayısı 6.700 iken bu sayı 1987'de 1.530.700'e yükselmiştir (Castles ve Kosack'tan akt. Abadan-Unat, 2002, s. 37).

İlk dönem olan 1950'li yıllarda ilk defa münasebetlerin bulunduğı lke Federal Almanya olmuştur. Diğerkişi gönderen ülkelerden farklı olarak Türkiye ile Federal Almanya arasında ilk zamanlarda bir anlaşma imzalanmamıştır. Daha ziyade bu gidişler mesleki bilgi birikimlerini arttırmak amacıyla 12 kişi ile sınırlı olan bir grubun tüm masrafları Federal Almanya hkmetine ait olacak şekilde gerçekteştirilen bir proje ile birlikte olmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren ise ekonomi temelli işiğc anlaşmaları birçok Avrupa lkesi ile imzalanmış ve yurtdışına göçler bireysel göçlerin yanı sıra bu anlaşmalar üzerinden kitleler halinde devam etmiştir. 1961 yılında Federal Almanya ile imzalanan işiğc anlaşması 1964 yılında Belçika, Hollanda ve Avusturya ile, 1965 yılında Fransa ile, 1967 yılında Avustralya ve İsveç ile ve sonraki yıllarda farklı ülkeler ile imzalanmaya devam etmiştir.

1964 yılında işgücü anlaşması imzalanan Belçika'ya daha detaylı bakılacak olursa öncelikle Belçika'nın bir krallık ülkesi olduğunu belirtmek gerekir. Belçika Krallığı üç federal bölgesi bulunan ve üç ayrı dilin konuşulduğu bir ülkedir. Valon bölgesi, Flaman bölgesi ve Brüksel Başkent bölgesi olarak ayrılır; Valon bölgesinde Fransızca, Flaman bölgesinde Flamanca ve Belçika Başkent bölgesinde her iki dil birden konuşulmaktadır. Belçika'nın ayrıca Almanca konuşulan bir kısmı da vardır ancak bu Belçika'nın doğusunda bulunan oldukça küçük bir kısımdır. Almanca konuşan nüfus diğer dillere göre oldukça kısıtlı olsa da Almanca ile birlikte ülkenin resmi dili üç olmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi 20. yüzyılın ortalarına kadar göç veren bir ülke olan Belçika bu tarihlerden sonra göç alan bir ülke konumuna geçmiştir (Gelekçi, 2011, s. 127). Nüfusu, gelişmekte olan sanayisine yeterli gelmeyen Belçika da işgücü tedarik etmek için anlaşmalar yapmıştır. İlk anlaşmasını İtalya ile yapan Belçika sonrasında İspanya, Yunanistan, Fas, Türkiye, Tunus, Cezayir ve Yugoslavya ile anlaşmalar yapmış ve işgücü açığını bu ülkelerden tedarik etmeyi amaçlamıştır. “Belçika'nın yabancı işçi getirtme politikası 1945 yılından 1973 yılına kadar sürmüştür. Getirtilen ilk işçilerin büyük çoğunluğu Valon bölgesindeki Liège ve Hainaut ile Flaman bölgesindeki Limbourg ağır endüstri bölgelerinde istihdam edilmişlerdir (Gelekçi, 2011, s. 128)”. Bu endüstri bölgelerinde çalışılan yerler çoğunlukla Belçika'da önemli yer kaplayan maden ocakları olmuştur. İki ülke arasında yapılan bu anlaşma hem ülkelerin ilişkilerini yakınlaştırmış hem de Belçika'da göçmenlere yönelik uyum çalışmalarını ortaya çıkarmıştır. “Gelen göçmenlerin uyumunu sağlamak amacıyla Katolik kiliseleri, gönüllü sendikalar faaliyetlerde bulunmuş, daha sonra 1965 yılında Göç Danışma Konseyi kurulmuştur (Sağdıç, 2022, s. 6)”. Bu durum göçün hem gideni hem gidilen yeri etkilediğine dair bir örnektir. Zamanla uyum sağlayan ve işverenleri tarafından beğenilen Türk işçiler hem kendi istekleri hem de işverenlerinin istekleri doğrultusunda kalış sürelerini uzatmışlardır. Bu durum ise beraberinde geçici olması beklenen göç sürecinin kalıcılığa doğru yol almasını getirmiştir. 1973 yılına dek göçmen işçiler Türkiye'den Belçika'ya işgücü anlaşması sürecinde göç etmeye devam etmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise Avrupa'nın pek çok ülkesi ile Belçika da o dönem hâkim olan Petrol Krizi'nden etkilenmiştir. Petrol Krizi ile birlikte Belçika, Türkiye ile yapmış olduğu işgücü anlaşmasını 1974 yılı Ağustos ayı itibarıyla sonlandırmıştır. Ancak bu tarihten sonra Belçika'daki Türk işçiler Türkiye'ye geri dönmemiştir. Göçün şekli ve yolu değişmiştir. Türkiye'de özellikle Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinden 1960'lı yılların başlarında işçi göçü ile başlayan

göç süreci 1974'te anlaşmanın sonlandırılması neticesinde aile birleşimleri ile, 1982 yılından sonra ise genellikle aile kurma amacı ile insanların Türkiye'den Belçika'ya göç etmeye devam ettiği bir sürece evrilmiştir (Yaman, 2014, s. 283). Belçika'nın işgücü ithal etmesi ve Türkiye ile anlaşma süreçlerinin daha detaylı kısımlarına ilerleyen bölümlerde bakılacaktır.

2.2.Göçün Kuramsal Arka Planı

Bu bölümde göç konusunda ortaya konulmuş kuramlara yer verilmiştir.

2.2.1. Göç kuramları

Göç tüm dünyayı geçmiş zamanlardan beri ilgilendiren bir mevzudur, ne var ki bilimsel tartışmalara konu olmaya 19. yüzyılda başlamıştır (Abadan-Unat, 2002, s. 4). Bu kadar geniş kapsamlı ve bu kadar uzun soluklu bir olgunun da yoruma, değerlendirmeye, somutlaştırılmaya ihtiyaç duyması kaçınılmaz olmaktadır. Eski dönemlerden beri göç olgusunu değerlendiren ve gözlemleyen pek çok düşünür olmuştur. Bu değerlendirmeler birtakım kuramların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Aynı zamanda göç çok yönlü bir meseledir ve birçok farklı konu ile ilişkilendirilerek ele alınabilmektedir. Dolayısıyla göçün ekonomik yönü, toplumsal yönü, psikolojik yönü ve benzeri yönlerinden söz eden kuramlar bulunmaktadır. Birçok farklı kuram ve model ortaya konulmuştur “Fakat söz konusu kuram ve modeller, ortaya çıktıkları ve geliştirildikleri ülkenin iç dinamiklerine ve özgün koşullarına göre şekillendiğinden dolayı, diğer bölge ve ülkelerde meydana gelen göç olaylarını sınırlı olarak açıklayabilmektedir (Sinin, 2023, s. 36)”. Yine de kuramlar çoklu ve objektif bir biçimde incelendiğinde her birinden bir pay çıkarılabilir.

2.2.1.1.Ravenstein'in göç kanunları

Coğrafyacı ve harita uzmanı olan Alman-İngiliz kökenli Ernest George Ravenstein bu konudaki çalışmaları ilk başlatan kişi olmuştur. 1885 ve 1889 yıllarında Londra'da Royal Statistical Society'ye “Göç Yasaları”nı ele aldığı iki çalışma sunmuştur (Abadan-Unat, 2002, s. 4). Ravenstein bu çalışmasını William Farr'ın ortaya koymuş olduğu düşünceleri çürütmek adına yapmıştır (Çağlayan, 2006, s. 68). Farr'ın görüşüne göre göç

herhangi bir kurala bağılı kalmaksızın ortaya çıkan bir durumdur. Ravenstein ise göçün belirli aşamalar/süreçler/sebepler doğrultusunda geliştiğini savunmaktadır. Bu savunmasını ise 7 tane göç kanunu ortaya koyarak yapmıştır. Bu kanun/yasalar şu varsayımda temellenmektedir: “Göç hareketlerinin büyük çoğunluğu kısa mesafelere, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı odaklara doğru olmaktadır (Abadan-Unat, 2002, s. 5)”. Ravenstein’in fikirlerini incelemenden önce bu fikirlerin ortaya çıkmasına ortam sağlayan döneme de değinmek gerekmektedir. Sanayileşme ile birlikte değişen ve gelişen iş ağları, ulaşım yolları insanların hareketliliğini kolaylaştırmıştır. Bu hareketlilikle birlikte insanlar Avrupa’nın içerisine doğru ve Kuzey Amerika’ya doğru göç etme davranışı göstermişlerdir. (Çağlayan, 2006, 69). Şahit olduğu dönemden de esinlenerek yapmış olduğu çalışmasında kullandığı verileri 1871 ve 1881 yıllarının İngiliz nüfus sayımı sonuçlarında elde edilen istatistiklerden edinmiştir ve çalışmasını bunun üzerine inşa ederek bu verilerle toplam 7 adet göç kanunu oluşturmuştur (Akdemir, 2023, s. 25). Göç hareketlerinin esas nedeninin bireylerin maddi durumlarını düzeltme arzuları olduğunu belirtmektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 5).

1. Göç ve mesafe

Ravenstein ilk göç kanununda göçlerin genellikle kısa mesafeli olduğuna değinmektedir. Bu kısa mesafeli göçlerin göç edilen yere etkisinin olmadığı söylenemez, bu göçler gidilen bölgede göç dalgaları yaratma etkisine sahiptir. Bu dalga ile birlikte potansiyel göçmenler o bölgelerden daha çok haberdar olur ve göçlerin yönü endüstrileşmiş bölgelere ve şehirlere doğru çevrilmiş olur. “Ravenstein göç edilen merkezlerdeki iş imkânlarının çokluğunun o kentte yaşayan nüfusa oranının, göçün boyutunu belirlediğini ifade etmektedir (Çağlayan, 2006, s. 69)”.

2. Göç ve basamakları

Ravenstein, ilk kanununu destekler nitelikte olan fikirlerini bu kanunda ortaya koymuştur. İlk kanunda belirtildiği üzere göçler genellikle kısa mesafeli olarak tercih edilmektedir. Bu da Ravenstein’in basamaklı olarak anlattığı durumu ortaya çıkarabilir. İnsanların kendilerine uzak mesafe olmayan bölgelere yaptıkları göçlerle birlikte göç veren yerlerde meydana gelen seyreilmeler, daha uzaktaki bölgelerdeki insanların buralara göç etmeleri ile dolmaktadır. Bölgelerin göç alma nedenleri ekonomik olarak gelişmişlikleri ile bağlantılıdır. Dolayısıyla kentlere yaklaşmakla birlikte göçlerin

kırsallarda oluşturdıkları boşluklar yine başka kırsal kesimlerden gerçekleşen göçler ile dolmaktadır bu da döngüsel bir süreç olarak tüm ülkenin etkilenmesine sebep olur.

Her bir basamak kente yakınlaştıkça ve kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılacak ve ülkenin her yerinde hissedilecektir.

3. Yayılma ve emme süreci

Ravenstein göçün öylesine, insanların sadece canları istediği için yapacakları bir şey olmadığını söyler. Ona göre insanların göç etme kararlarının temelinde bir amaç vardır. Bu amaç gelişmiş bölgelere gidip, bu gelişmişlikten yararlanmaktır. Bu amaç yayılma sürecini destekler. Gelişmiş bölgelerde oluşan işgücü açığının kapanması yönünden ise bu bölgeler emme görevi görürler. Yayılma ve emme süreçleri birbirleri ile uyumludurlar.

4. Göç zincirleri

Ravenstein zaman içerisinde göç alan yerlerin göç veren yerler de olabileceğini belirtmektedir. Göçler karşı bir etki yaratabilirler ve bu durum bir diğer göç dalgası için tetikleyici olabilir.

5. Doğrudan göç

Ravenstein şimdiye kadar oluşturmuş olduğu kanunlardan farklı olarak doğrudan ve uzun mesafeli bir göçten bahseder. Kişiler endüstri ve ticaret merkezlerine basamaklar koymadan doğrudan bir göç gerçekleştirir. Uzun mesafeli olan göçler genelde merkezlere yönelik iken, kısa mesafeli olanlarda da basamaklı ve kademeli olarak bu merkezlere ilerleme durumu söz konusudur. Doğrudan göçe gelene kadar oluşturulan kanunlar bir kategori altında toplanabilirken, doğrudan göç ile farklı bir kategori oluşmuş olur. Şekil ve keskinliği değişmekle birlikte amaç aynıdır: ticaret ve endüstrinin geliştiği bölgelere göç etmek.

6. Kır kent yerleşimcileri farkı

Ravenstein bu kanunda göçün mesafesi veya nasıl olduğunu değil, göçmenlerin tercihlerini ele almıştır. Kentte yaşamakta olan insanların kırsal kesimde yaşayanlara kıyasla daha az göç etme eylemi içerisinde bulunduğunu söyler. Hem kendi eğilimleri bu yönde değildir hem de kendi yaşadıkları bölgelere olan göç hareketleri onları göç etmeye meyilli hale getirmez.

7. Kadın erkek farkı

Ravenstein göçmen tercihlerinde cinsiyet farkını gözetmiştir. Kadınların göç eğiliminin erkeklerden daha fazla olduğunu savunur. 1889 yılında yayınlamış olduğu makalesinde kadınların daha kısa mesafeli göçlerde, erkeklerin ise daha uzun mesafeli göçlerde ön planda olduğunu belirtmiştir (Çağlayan, 2006; Uslu-Ak, 2021; Sinin, 2023).

2.2.1.2.Kesişen fırsatlar kuramı

Ravenstein gibi kuramının geleneksel kuramlar bağlamında ele alınabileceği diğer bir kişi Samuel Stouffer'dır. Ravenstein ve Stouffer'ın bu perspektif altında değerlendirilmesinin nedeni ise kuramlarında insanların mesafe ve ekonomik avantaj elde etme amacı ile göç ettiklerini belirtmeleridir (Akyıldız, 2016, s. 136). Ravenstein kuramının varsayımları arasında göçlerin çoğunlukla kısa mesafeler doğrultusunda yapıldığını öne sürmüştür ancak Stouffer bu görüşün üzerine aslında mesafelerden ziyade fırsatların insanların göç kararlarında etkili olabileceğini ortaya koymuştur (Ela-Özcan, 2017, s. 189).

Stouffer'ın kuramı 1940 yılında yayınlamış olduğu "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance" adlı makalesinde yer almakta ve Cleveland (Ohio) bölgesinde yaşayan kişilerin taşınma davranışları ve arkasındaki nedenleri incelemiştir. Göçten ziyade göçmeni ön planda tutmuştur ve bireylerin seçimleri ve bu seçimleri neden yaptıklarına dair konular üzerinde durmuştur (Sinin, 2023, s.40). Kuram belirli mesafelere göç edecek insanların sayısının bu mesafedeki iş imkânlarının miktarı ile doğru orantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca mesafenin kısa olmasının insanları teşvik edici bir özellik olduğunu da belirtir (Çağlayan, 2006, s. 77).

Özetle, kuramın "Hipotezi, belirli bir mesafeye göç eden bireylerin sayısının, gittikleri mesafedeki fırsatların miktarı ile doğru, kesişen fırsatların miktarıyla ters orantılı olduğu şeklindedir (Ela-Özcan, 2017, s. 190)". Stouffer'ın bu çalışması uluslararası göç açısından da değerlendirilebilmektedir. Mesafeler veya iş imkânları ne kadar elverişli olursa olsun, ülkeler arası geçilmesi gereken sınırların zor süreçler olması da bireylerin göç etme davranışını ters yönde etkileyecek faktörler olmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 77).

2.2.1.3.İtme çekme kuramı

Göçün itme ve çekme faktörlerine bağlı olduğunu savunan bir kuram ise Everett Lee tarafından 1966 yılında “Göç Teorisi (A Theory of Migration)” adıyla yayınlanan makale ile ortaya konulmuştur. İnsanların göç kararlarında bu itme ve çekme faktörleri etkilidir (Akyıldız, 2016, s. 140). Kuram göçmenden ziyade göçe odaklanmaktadır ancak yine de göçmeni de göz ardı etmemektedir (Sinin, 2023, s. 42). Ayrıca, bu kuramda yaşla ilgili değişkenlere de değinilmiştir. Kuram genç yetişkinlerin göç etmeye daha yatkın olduklarını savunmaktadır (Ela-Özcan, 2017, s. 191). Lee, göçün karakteristik özelliklerini dört madde ile listelemiştir. Maddeler şu şekildedir:

1. Hali hazırda yaşanılan yerle ilgili faktörler
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler
3. Araya giren engeller
4. Bireysel etkenler

Lee’ye göre göç kararında etkili olarak faktörler olumlu, olumsuz ve nötr olarak ele alınmaktadır. Bireyin halihazırda yaşadığı yerde kalmasını sağlayan faktörler olumlu, yaşadığı yerden göç etmeyi düşünmesini sağlayan faktörler olumsuz, göç kararında bir etkisi olmayanlar ise nötr faktörlerdir. Bu faktörler gidilecek yer için de geçerlidir. Çoğu zaman iyi olarak kabul edilen bir göç yeri herkes için iyi yani çekici olarak kabul edilir ve aynı şekilde kötü olarak kabul edilen göç yerleri ise herkes için kötü yani itici olarak kabul edilir (Ela-Özcan, 2017, s. 192).

Lee göçün karakteristik özelliklerini iki gruba ayırmıştır. İlk iki madde mikro yani kişisel sebepler kategorisine, son iki madde ise makro yani kişisel olmayan sebepler kategorisine girer. Lee göçü basit bir matematiksel formül olarak görmemektedir, göç kararında görünenden çok daha fazla faktörün rol oynayabileceğini, bu nedenle sadece itme çekme faktörlerinin incelenmesinin yetersiz olabileceğini belirtir. Ancak göç kararının tamamını açıklamaya yetmese de karar almadaki ilk basamağı oluşturabileceğini de eklemiştir (Çağlayan, 2006, s. 74).

2.2.1.4.Petersen'in beş göç tipi kuramı

1958 yılında William Petersen “A General Typology of Migration” yani “Göçün Genel Tipolojisi” adlı bir makale yayınlamıştır ve bu makale içerisinde göçün tipolojisini çıkarmıştır ve sınıflandırmalar yaparak 5 göç tipini sunmuştur (Akyıldız, 2016, s. 146).

Lee'den farklı olarak Petersen “Bireyleri göç kararına iten sebeplerin yalnızca itme-çekme faktörlerinden değil, aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörlerden de kaynaklandığını ifade etmiştir. Peterson genel olarak itme-çekme faktörlerinin altında yatan esas sebeplerin neler olduğunu araştırmıştır (Ela-Özcan, 2017, s. 193)”. Petersen bu çalışmasını bir soru üzerine konumlandırmıştır: “Eğer her insan aynıysa neden bazıları göç ediyor da bazıları göç etmiyor? (Çağlayan, 2006, s. 75)”. Çalışmasında tarihsel döngünün önemine vurgu yaparak, bir zaman diliminde göç için itme faktörü görevi görebilen bir durumun, bir başka zaman diliminde çekme faktörü olarak görev görebileceğini söylemiştir ve bunu göz önünde bulundurarak, bir yandan da bireysel ve sınıfsal farklılıkları da hesaba katarak 5 göç tipini oluşturmuştur (Çağlayan, 2006, s. 75). Bunlar;

- İlkel göçler: Bu göç tipi daha ziyade insanların hayatlarının kötü hava ve doğa koşulları tarafından şekil aldığı zamanlara ait göçlerdir. Göçe neden olan itme faktörü bu göç türünde kuraklık, fırtına ve benzeri hava ve doğa olaylarıdır (Çağlayan, 26, s. 75).
- Zoraki ve yönlendirilmiş göçler: “Bu göçlerde doğa olaylarından ziyade toplumsal durumlardan kaynaklanan itici ve çekici etmenler öne çıkmaktadır (Uslu-Ak, 2021, s. 1754)”. Toplumsal ve siyasal durumların vatandaşlara karar hakkı tanıyıp tanımamasına göre Petersen bu göçleri ayırtmıştır. Vatandaşın göçe itildiği ancak göç edip etmemenin kendi inisiyatifi olduğu durumlar için yönlendirilmiş göçler; vatandaşa karar hakkı bırakılmadan zorunlu bir göç senaryosunun oluşturulduğu göçler ise zoraki göçler olarak sınıflandırılmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 75). “Bir ülkede yönetime sahip olan güç tarafından toplumun bir kısmının zor kullanılarak göç ettirilmesi” zoraki göç iken, “göç etmesi istenen bir topluluğun bu konuda inisiyatif sahibi olması” ise yönlendirilmiş göçtür (Sinin, 2023, s. 43). Yönlendirilmiş göçlere bir ülkede belirli bir grup insana uygulanan baskılar sonucu o insan/insanların göç kararı alması örneği

verilebilirken zoraki göçlere devletler tarafından kararlaştırılan mübadele göçleri verilebilir.

- Serbest göçler: Diğer göç türlerinden farklı olarak serbest göçlerde toplumsal veya siyasal faktörlerin kişilerin göç kararında bir dahli bulunmamaktadır. Bu tip göçlerde karar tamamıyla kişiye aittir ve daha ziyade bireysel göçlerdir (Çağlayan, 2006, s. 76). Diğer göç tiplerinden irade noktasında belirli biçimde ayrılmaktadır (Ela-Özcan, 2017, s. 194).
- Kitlesele göçler: Bu göç tiplerini diğerlerinde ayıran özelliklerinden en önemlisi bireysel değil, toplu bir göç eylemi gerçekleştiriliyor olmasıdır. Bu göçlerin çoğalmasındaki önemli etkenler olarak teknolojinin gelişmesi ve küreselleşme gösterilebilir. İnsanlar göç kararı almalarından sonra göç ettikleri yerde memnun olmaları, sosyal ve ekonomik açılardan daha rahat bir yaşam sürmeleri sonucunda bu göç kararına çevrelerini de ortak etmek isteyebilmektedirler. Çevrelerinin ve onların da çevrelerinin bu göçe ortak olmaları kitlesele göçlere zemin hazırlayabilmektedir (Çağlayan, 2006, s. 76). Bu göç türlerine Emirdağ'dan Belçika'ya yapılan göçleri verebiliriz. Bir kişinin (Kötü Ahmet) göç dalgasını başlatması ile pek çok kişi göç etme kararı almıştır.

2.2.1.5. Merkez-çevre (Dünya sistemleri) kuramı

Bir diğer göç kuramı çok bilinen ve ortaya konduktan sonra da zaman içerisinde geliştirilmeye devam eden Merkez-Çevre veya diğer bilinen adıyla Dünya Sistemleri kuramıdır. Kuramın Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi birçok düşünür tarafından geliştirildiği belirtilmektedir. Bu kuram dünyanın merkez ve çevre olarak iki soyut parçaya ayrılmış olduğunu ve bu parçaların ekonomik anlamda birbirlerine bağımlı olduklarını savunur (Çağlayan, 2006, s. 78). Ekonomik bağımlılıklar ve dünyada gelişmekte olan pazar 16. yüzyıldan beri uluslararası göçlere neden olmaktadır. Kuramın iddiasına göre kapitalist topluluklar diğer topluluklara hamleler yaparlar ve bunun sonucunda insanlar göç etmeye başlarlar. Bu hareketlerin sömürge davranışları ile benzer yanları bulunmaktadır. Geçmişte “Sömürgeci rejimler kolonyal devletlerin lehine sömürge devletlerinin yoksul bölgelerine girdiği gibi neo-kolonyal hükümetler ve çok uluslu şirketler dünya kapitalistlerin iktidarını devam ettirmek adına

aynı misyonu yerine getirmektedir. Bu bağlamda bu yaklaşıma göre nüfus hareketleri, kapitalistleşmenin meydana getirdiği bir durumdur (İnce, 2019, s. 2598)”.

Merkez ve çevre tanımı altında ülkeler bulunmaktadır. Wallerstein’a göre merkez olarak belirtilen ülkeler ekonomik ve sosyal anlamda daha fazla gelişmiş ülkelerdir ve dolayısıyla kapitalizm ile daha fazla ilişkili olan ülkelerdir. Çevre olarak belirtilen ülkeler ise merkez yani ekonomisi gelişmiş, kapitalizm ile ilişkili olan ülkeler tarafından kuşatılmış ve onlara bağımlı hale gelmiş olan ülkelerdir. Birbirlerine bağımlılıkları ekonomi temelindedir. Çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılıkları ekonomilerini iyileştirme, refaha kavuşma, kapitalist anlamda gelişme gibi nedenlerden dolayı olmakta iken bu bağımlılık tek taraflı değildir. Merkez ülkeler de kendi refah düzeylerini ve kapitalist ilişkilerini sürdürebilmek adına ucuz işgücü, ucuz hammadde ve pazar ihtiyaçları dolayısıyla çevre ülkelere bağımlıdırlar. Böylece maliyetlerini düşürerek var olan kapitalist sistemlerine katkıda bulunmuş olurlar (Çağlayan, 2006, s. 79-80). Kapitalist ekonomilere sahip olan Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya’daki merkez olma durumları git gide genişler ve dünyadaki pazarlar dünya nüfusunun daha büyük bir kısmını kapsamaya başlar. Çevredeki bölgeler ise toprak, hammadde ve emekleri ile bu dünya pazarlarında merkez ülkelerin denetimleri altına girmeye başlarlar ve böylece göç akımları oluşmaya başlar (Abadan-Unat, 2002, s. 15). Bu göçler genellikle çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Kurama göre “Göç, gelişmiş ekonomik toplumlardaki sermaye sahipleri için bir ucuz işgücü anlamına gelmektedir (İnce, 2019, s. 2599)”.

2.2.1.6. Göç sistemleri kuramı

Ekonomik ve siyasi bir temel olarak geliştirilen kuramlardan bir tanesi de Göç Sistemleri Kuramı’dır. Bu kuram iki veya daha fazla ülkenin karşılıklı göç alıp vermesiyle oluşturdukları sistemden ve ilişkiler zincirinden söz eder. Bu ilişki yakın mesafedeki ülkeleri kapsayacağı gibi uzakta olan ülkeleri de kapsayabilir. Bu kuramın bir özelliği karşılıklı göçmen alıp veren ülkelerin halihazırda var olan veya geçmişlerinde var olmuş olan ilişkilerinin bulunmasıdır. Bu ilişki ekonomik, siyasi veya kültürel temelli olabileceği gibi bir işgal durumu, bir kolonyal birliktelik gibi nedenlerle de kurulmuş olabilir (Çağlayan, 2006, s. 82). “Bu bağlamda iki ülke arasındaki sömürgecilğe dayanan tarihsel ilişkiler, siyasal ve ekonomik ilişkiler, kültürel bağlar nüfus alış veriş üzerinde

etkili olmaktadır. Göç veren ve alan iki ülke arasındaki mesafe ise bu süreçte çok belirleyici olmamaktadır (İnce, 2019, s. 2600)”. Bu, kuramın en önemli noktasıdır (Sinin, 2023, s. 41). Göç sistemleri kuramının bazı varsayımları vardır, bunlar:

- Göç sistemi içerisinde bulunan ülkelerin yakın olmaları şart değildir, coğrafi yakınlıktan ziyade siyasi yakınlıklar önemlidir. Coğrafi anlamdaki yakınlık veya uzaklığın anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.
- Birden çok kutuplu sistemler de olabilir, bu durumda merkez ülkeler birbirleri ile uyuşan ülkelerin göçmenlerini kabul edebilirler.
- Bazen bazı ülkeler aynı anda birden fazla göç sistemine dahil olabilirler, bu durumlar genellikle gönderen ülkelerde görülmektedir.
- Ülkeler geçirdikleri toplumsal değişimler nedeniyle sistemlerden çıkabilir veya dahil olabilirler (Abadan-Unat, 2002, s. 22, 23).

Thomas Faist kuramda 3 ana özelliği vurgulamaktadır. O özellikler şunlardır:

1. Göç sistemleri kuramı süreçlere odaklanır ve göçün insanların tek seferlik bir hareketi olmasından ziyade zaman içerisinde sürekliliğini koruyan bir süreç olduğunu ortaya koyar. Bu da uluslararası göçlerin devamlılığını sağlayan unsurlardan biridir.
2. Göç sistemleri kuramı insan faktörü yerine ülkeler arası faaliyetlere ve ilişkilere odaklanır.
3. Göç sistemleri kuramı aktörü ve onun bağlarını ön plana alır ve ilişkilerin önemini savunur (Sinin, 2023, s. 41).

Faist bu özelliklere dayanarak göçe farklı bir pencereden bakmaktadır ve uluslararası göçlerle ilgili yeni bir alan ortaya koymuştur. Bu yeni alan ise ulusaşırı toplumsal alanlardır (Çağlayan, 2006, s. 84).

2.2.1.7.Lewis’in göç teorisi

İşgücünün aktarımı ile oluşan göçleri anlatan kuram Arthur Lewis tarafından 1954 yılında ortaya konmuştur. Makalesi “Economic Development with Unlimited Supplies of Labour” yani “Sınırsız İşgücü Arzı ile Ekonomik Kalkınma”dır. “Lewis’in modeline göre, işçi ihraç eden bölgeler işgücü fazlalığı ve tam esnek işgücü arzıyla karakterize edilmekte ve ulusal göç üzerine odaklanmaktadır (Aktaş, 2014, s. 40)”. Lewis

çalışmasında işgücünün fazla olduğu yerlerden az olduğu yerlere; emek karşılığının düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere doğru göçlerin olduğunu belirtmiş ve böylelikle ekonomik açıdan inceleme yapmıştır. Lewis gelişmemiş ülkelerde işgücünün çokluğundan bahseder ancak bunun marjinal emek verimliliğinin düşük olduğunu belirtir. Gelişmiş ülkelerde ise işgücü oranı düşüktür ancak buna oranla verimliliğin yüksek olduğunu belirtir. Bu da bu ülkelere göçün gerçekleşme sebebi olarak görülebilir (Akyıldız, 2016, s. 137).

2.2.1.8.Sjaastad'ın göç teorisi

İnsanların kar-zarar hesaplamalarına dayalı olan bir diğer kuramı Larry Sjaastad 1962 yılında yayınladığı “The Costs and Returns of Human Migration” (İnsan Göçünün Getiri ve Maliyetleri) adlı makalesinde ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre “Göç bireyin ya da hane halkının gelirlerini artıracak bir yatırım olarak değerlendirilmektedir. Analizin merkezinde kendi fayda ve kazançlarını maksimize etmek amacıyla göç eden rasyonel bir birey vardır. Göç kararının alınmasında temel kıstas, bireyin ya da hanehalkının göç etmek suretiyle sağlayacakları faydaların göç maliyetlerini aşmasıdır (Ela-Özcan, 2017, s. 196)”. Kurama göre insan göç kararını rastlantısal olarak almaz, mantık çerçevesinde hesaplamalar yaparak bunun sonucunda alır. Rasyonel düşünce sistemlerini kullanması sonucunda maliyet/kâr hesaplaması yapar ve buna göre daha yüksek kazanç elde etme sonuçlarına istinaden göç etme kararı alır (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Kısacası insan, katlanmak durumunda kalacağı zorlukların kazanacağı artılardan az olması durumunda göç kararı alabilir (Akyıldız, 2016, s. 138).

Sjaastad göçün getiri ve maliyet kısımlarını iki ayırır. Maliyet parasal ve parasal olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Parasal olan kısımda yeme içme, ulaşım, barınma gibi faktörler varken parasal olmayan kısımda fırsatlar ve manevi maliyetler vardır. Parasal olmayan maliyetlerde iş arama süreci, uyum sağlama süreci, dil öğrenme süreci, oluşabilecek psikolojik sıkıntılar gibi zorlukları fırsat maliyeti olarak adlandırırken, aileden ve çevreden uzaklaşma gibi duygusal zorlukları ruhsal/manevi maliyet olarak adlandırır. Getirileri de parasal ve parasal olmayan olarak ikiye ayırır. Parasal getiri maddi anlamda kazançlar olabilirken parasal olmayan getiriler daha rahat bir yaşam, daha iyi hava koşulları, refah düzeyi yüksek bir hayat tarzı olarak sayılabilmektedir (Abadan-

Unat, 2002, s. 6; Akyıldız, 2016, s. 138-139). Uluslararası göç hareketleri bireylerin kâr/zarar-maliyet hesaplarının toplu sonuçlarıdır (Abadan-Unat, 2002, s. 7).

2.2.1.9.Harris ve Todaro’nun göç teorisi

1970 yılında Harris ve Todaro “Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis” (Göç, İşsizlik ve Kalkınma: İki Sektörlü Analizi) adlı çalışmalarında kırsal kesimden kente göç kararının nasıl alındığına dair farklı bir teori ortaya koymuşlardır. “Teoriye göre göç, işgücünün çeşitli pazarlarda karşılaştığı getiri farklılıkları doğrultusunda ortaya çıkmaktadır (Ela-Özcan, 2017, s. 195)”.

Bu kurama göre hem uluslararası göçün hem de iç göçlerin nedeni emek konusunda arz ve taleplerde ortaya çıkan ve coğrafya bakımından olan farklılıklardır. Emegin fazla olduğu ülkelerde düşük ücretler söz konusu iken, emegin sınırlı olduğu ülkelerde ise ücretler görece yüksektir. Ücret farklarının olduğu bir yerde düşük ücret alan kişiler, yüksek ücret alabilecekleri yerlere göç ederler (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Tarımda verimli bir üretimin var olduğu durumlarda, kentte işsizlik olsa dahi insanların göç etme davranışlarının olumsuz yönde etkilenmediğini aksine kente göçün hızla arttığını öne sürerler. Beklenen gelir farklılığı olarak adlandırılan faktör aslında insanların bu kararlarında etkili olan durumdur. İnsanlar kente göç ettiklerinde hemen iş bulamama ihtimallerinin farkındadırlar. Ancak göç etme davranışlarını sürdürmelerinin sebebi kentte kırsaldaki kazançlarından daha fazla kazanacaklarına dair sahip oldukları inanç ve beklentileridir. En kötü ihtimal olarak ise kırsaldaki kazançlarına eş değerde bir kazanç elde edecek olma inançları vardır. Bu hesaplamalar doğrultusunda ise göç kararı alabilmektedirler (Akyıldız, 2016, s. 142, 143, 146).

2.2.1.10. Göç sistemleri kuramı (Mabongunje’nin göç teorisi)

İlk çıktığı hali ve Mabongunje’nin ortaya koyduğu hali ile Göç Sistemleri Kuramı diğer kuramlardan farklı olarak ekonomik faktörleri bir kenara koyarak göçü yorumlayan kuramlardandır. Kuramı 1970 yılında “Systems Approach to A Theory of Rural-Urban Migration” (Kırsal-Kentsel Göç Teorisine Sistemsel Yaklaşım) isimli makalesinde yayınlamıştır ve kuramı ortaya koyan kişi olmuştur. “Mabogunje’nin 1970 yılında geliştirdiği teoriye göre hem göç alan hem de göç veren destinasyonlarda göç sonrasında

ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar oluşmakta ve karşılıklı göçmen değişimi ile bir göç sistemi oluşmaktadır (Yılmaz, 2021, s. 173)”. Dünya sistemler teorisinde olduğu gibi bu teori de uluslararası ilişkilere, politikaya, ekonomiye önem verir ve bölgesel gerçekleşen göç hareketlerinin incelenmesinde bu teoriden yararlanılır (Ela-Özcan, 2017, s. 201). Bu kuramda da diğer ekonomi ağırlıklı kuramlarda olduğu gibi bazı formüller veya matematiksel hesaplamalar yapılabilir olsa da esas olarak yoruma dayalı çözümlemeler yapılmaktadır. Göç sistemleri kuramında göçün gerçekleştiği ülkeler arasında bazı bağlantıların bulunduğu öne sürülmektedir. Bu bağlantılar kimi zaman devlet ilişkileri, kimi zaman ise kültürel bağlantılardır. Kurama göre göçler mesafe fark etmeksizin gerçekleşebilir. Önceden oluşmuş olan bağlar göçlerde önemli rol oynamaktadır. Herhangi bir kolonyal bağı olan ülkelerde göç döngüsü daha fazla olmaktadır (Akyıldız, 2016, s. 149).

2.2.1.11. Zelinsky’nin göç teorisi

Diğer kuramlardan genel itibarıyla farklı bir kuram ortaya koyan Wilbur Zelinsky 1971 yılında “The Hypothesis of The Mobility Transition” (Hareketlilik Geçiş Hipotezi) adlı makalesini yayınlamıştır ve burada insanların göç ile ilgili aldıkları kararları sosyo-ekonomik açıdan ve tarihsel açılardan incelemiştir. Tarih boyunca gerçekleşen göç akımlarının her dönemin kendi ruhu içerisinde farklı boyutlandığını söylemek mümkündür (Ela-Özcan, 2017, s. 197). Zelinsky göç ile ilgili ortaya koyduğu kuramını modernleşme olgusu ile bağdaştırmıştır, yani göçün bir noktada evrilebilen bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre göçler modernleşme süreçlerinin birer parçasıdır. Göç de tıpkı modernleşme süreci gibi değişken bir süreçtir ve aşamaları vardır. (Akyıldız, 2016, s. 150, 151). Zelinsky toplumların gelişmelerinin 5 aşaması olduğunu ve her bir aşamada göçlerin farklı bir biçime girdiğini öne sürer. Bu aşamalar şunlardır:

1. Evre (modern öncesi-geleneksel geçiş toplumu): Bu evrede toplumsal yapıda doğurganlık yüksek, ölüm oranları yüksek ve göç sınırlıdır. Genel olarak yerleşim amaçlı yer değişimleri yapılmamaktadır. Yapılan yer değişimleri ve dolaşımların nedenleri ise ibadet, savaş veya ticaret gibi geçici süreli nedenlerdir.
2. Evre (erken geçiş toplumu): Bu evrede ölüm oranları azalırken toplumsal yapıda nüfus artışı görülmektedir ve kırsaldan kente göçte artış vardır. Kırsaldan

gerçekleşen göçler hem ülke içi hem de uygun bulunan ülke dışı bölgelere doğru gerçekleşebilmektedir.

3. Evre (geç geçiş toplumu): Bu evrede doğurganlık oranı azalmış durumdadır, kırsaldan kente göçün devam etmekle birlikte azaldığı fakat uluslararası göçün artışa geçtiği bir durum söz konusudur. Genel olarak kırdan kente değil, kentten kente göçler söz konusu olmaya başlamıştır.
4. Evre (gelişmiş toplum): Bu evrede doğum ve ölüm oranları bir dengeyi yakalamış vaziyettedir, nüfus oranında bir artışın görülmediği ve artık göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna geçildiği bir durum söz konusudur. Göçler genel olarak yerleşim amacı taşımaktadırlar. Alınan göçler genellikle vasıfsız veya yarı vasıflı sayılabilecek kişiler tarafından olmaktadır ve işgücü göçleri ön plana çıkmıştır.
5. Evre (gelecekteki süper ileri toplum): Bu evrede toplum doğum ve ölüm oranları dengede ve düşük oranda seyretmektedir, iç göçlerin artık kentten kente olarak gerçekleştiği fakat bir yandan da gelişmiş ülkelere göç verilmesinin devamının söz konusu olduğu bir durumdadır. Ulaşım ve iletişim yolları iyi bir seviyeye geldiğinden yerleşim amaçlı göçlerde düşüş görülebilmektedir (Akyıldız, 2016, s. 152; Ela-Özcan, 2017, s. 198).

2.2.1.12. Piore'nin göç teorisi (İkili işgücü piyasası kuramı)

1979 yılında Michael Piore “The Dual Labor-Market Hypothesis” (İkili İşgücü Piyasası Hipotezi) adlı makalesini yayınlamış ve bu makalesinde göçlerin altında yatan sebebin ikili işgücü piyasaları olduğunu belirtmiştir. “Ekonomilerde; vasıflı ve vasıfsız işgücünün istihdam edildiği sermaye-yoğun ve yalnızca vasıfsız işgücünün istihdam edildiği emek-yoğun olmak üzere iki tip örgütlenme sınırı arasında bir çeşit dualite (ikilik) yaşanmaktadır. Bu teoride göç, arzdan ziyade işgücü talebi koşulları tarafından yönlendirilmektedir (Ela-Özcan, 2017, s. 199)”. Burada bahsettiği ikili işgücü piyasalarından ilki birincil sektör istihdam alanlarıdır, diğeri ise ikincil sektör istihdam alanlarıdır. Birincil sektör daha yüksek maaşlı, daha prestijli, daha iyi çalışma koşulları olan ve terfi imkânının bulunduğu sektörler iken ikincil sektör bunların tam aksidir. İkincil sektör genel itibarıyla terfi imkânı bulunmayan, çalışma şartlarının kötü olduğu ve maaş düzeyinin düşük olduğu sektörlerdir (Akyıldız, 2016, s. 157, 158). Birincil sektörde

çalışanlar genellikle ülkenin yerel vatandaşları olurken bu vatandaşlar çoğu zaman ikincil sektörde çalışmaya yanaşmazlar. O sektördeki boşluk ise vasıfsız elemanlar tarafından doldurulur. Vasıfsız ve düşük maaşa çalışabilecek gruplar genellikle göçmenler olmaktadır. İkincil sektörde daha ziyade beden gücü ön plandadır. Jennisen ve Piore'ye göre sanayi toplumlarında bu tarz işgücü ihtiyaçları devamlı surette olacaktır. Kuram bu işgücü ihtiyacı dolayısıyla uluslararası göçlerin var olduğunu savunmaktadır. Piore aslında kendi ülkelerinde karşılaştıkları düşük ücretler ya da işsizlik gibi durumların insanları göçe itmesinden ziyade göç ettikleri ülke tarafından sağlanan/sağlanması vaat edilen çekici unsurların bu kişilere göç kararı aldırıldığını ortaya koymaktadır (Akyıldız, 2016, s. 158). Bu kurama göre göçler, sanayileşmiş toplumların ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Yani göçlerin temel nedeni göç edilen ülkedeki çekici faktörlerdir (Uslu-Ak, 2021, s. 1755). Piore gönderen ülkenin düşük ücretlerinin değil, esas göçü kabul eden ülkenin işgücü ihtiyacının göçlerde etkili olduğunu öne sürer. Bu göçlerin genellikle gerçekleştiği ileri derece sanayileşmiş ülkelerin sürekli ucuz işgücüne ihtiyaç duymak gibi bir durumları vardır. Bunun nedeni, işverenlerin vasıfsız işgücüne ihtiyaç duydukları alt kademe işler için yüksek bedeller ödemek istememeleridir. Ne var ki ülkenin yerli işçileri sendikalara bağlı oldukları ve hak ettiklerinden aşağı bir meblağ kabul etmek istemedikleri için çözüm, dışarıdan bu meblağa razı olacak birilerini bulmak olmaktadır. Dışarıdan gelen işçinin, yerli işçi gibi kademe atlama, statü kazanma, kariyer anlamında ilerleme gibi güdüler yerine birikim yapma, en kısa sürede kazancı sağlayıp geri dönmek gibi düşüncelerinin olması bu işlerde tercih edilme sebepleridir. Bunda en önemli neden bu işçinin kendisini zaten bir yerli işçi ile kıyaslamıyor olmasıdır, yani amacı onun seviyesine ulaşmak değildir. Zira o topluma ait olmadığına bilincindedir. Bu işçinin kendisini karşılaştırdığı kişiler ise kendi ülkesindeki kişilerdir. Amacı, kendi ülkesinde kaldığı taktirde elde edeceği kazancın üzerine çıkarak orada bir statü ve itibar elde etmektir (Abadan-Unat, 2002, s. 11, 12).

2.2.1.13. Wolpert'in göç teorisi

Julian Wolpert'in 1965 yılında yayınlamış olduğu "Behavioral Aspects of The Desicion to Migrate" (Göç Etme Kararının Davranışsal Yönleri) makalesinde göç etme davranışı ne siyasi ne de ekonomik açıdan incelenmiştir, davranışsal bir açıdan

incelenmiştir. Wolpert'in hedeflerinden biri ayrımsal göç davranışının yararını göstermektedir. Wolpert göçün davranışsal kavramlarını 3 kategoriye ayırmaktadır:

- 1- Yer yararlılığı kavramı
- 2- Arama davranışına alan teorisi yaklaşımı
- 3- Eşik oluşturmada yaşam döngüsü yaklaşımı

Wolpert kuramında maliyet-fayda hesaplamasının önemini vurgular ve insanların göç davranışlarını beklentilerine göre aldıklarını belirtir. Bireylerin göç kararları bir beklenti üzerine kuruludur yani tahmin ettikleri bir durum vardır, bu ex-ante olarak adlandırılır. Bir de ex-post olarak adlandırılan durumlar vardır, bunlar halihazırda olmuş olan durumları ifade eder. Bireyler buna göre karar almazlar. Gitmeyi planladıkları yerdeki durumu, çalışma ortamını ve şartlarını, çalışma olasılıklarını tahmin ederler ve bir beklenti içerisine girerler (Ela-Özcan, 2017, s. 203). Geleceğe dair olan rasyonel beklentileri onları göç kararı almaya itebilir. Kurama göre insanlar kıyas yaparlar ve eğer gitmeyi planladıkları yerde erişebilecekleri faydalar ve hizmetler halihazırda yaşadıkları yerde olanlardan fazla ise göç kararlarını buna dayanarak alabilirler (Akyıldız, 2016, s. 161).

2.2.1.14. Network (Ağ) göç teorisi

Göçmenler arasındaki ilişkileri temel alan bir teori olan İlişkiler Ağı teorisi, uluslararası göçün sürdürülebilirliğini arttırmaya yarayan faktörleri konu alır (Abadan-Unat, 2002, s. 18). Ayrıca bu kuram göç kararının alınmasında ekonomik veya siyasi nedenlerden ziyade sosyal ilişkiler ve tavsiyelerin etkili olduğunu ortaya koyar. “İlişkiler ağlarının varlığı, uluslararası göçü özendiren öğelerdir (Abadan-Unat, 2002, s. 18)”. Göç edenler ve onların henüz göç etmemiş çevreleri arasında bir bilgi aktarımı vardır. İnsanlar göç kararı alırken birbirlerinin tecrübelerinden istifade ederler. Bu tecrübe ve bilgi aktarımları da göç etmenin risklerini nispeten ortadan kaldırdığı için uluslararası göçler gibi uzak mesafe göçleri bile büyük oranda artırabilmektedir (Akyıldız, 2016, s. 162, 163). Bu kuramın ana hatlarını kaynak ülke ve hedef ülkede bulunan göçmen ve göçmen adaylarının kurdukları sosyal ilişkiler oluşturmaktadır (Uslu-Ak, 2021, s. 1754). Abadan-Unat kuramın temel varsayımlarına dair şunları ifade eder:

- Göçmen ilişki ağları, göçü özendirmesi ile göçün sürekliliğine katkıda bulunur.

- Göçmen ilişki ağları sayesinde göçün risk faktörleri düşürülür, göç sürecinin yol açtığı masraflar en aza indirilir.
- Göçmen ilişki ağları kurumsal boyut kazandıkları ölçüde daha fazla kapsayıcı olmaktadır.
- Göçmen ilişki ağları kurulduktan sonra ve kurumsallaştıkça denetlenmeleri ve kontrol edilmeleri zorlaşır. Ülkenin politikalarından bağımsız olarak işlemlerine devam edebilir.
- Ülkenin politikaları aile birleşimlerinden yana olduğunda bu durum göçmen ilişki ağlarını güçlendirir (2002, s. 19, 20).

2.2.1.15. İşgücü göçünün yeni ekonomik kuramı

Bu kuram Oded Stark tarafından 1990’larda ortaya konmuştur. Diğer göç temelli kuramlardan farkı göçün oluşum aşamasında sadece ekonomiye, politikalara veya göçmen ağlarına değil de göçmenin kendi ailesine odaklanmasıdır. Bu kuramın öne sürdüğü şey göç kararının bireysel değil, ailecek alındığıdır (Uslu-Ak, 2021, s. 1755).

Göç kararı, göç eden tek olsun veya aile olsun fark etmeksizin toplu bir biçimde alınan bir karardır. “Stark’a göre karar birlikte alınmakla birlikte her zaman hane halkının tamamının göç etmesi söz konusu değildir (Yılmaz, 2021, s. 172)”. Göç kararı alırken amaçları ise yalnızca maddi açıdan ilerleme kazanmak değil, aynı zamanda olası risk ve güvensizliklerden de uzaklaşmaktır. Bu göç hikayesi her zaman tüm ailenin göç etmesi ile gerçekleşmez, kimi zaman ailenin bir veya birkaç ferdi göç eder ve geride kalan ailelerine para gönderirler (Akyıldız, 2016, s. 164). Özellikle az gelişmiş ülkelerde hane halkı ailedeki verimli kaynakların yönetimini bireylerden daha iyi yaparlar. Herhangi bir olumsuz durumda farklı yollar izleyebilirler. Bu yollar ailedeki her bir bireyin farklı bir yerde çalışması, kiminin yurtdışında çalışıp para göndermesi, kiminin yerel ekonomide iş bulması gibidir. Bu kuram, göçün araştırmalarda bireysel olarak değil de aile olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bu kurama göre uluslararası göç kararında yüksek miktarda ücret farklılıkları olmazsa olmaz şart değildir. Hane halkının karşılaştığı belli başlı risk ve olumsuzlukların çözüme ulaşacak olması da uluslararası göç kararı almada yeterli sebeptir (Abadan-Unat, 2002, s. 9).

2.2.1.16. Guilmoto ve Sandron'un göç teorisi

2001 yılında Christophe Z. Guilmoto ve Frédéric Sandron göç meselesinde farklı bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Göçe neden olan faktörlere odaklanmak yerine göç kararı aldıktan sonra veya halihazırda bir yerde göçmen iken karşılaşılan engelleri ortadan kaldırmada ya da daha iyi yaşam koşulları elde edebilmek noktasında bazı kurumların etkisine odaklanmışlardır. Bu kurumlar hem legal hem de illegal olabilmektedir. Guilmoto ve Sandron'un ortaya koydukları bu teori “Kurumsal Teori” olarak bilinmektedir. Sanayi bakımından gelişmiş ülkeler göç için daha çok tercih edilmektedirler ve kimi zaman bu ülkeler vize konusunda katı davranabilmektedirler. Vize almaktan, iş bulmaya; haklarını aramaktan, sosyalleşmeye kadar pek çok konuda göçmenlerin işlerini kolaylaştırmaya yönelik kâr amacı güden ve gütmeyen kurumlar vardır. Bu kurum ve kuruluşlar göçmenlerin bireysel hamlelerinden daha etkilidir, dolayısıyla göç akışına daha çok etkisi olabilmektedir (Akyıldız, 2016, s. 165-166). Ulus-ötesi göçmen nüfusu arttıkça, uluslararası göçler daha fazla kurumsallaşmaktadır. Bu da kontrol mekanizmalarının yetersiz kalmasına, hükümetlerin bu göç akımlarını denetleme güçlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. Yanı sıra göçmen haklarını savunan kurumların olması, göçmen karşıtı politikaların bile önüne geçebilmektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 21).

2.2.1.17. Birikimli döngüsellik kuramı

Kuram Massey tarafından 1990'da geliştirilmiştir. Kurama göre uluslararası göçler kendilerine özgü ögelere sahip birikimsel toplumsal süreçlerdir (Abadan-Unat, 2002, s. 21). Ana argüman göç hareketleri arttıkça, göçlerin ilerleyen zamanlarda daha da artması ve var olması mümkündür şeklindedir. Yani alınan bir göç kararı, ilerleyen zamanda alınacak göç kararlarında da etkili olmaktadır. Kuramın varsayımları şu şekildedir:

- Uluslararası göçlerde ortaya çıkan toplumsal ve kültürel değişimlerin aktör ülkeler tarafından kontrol edilmesi güçtür.
- Göç almış ülkeler, yerli halkın istememesi üzerine göçmen işçileri yerleştirdikleri iş alanlarına zaman içerisinde yerli halktan talep bulamayacaklardır. Zira bu işler toplum hafızasına “göçmen işi” olarak işlenecektir. Bu durum da beraberinde bu iş alanlarına yeniden göçmen işçilerin alınması gerekliliğini getirecektir.

- Göçmen işi olarak görülen iş alanları zaman içerisinde değerini kaybedeceklerdir. (Abadan-Unat, 2002, s. 21).

2.2.1.18. Ulus-ötesi göç kuramı

“Ulusötesilik genel olarak göçmenin köken ülke ile yaşadığı ülke arasındaki sosyal, kültürel, politik ve coğrafi alanda şekillenen ilişkileri ifade eden bir göç kuramıdır (Şahin ve Özdek, 2023, s. 1733)”. Özellikle ulaşım ve iletişimde gelişmelerle birlikte bireylerin orijin kültürel, tarihi, sosyal bağlarının olduğu alanlarla ilişki ve bağlarını kolaylıkla sürdürebilmeleri ve kolayca ulaşım sağlamalarını temel alan kuramdır. Kuram aynı zamanda ulusaşırı olarak da adlandırılmaktadır (Kurtural, 2023, s. 14).

Son zamanlarda göçmen gruplar kendi kültürel ve sosyal kimliklerini belli bir coğrafya alanında sınırlı kalmaksızın oluşturmaktadırlar ve göçmenler hem mekân anlamında hem de zihnen farklı iki dünyayı eş zamanlı olarak yaşayıp, yorumlamaktadır. Aynı zamanda süreç içerisinde göç ettiği ülke ile de kültürel, sosyal, siyasi bağlar ve ağlar kurmaktadır. Bu çerçevede göçmenin köken ülkesi ile yerleştiği ülke arasındaki katı sınırlar kaybolmaya başlamaktadır ve göçmen aidiyet hissettiği iki ülke için de sosyo-kültürel ilişkilerini sürdürebilmektedir (Şahin ve Özdek, 2023, s. 1734).

2.2.2. Kuramların Türk dış göçü bağlamında değerlendirilmesi

Göç kuramları, göç hareketlerinin nedenleri, nicelikleri, nitelikleri dikkate alınarak, gelişim aşamalarına bakılarak, sonuçları olumlu ve olumsuz anlamlarda analiz edilerek formüle edilmişlerdir. Diğer bir deyişle hem yaşanan hem göç edilen ülkedeki itici ve çekici faktörler göç kuramlarını oluşturan etkenlerdir (Çakır, 2011, s. 135). Bugüne kadar ortaya konmuş pek çok göç kuramı arasından bazıları Türk dış göçünü temellendirmek için diğerlerinden daha elverişlidir.

Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı, emek konusunda meydana gelen arz ve talepleri esas almaktadır. Bu kurama göre emek fazlalığı olan ülkeler düşük ücret piyasasına sahipken, emek kıtlığı çeken ülkeler ise yüksek ücret piyasasına sahiptir. Ücret aralığından doğan farklılıklar dolayısıyla da insanlar göç etme kararı alabilmektedirler (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Bu kuram Türk dış göçünü açıklamada yararlanılabilecek bir kuram olsa da eksik kalmaktadır. Türk dış göçünde, özellikle de Avrupa’ya verilen

göçlerde Türkiye’de işgücü fazlalığı ve istihdam anlamında da yetersizlikler vardı. Dolayısıyla burada insanların göç kararlarını almada işgücü piyasasının ön planda olduğu ve ekonominin ana karar kaynağı olduğu söylenebilmektedir. Ancak kuram, ücret farklılıkları giderildiği takdirde göç hareketlerinin olmayacağını öne sürmektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 6). Bu durumda, dış göç sürecinde işgücü olarak göç eden insanların, göç ettikleri yerlerde ilerleyen zamanlarda istihdamda sorun yaşamalarına rağmen geri dönmemeleri bu kuramla çelişmektedir.

Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı’nda ise, makro olguların yanı sıra bireysel kararların da önemli derecede etkili olduğu öne sürülmektedir. Bireyler, yalnızca ekonomi temelli düşünmezler ayrıca dil, ulaşım, eğitim gibi diğer hesaplamaları da yaparak nihai bir maliyet/kâr hesaplaması sonucunda göç kararını alırlar (Abadan-Unat, 2002, s. 7). Göç sürecinin sonucunda maddi anlamda bir kazanç -kaldıklarında kazanacaklarından daha yüksek düzeyde- kazanacak olsalar da bu göçün kendilerine psikolojik, fizyolojik, sosyal bazı getiri ve götürüleri de olacaktır ve bireyler bunların hepsini göz önüne alarak göç kararını verirler. Söz gelimi dil bilmemek önemli bir maliyettir, ancak zincir göç süreci gibi bir göç hareketinde bireyler bunu halihazırda göç etmiş yakınlarından alacakları desteklerle atlayabileceklerini düşünüyorlarsa yine de göç kararı alabilirler. Türk dış göç sürecinde de bireyler ailelerini geride bıraktılar, göç ettikleri ülkelerde kısıtlı imkânlar dahilinde yaşamlarını sürdürdüler -Almanya’daki ‘heim’ adı verilen yurt yaşamları buna örnek teşkil eder- fakat bunlara rağmen göç kararlarından birçoğu geri dönmedi. Bunun nedeni, yaptıkları kâr/zarar hesaplamalarıydı. Örneğin, onlar için o zaman kârlı olan, işgücü göçü ile gidip, birikim yaparak döndüklerinde bağımsız iş yerlerine sahip olmaktı. Dolayısıyla bu kuram da tam manasıyla Türk dış göçünü anlatmakta yeterli olmasa da karar alma aşamalarında bireylerin boyutunu açıklamak için uygundur.

Yeni Ekonomi Kuramları, Türk dış göçü gibi, yalnızca bireyi değil, tüm aileyi etkileyen bir göç hareketini temellendirmekte kullanılabilecek bir kuramdır. Bu kurama göre göç etme kararı tek bir birey tarafından değil, bütün bir aile tarafından alınabilmektedir. Örneğin, kimi zaman anne babalar, aileden bir çocuklarını seçerek onun yurtdışına gitmesine karar verir, bu karar tüm ailenin ekonomik durumunu düzeltmek adına verilmektedir. İlla kâr etme amacı ile değil, bazen de var olan veya olması ihtimal dahilinde olan risk faktörlerini ortadan kaldırmak için bu göç kararı alınabilir (Abadan-

Unat, 2002, s. 9). Türk dış göç hareketlerinde de insanlar “Yeni Ekonomi Kuramında belirtildiği üzere ailesel olarak da göçe karar verme ve bu yolla aile gelirini artırmayı tercih etmişlerdir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 34)”.

İkili İşgücü Piyasası Kuramı Türk dış göç sürecini anlamlandırmakta kullanılabilecek bir kuramdır. Toplumda ikiye bölünmüş olan işgücü piyasası vardır ve sermaye-yoğun birinci sektörde çalışanlar, devletin yetişmelerinde daha yoğun emek verdiği, iyi donanım ve aletlere sahip işlerde vasıflı olarak çalışanlardır. Devletler bu sektörlerde çalışan kişileri kaybetmekten korkarlar. Öte yandan emek-yoğun ikinci sektörde çalışanlar ise vasıfsız, yerli halkın tercih etmediği iş alanlarında çalışmayı kabul etmiş ve devletin kaybetmekten korkmadığı kimselerdir (Abadan-Unat, 2002, s. 13). Bu kimseler genellikle göçmenler olmaktadır. “İkili işgücü piyasası teorisi temel olarak gelişmiş ülkelerde düşük seviyeli işgücüne sürekli bir talep olduğundan ve yerli işçiler kabul etmediği için göç sürekli olarak artmakta olduğunu öne çıkarmaktadır (Güllüpınar, 2012, s. 65)”. Türk dış göçüne bakıldığında, bilhassa Belçika özelinde bu durum Türk işçi göçmenlerin Belçika halkının yanaşmadığı zor ve pis maden işlerinde çalışmaları buna bir örnektir.

Dünya Sistemleri Kuramına göre “Merkezdeki sermayesi güçlü ülkelere çevre ülkeden ucuz işgücü yönünde göç eylemi gerçekleşmektedir (Tamer, 2020b, s. 278)”. Bu kurama göre Türk dış göçüne bakıldığında Avrupa ülkelerinin, çalışma konusu özelinde ise Belçika’nın, merkez konumunda olduğu ve çevre ülkelerden yani Türkiye gibi ülkelerden işgücü tedarik ettiği görülür.

İtme Çekme Kuramı hem kaynak hem de hedef ülkeler açısından göçü anlamlandırmak için oluşturulmuş bir kuramdır. Avrupa’ya Türkiye’den, daha özele bakılacak olursa Belçika’ya Emirdağ’dan gerçekleşen göçlerin tek yönlü olmamaları, bu kuramla açıklanabilmelerini sağlayan durumlarıdır. Örneğin, Avrupa’nın o dönem işgücü ihtiyacı olması, tek başına bunca ülkeye bunca insanın göç etmesinde tek etken değildir. O dönem aynı zamanda Türkiye’nin de ekonomik anlamda güçlükler yaşadığı bir dönem olması, insanları Türkiye’nin itici, Avrupa’nın ise çekici yönlerini görmeye ve değerlendirmeye sevk etmiştir. Emirdağ’da ise o dönem özellikle tarım sektöründe yaşanan sıkıntılar, halk için itici faktör görevi görmüş ve Belçika’ya göçlerin ve geri dönütlerin olumlu olması onlar için çekici faktörler olmuştur.

İlişkiler Ağı Kuramı, Türk dış göçünü yalnızca ekonomik anlamda temellendirmeyip bunun yanında sosyal anlamda da temellendirmesi ve hem ev sahibi toplumla hem de göç edilen toplumla bağlantılı olması açısından bu göçlere çok yönlü bir perspektif sunar. Göçün ne nedenle başladığına değil, nasıl ve hangi yollarla ilerlediğine odaklanması açısından Belçika'ya ve tüm Avrupa'ya olan göçleri anlamak için önemli bir kuramdır. Göçmen ilişkiler ağlarının hem göçü kolaylaştırması hem de özendirilmesi ve dolaylı olarak göçün devamlılığını sağlaması açısından önemli rolleri vardır (Abadan-Unat, 2002, s. 19). Söz gelimi Emirdağ'da göçmen ağları sayesinde göç o kadar görünür hale gelmiştir ki, adeta göçmenlik, gurbetçilik hali bir kültüre dönüşmüştür. Bu da o bölgede göç kararı alacak kişilerin, Türkiye'nin herhangi bir başka bölgesinde göç kararı alacak kişilerden bu kararı almaya daha yatkın ve cesaretli olmalarına olanak sağlayan unsurlardandır. Sonuçta Abadan-Unat'ın da belirttiği gibi, “On yıldır Almanya'da oturan bir kardeşe sahip olmak, oraya yeni gelmiş bir hemşeriden daha değerlidir” (2002, s. 24).

Kurumsal Kuram Türk dış göçü gibi, artık çokça kişi tarafından deneyimlenmiş ve uzun sürelerdir devam eden bir göçü anlamlandırmakta kullanılabilecek bir diğer kuramdır. Göç süreçleri içerisinde bazı kurumlar ortaya çıkarlar ve göçlerin gerçekleşmesine legal veya illegal yollarla destek olurlar. Kimi zaman bunlar bir insan kaçakçılığı gibi illegal kurumsallaşmalar olabilse de insan haklarını savunan, sosyal hizmet sunan, sosyal dayanışma desteği sunan veya hukuksal anlamda destekler sunan kurumların da sayıları artmaktadır. Göç süreçlerinde bir yardım gerektiğinde veya haksızlığa uğranıldığında bu gibi kurumlar olayların kolaylaşması ve ilerlemesinde yardımcı görev görürler. Belçika özelinde bakıldığında, camiler, dernekler, sivil toplum kuruluşları göçmenlerin yaşamlarını kolaylaştıran aracı kurumlar olmuşlardır. Camiler sadece ibadet yeri değil, aynı zamanda dayanışma ve birlik beraberlik alanları olmuşlardır. Bu gibi kurumlar göçü ve göçmenin işini hem kolaylaştırmıştır hem de devamlılığını sağlamıştır.

Kümülatif Nedensellik Kuramı da Belçika'ya gerçekleştirilen göçleri anlamakta yararlanılabilecek kuramlardan biridir. Bu kuram göç hareketi bir kez başladığında kendiliğinden devamlılığının geldiğini anlatır. Örneğin, birçok göçmenin aynı iş alanında istihdam edilmeleri, zamanla bu iş alanının yerel halkın gözünde “göçmen işi” olarak görülmesine neden olur ve dolayısıyla bu iş için işverenler göçmen istihdam etmeye devam etmek zorunda kalırlar (Böhning, 1994'ten akt. Abadan-Unat, 2002, s. 21).

Ulusötesi Kuram, Belçika'daki Türk göçü ile ve neredeyse Avrupa'daki diğer Türk göç süreçleriyle birebir bağlantılı sayılabilecek bir kuramdır. Ulusötesi Kuram, Nina Glick-Schiller ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir kuram olup, göçmenlerin kendi vatanlarının yerlisi olarak gelip, sonra zaman içerisinde göç ettikleri ülkenin yerlilerine dönüşecekleri ve geldikleri ülke ile bağlarını tamamen koparacaklarına dair kanıya karşı çıkmaktadır. Bu kurama göre göçmenler geldikleri ülkeden tam anlamıyla kopmazlar. Aksine, her iki ülke ile bağlarını devam ettirir, geldikleri ülke ile de farklı bir bağ kurmaya başlarlar. David Guti rrez ulus- tesili in g   menler için bir "       alan" yaratacağını savunmaktadır. Bu sayede salt ev sahibi topluma ve anavatanlarına ba lı kalmadan kendi alanlarına sahip olabileceklerdir (Smith, 2005, s. 6). Ulus- tesilik, g   menlerin göçü ettikleri yerlerde kalıcı olarak bulundukları süre boyunca sınır ötesi toplumsal oluşumlar oluşturmalarını ve yakınları ile ba larını sürdürmelerini, bu sayede ulus-ötesi alanlar oluşturulmasını ifade eden bir kavramdır (Faist, 2010, s. 18). Belçika özelinde buna  u örnekler verilebilir: Emirda lılar Belçika'da kazanıp biriktirdikleri para ile Emirdağ'da evler yaptırmaya devam etmektedirler. Belçika'da yaşamlarını sürdürürken, bir yandan sosyal medya ve internet aracılığıyla ve yaz tatillerinde de bizzat ziyaretleri ile Türkiye'yle ba larını koparmamaktadırlar. Belçika'dan gelen gurbetçilerin yanlarında getirdikleri soslar, Türkiye'de yemek kültürü açısından da bir ulus-ötesi adım atmalarına örnek teşkil edebilir.

2.3.   göçü Anla malarının Talep Tarafı Olarak Avrupa

Avrupa  lkelerinin talebiyle ortaya çıkan işçi g   leri, göçü veren çok sayıda ülkeyle birlikte hem Türkiye'nin hem de Avrupa'nın tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu g   lerin etkileri tüm taraflar için varlığını korumaktadır. 1953 ve 1975 yılları arası sanayide gelişme ve üretim artışı açısından verimli bir dönemdir ve %6 gibi bir büyüme payı vardır. Henüz savaştan çıkan Avrupa  lkeleri bu savaşın olumsuz etkilerini hızla geride bırakmıştır ve sanayi alanındaki gelişimine kaldığı yerden hızla devam etmiştir. Sanayide bu şekilde bir gelişim ve ilerleme ile i     ve hammaddeye duyulan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Geli imleri  yle bir boyuttadır ki savaş öncesi hallerinden daha iyi ve verimli bir imalat tablosu ortaya koymuşlardır. 1952-1968 yılları arasında geli mi  teknolojilerin kullanımı ile de birlikte üretimleri iki katına çıkmıştır. Hal böyle olunca Batı Avrupa  lkelerinde istihdam tam manasıyla kendi içinden kar ılanmı tır ve artık

yetersiz kaldığı bir durum ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkeleri olarak genellemek mümkün olsa da ülkelerin büyüme oranları birbirleri ile eş olarak ilerlememiştir. Büyüme oranlarında listenin başını Batı Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Hollanda oluştururken devamında Britanya ve Belçika gelmektedir. En çok Türk işçiye ve göçmene sahip olan Almanya en büyük ekonomik ilerlemeyi gösteren ülkedir. Britanya savaştan etkilenme oranı düşük olduğu için büyüme oranına göre listeye alınması çok yerinde olmamakla birlikte yine de ileri seviyelerde olarak sayılabilirken, İtalya, Almanya ve Japonya'nın sonrasında büyüme oranı ile listenin devamında gelmektedir. Diğer ülkeler gibi Fransa da Almanya ile eş değerde sayılamasa da Avrupa'nın gelişmiş ve ileri gelen ülkelerinden biri olarak yerini korumaktadır. Bu ülkelerden sonra Hollanda ve Belçika'nın da listenin devamında diğer ülkelerden sonra ancak onlardan geri kalmayacak şekilde kendi küçük ama iyi durumda altyapıları olan ülkeler olarak yer bulmaktadırlar. Avrupa ülkelerinde böylesi bir gelişmişlik durumu hakimken eksikliğini hissettikleri işgücü ihtiyacını dışardan temin etmeleri şart olmuştur (Yıldız, 2022, s. 26-27). Büyük bir savaş atlatmış olan Avrupa devletleri, bu dönem sonrasında verdikleri can kayıplarından ötürü insan gücüne ekonomik unsurlardan daha fazla ihtiyaç duymuşlardır (Genel, 2014, s. 307) Avrupa devletlerinin hemen hepsi bu işgücü ihtiyacı içerisinde, ancak her biri farklı ülkelerden bu ihtiyacını giderme yoluna gitmiştir. Bu yollar bazısı için eski sömürge ülkelerinden işgücü tedariki iken bazısı için var olan dış ülkelerle iletişimleri doğrultusunda aldıkları kararlar olmuştur. Örneğin Avrupa ülkeleri arasında sanayi anlamında en gelişmiş ülke olarak Almanya, savaş sonrası doğan bu işgücü ihtiyacını 1955-1968 yılları arasında Akdeniz ülkeleri ile sözleşmeler imzalayarak giderme yolunu seçmiştir. Bu anlaşmaları ilk olarak İtalya ile 1955'te, sonra sırası ile 1960'ta İspanya ve Yunanistan'la, 1961'de Türkiye ile, 1963'te Fas ile, 1964'te Portekiz ile, 1965'te Tunus ile ve 1968'de Yugoslavya ile (Kaya ve Kentel, 2005, s. 16) imzalayarak bir dizi anlaşmanın başlangıcını yapan ülke olmuştur. Hem dış ilişkiler hem eski tarihi süreçlerindeki ilişkilerden yararlanarak işgücü açıklarını kapatmak için buldukları ülkeler "Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İtalya'nın güney kesimi, çeşitli biçimlerde Avrupa'nın egemenliği altında bulunmuş eski sömürgelerden Cezayir, Fas ve Tunus ile nitelsiz ya da yarı nitelikli bir işgücü fazlasına sahip olan Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkeler"dir (Şahin-Kütük, 2015, s. 611). Başlangıçta Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İtalya'nın belli kesimlerinden işgücü temin ettikten sonra diğer ülkelerden işçi talep etmişlerdir. Cezayir ve Yugoslavya ise zaman içerisinde vasıflı işçi kaybettiğini

düşünerek Avrupa'ya olan işçi gönderimini sonlandırmıştır (Şahin-Kütük, 2015, s. 611). Böylece Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok ve çeşitli yönlerde ortaya çıkacak olan göç hareketlerine ev sahipliği yapmıştır. Göç hareketleri 1950'lerin başlarından itibaren başlamış olsa da asıl yoğunlaşması 1960'lı yıllara denk gelmektedir (Ekin, 1970, s. 73). Bahsi edilen göç hareketlerinin ilk başladığı ülkenin Almanya olduğu söylenebilir.

Almanya (...) işgücünün azaldığı dönemlerde başka ülkelerden –özellikle Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dan, fakat aynı zamanda dünyanın başka yerlerinden– işgücü ithal etme konusunda uzun bir geçmişe sahiptir. Buna karşın, Almanya genellikle işgücü ithal etmekten çok ihraç eden bir ulus olarak görülmekteydi. Örneğin, 1880'lerin sonlarında Almanya deniz aşırı ülkelere, çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'ne, bir milyon insan gönderdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, deniz aşırı ülkelere üç milyonun üzerinde Alman bulunuyordu ve karşılığında Almanya, çoğu Polonya'dan olmak üzere bir milyon yabancı işçi kabul etmişti (Sassen, 1999'dan akt. Kaya ve Kentel, 2005, s. 15). Bugün ise Avrupa'nın en çok göç alan ülkelerindendir. Federal Almanya'da işgücü alımları ile ilgilenen bürolar kurulmuş ve bunların bağlantıları olarak işgücü tedarik edecekleri ülkelere de işe alım ofisleri kurulmuştur. Buralara başvuran kişiler arasından büro yetkilileri sağlıklı, adli ve siyasi sicilleri temiz olan, yetenekli olan kişileri seçmişlerdir. Seçilen göçmenlerin ilk yönlendirildikleri alanlar tarım ve inşaat sektörleri olurken bu sektörler zaman içerisinde yerini daha az yetenek gerektiren ve daha çok beden gücü gerektiren diğer sanayi alanlarına bırakmıştır (Castles ve Kosack, 1973'ten akt. Kaya ve Kentel, 2005, s. 16). Ne var ki Almanya hiçbir zaman bu göçleri kalıcı olarak alma düşüncesinde olmamıştır, anlaşma doğrultusunda kendi ihtiyaçları sonlanıncaya kadar işçilerin ülkelerinde durup, daha sonrasında onları gönderme kararı aldıklarında kendi ülkelerine geri gidecekleri inancı ile anlaşmalar imzalamışlardır. İşçiler için kullandıkları bir terim bile vardır, “gastarbeiter” yani misafir işçi (Genel, 2014, s. 308). Ancak yıllar geçtikçe ve süreç pek de başta Almanya'nın ve tüm bu sürecin benzerini yaşamakta olan Batı Avrupa ülkelerinin tasarladığı gibi ilerlememiştir. Artık 1980'li yıllara gelindiğinde göçmen işçilerin ve özellikle Türklerin Batı Avrupa'da kalıcı oldukları pek çok grup tarafından kabul edilmiştir. Bu durum kendileri için kullanılan terimlerin bile değişmesine yol açmıştır. Gastarbeiter yerine artık “Auslaendischer Arbeitsnehmer” yani yabancı işçi ya da “Einwanderer” yani göçmen terimi kullanılmaya başlanmıştır. Hatta yıllar geçip artık geçici işgücü statüleri yerini kalıcı azınlık statüsüne

bıraktığında kendilerine Auslaendische Mitbürger yani “yabancı yurttaşlar” terimi kullanılmıştır (Abadan-Unat, 2006’dan akt. Şahin-Kütük, 2015, s. 626-627). Bu gibi terimler ile onların “‘ötekiliklerinin’ ve/veya ‘yersiz yurtsuz oluşlarının’ altını çizen terimlerle atıfta bulunmaktadır (Kaya, 2001’den akt. Kaya ve Kentel, 2005, s. 18)”. Göçmenlerin kalıcılıkları kesinleşince ve kabullenilince, ortaya farklı sorunlar çıkmıştır. Örneğin Avrupa’da pek çok ülke aldıkları bu muazzam miktarlarda göçmenleri bünyelerinde eritme gücüne sahip değillerdi, dolayısıyla göçmenler ve beraberlerinde getirdikleri kültürel sermayeleri Avrupa ülkeleri için tehdit niteliğindeydi. Bu durum da yabancı düşmanlığı ve İslamofobi’nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Avrupa dışındaki ülke vatandaşlarına yönelik politik anlamda kısıtlayıcı göç uygulamaları hayata geçirilmiştir. Artık göç, bir an evvel çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir. Bunun için göçün güvenlikleştirilmesi kavramı ortaya atılmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında bu konu gündemde daha fazla yer etmiştir. Bu durum göçmenlerin aslında yoksulluktan, işsizlikten, dışlanmışlıktan, ayrımcılığa uğramış olmaktan kaynaklanan entegre olamama durumlarının kasti bir duruş olarak algılanmasına ortam hazırlamıştır. Güvenlik kavramı, can güvenliği veya toprak güvenliği gibi anlamlarından sıyrılmıştır ve bunların yerini sosyal, toplumsal, kültürel ve değerler bakımından zarar görme riski taşımak gibi kaygılara bırakmıştır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa güvenlik ile devlet değil toplum koruması kastedilir hale gelmiştir. Göç ise bu noktada korunulması gereken unsur haline gelmiştir. Bu da beraberinde göçmenlerin hak ve eşitlik arayışlarını, siyasal taleplerini vb. önlem alınması gereken noktalar olarak görmeye sebebiyet vermiştir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 18, 19). Ancak zaman ilerledikçe, özellikle iletişimde ilerlenmesi ile evrensel ağların gelişmesi ve ulaşım sistemindeki kolaylıklarla birlikte Avrupa’da farklı etnik gruplar varlıklarını daha bağımsız bir biçimde sürdürmeye devam etmektedirler. Avrupa devletleri kalıcılıklarını planlamadıkları ve öngöremedikleri göçmenlerin denetim altına alınmalarını belli başlı politikalar ile sağlamayı denemişlerdir. İzlenen bu politikalar genel olarak üç kategoride ele alınır: eritme, farklılaştırılmış dışlama, çokkültürlülük (Castles ve Miller, 1998’den akt. Abadan-Unat, 2002, s. 281). Eritme politikaları genellikle farklı olan grubun kendine-milletine has özelliklerinin zaman içerisinde yok olarak tam anlamıyla yaşadığı yere bir uyumunun söz konusu olduğu politikalardır. Türklerin göç ettikleri ülkelerin pek çoğunda bu uygulamanın işlemediği söylenebilir. Çoğunlukla Amerika’da uygulanması başarılı olan bu uygulama, Avrupa’daki göçmenlerin büyük bir kısmında başarılı olmamıştır. Bu

nedenle Avrupa, göçmen gruplarına karşı daha müsamahakâr ve yumuşak uygulamalar yapmak durumunda kalmıştır. Farklılaştırılmış dışlama veya diğer ismiyle entegrasyon ise eritmenin daha ılımlı bir hali olarak görülmektedir. Uzun vadede de olsa gelenlerin topluma uyum sağlamaları için bu uygulama da tercih edilen uygulamalardan biridir. Avrupa’da ise vatandaşlık hakkı tanınması, aile birleşimlerine izin verilmesi gibi adımlarla göçmen toplulukların toplumla bütünleşmeleri hedeflenmiştir (Abadan-Unat, 2002, s. 281, 282). Bir sonraki bölüm, Avrupa’nın işgücü talebine Türkiye’den gelen karşılık ve sürecin detaylarını içermektedir.

2.4.Avrupa’nın İş Gücü Taleplerinin Arzı Olarak Türkiye

Göç olgusu Türklerin hayatında çok uzun yıllardan beri var olduğu için Türkler göç etmeye alışkın bir millettir. Var oluşlarından itibaren Orta Asya’dan Akdeniz’e, Akdeniz’den Avrupa’ya bir doğru her daim bir yer değiştirme hali içerisinde olmuşlardır. Hatta Türkiye, Çin ve Hindistan sonrasında yirminci yüzyılda en yoğun göç veren üçüncü ülke olmuştur (Genel, 2014, s. 334). “50 yıllık göç tarihi sürecinde farklı ülkelere göç eden Türk vatandaşlarının sayısı 6,5 milyonu aşmıştır. Türkiye’nin göç verdiği ülkeler günümüzde yalnız Batı Avrupa ülkeleri ile sınırlı değildir. Aynı zamanda Amerika, Kanada, Avustralya, Singapur ve Güney Afrika ülkelerine kadar çeşitlenmektedir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 148)”. Geçmiş yaşantılarında pek çok göç hikayesi barındıran Türklerin her göç hikayesi farklı, her birinin altında yatan sebep de başkadır. Son yüzyılda yaşanan ve birçok ülkeyi etkileyen Avrupa işgücü göçlerinde Türkiye’nin de büyük bir yeri vardır ve bu göç hareketi 1960’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar süren kapsamlı bir harekettir. Bu göç, Türklerin geçmişte yapmış oldukları göçlerle benzerlik payı da farklılık payı da içermektedir. Ekonomi ve daha iyi bir yaşam sürme arzusu temelinden dolayı benzerlik taşımaktadır. Kendi iradeleri ile yapıyor olmaları yani devlet tarafından bir zorlanma durumları olmamaları açısından ise farklılık taşımaktadır (Genel, 2014, s. 303). Türkiye’de o dönemde daha iyi yaşam koşulları arayan, ekonomik anlamda iyileşmeyi amaçlayan kişiler bu göç hareketine katılmıştır. O dönemde Avrupa’ya doğru başlayan işçi göçlerinin altında yatan sebepler 27 Mayıs darbesinin akabinde artan işsizlik problemleri, dövize sıkışmışlık durumu gibi devletin ve vatandaşın ekonomik anlamda zor durumda olması gibi sebeplerdir (Sezer Şanlı’dan akt. Acar, 2023, s. 39). Türkiye o dönemde savaşa katılmamasına rağmen sanayi sorununu, ekonomik sorunlarını ve

istihdamda yaşadığı sorunları atlatabilmiş değildir (Genel, 2014, s. 308). Avrupa’da birçok ülkeye verilen göçlerin başlangıcı o dönemin sanayi anlamında Avrupa’da en güçlülerinden sayılabilecek olan Federal Almanya’ya olmuştur. Almanya savaş sonrası kayıpları ve işgücündeki eksilmesi dolayısıyla dışarıdan işgücü talep etmiştir. Avrupa’da endüstri hızla gelişmekteydi ancak nüfusu ve işgücü bu hıza yetişemiyordu, bu da emek ve sermaye arasında dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Oluşan emek açıkları için yabancı işgücü temin etme ihtiyacına girmişlerdir. Öte yandan Türkiye gibi bu talebi karşılayacak olan ülkelere bakıldığında da şartların Avrupa’dan tamamen farklı olduğu görülmektedir. Türkiye’de kapital eksik, düşük ücretler alınan tarım sektöründe fazlaca işgücü bulunmakta, dolayısıyla istihdamda ve ücretlerin tatmini noktasında kötü bir vaziyet bulunmaktaydı. Avrupa’da vaat edilen ise nispeten yüksek ücretler verilecek olmasıydı ve bu da o dönemde insanları adeta bu yurtdışı emek piyasasına girmeye itmekteydi (Ekin, 1970, s. 74-75).

Türklerin Avrupa’ya olan işçi göçleri Almanya ile 31 Ekim 1961’de imzalanan İş Gücü anlaşması ile başlamıştır ancak Almanya’ya göçün başlangıcı bu tarihte ve bu anlaşma ile birlikte olmamıştır. Bu tarihin öncesinde “Ekonomik anlamda Türkiye’den ilk dışa göç, 1958’de başlamış ve az sayıda işçinin özellikle Federal Almanya’ya gitmesi şeklinde olmuştur. Bu aslında, birkaç yıl sonra başlayacak olan büyük bir akımın ilk ayak sesleri olacaktır (Yalçın, 2004’ten akt. Genel, 2014, s. 306)”. Anlaşma itibarıyla başta Almanya olmak üzere Avrupa’da birçok ülkeye işçi gönderimi başlamıştır. Almanya’nın peşinden 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda ile, 1965’te Fransa ile, 1967’de İsveç ile işgücü anlaşmaları imzalanmıştır (Elmas, 2013, s. 536). Böylece hala adından söz ettiren büyük bir göç dalgası başlamıştır. Avrupa’yla anlaşması olan diğer Akdeniz ülkelerinin işçi gönderim yöntemi en başından itibaren ikili anlaşmalarını sağlamaları yoluyla olmuştur. Ancak Türkiye’den ilk işçi gönderimleri iki farklı şekilde olmuştur. İlki, işçilerin mesleki bilgi ve donanımlarının arttırılması için staja davet edilmeleri ile, ikincisi ise aracılar yolu ile işçi alımı yapılması şeklinde olmuştur. Staj kapsamında 1956 yılında Kiel Üniversitesi’ne bağlı olan “Institut für Weltwirtschaft” Dışişleri Bakanlığı’na Türkiye’den belirli sayıda esnaf ve sanatkarın Almanya’ya getirilmesini konu alan bir teklif sunmuştur. Gerekçe olaraksa böyle bir eğitimin Türk ekonomisi ve dış ticareti açısından yararlı olacağı gösterilmiştir. Türkiye’deki Sanat Okulları Mezunları Derneği ise buna olumlu bakmıştır ve görüşmeler yapıldıktan sonra 12 kişilik bir stajyer grup 1957 yılında Kiel’e gönderilmiştir. Gönderilen stajyerler Alman Çalışma Bakanlığının

aracılığıyla çeşitli kurumlara yerleştirilmişlerdir. Altı haftalık süre zarfında aldıkları dil eğitimi, konaklama hizmeti ve yeme içme masrafları Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilmiştir. Bu fasıldan sonra Almanya'daki Alman Sanatkârlar Genel Birliği “Orta tabaka orta tabakaya yardım eder” sloganı ile Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu ile yeniden iletişime geçerek gelecek olan işçilerin sayısının arttırılması söz konusu olmuştur ve olaya kurumsal bir boyut kazandırmış olmuştur. Bu işlemlerin peşi sıra 1959'da Hamburg Esnaf Odasının sağladığı imkânlar ile Türk-Alman Ekonomik Münasebetleri Geliştirme Enstitüsü'nün (Forschungsinstitut für DeutschTürkische Wirtschaftsbeziehungen) kurulumu gerçekleşmiştir. Fakat işçi getirme yetkisi kendisinde olan Almanya işçi bulma kurumu, bu faaliyetleri yerine getirememiş ve 1,5 yıl sonra sona ermiştir. Bir yıl sonra 1960 yılında iki ay sürecek bir inceleme gezisi için Türk Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonundan 10 kişilik bir grup Almanya'ya davet edilmiştir. Bu incelemelerin sonrasında Türkiye ve Almanya arasında olan sanatkâr ve esnaf ilişkileri Türkiye'de Bakanlıklar arası bir komisyona havale edilmiştir fakat bu komisyon işlemlerini henüz tamamlamadan 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de ihtilal gerçekleşmiştir. İşlemler gecikince özel tercüme ve iş bulma büroları hayata geçirilmiştir. Böylece Alman firmalara buraların aracılığıyla işçiler çekilmeye başlanmıştır. Bu süre zarfında Türkiye'nin İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı ortaya konmuştur ve yurtdışına işçi gönderimi için teşvikler başlamıştır (Şahin-Kütük, 2015, s. 612, 613). 1960'lı yılların ilk başvurularında kırk beş bin Türk vatandaşının 9 bini özel müesseseler, 36 bini İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla Almanya'da çalışmak için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruların birçoğunun meslek grubunun mensucat ve inşaat işleri olduğu bilinmektedir. Buradan anlaşılabacağı üzere o dönemde Türkiye'de dokuma ve inşaat sektörlerinde işsizlik daha yoğun biçimde varlığını göstermektedir. İşçi olarak Almanya'ya gidecek olan Türk vatandaşlarının her çeşit ağır hizmeti yapacağına dair sözleşmenin yapıldığı bir protokol imza altına alınmıştır ve bu imzalatılan belgelerde gidecek olan işçilerin çalışacakları sektör ve görev tanımları belirtilmemiştir. Bu da ilerisi için birtakım sıkıntıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Acar, 2023, s. 40, 42). Almanya'ya ilk giden Türkler başlangıçta München, Berlin, Hamburg ve Frankfurt'a gitmişler ve kendilerini orada, garlarda, Alman halkı ve yetkilileri sıcak ve coşkulu bir biçimde karşılamıştır. Ancak bu tavırları uzun sürmeden yerini zamanla şartlar değiştikçe istenmeyen misafir tavırlarına bırakmıştır (Genel, 2014, s. 303).

O dönemde hem ülke hem de vatandaş açısından büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Ülkede döviz girdisi elde edebilmek, işsizliği azaltabilmek ve ileriye dönük nitelik kazanmış olan işçilerin tecrübelerinden yararlanabilmek adına Türkiye Almanya'dan gelen işçi talebini kabul etmişti (Yaprak'tan akt. Acar, 2023, s. 39). Ailesinin geçimini sağlamak isteyen kişiler çözüm arayışına girmişler ve Almanya'ya işçi olarak gitme yolunu seçmişlerdir (Acar, 2023, s. 40). O günlerde Türkiye'de devletin sunduğu imkânlar genç ve sayıca fazla olan işgücüne yeterli istihdam alanı ve iş imkânı sağlayamamaktaydı. Hal böyle iken işgücü açığı yaşayan Avrupa'ya işçi göndermek ülke açısından iyi bir seçenek olarak görülmüştür. Göçün ilk en büyük dalgasının gerçekleştiği 1962 yılında Türkiye'de toplam 985.000 işsiz vatandaş bulunmaktaydı. 1967 yılında 1.440.000, 1971 yılında 1.562.000 ve 1972 yılında 1.600.000 işsiz sayısına ulaşmıştır. Türkiye ise 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa'daki ülkelerle anlaşmalar yaparak bu işsizlik sorununa çözüm aramıştır (Yalçın'dan akt. Genel, 2014, s. 309). Ülkedeki işsizliği işçileri yurtdışına göndererek çözmek ve aynı zamanda yurtdışından gelecek olan döviz ile açığı kapatmak, ileriye dönük olarak ise yurtdışında yetişmiş ve geri gelmiş işçilerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanmak o dönem cazip gelen bir fırsattı. Türkiye'de 1950'li yıllarda var olan kırdan kente göç etme olgusu ilerleyen zamanlarda göçün yurtdışına yönelmesine bir zemin oluşturmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası'nın yurt dışına çıkışları kolaylaştırmasının da Türk vatandaşlarının kendilerinin de yurtdışına çalışmak için gitmelerinde payı vardır (Perşembe'den akt. Genel, 2014, s. 309). Türkiye'de genel vaziyet şu şekildeydi: dünya çapında henüz savaşın etkisinden çıkamamış olmanın getirdiği bir ekonomik durağanlık, 1945'lerde tek parti yönetiminden çok partili hayata geçme evresinin 1960 darbesiyle sekteye uğraması ve neticesinde siyasal hayatla birlikte ekonomik hayatın da zarar görmüş olması. Türkiye'de hal böyle iken ortaya atılan işçi gönderim anlaşması Almanya'nın kendi ekonomisini düzeltmek istemesi nedeniyle ortaya çıkmış olup, Türkiye açısından da döviz ihtiyacını karşılamak için fırsat olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra halihazırda var olan işsizliğin de çözümü olabilmesi adına 31 Ekim günü 1961'de Almanya ile Türk İş Gücü anlaşması imzalanmıştır (Genel, 2014, s. 334). Türk vatandaşlarının 1961 yılından itibaren elde ettikleri seyahat etme hakları ile birlikte Türkiye'de Tercüme ve İş Bulma firmaları faaliyete geçmiştir. Bu firmalar özel firmalardır. Firmalarla birlikte yurtdışına gönderimler başlamıştır. Bu süreçte ismen davet uygulaması yapılmaktaydı ve giden kişiler parasal anlamda garantiler ile gitmişlerdir. Ancak Federal Almanya zaman içerisinde bu durumun kendi bünyesinde bir rekabete

sebeup olmasını önlemek adına kendi kurumlarına uyarılarda bulunmuştur. Bununla birlikte Türkiye’de, İstanbul’da resmi olmayan irtibat büroları (Deutsche Verbindungsstelle) faaliyete geçmiştir. Bu bürolar Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu ile görüşmeler yaparak 1 Eylül 1961 itibarıyla başlamak üzere bir ikili işgücü mübadele anlaşması imzalamışlardır. Bundan sonrasında yapılan başvurular anonim olarak değerlendirilip bekleme listelerine alınsa da ismen davet uygulamaları da 1973 yılına kadar sürmüştür (Abadan-Unat, 2002, s. 42, 43). İsmen davet yollama uygulamasında Almanya ile ticari ilişki içerisinde olan iş adamlarının rolleri büyüktür (Abadan-Unat, 2007, s. 4).

Dünyanın savaş sonrası hali ve kendi siyasal hayattaki problemleri ile birlikte bir de 1948’de alınmaya başlanan Marshall yardımlarının birikerek dış borçları kabartması da Türkiye’nin bu anlaşmaya yanaşmasına neden olan bir başka unsurdur (Başak, 1977’den akt. Genel, 2014, s. 309). Yıl 1962’ye geldiğinde Türkiye’de ilk beş yıllık kalkınma planı gündeme gelmiştir ve bu planda yurtdışına işçi göçü teşvik edilmiştir. Ayrıca Almanya Türkiye’de birçok büro ağı kurmuş, bu da göçün ilerlemesine neden olmuştur (Yalçın, 2004’ten akt. Genel, 2014, s. 309). Artık daha küçük çaplı ve bireysel girişimler yerini daha geniş çaplı bir sürece bırakmıştır. O günlerde Berlin Duvarı’nın inşası da Batı’ya kaçmak isteyenleri engelleyen bir unsur olmuştur. Türkiye’nin ilk beş yıllık kalkınma planı ile hedeflenenlerden biri de vasıfsız işçilerin yurtdışına gönderilmeleri sonucunda geri döndüklerinde Türkiye’nin sanayileşme sürecinde vasıflı ve yol gösterici-eğitici bireylerin olmasıdır. 1960 yılında 2.700 işçinin Almanya’ya gittiği ve bu sayının 1963’te 27.500’e yükseldiği bilinmektedir (Zafer, 1957’den akt. Abadan-Unat, 2002, s. 43). Süreç tamamen politikalar üzerinden ilerlemekteydi. Nitekim yapılan tüm anlaşmalar “rotation” yani dönüşümlülük ilkesine dayanarak yapılmaktaydı. Bu da demek oluyordu ki beklentiler gelen işçilerin 1 yıl süre ile çalışmaları ve sonrasında geri dönmeleri yönündeydi. Ne var ki bu hiçbir şekilde gerçekleşmemiştir. Buna hem işçiler hem de işverenler genel olarak yanaşmamışlardır. Bu dönemde işçilere ailelerini yanlarında getirme izinleri verilmemişti. “Heim” adı verilen işçi yurtlarında zor koşullarda kalıyorlardı, ailelerinden uzaktalardı fakat yine de hepsi bu iş sürelerinin uzamasını istiyordu. Bunun nedeni tasarladıkları planlardı, Türkiye’ye döndüklerinde bağımsız bir iş yeri açabilecek kadar birikim yapmak istiyorlardı (Abadan-Unat, 2002, s. 43, 44).

1966 ve 1967 yıllarında otomobil sektöründe kriz meydana gelmişti. Bu durum 70.000'e yakın Türk'ün işten çıkarılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte ilk kez göçmen işçiler bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. İşten çıkarımlardan payını alan Türk işçiler Türkiye'ye dönmeyip şanslarını diğer Avrupa ülkelerinde aramak istemişlerdir. Bunu kimi başarmış kimi başaramamıştır. Ancak bir süre sonra işlerini kaybeden Türk işçiler, çıkarıldıkları işlerine geri alınmışlardır. Durum böyle iken Türkler sendika üyeliklerinin işten çıkarılan işçilere işsizlik sigortası sağladıklarını öğrenmişlerdir ve bundan sonrasında hızla sendikalaşmaya başlamışlardır. 70'li yıllara girerken artık Almanya ve pek çok Avrupa ülkesi bünyelerinde barındırdıkları ve çalıştırdıkları göçmen işçilerin kalıcı olduklarını ufak ufak fark etmeye ve kabullenmeye başlamışlardır. Beraberinde göç veren ülkeler işçilerinin hakları için göç alan ülkelerle görüşmelere başlamışlardır. Bu da birçok sosyal güvenlik anlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır (Abadan-Unat, 2002, s. 45, 46).

1973 yılında Avrupa ülkelerini etkileyen petrol krizi, Avrupa ülkelerinde anlaşma üzerine orada bulunan işçileri de etkilemiştir. Ülkeler bu dönemde uyguladıkları politikaları değiştirmek istemişlerdir. 1973-1974 yılında uygulanan petrol ambargosu sonucunda ham petrolün fiyatı neredeyse dört katına çıkmıştır ve Avrupa ülkeleri ve tüm dünyayı etkileyecek ekonomik bir krize neden olmuştur. Bu da beraberinde işsizlik sorununu getirmiştir ve Avrupa ülkelerinde “Anwerbestop” yani yabancı işçi alımlarını durdurma kararı alınmıştır. Bununla birlikte imzalanan işgücü anlaşmaları Avrupa devletleri tarafından sonlandırılmıştır. Yeni işçilerin alımlarını durdururken bir yandan da var olan işçilerin gönderilmesini istemişlerdir ancak bu durum istedikleri gibi ilerlememiştir. Yeni işçi sayısında büyük bir düşüş olmuştur, 1973 yılında yurt dışına çıkan işçi sayısı 135.820 kişi iken 1974 yılında bu sayı 4.419 olmuştur. Fakat bu dönemde işçi olarak gelen kişilerin sayılarında azalma olurken, Türklerin aile birleşimleri ile nüfusları hızlanarak artmaya devam etmiştir (Yıldız, 2022, s. 29). Başlangıçta genellikle tek başına çalışmak için gelen ve ailelerini geride bırakan işçiler, zaman geçtikçe ailelerini de yanlarına almaya başlamışlardır. Bu durum yaşadıkları ülkelerde altyapı yatırımlarının artırılmasına neden olmuştur. İşçiler ve ailelerinin nüfusu arttıkça, çalıştıkları ülkeye olan maliyetleri de artmaya başlamıştır (Ekin, 1970, s. 84). Kriz dönemi bir yandan da iki farklı politikanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri Alman işverenlerle sosyal hizmet sağlayan birimlerin alt yapılarını korumak için ortaya atılan “rotation” yani dönüşüm ilkesi üzerinden savunulurken, bir diğeri ise Alman işçi sendikalarının yasa dışı

göçlerin artışından endişe etmesi üzerine ortaya atılan “integration” yani uyum, bütünleşme üzerinden savunulmuştur (Abadan-Unat, 2007, s. 6).

İşçi göçüne başlangıçta Almanya da Türkler de geçici olarak bakmışlardır. Bu durum Türklerin kendi içlerinde gruplaşmalarına ve yalnız kendi aralarında sosyalleşmelerine sebep olmuştur. Dil bilmemelerinden ve “Zaten geri döneceğiz” düşüncelerinden kaynaklı olarak Almanlarla iletişimleri neredeyse hiç olmamıştır. Bu durum Avrupa kültürünü tanımaları ve alışmalarının önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Zamanla da alışılması ve öğrenilmesi daha da güçleşmiş olan bir kültür ve dil ile karşı karşıya kalıp getto yaşamlarına mecbur kalmışlardır (Suğanlı, 2003, s. 70). Ancak bir noktada ülkesindeki yabancı işgücünün artık geçici değil, kalıcı olacağını fark eden Avrupa ülkeleri artık kendilerine sosyal haklar tanımaya başlamak açısından görüşmelere başlamış ve bunların sonucunda da işgücü anlaşmalarının yanı sıra bir dizi sosyal güvenlik haklarına dair anlaşmalar imzalanmıştır (Elmas, 2013, s. 536). Sosyal yardım bütçelerinde düzenlemeler yapmak isteyen Almanya hükümeti, çocuk yardımlarında şöyle bir düzenleme getirmiştir: Almanya’da olan çocuklara kökenleri fark etmeksizin daha yüksek bir meblağ ayrılacak, öte yandan kendi ülkelerinde kalan çocuklara ise daha düşük bir meblağ verilecektir. Bu durum beraberinde Almanya’daki göçmen çocuk nüfusunun muazzam biçimde artışına neden olmuştur (Abadan-Unat, 2007, s. 7). Aile birleşimlerinin artması ve yasal olmayan yollarla veya mülteci olarak göçlerin devam etmesi ile Avrupa’da geniş bir Türk nüfusu oluşmuştur. Başlarda erkek çoğunlukta iken zamanla ailelerin de göçleri ile heterojen bir hal almıştır. Artık kuşaklar ve bunların farklılıkları oluşmaya başlamıştır. Birinci kuşak genellikle cami ve kültür derneklerinde bir araya gelip sosyalleşirken yeni gelen kuşaklar hem büyüklerinin sosyalleşme alanlarını devam ettirmiş hem de artık dil bilmenin verdiği rahatlıkla birlikte farklı alanlarda da faaliyet gösterebilmişlerdir. Böylece hayatın daha fazla yerinde varlıklarını göstermektedirler. Avrupa’da artık kalıcı hale gelmiş başta Almanya olacak şekilde Hollanda, Fransa, Belçika gibi ülkelerde milyonlarca Türk yaşamını sürdürmektedir (Yıldız, 2022, s. 32). 1973 yılında Avrupa ülkelerinde 777.727 Türk vatandaşı bulunurken bu sayı 1984 yılında 2 milyonun üzerine çıkmıştır (T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2011, s. 3). Yani Türklerin Avrupa ülkelerindeki süreçleri ne kendi planladıkları ne de Avrupa ülkelerinin hesapladıkları gibi gitmemiştir. Zamanla çalıştıkları ülkelere kök salmaya başlamışlardır. Aslında işçiler bir yandan da ülkelerine dönüp hayallerini gerçekleştirmek istemektedirler ancak ülkedeki işsizlik, siyasal

istikrarsızlıklar ve şiddet olayları onları bu düşüncelerinden alıkoymaktadır (Abadan-Unat, 2002, s. 50). Avrupa devletleri kriz döneminde işgücünü azaltmak için “misafir işçilerin rotasyona tabi tutulması” ilkesini uygulamak isteseler de bu uygulamayı kendi ülke vatandaşları olan işverenler de yeterince benimsememişlerdir. Halihazırda 3-5 sene içerisinde işi öğrenmiş ve yaptıkları işlerden memnun oldukları Türklerin yerine yeni işçiler alıp aynı süre ve emeği onlara harcayarak iş öğretmek istememişlerdir (Bozkurt vd., 2006’dan akt. Elmas, 2013, s. 536).

Aile birleşimlerinin artık herkesin yaptığı bir seçim olmasıyla birlikte 1980’lerde Federal Almanya, İsviçre, İsveç ve Norveç’te Türk nüfusun 40’ını 18 yaşından küçük nüfus oluşturmaktaydı. Bununla birlikte eğitim bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Dil bilmeme, eğitim sistemine adapte olamama ve topluma uyum sağlamakta zorlanma gibi nedenlerle birlikte zamanla ortaya kendi içine kapanmış Türk toplulukları çıkmıştır. Almanya’da Türk çocukları karmaşık eğitim yapılarına ve eğitim diline uyum sağlamakta zorluklar çekmiş ve bu da onları zekâ engeli olan çocukların olduğu Sonderschule yani özel okullara göndermelerine neden olmuştur. Sürecin bu şekilde ilerlemesi işçi çocuklarının ancak az bir kısmının sekiz yıllık ilköğretimi tamamlayabilmelerine olanak sağlamıştır. Aile birleşimi ile gelen çocukların %60’ı okulları terk etmişlerdir (Abadan-Unat, 1976’dan akt. Abadan-Unat, 2002, s. 52). Bunun haricinde okullarda yabancı işçi çocuklarına ayrı müfredatın izlenmesi, Türkçe öğretim yapılan sınıfların oluşturulması da bu çocukların ilerleyen zamanlarda hem Alman yüksek öğretimine devam etmelerini hem de topluma entegrasyonlarını zorlaştırıyordu (Abadan-Unat, 2002, s. 53).

1980’lerde Türkiye’de meydana gelen 12 Eylül darbesi ile pek çok Türk Avrupa ülkelerine iltica etmiştir. Bu şekilde iltica yoluna başvuranların sayısı gün geçtikçe artmıştır. 1976’da Almanya’ya siyasal sebeplerle başvuran kişi sayısı 809’ken 4 yıl sonrasında bu sayı 57.913’e yükselmiştir (Abadan-Unat, 2002, s. 56). Bu nüfus artışlarından rahatsız olan Avrupa ülkeleri Türk göçmenlerini geri göndermek istemektedirler. Bu yıllar Avrupa’da göçmenlerin eğitim sorunları, gettolaşmış yaşam biçimleri ve kendi aralarında dernek faaliyetleri yapıyor olmaları ile sığınma başvurularında artış olması ve artık vize zorunluluğunun getirilmesi ile gündem olan dönemlerdi. En büyük sorun Türklerin dil bilmiyor olmalarıydı ve bu da beraberinde eğitimden faydalanamamış olmalarını getirmiştir. Eğitimin ve dilin problem olması sonucunda entegrasyon sorunu yaşayan bir topluluk olarak daha da içlerine kapanmış bir

topluluk haline gelmişlerdir. Bu da aile içinde de eğitim verememeleri ve göçmen çocuklarının da başarısız olmaları ile sonuçlanan bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır (Elmas, 2013, s. 537). Vize zorunluluğu bu yıllarda İngiltere ve İtalya hariç neredeyse tüm Avrupa ülkeleri tarafından Türk vatandaşlarına getirilmiştir (Abadan-Unat, 2002, s. 56).

Bu dönemden sonra işçilere farklı bir gözle bakılması daha da görünür hale gelmiştir. Artık sıcak bir şekilde karşıladıkları ve “işlerine yarayan” Türkler gitmiş, yerine istenmeyen Türkler gelmiştir. Kaya’ya (2009) göre 1980’li yıllarda göçmen olarak adlandırmalar artık yerini yabancı olarak adlandırmaya bırakmıştır ve bu tutum siyasette de ön plandadır. Yabancıların bir sorun ve çözülmesi gereken bir konu olarak görülmesi ile birlikte onların geri gönderilmelerine yönelik yasaların kabulleri başlamış ve aile birleşimleri zorlaştırılmaya başlanmıştır. Belçika’da 1984-1994 yılları arasında siyasal söylem ve uygulamalarla birlikte oluşturulan algı ile göçmenler ötekileştirilmiş ve hayatın birçok alanında onlara yönelik ayrımcılıklar başlamıştır. Bu da beraberinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığını getirmiştir (akt. Elmas, 2013, s. 538). Bu uygulamalar ve sosyal hayattan dışlamalarla birlikte Almanya’da da bu tutuma maruz kalan ve dayanamayan işçiler %5,4 oranında bir azalma göstermiştir ve 1984 yılında yaklaşık 205 bin Türk işçi Türkiye’ye geri dönmüştür. Fakat durumu farklı bir biçimde yol alarak aşmaya çalışan kişiler de olmuştur. Bu dönemde kendi bağımsız küçük işletmelerini kuran Türklerin sayısında gözle görünür biçimde artış olmuştur (Elmas, 2013, s. 538). Kohl hükümeti 1983’te “yabancıların dönüşlerini özendirme” yasasını işleme koymuştur. Bu yasaya göre 31 Ekim 1983 ile 30 Haziran 1984 yılları arasında ülkelerine geri dönmeyi kabul eden Yugoslav, Türk, İspanyol, Portekiz, Fas, Tunus ve Kore vatandaşlarına 10.500 DM ve çocuk başına 1.500 DM ödeme yapılacaktı. Ayrıca ödedikleri emeklilik kesintilerinin de anında iadesini vaat ediyordu. Bu %5,4 oranında bir Türk nüfusunun ülkelere geri dönüşüne neden olmuştur (Bundesparteitag der Christlich Demokratischen Union Deutschlands, 1989’dan akt. Abadan-Unat, 2002, s. 59).

Hem entegrasyon konusunda eksiklikleri ile hem de gittikçe artan nüfusları ile Avrupa ülkelerinde bir sorun haline gelen Türkler, 1990’lı yıllardan itibaren ırkçı saldırıların ve ayrımcılıkların hedefi haline gelmişlerdir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Türklere ve Müslümanlara yöneltilen tepki ve saldırıların sayısı artmıştır. Olumsuz tutum genele yayılmıştır. Bunun başlıca sebeplerinden biri artık Türklerin ihtiyaç duydukları kişiler olmayışıdır (Yıldız, 2022, s. 31).

Özet olarak, dünyadaki büyük nüfus hareketlerinden biri olan Avrupa'ya yapılan göçlerde, Türkiye'den de 1950'li yıllardan itibaren nüfus hareketleri başlamıştır. Bu nüfus hareketleri 5 ayrı aşamada gerçekleşmiştir. Aşamalar şunlardır:

- 1950'li yıllar, bireysel başvuru ve girişimlerin yapıldığı ve özel aracılardan bulundugu dönem
- 1960'lı yıllar, anlaşmalar doğrultusunda devletin aracılığıyla artarak devam eden işgücü göçlerinin olduğu dönem
- 1970'li yıllar, ekonomik krizle birlikte işçi alımlarının durdurulduğu, aile birleşimlerinin başladığı ve turist olarak bulunan göçmenlere yasal bir statü kazandırıldığı dönem
- 1980'li yıllar, getto yaşamlarının yoğunlaştığı, sığınma taleplerinin arttığı, geri dönüşün özendirilmeye çalışıldığı dönem
- 1990'lı yıllar, yabancıları temel alan yasaların çıktığı, yabancı düşmanlığının arttığı, göçmen işletmelerinin ve girişimlerinin çoğaldığı, siyasal hakların istendiği ve verildiği dönem (Abadan-Unat, 2002, s. 38).

1950'lerde başlayıp hala varlığını ve etkilerini sürdüren Türklerin Avrupa'ya işçi göçünün etkileri ele alındığında sürecin her iki ülke ekonomisi için de yararlarının olduğu görülür. Ekin (1970, s. 93) Türkiye açısından olan etkileri şöyle sıralamıştır:

1. Türkiye o dönemde yaşadığı işsizlik sorunlarının baskısından nispeten kurtulabilmiştir.

2. Türkiye'nin kendi işgücünün, kendi imkânlarını kullanmadan, dış bir kaynaktan vasıf düzeyinin artırılması imkânı olmuştur. Bu durumun avantajı işçilerin belirli süre sonrasında ülkeye dönerek istihdama katılmasına bağlıdır.

3. Yurtdışına işçi gönderimi Türk ekonomisine döviz transferleri ile sonuçlanarak katkıda bulunmuştur.

Öte yandan Türkler planlandığı gibi vatana geri dönmemiş, dönenlerin ise Türkiye'ye sanayileşme anlamında neredeyse hiç katkıları olmamıştır. Geri dönen 250.000 işçinin yalnızca 253'ü İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvuruda bulunup sanayi işletmelerinde iş aramıştır. Geri kalanlar birikimlerini gayrimenkul yatırımlarında ve bağımsız iş yerleri açmakta kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin sanayileşmesine katkı sağlayacakları ve vasıflı bir işgücü yetişmesinde yol gösterici olacaklarına dair

beklentiler karşılıksız kalmıştır. Henüz yeni göç etmiş kişilere döndüklerinde ne iş yapacakları sorulduğunda dahi serbest meslek, ticaret ve şoförlük gibi yanıtlar alınmış (%31), sanayi işçiliğine devam etmeyi istediğini söyleyenler ise oldukça azdır (%19) (Abadan-Unat, 2002, s. 59, 118). Yurt dışındaki işçilerin, Türkiye'nin sanayileşmesine bilgi birikimleri ile beklenildiği ölçüde katkıları olmasa da ekonomik yapısına katkıları olmuştur. Kazanımlarını giderek artan bir biçimde, 1964'te 45 milyon dolar, 1981'de ise 2.476 milyon dolar kadar Türkiye'ye döviz aktarmaları sayesinde 80'li yıllarda ticaret açığının %60'lık kısmı kapanmıştır (Abadan-Unat, 2007, s. 10).

Günün sonunda Türk işçiler hem kendi toplumları hem de Alman toplumları tarafından, yaptıkları ve yaşadıkları onca şeye rağmen sevilmeyen ve kabul görmeyen bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Almanya'nın ekonomik anlamda zirveye ulaşmasını sağlarken, Türkiye'ye ekonomik dengelerini korumaları adına milyarlarca destekte bulunmuşlardır. Buna rağmen her iki toplumda da tam manasıyla yer edinemediğilerdir (Richter ve Yağlı'dan akt. Genel, 2014, s. 304).

2.5.Türkiye ve Belçika

Türkiye'nin 50'li yıllardan itibaren ekonomik anlamda ilişki içerisinde olduğu Avrupa ülkelerinden biri de Belçika'dır. 1961-1974 yılları arasında Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla Avustralya ve Avrupa'ya toplam 801.648 işçi gönderilmiştir. Gönderilen işçilerin ülkelere göre dağılımları ise şu şekildedir: 649.337 işçi Almanya'ya, 55.943'ü Fransa'ya, 36.960'ı Avusturya'ya, 24.862'si Hollanda'ya, 15.864'ü Belçika'ya, 7.130'u İsviçre'ye, 5.806'sı Avustralya'ya ve 3.579'u Danimarka'ya gönderilmiştir. Kalan 2.167 kişi ise İngiltere'ye gönderilmiştir (Gelekçi, 2014, s. 322-323). Gönderilen işçi sayısı bakımından Almanya'dan oldukça düşük bir sayıda olsa da Belçika da diğer Avrupa ülkeleri gibi bu süreci birebir yaşamış ve hala daha da ev sahipliği yaptığı vatandaşlar ile bu göç olgusunun içerisinde. Manço'ya göre bugünkü Türkiye'nin sınırları içerisinde Belçika'ya yapılan ilk göçler 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü döneme denk gelmektedir. 1900-1923 tarihleri arasında halihazırda Osmanlı Türkleri Belçika'da var olsalar dahi, esas Türk nüfusu 1961'den itibaren gözlemlenmiş ve 1964 yılında imzalanan göç anlaşması ile net bir hareketlilik kazanır (2000, s. 121). Belçika'nın ise bir göçmen ülke haline gelmesi 19. yüzyıla denk gelmektedir. Bu yüzyılın sonunda Belçika'daki maden şirketlerinde Polonya, İtalya,

Macaristan, Fas, Cezayir ve Balkanlardan göçmen işçiler bulunmaktaydı. Fakat 1929 yılında ekonomik kriz meydana gelmiştir ve bununla birlikte Belçikalılar yabancı işçileri bu durumun sebebi olarak nitelendirmeye başlamıştır. Tarih 31 Mart 1936 olduğunda ise Kraliyet çalışma izni programı kurulması için bir karar yayınlamıştır. Bu karardaki gaye Belçika emek piyasasını yabancı işçilerden korumak, bununla birlikte yerli emeğin yeterli gelmediği iş alanlarına ise takviye yapmaktır. Alınan işçiler Belçika için misafir işçi (gastarbeiders) statüsündeydi. Bu işçilerin ülkeye girişi, çalışma süreleri ve sürelerinin bitiminde ülkeden ayrılmaları yabancı polislerinin sorumluluğundaydı. 1937 yılında göçmenler toplam nüfusun %4'ünü oluşturmaktaydı. Bu kez İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Belçika yeniden bir işçi ithal etme ihtiyacı içerisine girmiştir. Kendi kolonisi Kongo'dan işgücü tedarik etmek yerine İtalya, İspanya ve Yunanistan ile anlaşmalar yapıp bu doğrultuda 1958-1961 yılları arasında bu ülkelerden işgücü eksikliğini doldurmuştur. 1961 ve 1970 yılları arasında ise ülkeye 260.000'in üzerinde yabancı işçi alımı olmuştur. Bu kez başta Fas ve Türkiye, ardından Tunus ve Cezayir ile ikili işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Anlaşmalar Fas ve Türkiye ile 1964'te, 1969 yılında Tunus ile ve 1970 yılında Cezayir ile imzalanmıştır (Martiniello ve Rea, 2003'ten akt. Kaya ve Kentel, 2008, s. 25). Diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Belçika göçmenlerin en başından itibaren aileleri ile göç edebilmeleri konusunda daha esnek bir tutum içerisindeydi. Bunun sebebi de var olan demografik açığını kapatabilmek ve göçmenlerin o yıllarda sıklıkla işgücü olarak göç etmeyi tercih ettikleri diğer Avrupa ülkelerine gitmesinin önüne geçmektir. Ayrıca uyguladıkları bu strateji ile kazançları kendi ülkelerine gönderilmeyecek, Belçika bünyesinde duracak ve ekonomiye katkı sağlayacaktı (De Raedt, 2004'ten akt. Kaya ve Kentel, 2008, s. 26).

Göç süreçlerinin detaylarına geçmeden önce Belçika hakkında genel bir bilgi olarak şunlar belirtilebilir: Belçika, Hollanda, Fransa, Lüksemburg ve Almanya'ya komşu olan ve 11 milyon nüfusa sahip bir ülkedir ve Birleşmiş Milletlerin, NATO'nun, Avrupa Birliği'nin merkezi konumunda bulunur. Belçika Devleti kuruluşundan bu yana üç farklı toplumu içinde barındırmaktadır ve anayasasına göre üç toplum, üç bölge ve 10 eyaletten oluşmaktadır. Bu üç toplum Flamanlar, Valonlar ve Almanca konuşan topluluğudur. Bölgeleri ise Flaman Bölgesi, Valon bölgesi ve Brüksel-Başkent bölgesidir. Belçika'nın kuzeyinde ve Brüksel-Başkent bölgesinde Flamanlar yaşarken, ülkenin güneyi ve Brüksel-Başkent bölgesinde Valonlar, ülkenin doğusunda Eupen ve Saint Vith'te ise

Almanca konuşan topluluk yaşamaktadır (Gelekçi ve Köse, 2009'dan akt. Gelekçi, 2014, s. 321).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında nüfusta kayıplardan dolayı azalma yaşanırken ekonomide üretim ve yatırım odaklı yol izlenmesi dolayısıyla başta Federal Almanya olacak şekilde Fransa, Hollanda, Belçika ve diğer Batı Avrupa ülkeleri diğer ülkeler veya kendi eski sömürge ülkelerinden “misafir işçi” tedarik etmiştir (Gelekçi, 2014, s. 320). Bu zamana kadar Belçika dış göç veren bir ülkeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sanayide gelmiş olduğu gelişmişlik düzeyi ile dışarıdan göç alan ve hem ekonomik anlamda hem nüfus anlamında büyümeye geçen bir ülke konumuna gelmiştir. Ekonomik anlamda büyümeye geçen Belçika'nın ilerleyen sanayisinde çalıştırmak üzere işgücüne ihtiyacı oluşmuştur. Kendi içerisinde bu ihtiyacı kapatamayan Belçika ise işgücü ihtiyacını kapatmaya dışarıdan işçi getirmek üzere politikalar geliştirmekte çözüm aramıştır. Bu süreçte ilk başvurduğu ülke İtalya olmuştur. 1946 yılında İtalya ile ikili anlaşma imzalamıştır. İtalya'dan gelen işçiler genellikle maden ocaklarında, demir-çelik sanayisinde çalıştırılmışlardır. İtalya'dan gelen işçilerin yeterli gelmemesi üzerine 1956 yılında İspanya, 1957 yılında Yunanistan, 1964 yılında Fas ve Türkiye, 1969 yılında Tunus ve 1970 yılında Cezayir ve Yugoslavya ile ikili anlaşmalar imzalanmıştır (Wets, 2008'den akt. Gelekçi, 2014, s. 322). Günümüzde Flaman Bölgesi ve Brüksel Başkent Bölgesi'ndeki yabancıların büyük çoğunluğu Brüksel-Anvers-Gent üçgeni içinde ve Limbourg Eyaleti'ndeki kentlerde yaşamaktadır (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1066). O dönem Belçika oldukça çeşitli göçmen gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Çeşitlilik durumu özellikle de farklı olanlar fazla olduğunda anlaşılmaktadır. Belçika'ya ilk gelen göçmenler Avrupa kökenli ve Katolik inanca sahiptirler. Bu durumda etnik ve dini olarak büyük bir farklılık oluşmamıştır. Sonradan gelen göçmenlerin geneli ise Avrupa dışındaki ülkelere ve Müslüman olan gruplardandır. 1970'li yıllardan sonra ise Belçika sömürgesi olan Afrika ülkelerinden göçmen almaya başlamıştır. Bunlar Kongo, Ruanda, Burundi gibi ülkelere (Gelekçi, 2014, s. 322). Ancak özellikle Avrupa dışındaki ülkelere olan göçmenlerde nüfus yoğunluğunda Fas ilk sırada, Türkiye ise ikinci sırada gelmektedir (Wets, 2008'den akt. Gelekçi, 2014, s. 322). Bu Faslı ve Türk göçmenlerin çoğunluğu memleketlerindeki kırsal alanlardan gelmektedir. Belçika'daki Türk göçmenlerin çoğunluğu Afyon ilinden veya komşu illerden gelmektedir. Belçika'ya göç eden diğer bölgeler Ankara'nın doğusunda ve Karadeniz kıyısı boyunca yer almaktadır (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1067, 1068). Türkiye'den

“Belçika’ya göçlerin büyük bir kısmı Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinden olmuştur. Daha sonraki süreçte ise akrabalar, tanıdıklar ve evlenme yolu ile Belçika’ya bu bölgeden göçler olmuştur” (Sağdıç, 2022, s. 5). Reniers (2000) Belçika’da yaşayan yaklaşık 200.000 Türk’ün ülkenin Valon ve Flaman bölgelerine dağılmış olarak yaşadığını belirtir. Bu bölgelerde oldukça homojen yapıda yaşamaktadırlar. Afyon ve Eskişehir’den gelen Türkler ise çoğunlukla Brüksel ve Gent şehirlerinde yaşamaktadırlar. İç ve Doğu Anadolu’dan gelen Türkler genellikle Limbourg ve Antwerpen’de, diğer bölgelerden gelenler ise Belçika’nın çeşitli illerinde yaşamaktadırlar (akt. Gelekçi, 2014, s. 322). Belçika’da bulunan tüm yabancı nüfusu ile karşılaştırıldığında Türk nüfusu büyük bir orandadır. Göç sürecinin başında erkekler yoğun olarak gitmiş olsalar da ilerleyen süreçlerde Türk kadın nüfusu da büyük oranda artmıştır (Sağdıç, 2022, s. 6-7). Belçika da diğer Avrupa ülkeleri gibi dışarıdan tedarik ettiği işçi desteğine ihtiyacı kalmadığında ülkelerine geri döneceklerini planlamıştı. Ancak süreç diğerlerinde böyle olmadığı gibi, Belçika’da da böyle ilerlememiştir. Anlaşmalarının süreleri bittiğinde Türkiye’ye geri dönmesini bekledikleri işçilerin anlaşmaları bittiğinde hem kendi talepleri hem de yanlarında çalıştıkları işverenlerinin talepleri ile yenilenmiştir. Yenilenen sözleşmeler ile süreç uzamış ve farklı bir boyuta ulaşmıştır. Bu sürecin uzaması misafir işçilik statüsünden kalıcı vatandaşlığa doğru evrilecek olan diğer bir sürecin başlamasına neden olmuştur. 1960’lı ve 1970’li yıllarda çalışmak için Belçika’ya giden Türkler zamanla elde ettikleri yasal haklardan yararlanarak ailelerini de yanlarına almaya başlamışlardır. Fakat süreç böyle ilerlerken neredeyse tüm Batı ülkelerini etkileyen ekonomik kriz Belçika’yı da etkilemiştir. Bu da Belçika’yı 1973 yılında anlaşmayı feshetmeye itmiştir (Gelekçi, 2014, s. 323). 1 Ağustos 1974 tarihinde Belçika hükümeti her türlü göç türünün kabulünün durdurulduğunu bildirmiştir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 26). Bu tarihten sonra gidenler ise genellikle aile birleşimi veya aile kurma sebepleri ile gitmişlerdir.

1974 sonrası yeni dönemde var olan göçmenlerin entegrasyonları ve emek piyasalarının düzenlenmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Tıpkı başlangıçta göçmenlere aileleri ile gelmelerinde esnek davrandıkları gibi bir kez daha Belçika, Avrupa’daki diğer ülkelerin aksine göçmenlere oturma izni, oy kullanma ve yerel seçimlere katılma gibi hakları vermekte geri durmamıştır. 1980’li yıllarda Belçika’daki göçmen grupları Faslılar ve Türklerden oluşmaktaydı.

Entegrasyon dendiğinde ise söz edilmesi gereken bir konu aile kurma yolu ile Belçika'ya göç eden Türklerdir. Türkiye'den ithal gelin ve ithal damat getirme uygulamaları Belçika'daki Türklerde sıklıkla görülen bir davranıştır. Bu nedenle nüfus, işçi adı altında artmadığında da aileler ile artmıştır. Ailelerin Belçika'ya gelmesi orada çalışmak üzere göç etmiş olan kişilerin kalıcılıklarında büyük bir zemin oluşturmıştır. Evlilik yolu ile Belçika'ya gidişlerin cazibesi, oraya işçi olarak gitmiş olan kişilerin yansıttıkları hayat biçimlerinden de kaynaklanmaktadır. Türkiye'de Belçika'ya karşı bir beklenti oluşmuş, oraya evlenip giden kişilerin hayat şartlarının çok daha iyileşeceğine dair bir inanç oluşmuştur. Orada çalışan işçilerin ülkelerine dönerken yanlarında getirdikleri eşyalar, geldikleri arabalar, Türkiye'de yaptıkları yatırımlar, sahip oldukları gayrimenkuller, biriktirdikleri paralar vb. göstergeler ile bir imaj yaratmaktadırlar. Bu da komşu, akraba ve çevreleri açısından teşvik niteliğinde olmakta, potansiyel bir göçmen kitlesi oluşturmaktadır (Şen ve Koray, 1993'ten akt. Gelekçi, 2014, s. 324). Var olan göçmenlerin yanı sıra Belçika'da göç sürecine farklı yollarla yeni göçmenler eklenmektedir. Manço (2000) 1974'te Belçika'nın işçi alımına tamamen kapılarını kapattığını, 1975'ten sonra var olan Türk nüfusunun doğal akışında, aile birleşimleri ve doğumlarla arttığını ifade eder. 1970'lerin başlarında yıllık doğum sayıları 2000-5000 arasında değişmektedir. 1980-2000 yılları arasında Belçika'da Türklerin yıllık doğum oranları 100 kişide 2,9 ile 3,9 arasında değişkenlik göstermektedir. Yaygın aile yapılarında mevcut olan nüfus ise 1971'de 4,3, 1999'da ise 5,3'lük oranda değer kaybetmiştir. Belçika'da Türk nüfusu 80'li yılların ortalarında 88.000 civarına ulaşmış durumdayken, 1994 yılından itibaren azalan bir duruma geçmiştir (s. 121).

Belçika'ya göç edenleri ve doğum oranlarını konuşmak, beraberinde vatandaşlık alma meselesini de getirmektedir. Gelekçi (2011) çifte vatandaşlığı şöyle tanımlamaktadır: “Türk vatandaşlığına ilave olarak, başka bir ülkenin vatandaşlığını kazanmak anlamını taşımakta olup, Türk vatandaşlığı kanununa göre kendi istekleri ile yabancı bir devlet vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın bu durumu kendiliklerinden bildirmeleri halinde, Türk vatandaşlığını da korumalarına, yani çifte vatandaş olmalarına izin verilmektedir (s. 129)”. Belçika'da da Türklerin vatandaşlık süreçleri yaşantılarını etkileyen bir faktördür. Kaya ve Kentel (2008) Belçika'da vatandaşlık süreçlerini etkileyen etmenleri ele alırlar. 28 Haziran 1984'te Belçika'da Adalet Bakanı Jean Gol tarafından hazırlanan ve kabul edilen Gol yasası göç kanunun temelindeki önemli bir yasadır. Bu yasa göçmenlerin bir kısmının ülkelerine dönmelerini teşvik ederken, bir

kısının ise vatandaşlıklarını alarak, entegrasyon süreçlerini tamamlamalarını ve kaçak göçmen sorununun da sınırlandırılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca 3 Eylül 1991’de vatandaşlık şartları kolaylaştırılmış ve üçüncü kuşak göçmen çocuklara direkt olarak vatandaşlık hakkı verilmiştir. 1 Mart 2000’den sonra işleme alınan bu kanun Belçika’nın vatandaşlık vererek göçmenlerin entegrasyon süreçlerini ilerletmesinde etkili olmuştur (s. 29). Manço’nun (2000) verilerine göre her yıl ortalama 6.000’i aşan Türk, Belçika vatandaşlığı almıştır (s. 121). Belçika, göçmenlerin entegrasyonlarını sağlama konusunda vatandaşlık verme yolunu tercih etmiştir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 30).

Belçika’da Türk vatandaşlarının sosyal, ekonomik alanlarda nasıl bir yaşam sürdükleri hem Belçika’dakilerin hem de Türkiye’dekilerin takipte kaldıkları konular arasındadır. Bu konuda da belli başlı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle on yıllık dönem incelemeleri genel bir çerçeve çizmek adına yararlı olan çalışmalardandır. “Önde gelen Belçika-Türkleri uzmanı” (Kaya ve Kentel, 2008, s. 13) olan Manço’nun 2000 yılında yapmış olduğu çalışmasında değindiği noktalar, genel manada göçmenlerin durumlarının incelendiği esnada sorulacak sorulara yanıt aramıştır.

Manço (2000) dini kurumların ve yapılanmaların Belçika’da yaşayan Türkler için birleştirici görev gördüğünü öne sürer. Bu gibi yapılar aynı zamanda kültür ve değerlerinin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında rol oynamaktadır (s. 124). Kültür ve manevi değerlerin korunması göçmenler için ayrı bir yer taşımaktadır. Farklı bir kültür ve dine mensup bir ülkede yaşamak, özellikle birinci nesillerde asimile olma ve kültürünü unutmaya gibi kaygıları beraberinde getirmektedir. Belçika’daki en yoğun iki göçmen grubundan birinin Faslılar, bir diğeri Türkler olduğu belirtilmiştir. Faslılara nazaran Türklerin dillerini ve örf-adetlerini korumak konusunda daha sağlam kültürel kodlara sahip oldukları görülmektedir. Dayanışma ağları Türkler için önemli unsurlardır. Belçika’daki Türk göçü bir zincirleme göç olarak gerçekleşmiştir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 31). Bunun göç ettikten sonrasındaki birbirlerine bağılılıklarında da payı oldukça büyüktür. Kaya ve Kentel’in çalışmalarında görüşmeler yaptıkları kişilerin %66’sı Belçika’ya kendilerinden önce gelen aile bireylerinin olduğunu belirtmişlerdir. %34’ü ise kendilerinin aileleri arasında gelen ilk kişi olduklarını belirtmiştir. Bu ifade de kendilerinden sonra ailelerinin de geldiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aile kurma, aile birleşimi veya evlilik yolları ile artan Türk nüfusunun Belçika’daki göç yolculuklarının neredeyse tamamen zincirleme göç yolu ile oluştuğu söylenebilir (2008,

s. 39). Göçmen Türkler de karşılaştıkları zorluklara rağmen hem Belçika’da hem de diğer Avrupa ülkelerinde gelenek ve göreneklerini korumaya özen göstermiş, toplumsal uyumu yakalayamama pahasına da olsa bundan ödün vermemişlerdir. Fakat bunun kendilerine getirileri olduğu kadar hem kendilerinden hem de toplumdaki yerlerinden götürdüğü şeyler de olmaktadır. Bunların başında yaşadıkları topluma tam anlamıyla uyum sağlayamamış ve kendi içine dönük yaşamak durumunda kalmış bir topluluk olarak kalmaları sayılabilir. Kendi içlerinde sosyalleşen ve kendi ortak değerlerini barındıran mekanların dışına çıkmayan Türkler genellikle belirli bir kısır döngü içerisine girme riskini yaşarlar. Bu da toplumsal yaşamdan dışlanmaya ve ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Konuyu aktaran Manço, bunun çözümünün kendi değerlerini kaybetmeden küreselleşen dünyaya ayak uydurmaya çalışmak olduğunu belirtir (2000, s. 124).

Uyum konusunda sıkıntılar yaşanmasına neden olan bir diğer unsur ise eğitim konusudur. Türk çocuklarının üçte ikisi ilkokulda en az bir kez sınıfta kalmaktadır. Bu çocukların %25’i diplomasını alamamakta, diploma alıp ortaokula devam edenlerin ise %60’ının meslek okullarına kaydoldukları, %40’ının ise en az bir kez sınıfta kaldığı bildirilmektedir. Genel tabloya göre gençlerin sadece yarısı ortaokul diploması alabilmekte, liseyi bitirenler ise gençlerin üçte birini geçmemektedir. Elli gençten biri yüksek öğrenime kayıt yaptırmakta fakat bunların da ancak yarısı bu eğitimi tamamlayabilmektedir (Manço’dan akt. Manço, 2000, s. 126). Eğitimden böylesi kopuk bir göçmen halkın olması, kendilerini sosyal hayattan koparan bir diğer durum olmaktadır. İyi eğitim almamış bir kimse genellikle iyi ve çeşitli bir çevreye sahip olamayabilmektedir. Eğitim konusunda yıllar içerisinde gelişme gösterildiği şeklinde yorum yapılabilir. Göktuna-Yaylacı, 2012 yılındaki çalışmasında katılımcı olan Belçika’daki Türklerin eğitim seviyeleri büyük çoğunluğun lise mezunu olduğunu ve ilkokul mezunu olan veya okul bitirmemiş olanların ancak beşte birini oluşturduğunu göstermektedir.

Bir diğer mesele ise iş, meslek meselesidir. Belçika’nın sosyal güvence prosedürleri Avrupa Birliği içerisinde eğitim görmeyen kişilerin iş bulmalarını zorlaştırır biçimdedir. Bu da çalışmayıp, sosyal yardım ile geçinen gençlerin sayısını arttıran bir durumdur. Bu durum gençlerin psikolojilerini de etkilemektedir. Sadece yardım ile gelen para ile geçinen gençler vasıfsız, boş gezen kimselere dönüşmektedirler ve bu da kendi içlerine

dönük bir topluluk olmalarına sebep olan süreçlerdendir. Eğitimsiz, işsiz ve sosyal yardım ile geçinen gençlerin ırkçı saldırılara uğramaları da daha olası olmaktadır. Ayrıca %40'ı bulan gençlerin işsizlik oranı da Belçika'da Türklerin en büyük sorunlarından biridir (Manço, 2000, s. 126). Bu oran Kaya ve Kentel'in çalışmalarında Türklerin genel olarak %37 oranında işsizlik oldukları ile yıllar içerisinde çok büyük değişimler meydana gelmediğini göstermektedir. Kaya ve Kentel çalışmalarında bu durumun eğitim boşluğuyla birebir alakalı olduğunu belirtmişlerdir (2008, s. 32). Avrupa'daki Türk gençliğini işsizliğe veya düşük statüğe iten en önemli ikilemlerden biri geçici işlerle para mı kazanmalı yoksa uzun vadede kariyer sahibi mi olunmalı ikilemidir. "Bir başka deyişle, Piore'nin tanımladığı 'ikincil iş piyasası'nda kalmak mı yoksa güvenilir, itibarlı, uzmanlık gerektiren birincil piyasaya girmeye çalışmak mı? (Wilpert, 1988'den akt. Abadan-Unat, 2002, s. 202)". 2012 yılında Göktuna-Yaylacı Belçika'da en çok karşılaşılan sorunu araştırmak adına anket çalışması uygulamıştır ve ilk sırada katılımcıların %35,8'i ırkçılık ve ikinci sırada 27,4'ü ülkeye uyum ve dil bilmeme demişlerdir. %20 oranında katılımcı hiçbir sorunu olmadığını belirtirken işsizlik ve ekonomi diyenlerin oranı %6,4'tür (s. 414). Ortaya çıkan bu durum, yıllar içerisinde şikayetlerin değişimini ortaya koymaktadır.

Belçika'da Türklerin hallerini geçmiş ve henüz bu göçmen deneyimlerinin yaşanıyor olduğu dönemlerde yapılmış çalışmalardan incelemek de kıyaslama yapabilmek adına araştırmacıya bazı verileri sağlayabilir. Bunlara örnek olarak Erkal'ın 1986 yılındaki çalışması verilebilir. Erkal, bu çalışmasında bir toplantıdan notları sunmaktadır. Bu toplantı 26 Nisan 1986 tarihinde Belçika'nın Anvers şehrinde bir araya gelen Türk İslam Kültür Dernekleri Federasyonu'nun 3. Büyük Kurultayı'nda gerçekleşmiştir. Erkal bu toplantıda Belçika ve Hollanda'daki işçilerin teşkilatlanmış ve birlik, beraberlik içinde olduklarını belirtir. Kurultayda bu bir araya gelen kişilerle birlikte var olan ve ihtimaller dahilinde olan sorunların tespiti ve çözüm arayışları gündeme getirilmiştir. Avrupa'daki diğer yabancı işçilerin dini eylemleri ve bir araya gelebilecekleri kiliseleri olmasına rağmen Türklerin bu imkânları sağlayabilecek camileri ve teşkilatları bulunmamaktadır. Bu da Türkleri farklı bir ülkede yaşamının vermiş olduğu tepki ve çekincelerle içe kapatarak gettolaşmaya sürüklemiştir. Bir diğer önem arz eden sorun gençlerin halidir, nitekim Erkal bu konuya çalışmasında geniş bir yer ayırmıştır. İşçi ailelerinin çalışmak için gittikleri ülkelerde bir eğitimden geçmemiş oldukları, dolayısıyla da çocuklarına da bu eğitimi veremedikleri görülmektedir. Bu

durum çocukların yeterli bir rehberlik göremedikleri için yanlış tercihler yapmalarına, kumara ve alkole hayatlarında yer vermelerine ortam hazırlamaktadır. Gençlerle ilgili sorun olan bir husus da meslekleridir. Avrupa'ya giden Türk işçilerinin çocukları da işçi gibi kullanılmak istenmektedir fakat Türkiye'nin ihtiyacı olan orta vasıflı teknik elemanlardır. Bu nedenle Türkiye tarafından çocukların ailelerinin vaziyetlerinden öteye gidip eğitim ve tecrübeler kazanmaları beklenmektedir. Ancak gerçekte olan ise ailelerin çocuklarının gelir elde etme sürecine bir an evvel dahil olmasını beklemeleri ve onları bu yönde yönlendirmeleridir. Yine gençler söz konusu olduğunda Erkal'ın aktardığı bir diğer husus gelenek, görenek ve değerlerin kaybedilme tehlikesidir. Özellikle üçüncü nesil için bu tehlikeyi ortadan kaldırabilmek adına “Türk evleri” kurulmasını önerir. Bu evler ile gençlerin başıboş dolaşmalarının, kumara, alkole ve diğer kirli işlere ulaşmalarının önüne geçilebileceğini belirtir. Ailesiyle iletişim kuramayan gençlerin bu tip yerlerde danışabilecekleri sıcak bir ortam ve rehberlik hizmeti almalarının geleceğe dair bir yatırım olacağını düşünür (1986, s. 11-20).

Sonuç olarak, yapılan işgücü anlaşmasına istinaden Belçika'ya birçok kişi çalışmak için gitmiştir. Gidenlerin bir kısmının geri dönmesine karşın büyük bir kısmı ise dönmemiş, daha açık bir ifade ile orada kendilerine sağlanan sosyal hakları bırakıp geri dönmek istememiştir. Bu da göçün ilk aşaması olan misafir işçiliğin kalıcılığa evrildiği birinci kuşağın oluşturduğu aşamadır. İkinci aşama birinci kuşağın ilerleyen zamanlarda ailelerini yanlarına alarak aile birleşimleri yaptıkları aşamadır. Üçüncü aşama ise aile kurma ile yani Belçika'daki bekar Türklere Türkiye'den kız/erkek bularak ithal damat ve ithal gelin getirme süreçlerinin olduğu aşamadır. Böylece Belçika'da kalabalık bir nüfus oluşmuştur. Bu nüfusun kalabalıklaşmasında aile bağları ve herkesin bir tanıdığını getirmesi gibi durumlar etkili iken bir de ülkenin yabancılara karşı olan siyasal ve kültürel tutumu da etkilidir. Çifte vatandaşlığa müsaade eden bir siyaset uygulamalarından ötürü Belçika'daki Türklerin yaklaşık %80'inin hem Türk hem Belçika vatandaşlığı bulunmaktadır (Gelekçi, 2014, s. 327-328).

Belçika'nın göç sürecine ait olan literatürü Almanya'nınki kadar geniş değildir. Bunun olası sebeplerinden biri Belçika'nın Almanya kadar göç almamış bir ülke olması olabilir. Belçika'da dikkat çeken bir konu göçün homojenliğidir. İşçi olarak gidenlerin büyük bir kısmının tek bir bölgeden, Afyonkarahisar'ın Emirdağ bölgesinden olması konuyu farklı kılan durum olmaktadır. Konu ile ilgili çalışmalar kısıtlıdır. Bu çalışmanın,

literatürde özellikle üzerinden 60 yıl geçmiş bir göçün nasıl gözüktüğüne dair fikir vermesi açısından literatürde bir boşluğu doldurması hedeflenmektedir. 60 yılda neredeyse dördüncü kuşaklarına ulaşan Belçikalı Türklerin hem sosyal hem siyasi hem gündelik açılardan incelenmeye tabi tutularak hem görüşmelerde alınan yanıtlar yoluyla hem de görüşmeler esnasında edinilen şahsi fikirler aracılığıyla bir tablosunun ortaya konulması ile bu çalışma literatüre katkı sağlayabilecek bir çalışma olacaktır. Ayrıca bu çalışma geleceğe yönelik tahmin ve çıkarımlarda bulunmak ve Belçika'daki özellikle genç nesil Türklerin Türkiye ile bağları hakkında yorum yapabilmek için imkân tanımaktadır. Bu da bir sorun teşkil ettiği düşünüldüğü durumlarda önlem almaya fırsat sunabilecektir.

2.6.Genelden özele bir bakış: Emirdağ'dan Belçika'ya İş Gücü Göçü

Bu bölümde Belçika'daki Türkler arasında en yoğun nüfusa sahip olan Emirdağlıların göçe karar vermelerinin altında yatan nedenler, göç süreçlerini kolaylaştıran ve hızlandıran Kötü Ahmet faktörü ve geçici göç süreçlerinin kalıcılığa evrilme yolculuğu değerlendirilmiştir.

2.6.1. Emirdağ'dan Belçika'ya göç sürecinde itici faktörler

Belçika ile Türkiye'nin bağlarının oluşumu Osmanlı'nın çöküş zamanlarına, yani 20. yüzyılın ilk yarısına denk gelmektedir. İlerleyen zamanlarda ise asıl nüfusun daha geniş bir kısmını olaya dahil eden 1964 yılında imzalanan göç anlaşması iki ülke arasındaki bağları daha da kuvvetlendirmiştir. Bu dönemde ilgili anlaşma doğrultusunda Türkiye'den Belçika'ya önemli miktarda nüfus hareketliliği yaşanmıştır. 1974 yılında anlaşma Belçika hükümeti tarafından sonlandırılmış olsa da göçler aile birleşimleri gibi farklı yollarla devam etmiştir (Köktepe, 2008, s. 81). Belçika'da insanların "Emirdağ mı daha büyük yoksa Türkiye mi?" sorusunu sormasına neden olacak ölçüde Emirdağlıların bulunmasının altında yatan belli başlı sebepler vardır (Şahbaz, 2021, s. 863). Göçün altında yatan dinamikler değerlendirildiğinde, temel itici nedenlerin ekonomik ve sosyal yetersizlikler olduğu görülmektedir. 1950-1960'lı yıllarda Türkiye'de gelişen özel sektör tarımda da farklılıklara kapı açmıştır. Artık eskisi gibi insan gücüne dayanmayan tarım sektörü, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamıştır. Bu da kırsalda

vatandaşın tarımdan elde edebileceği geliri düşüşe uğratmıştır (Köktepe, 2008, s. 98). Emirdağ ilçesindeki vatandaşlar da tarımda gelirlerinin azalması ve sanayide de gelişmemiş olmaları dolayısıyla hem yurt içinde daha gelişmiş şehirlere hem de işgücü anlaşmaları doğrultusunda kendilerine açılan kapılara yönelerek Batı Avrupa ülkelerine ve özellikle Belçika'ya göç etmişlerdir (Akdemir, 2023, s. 67). İnsanlar yaşadıkları yerde yeterli ölçüde iş imkânlarına erişemedikleri ve ekonomik sıkıntı çektikleri için yurtdışını bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. İlçeden Belçika'ya göç edenlerin büyük çoğunluğunu kırsal kesimlerde yaşayanlar oluşturmuş ve ilk giden kişilerin %76'sı turist-kaçak olarak, %20'si ise resmi yollar ile gitmiştir (Köktepe, 2008, s. 114).

2.6.2. Göçün yaygınlaşmasında “Kötü Ahmet” etkisi

Emirdağ'dan Avrupa ülkelerine ve bilhassa Belçika'ya gerçekleşen göçlerde ülkeler arası anlaşmaların payı olduğu kadar insan faktörünün de payı vardır. Tecrübe aktarımları ve kişisel öneriler gibi insan temelli unsurlar göçün yoğunluğunun artışında önemli bir etkiye sahiptir. Emirdağ'dan Belçika'ya gerçekleşen göçleri “zincir göçü”, “göçmen ağı” veya “aile bağlarına dayalı göç” kavramları ile değerlendirmek mümkündür. Bu kavramlar Emirdağ Belçika arasındaki göçlerde söz konusu olduğunda ise akla gelen isim Ahmet Öztürk'tür. Emirdağ'ın Karacalar köyünden olan Ahmet Öztürk “Kötü Ahmet” olarak bilinmektedir ve Emirdağ'daki akrabalarını ve daha pek çok kişiyi göçe teşvik ettiği için kültürel anlamda bir nevi aracılık yapmıştır (Antimov, 2024, s. 74). Kendisi Brüksel'e gitmiştir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 100). Kötü Ahmet Belçika'ya ilk göç eden ve peşinden pek çok insanı da götüren kişidir. Köyünde tarım arazileri yetersiz ve verimsiz olan Ahmet Öztürk ilk olarak 1950'li yıllarda çalışma amaçlı olarak İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da çalıştığı dönemde daha iyi iş imkânları arayan Ahmet Öztürk, araştırmaları doğrultusunda önce İngiltere'ye daha sonra ise Belçika'ya iş imkânları nedeniyle göç etmiştir. Belçika'dayken köyüne mektuplar yazan Öztürk, Belçika'daki iş imkânlarını köyde geçim sıkıntısı çeken akrabalarına ve çevresine bu mektuplar aracılığıyla bildirmiş ve onların da göç süreçlerine vesile olmuştur. Köydeki kişiler ise bu mektuplara ve Ahmet Öztürk'ün tavsiyelerine kulak verip gruplar halinde kendisinin yanına kaçak işçi olarak göç etmişlerdir. Bu göçler hızla gerçekleşmeye devam etmiş ve köydeki pek çok kişi 1964-1966 yılları arasında Belçika'ya geçmiştir (Köktepe, 2008, 98-100).

2.6.3. Göçün aşamaları ve kalıcılığı

Kötü Ahmet'ten söz ettikten sonra, Emirdağ'dan Belçika'ya yapılan göçlerin ilk olarak 1961 yılında Karacalar köyünden gerçekleştiği belirtilebilir. Belçika'ya göçler büyük ölçüde Emirdağ'da tarım arazilerinin ve gelir kaynaklarının yetersiz, nüfusun ve nüfus artışının ise fazla olduğu dağlık bölgelerden gerçekleşmiştir (Köktepe, 2008, s. 112). “Göçmenlerin Belçika'ya Türkiye'den 1964'te ‘misafir işçi’lerden ‘ulusötesi yurttaş’lara dönüşen bir göç hikayesi olduğu görülmektedir (Orhan-Tahralı, 2013, s. 48)”. İki ülke arasındaki göçlerin tarihi 1950’li yıllarda başlamış olsa bile, yoğun bir nüfusun göç etmesi 1960’lı yıllarda işgücü anlaşması ile birlikte gerçekleşmiştir. Emirdağ’ın 51 köyünden Belçika’ya göç olayı olmuştur (Köktepe, 2008, s. 116). Emirdağ’dan Belçika’ya gerçekleşen göçleri üç döneme ayırmak mümkündür: 1960-1969 yılları arasında birinci kuşak tarafından gerçekleştirilen “ön göç” dönemi ilki, 1970-1979 yılları arasında birinci kuşağın kendi eş ve ailelerini yanlarına aldıkları dönem ikinci, 1980 sonrasında Türkiye’den gelin-damatların Belçika’ya evlilik yolu ile geçtikleri dönem ise üçüncü dönem olarak adlandırılır (Kartal, 2014’ten akt. Tinas vd., 2023, s. 87). Bu göçlerin altında yatan sebep Türkiye’nin işgücü fazlalığı, Avrupa’nın ise işgücü açığıdır (Oğuz, 2022, s. 67). Bu göç hareketleri tarihsel süreç boyunca tekdüze bir biçimde devam etmemiştir. Avrupa’yı etkileyen ekonomik kriz meydana geldikten sonra diğer Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi Belçika da dış işgücü alımını durdurmak istemiştir ve 1974 yılında işgücü anlaşmasını sonlandırmıştır (Oğuz, 2022, s. 68). İşçi alımı sonlandıktan sonrasında göç evlilik ve aile birleşimleri yolu ile gerçekleşmeye devam etmiştir (Köktepe, 2008, s. 117). Başlarda erkek yoğunluklu olan göçmen nüfusu, zaman içerisinde ailelerini yanlarına almaları ile ve ilerleyen zamanlarda da “ithal gelin ve damat”lar ile kalıcı bir hal almaya başlamıştır. Yani başlangıçta geçici olması planlanan ve ekonomik kaygılar nedeniyle gerçekleşen göç süreci, Türklerin Belçika’nın bir parçası haline gelmesi ile şekillenmiştir. Türkler artık Belçika’nın kalıcı yerleşikleri olmuşlardır ve orada bir azınlık grubu oluşturmuşlardır. Halihazırda dördüncü nesile ulaşan nüfusları ile en büyük göçmen gruplarından biridirler (Oğuz, 2022, s. 68). Emirdağlılar ise Belçika’daki bu Türk nüfusunun en kalabalık parçasıdır.

2.7.Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların 60 Senelik Kültürel, Davranışsal, Fikirselsel, Manevi Uyum-Entegrasyon Süreçleri

Bu konuda yapılmış çalışmaları genellikle literatürde anket uygulamasına başvuran çalışmalar arasında bulmak mümkündür. Anketler hem Avrupa genelindeki birçok ülkedeki Türklere hem de Belçika özelinde bakıldığında orada yaşayan Emirdağlı kişilere yöneltilmiştir ve genellikle evlilik, uyum, iş, eğitim, tatil tercihleri vb. çok çeşitli soruları içerisinde barındırmaktadır.

2.7.1. Uyum entegrasyon süreci

Entegrasyon esasında “Göçmenlerin kendi kimliklerini korudukları ancak ev sahibi nüfusuyla birlikte kabul edilebilir bir şekilde yaşayabilecekleri ölçüde ev sahibi toplumun bir parçası hâline geldikleri bir uyum sürecidir” (Kuhlman’dan akt. Ustabulut, Boylu ve Başar, 2022, s. 5). Göç ile ilgili çalışmaların, yorumlamaların ve tanımlamaların görece fazla sayıda ve açık bir anlatıma sahip olmasına karşın entegrasyon ile ilgili durum tam olarak böyle değildir. Çok açık olmayan bu konu, asimilasyon ile anılması ve yakın ögeler bulundurmamasından ötürü ayrım yapılması daha zor bir hale gelmektedir. Özellikle son yıllarda göçmenlerin kendi ülkeleri ile bağlarını koparmamalarından ötürü bir transnasyonalizm meselesi de bu konuya eklenmiş duruma gelmiştir. Transnasyonalizm, entegrasyon meselesini daha da karmaşık hale getiren ve günden güne büyüyen bir konudur. Almanya işgücü olarak ülkesine aldığı kişilerin süreçlerini göç olarak adlandırmakta zorlanmış, uzun zaman boyunca onları misafir birer işçi olarak görmeye devam etmiştir. Geç kalınmış bir zamanda varlıklarının kalıcılığını kabullenmiş, buna istinaden uyumları için harekete geçmiştir. Almanya’nın aksine Hollanda, Belçika, Danimarka ve İsveç gibi ülkeler (Fransa daha çok asimilasyon, diğerleri ise çokkültürlülük olmak üzere) içinde bulundukları durumu gerçekçi yorumlamakta gecikmemişlerdir ve göçmenlerin entegrasyonlarını yönetmek için belli başlı politikalar uygulamışlardır. Öte yandan günün sonunda Fransa gibi asimilasyoncu bir yaklaşım tercih edilse de Almanya gibi dışlayıcı veya Hollanda gibi çokkültürlü bir tutum ile yaklaşılsa da her ülkede göçmenlerin eğitim, siyasi katılım ve sosyal anlamdaki entegrasyon süreçlerinde birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkler Avrupa’da yaşadıkları ülkelere daha fazla entegre olarak o ülkelerdeki “öteki” konumlarından uzaklaşabilirler ve ev sahibi toplumun bir parçası haline gelebilirler. Özellikle Türklerin

iş anlamında da entegrasyonda sorun yaşadıkları göç ettikleri tarihlerden beri ortada olan bir sorundur. Bunun temelinde eğitimdeki entegrasyon sorunları yatmaktadır. Alman çocukları ve diğer Avrupa ülkelerindeki çocuklarla karşılaştırıldıklarında Türk çocuklarının pek de iyi bir performans sergilemedikleri görülmektedir. Bunun neticesinde ise iş hayatına ve sosyal hayata entegre olmakta güçlük çeken bir göçmen profili oluşmaktadır.

Entegrasyon noktasında Türklerin “geri kalmalarına” neden olan davranışlarından biri de dernek faaliyetlerine verdikleri önem ve ayırdıkları zamandır. Derneklere ayırdıkları zaman ve alakaları, ev sahibi toplumda göstermeleri gereken vatandaşlık katılımlarından kendilerini bir noktada alıkoymuştur. Zira bu durumda ev sahibi toplum politika ve gündemine odaklanmak yerine kendi orijin ülkesi ile alakadar haldedir. Öte yandan son zamanlarda edinilen bilgiler ışığında bu durumun yeni göçmen aktivistler aracılığıyla yavaş yavaş çözülmekte olan bir sorun olduğu da söylenebilir. Bu aktivistler göçmenlerin entegrasyon sorunları ve politikaya dahilleri üzerine uğraşlar sergilemekte, bununla ilgili dernek faaliyetleri geliştirmektedirler (Erzan ve Kirişçi, 2008, s. 1, 6).

Entegrasyon konusundaki genel kanı genç yaşlı fark etmeksizin Türklerin yerleştikleri ülkelerin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamlarına hiç entegre olamadıkları yönündedir. Fakat gün geçtikçe bunun tersini gösteren birçok çalışma ortaya konulmuştur. Sanılanın aksine orada yaşayan Türkler ve onların çocukları hala “geri dönüş miti” ile yaşamlarını sürdürmemektedirler. Kaya ve Kentel’in birebir ifadeleri ile “Bu insanlar, daha ziyade kalıcı sakinler, aktif sosyal aktörler ve karar alıcılar haline gelmişlerdir” (2008, s. 9). Avrupa’nın birçok ülkesinde Türkler hem kamusal alanda hem ekonomik alanda bir uyum yakalamış durumdadır. Konu kimliğe geldiğinde ise durum bundan biraz farklıdır.

Yaşanılan yere uyum sağlamanın veya sağlayamamanın göstergelerinden olan kimlik algısı, Kaya ve Kentel’in çalışmasında da yer bulmuştur. Belçika’da yaşayan Türkler kendilerine %74 oranında Belçika-Türkü olarak tireli bir tanımlama yaparken bu oran Almanya için %60 ve Fransa için %70 şeklindedir. Kendisini sadece Türk olarak tanımlamalarına göre ise Belçika’da %23, Almanya’da %37, Fransa’da ise %24 şeklinde veriler ortaya konulmuştur. Ayrıca sınıflar açısından bakıldığında da ulaşılan sonuca göre üst sınıflar kendilerine Avrupa unsurlarını kullanarak kimlik tanımlamaları yaparken alt sınıflar daha ziyade Türk kimliklerine vurgu yapmışlardır (2008, s. 132, 133, 134).

Özellikle sadece Türk kimlikleri ile tanımlamada Belçika'daki Türklerin Almanya'daki Türklere kıyasla daha düşük bir orana sahip olması Belçika'nın işgücü göçü sürecinin başından itibaren entegrasyon anlamında daha ılımlı politikalar uygulamasından kaynaklanıyor olabilir. 2008 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre Belçika'da yaşayan 100 kişi ve evlilik yolu ile giden 100 kişiden toplanan verilerde sadece %3'lük bir kesimin kendini direkt olarak Belçikalı olarak tanımladığı ortaya konulmuştur. Bu %3 ise orada doğup büyümüş olan gençlerdendir. Geri kalanlar ise Türk, Belçikalı Türk veya Müslüman olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sorulan uyum-entegrasyon soruları ile %55'lik kesimin Belçika toplumuna entegre olduğu, %15'i çok sıkıntılı olmak üzere %45'inin ise entegre olamadıklarını ortaya konulmuştur. Entegre olan kesimin büyük çoğunluğu benzer şekilde Belçika'da doğan ve büyüyen gençlerden oluşmaktadır. Uyum konusunda en çok sıkıntı yaşayan kesim ise evlilik yolu ile Türkiye'den göç edenlerdir. Belçika kültür ve toplumunu bilmedikleri için uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar (Köktepe, 2008, s. 137, 138). Durum Almanya'da da bundan farklı değildir. Abadan-Unat (2007) Türk gençlerinin büyük bir kısmının eşlerini Türkiye'den seçtiklerini ifade etmektedir. Bu da hem Türkiye'den gelenlerin hem de yeni kuşakların Türk değer yargılarına göre yaşamasına ve dolayısıyla uyum sağlama süreçlerinin zorlaşmasına neden olmaktadır (s. 13). İlerleyen yıllarda Göktuna-Yaylacı'nın yaptığı çalışmada kökenlerin karşılaştırılması ile ortaya çıkan sonuca göre ise Belçika'da yaşayan "Emirdağlıların %73'ü Posofluların ise %67'si kendini Türk olarak tanımlamaktadır (2012, s. 206)". Yakın dönem çalışmalarından olan bir çalışmada 2023 yılında 70 kişi ile anket yapılması neticesinde şu sonuçlara varılmıştır: Ankete katılan kişilerin %67,2'si kendisini Belçika'da hala yabancı hissetmekte iken %32,8'i ise yabancı hissetmemektedir; %35,8'inin en büyük sorunu memleketine özlem duymak iken, %35,8'inin dil bilmemek, %22,4'ünün toplumsal hayata uyum sağlayamamak, %4,5'i ekonomi, %1,5'inin ise tüm hepsinin kendisi için büyük sorunlar olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Anket sonuçları "Memleketlerini çok özleyen gurbetçiler, dilini bilmeden yaşamaya çalıştığı gurbete, adapte olma konusunda da zorlanmakta" olarak yorumlamaktadır (Akdemir, 2023, s. 91, 92).

Belçika'da ve Avrupa genelinde Türklerin yaşadıkları ülkelere entegrasyon süreçlerinin sekteye uğramasında Türkiye'den eş seçiminin etkili olduğu belirtilmişti. Bu durum sürekli birinci kuşak oluşumuna sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra getto yaşam biçimlerinin de entegrasyon konusunda yaşanan zorluklarda oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Abadan-Unat (2002), Türklerin dönme niyeti ile

gittikleri Almanya’da, kalmaktan yana karar alanların sayısının gün geçtikçe artmakta olduğunu belirtir ve ekler, “bu karar, Türklerin kendi içine kapalı yaşam biçimlerini yaygın ölçüde değiştirdikleri anlamına gelmiyor”. Türklerin büyük bir kısmının ilk gittikleri zamanda olduğu gibi, ilerleyen zamanlarda da “getto” tipi yaşamı sürdürdüklerini ifade eder (s. 181). Göktuna-Yaylacı, Belçika üzerine yaptığı çalışmasında göçmenlerin iç içe yaşam biçimini benimsemelerinin doğurduğu ve kendileri için dezavantajlı durumlar yaratan birkaç sonucu şöyle aktarmıştır:

1. Etnik kimliklerine sıkı sıkı bağlanmanın ve birbirlerini tutmanın sonucu olarak diğer etnik kimliklerden kendilerini ayırma güdülerini ağır basar.
2. Yaşayacakları yeri seçerken öncelikli kriterleri aile, akraba ve aynı kökenden insanların yaşadıkları yerler olması haline gelir.
3. Sosyal ilişkilerinde öncelik aile ve akrabalara ve sonrasında yine aynı kimliğe sahip kişilere verilir.
4. Günlük yaşantılarında kullanılan dil Türkçe ve kimi zaman yöresel ağız ve şiveli biçimde olur.
5. Bağlarını kaybetmemek adına sosyalleşme ortamları değişmeyip, dernek, cami ve kahvehaneler gibi mekanlar ile sınırlı kalır (2012, s. 100, 101).

Bu maddelerin her biri bazı nedenlerin sonuçları iken, bazı başka sonuçlara da neden olabilme potansiyeline sahiptirler. Bu sonuçların başında yaşanan toplum ile uyumda sorunlar yaşanması gelmektedir. Göç kararında ve göçün ilk zamanlarında ağların yadsınamayacak faydaları vardır. Zincirleme göç de bunlardan istifade etmek için kullanılan en etkili yollardan birisidir. Göç eylemini henüz gerçekleştirmiş olan kişiler için uyumun kolaylaştırılması, nakit para desteğinin sağlanması (Field, 2006’dan akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 104) iş yaşamı ve sosyal yaşamda yol gösterilmesi gibi faydalar örnek olarak sayılabilir. Ancak bir zaman sonra bu ağlar ile bağlarının giderek kuvvetlenmesinin ve bu ağların dışına çıkılmadan yaşamların sürdürülmesinin uyum konusunda ilerlemeye ket vurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Field (2006) yoksul insanların, yoksul insanların çoğunluk olduğu yerlerde yaşadıklarını vurgulamaktadır ve buna bağlı olarak da göçmenlerin de göçmenlerin çoğunlukta oldukları yerlerde yaşadığı söylenebilir, ne var ki bu durum sosyal sermayelerini kısıtlayan bir durumdur (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 104).

Göçmen gençlerin toplumsal yaşama başarılı bir biçimde entegre olmaları, bünyelerinde göçmenler barındıran pek çok ülkede önemli bir politik konudur. Zira bu gençlerin topluma entegrasyonları yalnızca kendi geleceklerine değil, aynı zamanda göç ettikleri toplumun da bir uyum içerisinde yaşayan insanlardan oluşmasına katkı sağlayacak bir durumdur (Ham vd.'den akt. Ustabulut, Boylu ve Başar, 2022, s. 8). Dolayısıyla göçmenlerin eğitime kolaylıkla ve sağlıklı bir biçimde erişebilmeleri, aynı zamanda entegrasyon sürecini de hızlandıracığından, göçmen kabul eden ülkeler için eğitim kritik bir meseledir (Ustabulut, Boylu ve Başar, 2022, s. 8).

Aras Ören, 1969 yılında Berlin'e giden ve işçi olarak çalışırken bir yandan da yazarlığını sürdüren bir yazardır. Almanya'dayken Berlin üçlemesi adını verdiği kitaplardan ilki 1973'te "Niyazi'nin Naunyn Sokağında İş Ne?" adı ile, ikincisi 1974'te "Kağıthane Rüyası" ve 1980'de ve üçüncüsü "Gurbet Değil Artık" adları ile yayınlanmıştır (Oralış, 1993, s. 109). Abadan-Unat ise "Niyazi'nin Naunyn Sokağında İş Ne?" kitabının 78. sayfasından şu bölümü aktarmıştır:

"Kazancım iyi Kâzımcığım, ayda elime 1800'e yakın geçiyor. Oğlanların ikisi ekmek fabrikasında, biri de yanımda çalışıyor. Onlarıki de caba. Büyük oğlanın fikrini çelmişler, okula git diye. Okuyup da ne olacak... Elinde kırmızı bir bayrak hükümete kafa tutacak. Bu yaşında ayda 700 DM kazanıyor, okula gitse 700 marktan olacağız hem de masrafı cepten çıkacak. Burada zaten temelli kalacak değiliz. Okumak zengin işi!" (2002, s. 180).

Ören'in satırlarından şunu çıkarmak mümkündür: Avrupa'ya işçi olarak giden birinci kuşağın hedefi, kazanmak, birikim yapmak ve anayurda dönmektir. Göç ettikleri ülkenin kalıcı bir parçası olmayı hedeflememişlerdir ve o ülke içerisindeki düşük statülerini dert etmezler. Bunun nedeni oradaki düşük toplumsal statülerinin bile anayurtlarında eskisinden daha yükselmiş bir statüye eşdeğer olmasıdır (Abadan-Unat, 2002, s. 182). Kendi eğitimleri Türkiye'de aldıkları kadarıyla ve birçoğu ileri düzey eğitimler olmayan birinci kuşağın, gelecek nesilleri eğitim anlamında yönlendirmeleri de bir noktada eksik kalmıştır. Sürekli bir dönüş fikri içerisinde olmaları hem genel eğitimden hem dil eğitiminden geri kalmalarına neden olmuştur. Çocukların okul başarılarında ve okula devam durumlarında ailelerin teşviki ve yol göstericiliği çok önemlidir. Timmerman, Faslı ve Türk toplulukların eğitim düzeylerini karşılaştırdığında ortaya çıkan veri şöyle olmuştur: Fas toplumu, birinci kuşakta Türk toplumundan daha eğitimsiz durumdadır. Her iki toplumda da birinci kuşak göçmenlerin eğitim düzeyleri pek yüksek olmamakla birlikte Faslılar, Türklerden daha kötü bir konumdadır. Ancak

zaman ilerleyip sıra ikinci kuşaklara geldiğinde durum değişmiştir. Daha eğitimsiz ebeveynlere sahip olmalarına rağmen Faslılar ikinci kuşakta eğitim anlamında Türk gençlerinin önüne geçmişlerdir (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003). Hermans, ebeveynlerin rolünün disiplin, yol göstericilik ve destekleyicilik olduğunu belirtir. Timmerman'a (1999) göre ise konu kız çocukları olduğunda annelerin rolü büyüktür, onların cesaretlendirilmesi konusunda görev annelerine düşmektedir. Ne var ki bazı anneler kızlarının geleneksel olarak eş, anne ve gelin olma yolunda ilerlemesini desteklemektedir. Günden güne eğitimde seviye yükselmekte, daha başarı ile ilerlemeye başlayan Türk ve Faslı öğrencilerin oranları artmaktadır. Eğitimde tercih edilen alanlar, cinsiyet bağlamında değişiklik göstermektedir. Kızlar genellikle sağlık, ticari bilimler ve işletme gibi bölümler seçerken, erkekler endüstriyel bilimler veya teknolojinin ön planda olduğu bölümlere yönelmektedirler. Yine de Belçika toplumu ile karşılaştırıldıklarında Faslı ve Türk öğrencilerin okulu terk etme oranları daha yüksektir. Daha ziyade ilk yıllarda Türk kızlarının okul terk etme oranı çok yüksektir (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1078).

Türkler diğer göçmen grupları ile karşılaştırıldığında yabancı dil bilgisi eksiliği en yüksek seviyede olan topluluktur. 1980'de yapılan bir araştırma sonucu Türklerin %29,5'inin hiç Almanca bilmediğini, fakat yalnızca %13,5'inin bir dil kursuna gittiğini ortaya koymuştur. Özellikle o dönemlerdeki bu bilgi ve ilgi eksikliğinin nedeni dönüş planlarındaki belirsizlik ile açıklanabilir. "Türkiye'ye döneceksek, yabancı dile neden ihtiyaç duyalım?" şeklinde düşünceleri vardır. İlerleyen zamanlarda ise bu düşünce değişime uğramıştır. Bu kez de yabancı dil öğrenmeye zaten gerek kalmamıştır, çünkü her yerde kendi içlerine kapanmış Türk toplulukları oluşmuştur (Abadan-Unat, 2002, s. 184). Almanya ile ilgili olan bu durum, yalnızca oraya has değildir. Belçika'da gruplar halinde yaşayan göçmenler için de bu durum geçerlidir. Dil bilmemek, her şey bir kenara konulduğunda, güvenlik için bile sorun olan bir durumdur. Türkiye'deki iş yerlerinde iş güvenliği önlemleri Almanya'daki iş yerlerinden daha az alınmış olmasına rağmen Almanya'daki Türk işçiler iki katı kadar fazla iş kazasına uğramışlardır. Bunun nedeni iş güvenlik uyarılarındaki talimatları anlayamamalarıdır (Ansay, 1980'den akt. Abadan-Unat, 2002, s. 185).

Eğitimin hem statüye hem günlük yaşam pratiklerine olan etkisinden bahsedildi. Esas konu olan uyuma etkisine dönülecek olursa, ikinci ve üçüncü kuşakların yaşadıkları

toplumlara uyum sorunlarını ele almak açısından bu kuşaklardaki kişileri üç gruba ayırmak faydalı olacaktır. Bunlardan ilki halihazırda göç edilen ülkede doğmuş olan veya küçük yaşta bu göçe dahil oldukları için o ülkede eğitim alabilmiş ve konuşulan dile hâkim olan gruptur. Bu kişiler için uyum sorunu, dili bilmemekten öte, bölünmüş bir yaşam sürdürmekten kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, okula gitmiş olduğu için hem dilini hem kültürünü öğrendikleri bir çevre ile dil ve kültüre adapte olmak konusunda güçlükler çeken aileleri arasında kalmalarıdır. Bir katılımcı yorumu bu durumu özetler niteliktedir: “Her gün Türkiye’den Almanya’ya seyahat ediyorum. Sabahleyin ana-babamın evini terkettiğim zaman, aslında Türkiye’den ayrılıyorum. Okula, arkadaşlarıma gidiyorum, o zaman Almanya’dayım.” (Abadan-Unat, 2002, s. 186). Bu durum, her ne kadar kültür ve dil bilseler de bu kişilerin yaşadıkları topluma tam bir uyum sağlamalarının önünde bir set oluşturmaktadır. Bunun nedeni, Alman arkadaşlarının yanında belki dil bilmeyen ve uyum sağlayamayan ailelerinden utanmaları veya tam aksine Alman çevrelerine ayak uyduracakken bu kültürle çatışan değer yargılara sahip olan ailelerinden çekinmeleri olabilir. İkinci grup, görece kalabalık bir nüfusa sahiptir, bir sebepten herhangi bir okul öncesi eğitim almamış/alamamış olan çocukları kapsamaktadır. Zorunlu eğitim dönemlerinde ise bu okul öncesi eğitimi almamalarından kaynaklanan bir veya birçok adım geriden başlamak durumunu yaşarlar. Şayet anne ve babaları da iş hayatında aktif olan kişilerse, bu durumda ana dillerinde de büyük ölçüde bilgi ve kelime eksikliği yaşarlar. 1977’de yapılmış olan bir çalışmada o dönem 5-6 yaşında olan çocukların %19’unun, 7-14 yaş arasında olanların ise %52’sinin ablaları veya bir başka tanıdıkları tarafından büyütüldüklerini veya kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kaldıklarını ortaya koymuştur (Öztek vd., 1977’den akt. Abadan-Unat, 2002, s. 187). Üç yıl sonra yapılan bir başka çalışma da benzer sonuçlar ile bu çalışmayı doğrulamıştır. Aileleri çalışan, okula kendileri gidip gelmek durumunda kalan çocuklar için “anahtar çocuk” tabiri kullanılmaktadır, bu evin anahtarını boyunlarında taşıyan ve boş bir eve dönen çocukları ifade etmektedir (Stiftung’tan akt. Abadan-Unat, 2002, s. 187). Bu çocuklar, Türk işçilerinin çocuklarından %11,8’ini kapsamaktadır. Aileleri çalışan çocuklar tek kaldıklarından dolayı, anneleri çalışmayıp evde olan çocuklar ise annelerinin dil bilmemelerinden dolayı ödevlerine destek alamamaktaydı. Okuldan verim alamayan bu çocukların yanı sıra daha büyük bir sorun olarak görülebilecek olanlar okula hiç devam etmeyen çocuklardır. 1980’de Nordrhein-Westfalen’de dönemin başbakan H. Künl göçmen çocuklarının %25’inin okula hiç

gitmediklerini, %50'sinin ise herhangi bir bitirme belgesi alma aşamasına gelmeden okulu terk ettiklerini ifade etmiştir (Deutsche Bundesregierung, akt. Abadan-Unat, 2002, s. 187). Son yıllarda ise durum o dönemde olduğundan farklıdır. Okula devam etmeyen çocukların oranı büyük ölçüde düşmüştür. Üçüncü grupta ise aile birleşimleri ile Almanya'ya sonradan gelen göçmen aile çocukları vardır. Bu çocuklar eğitimlerinin bir kısmını Türkiye'de almışlar, Almanya'ya gittiklerinde ise uyum sorunu yaşamışlardır. Bu çocukların entegrasyon süreçlerine destek olunması adına onlara mesleki eğitim verilmesini amaçlayan “Mesleğe Hazırlık ve Sosyal Uyum Önlemleri” projesi 1981 yılında uygulamaya konulmuştur. Ancak bu programda çocuklar Türkiye'deki eğitimleri dikkate alınmayarak, yalnızca Almanca bilgileri doğrultusunda aynı sınıflara alınıyorlardı dolayısıyla herhangi bir verimin alınması söz konusu olmadığından projeye 1983 yılında son verilmiştir. Almanya'da Almanca dil bilgisinin öğrenilmesi noktasında zorluklar yaşayan çocukların “geri zekalılar” için oluşturulan “Sonderschule” denilen özel okullara yerleştirildikleri bilinmektedir (Abadan-Unat, 2002, s. 189). “Halbuki, bir göçmen çocuğun kültürel adaptasyonu, içinde yaşadığı toplumun eğitim olanaklarıyla doğrudan ilintilidir (Timmerman, 1995'ten akt. Koşar-Akçapar, 2007, s. 414)”. Tüm bunlara ek olarak, özellikle kız çocuklarına bakıldığında ise, erken yaşlarda evlendirilmelerinin eğitim hayatlarının önünde bir engel teşkil ettiği görülmektedir (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1065). Belçika'daki göçmen nüfusunda ise bu durum ikinci kuşak göçmenlerde Faslı kızların Türk kızlarına nazaran eğitim düzeylerini daha yüksek olduğu şeklinde görülmektedir. 20-25 yaş grubunda bu oran yaklaşık iki katı kadardır (Lesthaeghe, 1996'dan akt. Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1074). Hem eğitim entegrasyonu hem sosyal ve kimlik entegrasyonu açısından zedeleyici ve geride kalınmasına neden olan bu uygulama, göçmenlerin süreç içerisinde uyum sorunları yaşamalarına ortam hazırlayan durumlar olmuştur.

Manço, 1990 ve 2011 yılları arasında Belçika'daki Türklerin eğitim oranları noktasında bir karşılaştırma yaptığında, ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde olmuştur: 20 yıl içerisinde Türklerde lise mezunu oranları %35'ten %80'e çıkmıştır. Öte yandan gençlerin yarısından fazlası yüksek eğitimle bağlantılı olmayan mesleklerde çalışmaktadırlar. 20-24 yaş arasındaki Türk genç erkeklerinin ise eğitim oranları %10 ile sabit kalmıştır. Manço, bir diğer göçmen grubu olan Faslıların Türkler ile karşılaştırıldıklarında yakın koşullara sahip olmalarına rağmen Faslıların eğitim anlamında Türklerden daha iyi

durumda olmalarını, Türkler gibi içe kapanmış bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmemelerine bağlamaktadır (2012, s. 5, 6).

Göçmen işçiler alan ülkelerden olan İsveç de entegrasyon sürecinde göçmenleri kendi vatandaşları ile eşit seviyede tutmak gibi bir yol izlemiştir. İsveç çokkültürcü düzenine geçişi ile 1975'te yürürlüğe koyduğu dil, kültür ve siyasal katılım gibi alanlarda göçmenlere yeni haklar tanıyarak onların ev sahibi toplum ile arasında bir eşitlik sağlanmasını hedeflemiştir (Anık, 2011'den akt. Koçal, 2023, s. 75). Bu uygulama ile birlikte göçmenler İsveç vatandaşları ile aynı sosyal konumda kabul edilmiş ve böylece eşit muamele görmeleri, eşit yaşam standartlarını yakalayabilmeleri hedeflenmiştir. Göçmen çocuklarının sayıca fazla olduğu okullarda anadillerinde eğitim görmelerine olanak sağlanmıştır. Oturma izni olan göçmenlerin yerel seçimlerde oy kullanmasına hak tanınmış ve vatandaşlık almalarına olanak sağlanmıştır (Borevi, 2013'ten akt. Koçal, 2023, s. 75).

Entegrasyon düzeylerinin saptanmasında bakılacak bir konu da ekonomik konulardaki durumlarıdır. İşsizlik oranlarına Avrupalı Türklerin genelinde bakıldığında ülke ortalamalarının üzerinde bir işsizlik oranına sahip oldukları görülmektedir. Örneğin Almanya için bu durum Türklerin %18 oranında işsiz olmaları ve bunun Almanların iki katına tekabül etmesi şeklindedir. Hollanda da ise Türklerin işsizlik oranı yaklaşık %8 oranındadır ve Hollandalıların üç katıdır (Avcı, 2006'dan akt. Kaya, 2008, s. 162). Türklerde olumlu olarak değerlendirilebilecek durum ise kendi işlerini kurma girişimleridir, bu durum entegrasyonları açısından olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir (Strüder, 2003'ten akt. Kaya, 2008, s. 162).

Entegrasyon süreci hem ev sahibi toplum hem de göçmenlerin inisiyatif almaları gereken bir süreçtir. Toplumla bütünleşmek adına gerekli eforun sarf edilmesi, dile hâkim olmak için eylemlerde bulunulması, ev sahibi toplum ile iletişime geçilmesi, toplumun sosyal süreçlerinin ve kurallarının öğrenilip buna göre hareket edilmesi gibi noktalarda göçmenlerin rolleri vardır. Göçmenlerin bir bütün olarak topluma uyumlarını, psikolojik, sosyal, ekonomik, hukuksal açılardan sağlamak sağlıklı bir entegrasyon hali elde edebilmek adına önemlidir. Örneğin, göçmenlerin aile birleşimleri haklarının olması onların psikolojik anlamda göç etmiş oldukları toplumlara uyum sağlayabilmelerinde bir adımdır. Belçika, bu anlamda diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında erken davranan bir ülkedir. Sosyal anlamda entegrasyon göçmenin günlük yaşam alanlarında

kabullenilmiş olma duygusunu hissetmesi ile bağlantılı olan bir durumdur. Örneğin komşuluk ilişkisinde, iş yaşamında iş arkadaşları ile, okulda sınıf ortamında olumlu bir atmosferin paylaşılabilmesi ya da öğretmenleri tarafından olumlu tepkiler almak, bir bağ halinde olabilmek göçmenlerin sosyal olarak entegre olmalarını kolaylaştıran durumlar olmaktadır. Ekonomik entegrasyona gelinecek olursa, bu noktada göçmenin bir mülk sahibi olabilmesi, maddi bir gelir sahibi olabilmesi göç ettiği ülkeye ekonomik anlamda entegre olabilmesinde hayati öneme sahiptir. Bu noktada gerekli olduğu durumlarda mesleki eğitimlerin sağlanması, istihdam alanlarını oluşturmak gibi adımların atılması göçmenlerin uyumunu destekleyecek hamlelerdir. Hukuksal entegrasyon noktasında ise göçmenin, bulunduğu ülkede yasal haklara sahip olması önemlidir. Ev sahibi ülke vatandaşının sahip olduğu haklara, vatandaşlık hakkı elde etmiş bir göçmenin de sahip olması gereklidir. Göçmenin, herhangi bir koşulda haklarının güvence altında olduğunu bilmesi, hukuksal anlamda entegrasyonunu sağlamak için önem taşıyan bir konudur (Koçal, 2023, s. 12).

“Türk göçmenlerin birçok Avrupa ülkesinde beklendiği gibi asimile olmadıkları yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu onların hiç entegre olmadıkları anlamına da gelmez (Kaya, 2008, s. 164)”.

2.7.2. Tatil tercihleri

“Bireylerin tatil ve seyahat davranışları; ekonomik şartları, çalışma koşulları, yıllık izin süreleri, kültürel özellikleri, sosyal statüleri gibi birçok faktörle ilişkilidir ve söz konusu faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir (Değişgel ve Özgürel, 2024, s. 244)”. Göçmenlerin, tatil haklarının olduğu dönemlerde bu tatil zamanlarını nerelerde ve hangi aktiviteler/amaçlarla değerlendirecekleri konusunun, göçmenlerin hem yaşadıkları topluma uyumları hem anavatan ile bağları hem de fikirsel dönüşümleri ile alakalı olduğu söylenebilir. Avrupa’daki Türklerin tatillerini nasıl değerlendirdiklerine dair sorular alanyazındaki çalışmalarda yer bulmuştur.

Belçika’da yaşayan Emirdağlıların tatil dönemlerinde neler yaptıklarına dair bazı anket çalışmaları yürütülmüştür. 2008’de yayınlanan bir çalışmadaki verilere göre katılımcılarının %48’i son tatillerini Emirdağ’da geçirmiş, %43’ü Emirdağ dışında fakat Türkiye’de turistik bir yerde geçirmiş ve sadece %8’i farklı bir ülkede geçirmiştir.

Özellikle genç kuşağın isteklerinin artık Emirdağ'da karşılanmadığına dair bir çıkarımda bulunulmuştur (Köktepe, 2008, s. 139, 147).

Kaya ve Kentel Almanya ve Fransa'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye ne sıklıkla geldiklerini araştırmışlardır. Almanya'da yaşamakta olan Türkler için bu oran %66 ile oldukça yüksek bir oran iken, durum Fransa'da yaşayan Türklerde biraz farklıdır. Onlar için oran %46'dır. Kaya ve Kentel oranlar arasındaki bu farklılığın ulaşım seçeneklerinin fazlalığı ve ulaşım yollarının kolaylığı ile açıklanabileceğini düşünmektedirler (2005, s. 51, 52). "Türklerin Almanya'ya yerleşmeye başlamasından itibaren iki ülke arasındaki karayolu ve havayolu trafiği gün geçtikçe artan bir ivme kazanmıştır (Değişgel ve Özgürel, 2024, s. 244)". Aynı katılımcılara Türkiye'ye geliş amaçları sorulduğunda ise alınan yanıtlar şunlardır: tatil, deniz, kumsal ve güneş; memleket, eş, dost, akraba ziyareti; iş. Bu soru altında ortaya çıkan sonuç ise Euro-Türklerin neredeyse tamamının Türkiye'ye geliş amaçlarının eş dost ve akraba ziyareti ve memlekete özlem dolayısıyla olduğudur. Oranlar ise Almanya için %94, Fransa için ise %87'dir. Almanya'da yaşayan Türklerin %47'si tatil beldelerini ziyaret ederlerken, Fransa'da yaşayan Türklerin %56'sı tatil beldelerini ziyaret etmektedirler. Coğrafi yakınlıkları, Euro-Türklerin uluslararasılığını destekleyen bir faktördür. Bu gruplar hem uluslararası kimliklerini pekiştirirken hem de ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmişliği sayesinde "küresel köylüler" haline gelmişlerdir (Kaya ve Kentel, 2005, s. 52, 53).

Bu kez Belçika'da yaşayan Türkler üzerine yaptıkları çalışmalarında Kaya ve Kentel'in Belçika'daki Türklerin Türkiye'ye ne sıklıkla geldiklerini araştırmaları üzerine aldıkları yanıtlar yılda en az bir kez gelenlerin %61 oranında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oranı 2-3 yılda bir cevabı takip ederken hemen sonrasında ise yılda birden fazla yanıt alınmıştır. Belçika ve Almanya'da oranların bu şekilde görece yüksek olması, ulaşım imkânlarının Fransa'dan daha iyi olması ile açıklanmıştır. Belçika'da yaşayan Türklere Türkiye'ye hangi amaçlarla geldikleri sorulmuştur. Bu soruya alınan yanıtlar arasında en yüksek oran akraba ziyareti (%80) yanıtında iken hemen arkasında ise tatil yapma amacı (%67) yanıtı gelmektedir. Belçika'da yaşayan Türklerin, Almanya ve Fransa'da yaşayanlardan aile bağları ve maddi bağlar açısından farkları vardır. Almanya (%94) ve Fransa (%87) Türklerinin neredeyse tamamı akraba ziyareti amacı ile Türkiye'ye gelmektedirler. Belçika ile aralarında oluşan bu farklılığın, göç türlerinin farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Belçika ve Fransa'ya göç etmiş olan

Türklerin göçleri zincirleme göç şeklinde olmuştur ve bu şu anlama gelmektedir: Göç edenlerin neredeyse tüm aileleri, yakınları bu göç sürecine dahil olmuştur, geride, anavatanda, kalan bağları ise zayıflamıştır. Tatil beldelerinin Türkiye'ye gelişlerde bir amaç olarak belirlenmesinin ise oranları Belçika'da yaşayan Türklerde %67, Fransa'da yaşayan Türklerde %56 ve Almanya'da yaşayan Türklerde %47'dir. Aile bağlarının birçoğunun halihazırda yaşadıkları ülkelerinde bulunması veya geride kalan bağlarının zayıflamış olması, Türkiye'yi bir deniz tatili olarak değerlendirebilmeye olanak sağlayan durumlardandır. Bu sonuçlar, ulusötesi alanlarının genişliğinin birer göstergesi niteliğindedir. Almanya-Türkiye arasındaki ulusötesi alan, Belçika-Türkiye arasında olandan geniştir. Ulusötesi alanların genişliğinde ulaşımın kolaylığı, ticaret, siyaset ve iletişimin hacmi etkindir. Belçika, bu noktada geriden takip eder bir vaziyettedir. Belçika'da yaşayan Türkler ancak 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyon süreci başlaması ile Türkiye'de olup bitenler, siyaseti takip edebilmişlerdir (2008, s. 47, 48).

Kaya ve Kentel'in 2005 ve 2008 yılındaki verilerine bir güncelleme niteliğinde olacak şekilde, 2024 yılında Almanya'da yaşayan Türklerin de turizm anlayışlarının yıllar içerisinde değişime uğradığı söylenebilir. Almanya'daki Türkler Türkiye turizmi açısından önemli bir sayıya tekabül etmektedirler. 2022 yılındaki Türkiye İstatistik Kurumu verilerine bakıldığında, Almanya'dan Türkiye'ye gelen Türklerin sayısı 9.703.526 olarak belirlenmiştir. Türkiye turizm gelirlerine Avrupa ülkelerinde ikamet eden vatandaşlarının toplam katkısı ise %15,3'tür (TÜİK, 2023'ten akt. Değişgel ve Özgürel, 2024, s. 247).

2012 yılında yayınlanan çalışması ile Göktuna-Yaylacı Emirdağlı katılımcılarının %64'ünün yılda bir kez Türkiye'ye gittiğini ortaya koymuştur (s. 236). İş hayatı içerisinde olanların yıllık bir ya da iki kez tatil yapma imkânlarının olduğu bilgisi ile bu sonuç değerlendirildiğinde tatil için Türkiye'yi tercih ettikleri söylenebilir. Ayrıca Göktuna-Yaylacı, Belçika'da yaşayan Emirdağlıların Türkiye'yi tatil tercihlerinde ilk sıraya koydukları gibi, Türkiye'nin de aynı ilgi ve alaka ile buna karşılık verdiğini öne sürmektedir. Eskişehir Havalimanında geç saatlere kadar Belçika'dan gelen uçuşları karşılamak ve onları Emirdağ -ve hatta köylerine- götürmek için bekleyen şoförlerin bulunması buna örnek teşkil etmektedir (2012, s. 238).

Yaman (2014) zaman ilerlese de durumun pek fazla değişmediğini ortaya koymuştur. Belçika’da yaşayan 75 tane Emirdağlı katılımcısı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır ve buna göre Emirdağlıların büyük çoğunluğu hem ilçede ekonomiyi canlı tutmak hem kendi akraba ilişkilerini sürdürmek adına hala Emirdağ’a ziyaretlerde bulunmaktadır. Katılımcılar kendi ifadelerine göre hem çocuklarının geleceklerini düşündükleri hem de kültürlerini devam ettirmek adına Emirdağ’a gelmektedirler. Antalya, İzmir gibi tatil beldelerine ziyarette bulunsalar dahi mutlaka kalan vakitlerini Emirdağ’daki akraba ve çevreleri ile geçirdiklerini, aksi takdirde unutulup gitmekten endişe duyduklarını ifade etmektedirler (s. 294).

Daha yakın tarihli bir çalışma olarak Tinas ve diğerlerinin 2023 yılında yayınladıkları çalışmalarında ortaya koydukları veriler şu şekildedir: Belçika’da yaşayan Emirdağlıların izin süreleri genellikle 3-4 haftadır ve bunu verimli kullanmak isterler. Çoğu Türkiye’de deniz tatili de yapmak ister, kimisinin artık Emirdağ’da ikameti bulunmamaktadır ve bundan dolayı vaktinin çoğunu Eskişehir’de geçirir. Emirdağ’a ise bir defa ilk geldiklerinde bir de mezarlık ziyareti için giderler, bazen de günübirlik alışveriş için Emirdağ planı yaparlar. Belçika’da doğup büyüyen neslin ise tatil dönemlerindeki tercihleri daha farklıdır. Onlar ya direkt olarak deniz tatili yapabilecekleri bir şehre biletlerini alır ve Emirdağ ve Eskişehir’e uğramadan dönerler ya da buralara ancak birkaç gün ayırırlar. Bu şekilde değerlendirmeleri ile Tinas ve diğerleri Belçika’da doğmuş neslin Emirdağ ile bağının zayıf olduğu kanaatinde dirler (2023, s. 97).

Diğer Avrupa ülkeleri ile benzer olarak Almanya’da yaşayan Türklerin de Türkiye algıları yıllar içerisinde değişim göstermiştir. Kaya ve Kentel’in (2005) de ifade ettiği gibi, başlarda ve özellikle de ilk kuşak göçmenlerin Türkiye’ye gelmekteki temel motivasyonları memleket özlemi, yöresel ürünler satın almak, Türkiye’nin havasından yararlanmak gibi sebeplerdi. Yıllar içerisinde bu motivasyon değerini kaybetmemekle birlikte farklı motivasyonlar da göçmenlerin Türkiye’yi ziyaret etmelerine ortam hazırlamıştır. Nihayetinde tatil amacı, tatil süresi, destinasyon tercihleri gibi konularda birinci kuşak göçmenler ile son kuşak göçmenlerin karar mekanizmalarında değişiklikler meydana gelmiştir (Yılmaz, 2017’den akt. Değişgel ve Özgürel, 2024, s. 248).

Almanya’da yaşayan Türklerin, Alman pasaportuna sahip olmaları dolayısıyla birçok ülkeye vizesiz giriş yapabilmeleri sayesinde, Türkiye dışında tercih ettikleri destinasyonlarda artış görülmektedir. Türkiye’ye seyahatleri noktasında ise genel

itibarıyla karar alma süreçlerinde ailelerinin etkili oldukları görülmüştür. Türkiye dışındaki rotalarında ise nispeten bağımsız hareket ettikleri söylenebilir. Türkiye’de en çok ziyaret edilen şehirlerin başında Antalya ve İstanbul gelmektedir ve ayrıca eş dost ve akrabalarının yaşadıkları diğer şehirler de ziyaretleri dahilindedir. Eş dost akraba ziyaretleri Türkiye seyahatlerinde hala “en önemli sebep” şeklindeki yerini korumaktadır. Bu durum, kuşakların ilerlemesiyle çeşitlenen tatil tercihlerinde sosyal ve kültürel bağların öneminin mevcut konumunu koruduğu şeklinde değerlendirilebilir (Değişgel ve Özgürel, 2024, s. 261).

2.7.3. Anavatan algısı

Anavatan algısı alanyazında Avrupa’da yaşayan Türkler söz konusu olduğunda hem çok ele alınan hem de çok değişime uğrayan bir konu olarak yer almaktadır. Değişime uğrama nedeni, yıllar içerisinde göçmenlerin değişen görüş, duygu ve düşünceleridir. Kaya ve Kentel, bu meseleye karşı ön yargılar taşındığını öne sürmektedir. Bu önyargılar, Avrupa’da yaşamakta olan Türklerin hep geri dönüş düşüncesini taşıdıklarını temel alır. Oysa Almanya ve Fransa’da yaşayan Türklerle yaptıkları çalışmaların sonuçlarına göre, durumun bu şekilde seyretmediğini öne sürmüşlerdir. “Euro-Türkler” ön yargının aksine, her iki toplumla da siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ortak paydalarda buluşmaktadırlar (2005, s. 71). Londra’da yaşayan Türkler ile yapılan görüşmeler sonucunda Kaya ve Kentel’in bulgularına benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Katılımcılarda geçmiş kuşaklardan bu yana bir duygu değişimi söz konusudur. Gurbet ve gurbetçi kavramları, özellikle günümüz küresel dünyasında ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ile birlikte, artık eski yoğun duygular barındıran anlamlarını yitirmiş durumdadırlar. Ulaşım ve iletişimin bu denli gelişmesi ve kolaylaşması ile anavatan, uzakta olan ve daima hasret duyulan pozisyonundan uzaklaşmıştır ve artık istenilen zamanda rahatlıkla ulaşılabilir memleket halini almıştır. İletişim ağları sayesinde hasret duygusunun azalma eğilimi göstermesiyle ve anavatanda ulaşılabilir neredeyse her şeyin yaşanılan şehirlerde de ulaşılabilir hale gelmiş olmasıyla anavatan olgusu Avrupa’da yaşayan Türkler için farklı bir boyut kazanmıştır (Kalem’den akt. Yılmaz, 2017, s. 1484). Ne var ki bu durum anavatana uzaklaştıkları şeklinde yorumlanmamalıdır, nitekim pek çok çalışmanın verileri doğrultusunda durum bu şekilde yorumlanamaz. Değişmekte olan anavatan algısının, ikinci, üçüncü ve dördüncü

kuşaklarda zaman içerisinde şekil aldığı söylenebilir. Avrupa'ya ilk giden göçmenler, içlerinde hep var olan geri dönme isteklerini ve vatan hasretlerini yetiştirdikleri kuşaklara duygu olarak aktarmışlardır. Ancak bu duyguyu bizzat içinde yaşayan kuşak ile yalnızca aktarıldığı kadarıyla bilen kuşaklar arasında anavatan algıları noktasında farklar olması oldukça olası bir durumdur. Göç deneyimini birebir yaşayan ilk kuşak için anavatan hala anavatanlarıdır. Gelecek kuşaklarda ise anavatan algısı her iki ülkeden de beslenmektedir. Ailelerinin aktardığı anavatan algısı onlar için çoğu zaman hayali bir algıdan öteye geçemeyebilmektedir. Kendi inşa ettikleri algı ise yaz tatillerinde gidilen, akrabaların, aile üyelerinin ziyaretlerinin olduğu, orada belirli bir süre birlikte vakit geçirilen ve sonra eve geri dönülen bir yerdir. Derin duygusal bağlarının varlığı ve vatan olarak görüyor olmaları geçerliliğini koruyan durumlar olsa da özellikle Türkiye'deki kişilerin zihinlerindeki “acılı, hasret ile dolu” tablonun karşılığı olmamaktadır (Yılmaz, 2017, s. 1487, 1488).

Tek bir anavatan algısından uzaklaşılan yeni bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreç, her iki ülkeye de benzer hisler barındırılabilmesine olanak sağlamaktadır. Türklerin, Avrupa ülkelerinde kalıcılıkları kesinleşmesine rağmen hala kendilerini Türk ve Türkiye'ye ait hissetme durumları değişkenlik göstermemiştir. Bu süreçte birden fazla kültürel kimliğe aynı anda sahip olunabileceği inancı ortaya çıkmıştır. Erdoğan'ın çalışmasında görüştüğü Türkiye kökenli kişilerin neredeyse %70'i farklı kültürel kimlikleri aynı anda taşıyabileceklerine inanmaktadırlar. Bunun aksine, kesinlikle taşınamayacağını ve taşınamayacağını düşünenlerin oranı ise %19'da kalmaktadır (2015, s. 138).

Anavatana dair algılar hem kimlik ifadeleri üzerinden hem anavatandaki gündemin, siyasetin ve benzeri alanların takibi ve katılımı üzerinden, hem geri dönüş düşüncesi üzerinden değerlendirilebilir. Kaya ve Kentel'in 2005 yılında Almanya ve Fransa'daki Türkleri hedef aldıkları çalışmalarında anavatan ve “yeni vatan” algısı değerlendirilmeye alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara Türkiye'deki siyasetle ilgilenip ilgilenmedikleri sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya alınan yanıtlar, bahsi geçen önyargıların aksi yönünde sonuçlar ortaya koymuştur. Almanya'daki Türklerde %42, Fransa'daki Türklerde ise %50 oranında katılımcı Türkiye'deki siyasetle ilgilenmediklerini dile getirmişlerdir. Öte yandan bu katılımcılar, Alman ve Fransız siyasetleri ile ilgilendiklerini dile getirmişlerdir. Bu da onların yaşadıkları ülkelerde aktif birer vatandaş haline geldiklerini göstermektedir. Katılımcılara hangi ülkeye (Almanya/Fransa mı Türkiye mi?) daha yakın hissettikleri

sorulmuştur. Almanya’da yaşayan Türklerin %49’u bu soruya Türkiye’ye, %22’si Almanya’ya ve %27’si her iki ülkeye şeklinde yanıt vermişlerdir. Diğer yandan Fransa’da yaşayan Türklerin %36’sı Türkiye’ye, %25’i Fransa’ya ve %36’sı her iki ülkeye şeklinde yanıt vermiştir. Bu soruya alınan yanıtları Kaya ve Kentel “Euro-Türklerin anavatanı artık nihai bir dönüş hedefi olarak tözselleştirmediklerini ortaya koymaktadır” şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca bu sonuçlar, anavatanı ve yeni vatani birleştiren uluslararası alanların inşasına da işaret etmektedir. Katılımcılardan Türkiye ve Almanya/Fransa karşılaştırmaları istenmiştir. Değerlendirme alanları sağlık ve sosyal güvenlik, insanların kurallara gösterdiği saygı, hak arayabilme, demokrasi ve insan hakları, iş imkânları, eğitim sistemi, hukuk sistemi, insan emeğine verilen değer, herkese eşit muamele, polislerin tutumu, yaşam kolaylığı, dinlere ve kültürlere saygı, insanların birbirlerine hoşgörüler ve toplumun ahlaki değerleridir. Türkiye ile her iki ülkenin karşılaştırılmasının sonucu da şu noktada aynıdır: Türkiye’nin yaşanılan ülkeye kıyasla yüksek puan aldığı konular insanların birbirlerine karşı olan hoşgörüler ve toplumun ahlaki değerleridir. Çalışmada Türk ve Alman/Fransız yayın organlarının takibi ile ilgili araştırma yapılmıştır. Bu da kendi değerlendirmeleri ile, ön yargının aksine Almanya ve Fransa’da yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkenin gündemini takip ettiklerini ortaya koymuştur. Sonuçlar Almanya’da yaşayan Türklerin %45’inin Alman TV kanallarını her gün izlerken, %28’inin hiç izlemediklerini; Fransa’da yaşayan Türklerin %55’inin Fransız TV kanallarını her gün izlerken, %17’sinin hiç izlemedikleri şeklindedir (s. 71, 72, 90, 91, 93, 94, 102).

Alınan sonuçlara genel olarak bakıldığında, yaşadıkları topluma pek çok anlamda entegre olmuş katılımcıların olduğu görülmektedir. Bunu destekler nitelikte, Yılmaz’ın çalışmasındaki 40 yaşındaki bir katılımcısının ifadesi şu şekildedir:

“Eskiden kendimi gurbetçi hissediyordum ama artık buralıyız biz. O eski gurbetçi türkülerini dinlerken hüzünlenirdim. Şimdi ise içimden dinlemek bile gelmiyor, çünkü burada kendimizi yerli hissediyoruz. Zaman zaman Almanlar tarafından kabullenilmesek de bizi istemeseler de biz buralıyız. Yaz tatilinden önce bazı Almanlar bile nereye tatile gittiğimizi öğrenmek istediklerinde, “Nereye memleketinize mi gidiyorsunuz?” diye soruyorlar ben ise “hayır memleketimiz burası, tatile gidiyoruz diyorum (2017, s. 1485)”.

Kaya ve Kentel’in Belçika Türkleri üzerine yapmış olduğu çalışmasında, katılımcılara Türkiye’deki siyasete ne ölçüde ilgili oldukları sorulmuştur. %55 oranında hiç ya da pek ilgilenmiyor yanıtı alınmıştır. Bu oran, Fransa ve Almanya çalışmalarında

alınan yanıtlardan yüksektir. Bu durum, genel yargı olan, Avrupa’da yaşayan Türklerin Türkiye’deki siyasetle çok ilgilendikleri yönündeki düşünce ile çelişmektedir. Bundan daha çarpıcı sonuç ise Belçika’ya yerleştikten sonra Türkiye’deki genel seçimlere oy verip vermediklerini sorduklarında aldıkları yanıtlardır. Belçika’daki Türklerin yalnızca %8’i oy kullandığını dile getirmiştir. Bu durum Almanya’da %25 ve Fransa’da %8 oranındadır. Bunu, Millî Görüş hareketinin Almanya’da aktif iken Fransa ve Belçika’da o kadar aktif olmamasına ve Millî Görüş hareketinin birçok insanı oy kullanmaya yönlendirmesi ile bağdaştırmaktadırlar. Katılımcılar, kendilerine yöneltilen “Belçika’ya mı yoksa Türkiye’ye mi daha yakın hissediyorsunuz?” sorusuna ise %42 oranında her iki ülkeye de eşit derece hissettikleri yönünde yanıt vermişlerdir. Bu oran Almanya (%27) ve Fransa’da (%36) alınan sonuçlardan fazladır. Öte yandan sadece yaşadıkları ülkeye yakın hissetme durumu da Almanya (%22) ve Fransa’dan (%25) daha düşük olarak Belçika’daki Türklerde %19’dur. Bu tespit, iki ülkeyi, anavatanı ve yeni vatani birleştirmenin bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir. Belçika’da yaşayan Türkler, Belçika ile bağlarından söz ederken ortak detaya vurgu yapmaktadırlar, o da Belçika’da yaşamının rahatlığıdır. Bu söylem genel bir yargıya işaret etse Belçika’ya Türkiye kadar yakın hissetme durumu daha ziyade genç kuşaklarda görülen bir durumdur. 15-19 yaş grubu %36 oranında Belçika’ya, %45 oranında her iki ülkeye de eşit hissetmektedirler. Bunun yanında sosyo-ekonomik statüleri bağlamında incelendiğinde ise alt sınıfların görece Türkiye’ye daha yakın hissederlerken, üst sınıfların Belçika’ya ve her iki ülkeye birden yakın hissettikleri ortaya konulmuştur. Almanya ve Fransa Türklerinde araştırıldığı gibi, Belçika Türklerinde de ülkelerin karşılaştırılması ve hangi ülkeyi hangi konularda tercih edecekleri araştırılmıştır. Değerlendirme alanları sağlık ve sosyal güvenlik, demokrasi ve insan hakları, eğitim sistemi, insan emeğine verilen değer, iş imkânları, insanların kurallara gösterdiği saygı, hak arayabilme, hukuk sistemi, herkese eşit muamele, yaşam kolaylığı, polislerin tutumu, insanların birbirlerine hoşgörüler ve toplumun ahlaki değerleri ve dinlere ve kültürlere saygıdır. Kültürlere ve dinlere saygı duyma, ahlaki sosyal değerler ve insanların birbirlerine hoşgörüler konularında Türkiye daha çok beğenilirken geri kalan konularda kimi zaman açık ara farkla kimi zaman ise yakın derecelerle Belçika daha iyi bulunmuştur. Belçika’daki Türklerin çoğunluğu için orada yaşamak normal bir olgu haline gelmiştir. Bu denli yakın ve rahat yaşam sürmelerinde ise göçün başından beri Belçika devletinin uyguladığı politikalar sebep olarak gösterilebilmektedir. Aile ile birlikte göç etmelerine izin vermeleri -Almanya ve

Fransa'dan farklı bir hamle olarak- Belçika'da yaşayan Türklerin anavatanları ile bağlarının nispeten zayıf kalmasına neden olmuştur. Türkiye'ye dönüş düşünceleri az da olsa var olmasına karşın bu düşünceleri belirli hedeflerle ertelenmektedir. Bu hedefleri genellikle ev taksitinin bitmesi, çocukların okulunun bitmesi, emeklilik gibi ileri tarihli hedeflerdir (2008, s. 63, 70, 72, 79, 91, 92, 93, 94, 95, 96).

Anavatanı algılayış şekli, ona sonsuz bir hasret duymak ya da farklı bir ülkeyi kabullenememiş olmak belirli bir noktada anavatana geri dönüş beklentisini doğurmaktadır. Göktuna-Yaylacı, çalışmasında Belçika'da yaşayan Türk katılımcılarında Türkiye'ye dönüş düşünceleri olup olmadığını araştırmıştır ve büyük çoğunluğunun (60,3) geri dönüş düşüncesi olmadığını ortaya koymuştur. Katılımcılarının anavatan ve yeni vatanı birleştirdiklerini, ulusaşırı bir alanda var olduklarını dile getirir. Yine de bu ulusaşırı alanda dahi kendilerini Türklük ile nitelendirmektedirler. “İki kimliği birleştiren bağdaştırıcı bir alanda çok kimlikli bir varoluştan daha çok anavatandan taşınan köken kimliğin ulusaşırı alana doğru uzanması, Belçikalı-Türk olarak var olmak değil Belçika'da Türk olarak var olmak söz konusudur (2012, s. 546)”.

Belçika ile ilgili yapılan çalışmalar arasında 2013 yılında yapılmış olan bir çalışmada görüşme yapılan ikinci kuşak ve eğitimli katılımcıların %85'i kendilerini hem Belçika'ya hem Türkiye'ye ait hissettiklerini dile getirmişlerdir. Belçika hakkında yapılan çalışmaların pek çoğunda olduğu gibi bu çalışmada da katılımcılar anavatanları olarak Belçika'yı görmemektedirler fakat Belçika onlar için yeni bir vatan haline gelmiştir. Anavatan algısının ise hala Türkiye olarak sabit kaldığı ortaya konulmuştur. Belçika'da ikamet eden Türkler, Türkiye ile bağlarını koparmamak adına her fırsatta Türkiye'ye gelmektedirler (Orhan-Tahralı, 2013, s. 86, 89, 90).

Almanya'daki Türklerde de durum benzer seyretmektedir, Türkiye ile bağlarını koparmamış durumdadırlar. Türkiye onlar için hala her yıl gerek akraba ziyareti gerekse tatil için gidilen bir yerdir. Değişen şey ise “vatan hasreti” söylemidir. Anavatana bağlılıkları baki olsa da bu söylem eskisi kadar popüler değildir. Artık yeni aidiyet biçimleri oluşturulmaktadır. Özellikle kuşaklar ilerledikçe yeni vatan ve memleket tahayyülleri ortaya çıkmaktadır. Bir noktada “hasret” ile bağdaşsalar bile bilhassa üçüncü kuşak için bu kendilerini tanımladıkları bir olgu olmaktan uzaklaşmış durumdadır (Yılmaz, 2017, s. 1484, 1485, 1487).

Coştı, her iki ülkeyi de vatan olarak görmeye başlama durumu ile ilgili “çifte bilinç” kavramını kullanmaktadır. Çifte bilincin karşıladığı tablo, anavatanından gelen kültürel kodlar ile yaşadıkları ülkelerde edindikleri kültürel kodların arasında kalmış bir bilinç durumudur. Geri dönme niyeti ile gerçekleştirilen göç, zamanla kalıcı hale gelmiştir ve geride bırakılan aileler de bir bir yanlarına gelmiştir. Bu akışta kuşaklar oluşmaya başlamıştır ve bu kuşakların bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde yetiştikleri ve sosyalleştikleri ortamlarda sosyal kimlikleri oluşmaya başlamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak daha çok ikinci ve üçüncü kuşakların kimlik ve aidiyet algıları birden çok kültürün iç içe olduğu, “tireli” kavramları içeren çifte bilinçler olarak tanımlanabilmektedir (2020, s. 63).

2.7.4. Dil bariyeri

“Bireyler, her gün, her yerde ve her zaman iletişimlidir. Hatta yalnızken bile iletişim bombardımanına maruz kalırlar. İletişimin bireyler üzerinde derin etkileri vardır. İnsanlar iletişim aracılığıyla yaşamlarını sürdürürler. Başkalarıyla iletişim kurarak bir anlamda kendilerini tanımlarlar (Neuliep, 2006’dan akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 35)”. Göçmenlerin ev sahibi toplumdaki kişilerle kurdukları iletişime bakılacak olursa, bu onların yalnızlık duygularını hafifleten, güvenlik duygusu elde etmelerini sağlayan, yeni ilişkiler kurmalarını sağlayan, sorunları aşmada destek sağlayan bir durumdur. Bu iletişimler genellikle işyerlerindeki kimselerle ve komşuları ile sınırlı kalabilmektedir (Kim, 2001’den akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 57). İletişim, göçmenlerin içinde bulundukları toplumla, kültürle ve insanlarla uyum içinde yaşayabilmelerini sağlayan en önemli araçtır. Ne var ki bu en önemli aracın kullanılabilmesi için elzem olan ise ortak dili konuşabilmektir. Belçika’da ve diğer Avrupa ülkelerinde göçmenlerin en çok sorun yaşadıkları konulardan biri dil öğrenme konusudur.

Belçika’da okul hayatı 2,5 yaşı itibarıyla anaokulundan başlamaktadır. Anaokulu, zorunlu eğitim dahilinde değildir ancak ücretsizdir ve Belçikalı çocukların neredeyse tamamı (%98) bu eğitime dahil olurlar. Anaokulunun önemi, ilerleyen yıllardaki eğitimlerdeki başarı durumlarından gözlemlenebilmektedir. Türk çocuklarının geçmişe kıyasla anaokulu eğitimine dahil olma oranları artmış olsa da yine de 2,5-6 yaş grubundaki çocukların ancak %80’i anaokullarına devam etmektedirler. Eğitim döneminde yapılan devamsızlıklar hem eğitim kalitesini hem de dil öğrenimini olumsuz

yönde etkilemektedir. Devamsızlık sorunu, genellikle Türk çocuklarında görülen olumsuz bir durumdur. Türk aileleri bu konuya gereken hassasiyeti göstermemektedirler ve anaokullarını kreş olarak görmektedirler. Dolayısıyla anaokullarının eğitim-öğretim görevini göz ardı etmektedirler. Oysa okullar, özellikle de göçmen çocukları için birer sosyalleşme alanıdır (Manço, 2002, s. 62). İletişim onlar için orada başlamaktadır. Dili öğrenmek ve nerede nasıl, kimlere karşı hangi üslup ve biçimde konuşulması gerektiği okul yaşamında gözlemlenebilecek bir durumdur.

Dil hem iletişimde hem uyum sağlamakta önemli bir araç olduğu için bunun kullanılabilmesi için uygun şartların oluşmadığı durumları bariyer olarak adlandırmak doğru olabilir. Alanyazında göçmenleri ele alan çalışmaların birçoğunda göçmenlerin yaşadıkları ülkenin dilini bilip bilmedikleri, bunun nasıl sorunlara sebep olduğu gibi konular ele alınmıştır. Nitekim dil bariyeri, eğitim ile de birebir bağlantılı bir mesele olduğundan geçmiş kısımlarda uyum entegrasyon başlığı altında ele alınması da uygun görülmüştür.

Dilin eğitimle bağdaştığı bir diğer nokta, ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerindeki aktif rolüdür. Liège'de yapılan bir anket çalışmasında, öğrenci-öğretmen-veli ilişkilerine bakılmıştır ve değerlendirmeler sonucunda Türk velilerinin yalnızca yarısının öğretmenler ile bir iletişim içerisinde oldukları ortaya çıkmıştır. Baba figürü evde anneye kıyasla daha yüksek bir oranda iş hayatı içerisinde olduğu için, okullarda öğretmenlerle iletişim noktasında ve çocukların okula teşvik edilmesi noktasında annelerin önemli rolleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum, annelerin okul ve öğretmenler ile iletişimlerinin kısıtlı oluşu, göçmen kadınların yabancı dil bilgisinde ne durumda oldukları meselesini gündeme getirmektedir (Manço, 2002, s. 63). Elbette bundan dolayı hiçbir şekilde öğretmenle-okulla iletişime geçememektedirler demek doğru olmayacaktır, zira göçmen ağları sayesinde bu sorunun da çözümü bulunabilir. Böylece dil bariyerinin, kişinin sadece kendi yaşamında değil, ailesinin ve çevresinin yaşamlarında da etkileri olduğu söylenebilir.

2005 yılında Kaya ve Kentel Almanya ve Fransa'daki Türkleri ele aldığı çalışmalarında, katılımcılarına Almanya'da ve Fransa'da bir Türk olarak en çok hangi sorunla karşı karşıya kalmaktasınız sorusu yöneltilmiştir. Almanya'daki Türkler bu soruya en düşük oranda ülkenin dilini anlayamamak ve konuşamamak şeklinde yanıt verirken bu durum Fransa'daki Türkler için en yüksek oranda alınan yanıttır (s. 85).

Yine Kaya ve Kentel'in bu kez Belçika özelinde yapmış oldukları çalışmalarında katılımcılara Belçika'da en çok karşılaştıkları sorunlar sorulmuştur. Kaya ve Kentel ise bu soruya aldıkları yanıtları farklı bağlamlarda değerlendirmişlerdir. Bunlardan biri, alınan yanıtların cinsiyet bağlamında değerlendirilmesidir. İşsizlikten sonra en çok alınan yanıt olan "ülkenin dilini konuşup anlayamamak" yanıtını erkekler %13, kadınlar ise %17 oranında vermiştir. Yaş grupları bağlamında yanıtlara bakıldığında ise, 15-19 yaş arasının %10, 20-29 yaş arasının %15, 30-39 yaş arasının %11, 40-49 yaş arasının %32 ve 50 yaş üzerinin %17 oranında bu sorunu Belçika'da en çok karşı karşıya kaldıkları sorun olarak gösterdikleri görülmektedir. Bu yaş grupları içerisinde bu sorunu diğer tüm sorunlar arasında en üst sıralara koyan yaş grubu 40-49 yaş arası olmuştur. Fransızca/Flamanca dilini bilmeme durumu özellikle kadınlar ve yaşlılar tarafından yaşanan bir sorundur (2008, s. 84, 85).

2008 yılında yapılan bir başka çalışmada Belçika'ya ilk gidenlerin sorunları ele alınmıştır ve Belçika'ya ilk giden kişilerin %31'inin konuşulan dili bilmediklerinden dolayı çok zorluk çektikleri sonucuna varılmıştır (Köktepe, 2008, s. 128).

Göktuna-Yaylacı'nın çalışmasında yer verdiği bulguya istinaden birinci kuşak katılımcısının ilk gittiği zamanlarda yaşadıkları dil sorunlarının Belçika'da dünyaya gelen çocukları aracılığıyla aşıldığını belirtmiştir. Bu da ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin ev sahibi toplumun diline ailelerinden daha iyi şekilde hâkim olduklarını ortaya koymaktadır. Katılımcının ifadesi şu şekildedir:

"Çalışırken ilk geldiğimizde çok sorun yaşadık. Türkler tanıdıklarını işe aldırıyor ama dil bilmiyorlardı. Hepimiz birbirimize yardım ediyorduk. Şef kadın bazen kızıyordu bazen iyi günündeyse yardım ediyordu. Sonra çocuklarımız oldu, onlar bize yardımcı oldu dil sorunumuz kalmadı. Yemek yapamaz, soğan alcaz adını bilmiyoruz, bir hafta soğan kabuğunu cebimde taşıdım sonra bakkal "ajuin-ayöön" dedi öğrendim." (2012, s. 269).

Göktuna-Yaylacı (2012), bahsi geçen çalışmasında ev sahibi toplumun diline hakimiyeti sorgulamıştır ve genel olarak orta veya iyi seviyede bildiklerine dair yanıtlar almıştır. Belçika'da doğmuş olanlar Fransızca ve Flamanca'yı okulda ve iyi seviyede, Türkiye'den sonradan gelenler ise kurs ya da iş yerinde ancak kendilerine yetecek düzeyde öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Fransızca veya Flamanca'yı çok iyi seviyede

bildiğini belirten kişiler bunu orada doğmuş olmalarına bağlamışlardır. Aynı çalışmada Belçika'daki Türklerin Fransızca ve Flamanca dillerini öğrenme yolları araştırılmıştır ve katılımcılar %75 oranında dilleri okul ve kurslarda öğrenirlerken, %19'u ise iş yerlerinde öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Yöre karşılaştırması yaptığında ise Emirdağlıların %73'ü okul ya da kursta öğrenirken Posofluların %76'sı; yine Emirdağlıların %22'si iş yerinde öğrenirken Posofluların %16'sı iş yerinde öğrendiğini dile getirmiştir. Bir diğer yol ise TV, radyo ve gazeteler gibi iletişim araçları yolu ile öğrenmektir. Bu, Fransızca ve Flamanca'nın öğrenildiği yollar arasında en düşük orana sahip olan yoldur (%3). Cinsiyet bağlamında bir değerlendirilme yapıldığında kadınların %88'i, erkeklerin ise %65'i okul ve kurs yolu ile; kadınların %5, erkeklerin %1'inin TV, radyo ve gazete gibi iletişim araçları yolu ile; kadınların %4, erkeklerin %30'unun iş yerlerinde Fransızca ve Flamanca'yı öğrendikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Kuşaklar bağlamında değerlendirildiğinde ise dilleri iş yerinde öğrendiğini birinci kuşak %37 oranında belirtirken, ikinci kuşak %2 oranında belirtmiş ve üçüncü kuşakta ise bu yönde yanıt veren kimse yoktur. Dilleri okul ve kursta öğrendiklerini birinci kuşak %56 oranında belirtirken bu oran ikinci ve üçüncü kuşaklarda %93'e yükselmektedir (s. 268, 286, 287). Bu sonuçlar, durumu sosyal yaşam ve iş yaşamı gibi konularda değerlendirmeler yapmaya açık bir hale getirmektedir. Erkeklerin kadınlara kıyasla iş yaşamında daha çok var olmaları, onların bu sonuçlara göre iş yerinde dil öğrenmelerinin kadınlardan hayli fazla oranda olmasının bir nedeni olabilirken, yine iş yaşamında kadınlarla karşılaştırıldıklarında daha fazla yer almaları nedeniyle kurs-okul süreçlerine kadınlardan daha az oranda dahil olmuş olabilirler. Kadınların ise iş hayatında erkekler kadar var olmamaları, TV, radyo ve gazete gibi iletişim kanalları yolu ile dil öğrenmelerinde kendilerini erkeklerden öne geçiren durum olarak yorumlanabilir.

Yakın dönem çalışmalarından, 2023 yılında Akdemir'in yapmış olduğu çalışmada ise, Belçika'da anket uygulanan 70 kişinin %43,5'inin yaşadıkları ülkenin dilini orta seviyede, %26,1'inin iyi seviyede, %18,8'inin çok iyi seviyede, %5,8'inin kötü seviyede ve %5,8'inin çok kötü seviyede bildiği ortaya konulmuştur. Bu sonuçların gösterdiği şey göçmenlerin büyük çoğunluğunun ülkede kendi hayatlarını sürdürebilecek kadar dil bildikleri ve azının ise hala bu dile alışmamış olduklarıdır (s. 89).

Yaman'a (2014) göre ülkenin dilini bilmeyen kişiler için ilişkiler ağı kolaylaştırıcı işlev görmüştür ve kısa vadede hayatlarını kolaylaştırmıştır. Dil bilmedikleri halde sosyal

hayatlarını dil bilen akraba veya yakınlarından yardım alarak idame ettirmişlerdir. “Akrabalık bağlarından kaynaklanan sosyal sermaye, göç süreci açısından değerlendirildiğinde gerek zincirleme göç gerekse göç edilen ülkede bir arada yaşama anlamında işlevsel bir role sahiptir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 106)”. Ancak uzun vadede bu durum tersine dönmüş ve Belçika’ya göç etmiş kişilerin dil öğrenme süreçlerinin başlamamasına veya yavaşlamasına zemin hazırlamıştır. Zaman içerisinde para kazanma odaklı yaşamlarında dil öğrenmek için zaman ayıramayan göçmenler bu yetiden eksik kalmışlar ve dil bilmeyi gerektiren herhangi bir işte çevrelerine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu durumu katılımcı kendisi de ifade etmiştir, dil öğrenememe durumlarını genellikle iç içe yaşama biçimlerine bağlamıştır ve kendilerini Almanya’daki göçmenler ile karşılaştırmıştır. Katılımcı Almanya’da göçmenlerin farklı yerleşim yerlerinde yaşadıklarından dolayı oranın dilini öğrenmek zorunda kaldıklarını düşünmektedir. Fakat Belçika’da kendileri genellikle aynı çevrelerde oturdukları için hep Türkçe konuştuklarını ve bunun hastanede bir işleri olsa tercümana ihtiyaç duymaları veya iş bulma konusunda sıkıntı yaşamaları gibi zorluklara yol açtığını belirtmiştir (Yaman, 2014, s. 291). Nitekim Kaya ve Kentel’in Almanya ve Fransa’daki Türklere yönelttikleri sorular arasında yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları sorunlar için aldıkları yanıtlarda da daha önce belirtildiği gibi, dil sorunu Almanya’da yaşayan Türklerin belirttiği sorunlar arasında en son sırada yerini almıştır (2005, s. 85).

Dil bariyeri hem ev sahibi toplumdaki kişilerle iletişim noktasında hem de topluma uyum noktasında mühim bir meseledir. Bu bariyerin oluşmasında birden çok sebep olabilir. Bunlar belirtildiği üzere göç edilen ülkede eğitim hayatına dahil olmamakla, getto tarzı yaşam ile yalnızca kendi grubundan kişilerle sosyal iletişimi kısıtlı tutmakla, iş hayatını ön plana alıp eğitimi geride bırakmakla ve benzeri pek çok sebeple ilişkili olabilir. Alanyazındaki çalışmalar bu konuyu genellikle eğitim ile birlikte ele almıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama tekniği ve aracı ile veri analizine yönelik bilgiler sunulmaktadır.

3.1.Araştırma Modeli

Bu tez çalışması, Belçika’da yaşayan Emirdağlıların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin nasıl olduğunu kuşaklar arasındaki farklılara dayalı olarak irdeleyebilme amacı doğrultusunda nitel bir araştırma olarak desenlenmiştir. Berg ve Lune’un (2019) da belirttiği gibi nitelik bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu, neden olduğu, nerede ve ne zaman olduğu gibi noktalarla ilgilidir. Nitel araştırma da bundan dolayı anlamlar, kavramlar, tanımlar, semboller, mecazlar ve sembollere temas eder. Nicelik ise sayı, ölçü, miktar vb. ile ilgilidir (s. 13). Dolayısıyla nicel araştırmalar da bu verileri elde edeceği kaynak ve yollara başvurur. Nitel araştırma yaklaşımı, sayısal verilerden uzak; yoruma, incelemeye, gözleme ve analize yönelik çalışmalarda kullanılmaya daha uygundur. Tutar’ın (2023) da dediği gibi, insanların tutumları ve davranışları belirli koşullar sağlandığında ortaya çıkar. Sosyal anlamda incelenmek istenen bir durum da ancak bu koşulların sağlandığı ortamlara bağlı olarak oluşur. Nitel araştırma yaklaşımının bağlı olduğu yorumsamacı paradigmada bir durumun sonucu kadar sürecinin de önemli olduğu savunulur. Nicel araştırma yaklaşımının bağlı olduğu pozitivist paradigmanın sayısal analizlerinin, oranlamalarının, istatistiklerinin aksine nitel araştırma yaklaşımında kişisel tecrübelerle yoğunluk verilir. Bu tecrübeler çerçevesinde asıl önemli olan, bireylerin hangi tür olaylara nasıl tepkiler verdikleri ve bu olayları nasıl anlamlandırdıklarıdır. Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı çalışmalarda katılımcıların yorumlarının, tecrübelerinin ve farkındalıklarının önemli olduğu kadar araştırmacının da yorumları, gözlemleri ve analizleri büyük öneme sahiptir. Bir yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, katılımcının ses tonu, yaptığı vurgular, sözcük seçimleri, mekânı kullanımı, jest ve mimikleri, kılık kıyafeti gibi pek çok detaydan çıkarımlarda bulunabilir. Bu özelliği ile nitel araştırmalar öznel dirler. Nitel araştırmalar “Eşyanın niteliklerini kelimeler, imajlar ve tasvirlerle değerlendirme eğilimindeyken çoğu nicel araştırmalar temel olarak bilgisayarlara dayanırlar ve çoğu insan hatalı bir şekilde nicel stratejileri nitel olanlardan daha bilimsel olarak görür” (Berg ve Lune, 2019, s. 14).

Katılımcılardan sadece anket doldurmaları istenerek veya katılımcılara ölçekler kullandırarak veri toplanan bir çalışmadan alınabilecek sonuç Berg ve Lune'un da yukarıda belirttiği gibi bir bilgisayar ortamında anlamı olabilecek ancak öznel yorumlara açık olamayacak olan sonuçlardır. Bunun nedeni bu çalışma gibi nitel bir çalışmada görüşme yöntemi kullanılarak sorulan soruların açık uçlu cevapları doğuracak olması ve Boyce ve Neale'nin (2006) de ifade ettiği gibi anketlerle katılımcıları araştırmacı tarafından belirlenmiş olan birkaç seçeneğe bağlı bırakmak sonucunda katılımcıların esas ifade etmek istediklerini değil de kendilerine en yakın olan seçeneği işaretlemeleri ile birlikte ortaya çıkabilecek olan detaylı bilgi edinememe durumudur. Öylesi bir çalışma ve veri toplama yöntemi yerine nitel araştırma yaklaşımı ile gözlemlenmiş detaylarla zenginleştirilmiş bir çalışma ortaya konulabilir, anket yerine görüşmeler tercih edilerek daha rahat bir bilgi edinme süreci inşa edilebilir. Bu araştırmanın da nitel bir araştırma olarak desenlenmesi tamamen bu sebeplerden ötürüdür.

Nitel bir araştırma olarak desenlenen bu tez çalışmasında fenomenoloji modeli kullanılmıştır. Erbaş'ın ifade ettiği üzere, fenomenoloji "İnceleme nesnesi doğrudan nesnel realite değil fakat insanın bu realite ile ilişkiye girerken kullandığı bilinç sürecidir" (1992, s. 160). Bir diğer deyiş ile, fenomenoloji, bireysel deneyimleri ve bireylerin yaşama verdikleri anlamları dikkate alıp; durumlar ile bireylerin bu durumlara ne gibi anlamlar verdiklerini kavramak ve bireyler arasındaki farklı ve benzer noktaları incelemeyi hedefleyen araştırmacılar için uygun bir araştırma modelidir (Ceylan-Çapar ve Ceylan, 2022, s. 300).

Fenomenoloji modelinin tercih edildiği çalışmalarda araştırmacının amacı çalışılan olgunun arkasındaki ortak anlamı bulmak ve katılımcıların deneyimlediklerini çalışmalarında tanımlamaktır. Deneyim fenomenoloji modeli için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı araştırmacının bu modeli kullanırken özellikle dikkat etmesi gereken mesele toplanan verilerin özlerini kaybetmeden sunulmasıdır (Onat-Kocabıyık, 2016, s. 56, 62).

Bu çerçevede, Belçika'da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin sosyal ve kültürel uyum ve adaptasyon süreçleri, anavatan algıları, kültürel kimliklerinde meydana gelen değişimleri, bireysel ekonomik planlamaları gibi temel meseleler farklı açılardan ele alınmaya çalışılmış ve bunlar ile kuşak farklılıkları arasında bir bağlantı olup olmadığı sorgulanmaya çalışılmıştır.

3.2.Çalışma Grubu

Bir araştırmada çalışma grubu belirlenirken birçok örneklem yöntemi kullanılabilir. Bunların bir kısmı olasılık temelli olan yöntemler, bir diğer kısmı da olasılık temelli olmayan örnekleme yöntemleri olarak sınıflandırılırlar (Koç-Başaran, 2017, s. 486-489). Bu çalışmada araştırmacı amaçladığı konu doğrultusunda çalışma grubunu amaçlı örneklem yöntemi ile belirlemiştir. Amaçlı örnekleme katılımcılar çalışmaya en uygun özelliklere sahip olan kişiler arasından seçilir. Bu seçim kimi zaman katılımcıların bireysel özellikleri dolayısı ile olabiliyorken kimi zaman ise deneyimleri dolayısıyla olabilmektedir (Başkale, 2016, s. 26). Bu çalışmada, Belçika’da yaşayan Emirdağlılar Belçika’ya göç deneyimleri ve orada doğup büyümüş olma gibi özellikleri dolayısıyla belli bir amaç doğrultusunda çalışma grubu olarak seçilmiştir. Çalışma grubunun seçiminde, birinci, ikinci ve üçüncü kuşaktan bireylerin sayıca ve cinsiyet açısından mümkün olduğunca eşit dağılması hedeflenmiştir. Ancak, diğer kuşaklarla karşılaştırıldığında üçüncü kuşak Emirdağlıların Türkiye’ye daha seyrek gelmeleri ve gelenlerin de bu tür bir çalışmaya zaman ayırmak istememeleri ya da Türkçe yeterlilikleri konusunda çekinceleri bulunması nedeniyle, kuşaklar arasında tam bir sayısal denge sağlanamamıştır.

Bu çalışmada en yüksek sayıda katılımcıya ulaşmak çalışmanın sıhhati için önem teşkil ettiğinden amaçlı örneklem yöntemi ile birlikte kartopu örneklem yöntemi de kullanılmıştır. Kartopu örneklem yöntemi çalışma grubu için belirlenen özellik doğrultusunda seçilmiş bir kişi üzerinden aynı özelliklere veya deneyim geçmişine sahip olan kişilere zincirleme bir biçimde ulaşma yöntemidir (Kılıç, 2013, s. 44). Araştırmacı başlangıçta amaçlı örneklem yöntemi ile belirlediği yaklaşık 15 kişilik bir katılımcı potansiyeline sahiptir ve geri kalan tüm katılımcılarını bu 15 kişiden her birinin bir başkasına yönlendirmesi sonucunda kartopu örneklem yöntemini kullanarak bulmuştur. Böylece bir kartopu misali katılımcı sayısına her bir görüşmeden sonra en az 1 kişi eklenmiş ve daha fazla katılımcıya ulaşılabilmektedir.

Araştırmada çalışma grubu olarak seçilen kişilerin yoğunluklu olarak yaşadıkları Brüksel ve Gent şehirleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin tamamı yarı yapılandırılmış görüşme olarak tamamlanmıştır. Görüşmelerin nerdeyse tamamı yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, yüz yüze görüşme imkânı bulunmayan katılımcılarla ise telefon üzerinden çevrimiçi şekilde görüntülü görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında toplam 32 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiş; katılımcıların 13'ü birinci kuşak, 12'si ikinci kuşak ve 7'si üçüncü kuşaktan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 1.'de katılımcıların kuşaklarına göre cinsiyet bilgileri verilmiştir.

Katılımcı	Kadın	Erkek	Toplam
Birinci Kuşak	9	4	13
İkinci Kuşak	8	4	12
Üçüncü Kuşak	4	3	7
Toplam	19	10	30

Tablo 2.'de katılımcıların yaşları kuşak ve cinsiyetleri ile birlikte verilmiştir.

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Kuşak
K1	51	Kadın	1.
K2	53	Erkek	2.
K3	47	Erkek	2.
K4	54	Erkek	1.
K5	77	Kadın	1.
K6	48	Kadın	2.
K7	53	Kadın	1.
K8	24	Erkek	2.
K9	22	Kadın	2.
K10	36	Kadın	2.
K11	58	Kadın	1.
K12	33	Kadın	1.
K13	61	Kadın	1.

K14	73	Kadın	1.
K15	19	Erkek	3.
K16	44	Kadın	2.
K17	46	Erkek	1.
K18	74	Kadın	1.
K19	52	Kadın	2.
K20	57	Erkek	1.
K21	53	Kadın	1.
K22	25	Kadın	3.
K23	47	Kadın	2.
K24	43	Erkek	2.
K25	27	Erkek	3.
K26	59	Kadın	1.
K27	19	Erkek	3.
K28	22	Kadın	3.
K29	76	Erkek	1.
K30	32	Kadın	2.
K31	21	Kadın	3.
K32	26	Erkek	3.

Birinci kuşak katılımcılarının 4'ü hariç eğitim durumları ilkokul veya ortaokul mezuniyeti şeklindedir. Bu 4 katılımcıdan 2'si lise mezunu, 1'i açık öğretim üniversite mezunudur, 1'i ise üniversite terktir.

İkinci kuşak katılımcıların 7'si lise mezunu, 2'si yüksek okul mezunu, 1'i üniversite okumakta, 1'i ise ortaokul mezunudur.

Üçüncü kuşak katılımcıların 1'i liseye devam etmekte, 1'i lise mezunu, 1'i lise terk, 1'i üniversiteye devam etmekte, 1'i yüksek okul mezunu, 1'i ise yüksek lisansa devam etmekte, 1'i ise yüksek lisans mezunudur.

Tablo 3.'te katılımcıların medeni durumları verilmiştir.

Katılımcı / Medeni durum	Evli	Bekar	Boşanmış	Dul (Eşi vefat etmiş)
K1	+			
K2	+			
K3			+	
K4	+			
K5				+
K6	+			
K7	+			
K8		+		
K9		+		
K10	+			
K11			+	
K12		+		
K13	+			
K14				+
K15		+		
K16	+			
K17	+			
K18				+
K19			+	
K20	+			
K21	+			
K22	+			
K23	+			
K24		+		
K25		+		
K26	+			
K27		+		
K28		+		
K29	+			
K30	+			
K31		+		
K32		+		

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Çalışmalarda birden fazla tekniğin bir arada kullanılmasının çalışmanın güvenilirlik ve geçerliği açısından faydalı olduğu araştırmacılar tarafından bilinen bir olgudur. Nitel araştırmaların veri toplama teknikleri de genel itibarıyla gözlem, görüşme ve doküman analizi yöntemleridir (Baltacı, 2019, s. 374). Bu çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem yapılmıştır. Gözlemler Belçika'ya Schengen vizesi başvuru randevularının doluluğu sebebiyle gidilememesi ile yaz tatilinde Türkiye'ye gelen katılımcıların Emirdağ ve Eskişehir'deki evlerinde yüz yüze yapılan çalışmalarla sınırlı olmuştur. Veri toplama sürecinde katılımcılar ile mümkün olduğu ölçüde birebir görüşmeler yapılmış, mümkün olmaması durumunda ise mutlaka yüz yüze görüşebilme imkânı olacak şekilde çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze görüşmeler ev ortamlarında yapılmıştır. Ev ortamlarının tercih edilmesinin nedeni, katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmelerine olanak tanınması ve dış uyaranların (örneğin gürültü, kalabalık, ışık vb.) daha sınırlı olduğu bir görüşme ortamı sunmasıdır. Görüşmeler ses kaydı ve not alma şeklinde tamamlanmıştır. Ses kayıtları telefon aracılığı ile yapılmış, kaydedilen veriler ise deşifre yöntemi ile yazıya dökülmüştür.

Görüşmeler ev ortamlarında ve rahat bir atmosferde geçtiği için katılımcılarla çoğu zaman samimi bir ortam oluşturulabilmiştir. Bu ortamlarda gözlemlenen durumlar arasında özellikle üçüncü kuşaktan bazı katılımcıların Türkçelerinin yetersiz olduğunu düşünmeleri nedeniyle diğer katılımcılarla karşılaştırıldıklarında daha rahatsız görünmekte oldukları fark edilmiştir.

3.3.1. Görüşme

Görüşme, sosyal bilimlerle özdeşleştirilen bir veri toplama tekniğidir (Akman Dömbekci ve Erişen, 2022, s. 143). Genellikle derinlemesine bilgi edinmek istenen çalışmalarda tercih edilir. Boyce ve Neale'ye (2006) göre derinlemesine görüşmeler, belirli bir fikir veya durum hakkındaki bakış açılarını incelemek amacıyla katılımcılarla yoğun bireysel görüşmelerin yapıldığı nitel bir araştırma tekniğidir (s. 3). Hazırlanmış olan soruların katılımcıya sorulması ve karşılığında süre ve içerik kısıtlaması olmadan yanıtların toplandığı bir tekniktir. Görüşmede genel olarak amaçlanan katılımcılarının kendilerini rahatlıkla açabilmeleri için uygun ortamın sağlanmasıdır. Bu uygun ortam sağlandığı takdirde katılımcılar soruları doğal ve samimi bir biçimde yanıtlamaya gönüllü olabilirler. Araştırmacı yalnızca anket tekniğini kullandığı bir çalışmada erişemeyecek

olduğu bilgi ve tecrübe aktarımlarına görüşme tekniği ile büyük olasılıkla erişebilir. Ankette ulaşması daha güç olup görüşmede ulaşılmasının daha olası olduğu detaylar katılımcının bilgi düzeyi, algıları, mantığı, düşünsel süreçleri, geçmiş tecrübeleri, hoşnut olduğu veya olmadığı durumlar veya konular, duyguları ve benzeridir.

Yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme türleri vardır. Bu çalışmada tercih edilen görüşme türü yarı-yapılandırılmış görüşmedir. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde soruların bazıları standartlaşmış sorularken, bazıları da açık uçlu hazırlanmış sorulardır. Araştırmacı, katılımcı hakkında genel bilgi sahibi olmak amacıyla bu çalışmada bazı sorularını standartlaştırılmış sorular olarak hazırlayıp, geri kalan ve çoğunluğu oluşturan sorularını ise açık uçlu olarak hazırlamıştır.

Görüşmeler Belçika'dan Türkiye'ye tatil amacıyla gelen katılımcıların kendi evleri ve yakınlarının evlerinde olacak şekilde Eskişehir ve Emirdağ'da yapılmıştır. Eskişehir'de veya Emirdağ'da görüşme sağlanamayan katılımcılar ile görüşmeler çevrimiçi görüşme uygulamaları üzerinden tamamlanmıştır.

3.3.2. Gözlem

Gözlem, bir durumun ortamı bağlamında incelenmesidir. Baltacı'nın (2019) da belirttiği gibi, bir veri toplama aracı olarak gözlem bir ortamda katılımcıların tutum ve davranışlarının incelenmesi, fark edilmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir (s. 376). Gözlem sonucu elde edilen veriler görüşmede elde edilen verilere destek niteliği taşıyabilmektedir. Gözlem tekniğinde önemli olan araştırmacının objektif bir biçimde yalnızca gördüğü ve fark ettiği detayları olduğu gibi not almasıdır. Gözlem esnasında araştırmacı ne kadar objektif kalmayı başarabilirse o kadar gerçekçi ve güvenilir notlar ortaya çıkar. Elbette insan faktörünü göz ardı etmek olanaksızdır ve elbette araştırmacının da bir düşünme süreci, değer ve yargıları vardır. Fakat bu noktada araştırmacının tüm bu düşünce, değer ve yargılarını geride bırakması gerekmektedir. Gözlemin de çeşitleri vardır. Bunlar araştırmacının olayın içinde olup olmamasıyla değişebilen çeşitlerdir. Katılımcı gözlem, araştırmacının incelediği olayın bir parçası olduğu gözlem türüdür ve bu genellikle fenomenolojik çalışmalarda kullanılır. Katılımcı olmayan gözlemde araştırmacı mekandadır ancak gözlemlediği olayın bir parçası değildir. Bir de gizil gözlem vardır. Gizil gözlemde ise katılımcılar gözlemlendiklerinin bilincinde değildirler, araştırmacı da bu gözlemi gizli bir biçimde yapmaktadır (Baltacı, 2019, s. 376). Bu çalışmada araştırmacı Emirdağ ve Eskişehir'de ev ortamlarında katılımcılarla yaptığı

görüşmeler esnasında gözlemler yapmaktadır, bu da çalışmada katılımcı gözlem türünün tercih edildiğini göstermektedir.

Yapılan görüşmelerde özellikle katılımcıların kullandıkları dil (yabancı dilden sözcük kullanıp kullanmadıkları, şive olup olmadığı ve bunu koruyup korumadıkları vb.), giyim kuşamları, jest ve mimikleri, ses tonları, vurguları, görüşme ev ortamındaysa bu ortamın tasarımı ve çevrede bulunan eşyalar ve o esnada araştırmacının dikkatini çekebilecek herhangi başka detaylar gözlemlenmiştir. Şive ya da Emirdağ ağzı denebilecek bir konuşma tarzı hemen tüm katılımcılarda gözlemlenmiştir. Üçüncü kuşak Emirdağlılar ise Türkçe'ye yeterince hâkim olmamalarına rağmen konuştukları Türkçe'de bu ağzı bulunduruyorlardı. Bunun sebebi Türkçe'nin kısıtlı bir kaynaktan öğrenilmiş olması olarak değerlendirilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Bu çalışmada betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz nitel araştırma verilerinde sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemidir. Genellikle detaylı bir ayrıştırma gerektirmeyen verilerde kullanılır, örneğin içerik analizindeki gibi derinlemesine bir inceleme ve kodlama işlemleri bu analiz türünde yoktur (Baltacı, 2019, s. 377).

Araştırma alt amaçlarının sınıflandırılması, elde edilen verilerin belli gruplar çerçevesinde ele alınmasını kolaylaştırmıştır. Veriler bu amaçlar doğrultusunda gruplanmış ve görüşmelerde alınan yanıtlar bu grupların çatısı altında bir araya getirilmiştir. Böylece veriler düzenlenmiş olduğu için, karmaşa ihtimali en aza indirilmiştir ve dolayısıyla zamandan ve emekten tasarruf sağlanılmıştır. Bu yönleri dolayısıyla bu çalışma için uygun olan veri analiz yöntemi betimsel analizdir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmalarda kritik öneme sahip olan bir nokta o araştırmanın ne kadar geçerli ve ne kadar güvenilir olduğudur. Bunların ispatı da araştırmanın kabul görmesini etkileyen en önemli faktörlerdendir.

Geçerliliğinin ve güvenilirliğinin tespiti noktasında nicel araştırmalar çok daha elverişli iken nitel araştırmalar için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Nitel

araştırmaların geçerlik-güvenirlik açısından sınanması için belirli bir ölçüt bulunmamaktadır (Baltacı, 2019, s. 379).

Geçerlik

Geçerlik genel manada araştırmanın sonuçlarının doğruluğu ile ilgilidir (Karataş, 2015, s. 76). Bir diğer ifade ile “Geçerlik, ölçülmek istenen değişkenin ölçülebilmüş olma derecesidir” (Ergin, 1995). Nitel araştırmalarda geçerliği ölçmek için araştırmacının belirlediği araştırma problemini ne ölçüde tarafsız kalarak çözüme ulaştırdığına bakılır. Elde ettiği verilerin gerçeği ne kadar yansıttığı nitel araştırmalarda ölçüt olarak kabul edilebilir. Geçerlik iki unsurdan oluşur, bunlar iç ve dış geçerliktir. “İç geçerlik, bir çalışmanın sonuçlarının ne kadar doğru olduğu, araştırmanın amacının ve buna katılanların sosyal gerçekliğinin doğru bir şekilde yansıtılıp yansıtılmadığıdır” (Yağar ve Dökme, 2018, s. 7). Farklı bir deyişle iç geçerlik, bir araştırmada sonuca ulaşırken izlenen yolun, ortaya çıkarılmak istenen sonucu ortaya çıkarmadaki yeterliliğidir. Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse, gözlemlenen olay ve durumlar aslında gerçeği yansıtıyor mu bunun farkında olunmalı, bulguların kendi içlerinde tutarlı olup olmadıkları sorgulanmalı ve bunları teyit etmek için belli kural ya da stratejiler belirlenmelidir. Dış geçerlik ise “Sonuçların diğer kişi ve durumlara aktarılabilirliğidir” (Yağar ve Dökme, 2018, s. 7). Farklı bir deyiş ile dış geçerlik araştırma sonuçlarının evrensel bir boyuta ulaşabilmesi ya da genellenebilirliği ile ilgilidir.

Nitel araştırmalarda evrensel genellemeler doğrudan yapılabilirken, nitel araştırmada genellemeler yalnızca dolaylı olarak yorumlamalar ve benzetmelerle yapılabilmektedir (Baltacı, 2019, s. 380).

Baltacı’ya (2019) göre nitel araştırmalarda geçerliği en iyi şekilde sağlayabilmek için araştırmacının yapabileceği birkaç eylem bulunmaktadır. Bunlardan biri görüşme esnasında sorularına aldığı yanıtlara geri dönütler vermesi ve kendi anlama düzeyini teyit etmesidir. Bir başka ifade ile, aldığı bir yanıtın sonra kendi anladığı veriyi katılımcıya geri yöneltilip “doğru mu anladım?” gibi sorularla onaylatmasıdır. Bunlar verilerin en az iki kere üzerinden geçilip en doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olur. Bir diğer yapılabilecek eylem, görüşmeler sonrası elde edilen verilerin bir başka uzman tarafından incelenmesine olanak sağlanmasıdır. Böylece araştırmacı tarafında var olabilecek olan kişisel arka plan kaynaklı yorumlamalarda yanlılık ve zaafırlar gibi insan faktörleri en aza indirilmiş olabilir.

Bunlar sağlandıktan sonra yapılan çalışma için çalışmanın hem öncesindeki araştırma ve veri toplama sürecinin hem de verilerin analiz edilme sürecinin açık ve tutarlı yürütülmesi gerekmektedir. Açık yürütülmesinden kasıt yapılan hamlelerin ne düşünülerek yapıldığına, analizlerde ve yorumlamalarda nasıl bir düşünsel süreçten geçildiğine dair kanıtlar sunabilmektir.

Bu çalışmada da araştırmacı geçerlik düzeyini yüksek tutmak için birkaç konuya özellikle dikkat etmiştir, onlar şunlardır: görüşmelerde ses kaydı alıp bunların deşifresinin eksiksiz biçimde yapılması, gözleme dayalı olarak alınan notların direkt olay veya durum üzerinden alınıp herhangi bir “bence” ifadesi kullanılmaması, gözlemlenen şeye neden bulmaya çalışılmaması, bu notların ve deşifrelerin açık bir biçimde görülebilir ve test edilebilir olmasına olanak sağlanması.

Güvenirlik

“Güvenirlik; aynı değişkenin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılıktır, aynı süreçlerin izlenmesi ve aynı ölçütlerin kullanılması ile aynı sonuçların alınmasıdır, ölçmenin random hatalardan arınmış olmasıdır” (Ergin, 1995). Araştırmalarda güvenirliğin ölçütü genelde şu soruya aranan yanıttır: “Bu araştırma tekrar yapılsa, yine aynı sonuçlar alınır mı?”. Elbette insan faktörünün işin içinde olduğu durumlarda buna garanti vermek zordur. Karataş’a (2015) göre, özellikle sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda güvenirlik önemli bir sorundur. Bunun nedeni ise insan davranışlarının değişkenliğidir (s. 77). Katılımcıların her birinin ruh halleri, dalđınlıkları, zihin açıklıkları, anlık duygusal modları, rahat hissedip hissetmemeleri, fizyolojik olarak iyi olma halleri gibi pek çok faktör çok kısa aralıklarla değişikliğe ğrayabilecek olan faktörlerdir. Dolayısıyla bunların aynı şekilde olmalarının sağlanıp, yeniden aynı araştırmaya tabi tutulmaları her zaman için mümkün olmayabilir, özellikle de soruların açık uçlu oldukları hesaba katıldığında bu durum pek olası değildir. Katılımcıların yanı sıra aynı araştırma başka bir araştırmacı tarafından tekrarlanmak istendiğinde de durum pek farklı olmayacaktır. Aynı yöntem seçilip aynı veya benzer bir örnek seçmeleri durumunda dahi araştırmacının kendine özgü vurgusu ve odakları devreye girebilir. Bu nedenle nitel araştırmalarda güvenirlik ile ilgili bir kazanım elde edilmek istendiğinde izlenebilecek yol bir “denetim izi” veya “karar izi” oluştırmaktır. Bu kullanılan yöntemin, alınan kararların ve elde edilen verilerin kaydedilmesidir (Yağar ve Dökme, 2018, s. 7). Bu zorluklarına rağmen güvenirlik araştırma için olmazsa olmaz bir unsurdur.

Güvenirlik de geçerlik gibi iç ve dış olarak iki unsura sahiptir. Dış güvenirliğin temsil ettiği şey bir araştırmanın benzer bir ortamda yeniden yapılması durumunda benzer sonuçlar elde edilmesidir. Bunun sağlanabilmesi için gerekli olanlar ise araştırma raporunun şeffaf olması, katılımcıların açıkça belirtilmiş olmaları ve eğer başka bir veri kaynağı kullanıldıysa bunun da belirtilmesidir. Bir diğer önemli dış güvenirlik sağlama aracı ise yapılan farklı çalışmalar ile benzer zemine oturabilmesidir. İlerleyen zamanlarda farklı araştırmacıların aynı verileri kullanıp benzer sonuçlara ulaşabilmesi ise iç güvenirlik olarak adlandırılır. Elde edilmiş veriler direkt olarak raporda sunulursa; araştırmaya başka uzman bakışları ilave edilebilirse, gözlemlenen bulgular görüşmeler doğrultusunda teyit edilebilirse; veriler toplanmadan önce bir kavramsal çerçeve oluşturulur ve veriler bu doğrultuda incelenirse bunların her birinin iç güvenirliğe katkısı olacaktır (Baltacı, 2019, s. 381).

Bu çalışmada da araştırmacı topladığı tüm verileri hem deşifreler aracılığıyla hem de gözlemler esnasında aldığı notlar aracılığıyla değiştirilmeden saklayarak; veri toplamadan önce bir çerçeve oluşturarak, katılımcılarını açık bir biçimde belirterek; gözlem ve görüşme dışında bir veri kaynağı kullandığı takdirde bunu da belirterek iç ve dış güvenirliği sağlamayı hedeflemiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmada belirlenen alt amaçlar doğrultusunda elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Bulgular, betimsel ve kategorik analiz ile çözümlenmiştir. Bulgular bölümünün başlıkları şu şekildedir:

1. Uyum Entegrasyon- Belçika’da yaşayan Emirdağlıların uyum-entegrasyon süreçlerine ve bunun kuşaklar arası farklarına ilişkin bulgular
2. Anavatan Algısı- Belçika’da yaşayan Emirdağlıların anavatan algısına ve bunun kuşaklar arası farklarına ilişkin bulgular
3. Tatil Tercihleri- Belçika’da yaşayan Emirdağlıların tatil tercihlerine ve bunun kuşaklar arası farklarına ilişkin bulgular
4. Kültürel Kimlikler- Belçika’da yaşayan Emirdağlıların kültürel kimliklerinin şekilleniş biçimlerine ve bunun kuşaklar arası farklarına ilişkin bulgular
5. Yatırım Tercihleri- Belçika’da yaşayan Emirdağlıların bireysel ekonomileri ve yatırım tercihlerine ve bunun kuşaklar arası farklarına ilişkin bulgular.

4.1.Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Uyum-Entegrasyon Süreçlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular

Uyum entegrasyon süreçlerine dair bulgular eğitim ve çalışma durumları, sosyalleşme tercihleri, sosyal çevreleri ve yeni tanışmalarda kriterleri, ithal gelin ve damatları uyumu, Belçika’nın gündem ve siyaseti ile alakaları, camilere yükledikleri anlamlar, dile hakimiyetleri, yemek tercihleri, farklı dine mensup bir ülkede yaşama dair görüşleri ve ırkçılık ve kötü davranışa maruz kalma durumları gibi alt başlıklarda verilmiştir.

4.1.1. Eğitim ve çalışma durumları

Belçika’da yaşayan Emirdağlıların Belçika’daki yaşama ne kadar entegre oldukları ve toplumsal bir uyum içerisinde yaşayıp yaşamadıkları ilk olarak eğitim durumları ve iş hayatındaki konumlarına bakılarak incelenmiştir.

Eğitim anlamında birinci kuşak katılımcıların yarısından fazlası Belçika’da herhangi bir örgün eğitim almamışken, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcıların hepsinin

Belçika’da örgün eğitim hayatı içerisinde bulunduğu, yaklaşık olarak yarısının ortaokul-lise düzeyine kadar eğitim alırken beşte ikisinin yüksek okul, üniversite ve yüksek lisans gibi ileri düzeylerde eğitim aldığı ortaya konulmuştur.

Birinci kuşak katılımcıların tamamına yakınının cinsiyet fark etmeksizin emekliliklerine kadar çalıştıkları ve çalışma alanlarının genellikle hizmet sektörü olduğu, ikinci kuşak katılımcıların yarısından fazlasının sosyal yardımlarla geçinirken yarısından azının ise hizmet sektöründe çalıştığı, üçüncü kuşak katılımcıların ise büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe çalıştığı, dörtte birinin prestijli işlerde çalıştığı ve neredeyse yarısının da henüz eğitim hayatına devam ettiği ortaya konulmuştur. Araştırmacı, üçüncü kuşak katılımcılarda henüz eğitim hayatına devam edenler sayılmadığı takdirde yalnızca bir katılımcının mesleki anlamda ideallerinin olduğunu ve planlı ve bilinçli bir biçimde bu idealleri doğrultusunda ilerlediğini gözlemlemiştir. Araştırmacı sözü edilen katılımcının bir aile bireyi ile de görüştüğünde kendisinin hizmet sektöründe olduğu, oldukça sosyal ve çevresinde de sosyal ve yardımsever bir kişi olarak bilindiği gibi özelliklerine dair bilgiler edinmiş, bu durumda ikinci kuşak ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve iş hayatlarında alacakları kararlarda etkili olabilecekleri yönünde bir görüşe sahip olmuştur. Halihazırda eğitimlerine devam eden katılımcıların üçünün de eğitimde ilerlemek ve meslek sahibi olmak gibi görüş ve istekleri vardır, bu üç katılımcının da kadın olması bir noktada rastlantı olmuş olsa da erkek katılımcıların bir an evvel iş hayatına atılma istekleri göz önünde bulundurulduğunda tamamıyla rastlantıdan ibaret olmayabilir. Yine de net bir çıkarım yapmak bu durumda doğru olmayacaktır.

Eğitim noktasında birinci kuşak katılımcılara daha detaylı bakıldığında, birinci kuşak olarak henüz ilkokul çağındayken göç eden bir katılımcının kalan ilkokul ve ortaokul eğitimini Belçika’da tamamlaması dışında neredeyse hiçbir birinci kuşak katılımcının Belçika’da örgün eğitim almadığı, göç etmeden önce ise ilkokul veya ortaokula kadar Emirdağ’da okudukları sonucuna ulaşılmıştır.

“Ben gideli...55 sene oldu oraya gideli. Gencecik, senin gibiyken. Daha senden de gencidim gittiğimde. 55 sene oldu. Vallahi kızım, yaşımız neydi bilmiyoruz. 22 yaşında mıydık neydik. Okumuşluğumuz da yoğudu. Oraya gittik, işçi olduk. Orada kaldık, genç gittik, yaşlandık. 51 doğumluyum. Hiç okumadım. Ne Arapça'ya gittim ne Türkçe'ye gittim. Annem hastaydı ben küçükken. Ben de çocuklara baktım. Ben okudan olmadı. Orada gittim. Sonradan Arapça

öğrendim. Allah'a bin şükür. Türkçe'ye gittim. Biraz az gittim. Çok az. İlk ay gittim. Bir sene gideymişim. Okuyabiliyorum da yazamıyorum. Şimdi de yaş gitti.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

Söz konusu katılımcı, Emirdağ’da görüşme yapılan bir kadın katılımcıdır ve hiç eğitim almadan Belçika’ya giden nadir katılımcılardandır. Emirdağ’daki evinin bir villa tipi ev olduğu gözlemlenirken başta çekincelerle başlangıç yapılan konuşmada yaşadıklarını büyük bir heves ve içtenlikle anlattığı, konuşmalarında Emirdağ ağzını yoğun bir biçimde kullandığı gözlemlenmiştir.

İkinci kuşak katılımcılarda ise liseyi bitirme oranı çok yüksek seyrederken, devamında üniversite veya akademik kariyere devam etme hedefi ile ilerleyen hiçbir katılımcı bulunmamaktadır. İkinci kuşak katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ulaşılan sonuç, genellikle mezun olur olmaz, hatta kimi henüz mezun dahi olmadan iş hayatına atıldıklarıdır.

“Liseyi bitirdim ben. Elektrik üzerine elektrikçi olarak. (A: Okulları hep orada okudunuz değil mi? Liseyi, ilkokulu...) Tabi tabi, anaokuldan başlıyoruz orada.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Lise son. Lise son ama akşamları çalışmaya başladıydım.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

İkinci kuşak katılımcıların eğitimden ziyade iş hayatını ön planda tutmaları, birinci kuşak ailelerinden gördükleri ve öğrendikleri yaşam biçim ve ideallerini uyguladıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Bir an önce iş hayatına atılıp, evin gelirine katkı sağlama konusunda üzerlerinde sorumluluk hissetmektedirler.

Üçüncü kuşak katılımcılardan eğitim anlamında alınan cevaplar daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Kiminin okulu bıraktığı, kiminin okurken çalışmaya başladığı, kiminin ise halihazırda üniversite okumakta ve ileriye dönük kariyer hedefleri olduğu görülmektedir. Görüşmelerin yapıldığı katılımcıların duruşları, sorulara verdikleri yanıtlar, kelime dağarcıkları ve konuşurken sergiledikleri özgüvenli tutumları ile eğitim düzeylerinin bağlantılı olabileceği kanaatine varılmıştır. Eğitimlerini ileri seviyelere

taşıyan üçüncü kuşak katılımcıların konuşmalarını daha sağlam ve kendinden emin bir biçimde yaptıkları gözlemlenmiştir.

“Bitti, okumuyorum şimdilik. Okudum. İşte bu sene bıraktım okulu. (A: Lise, lise falan mı? Üniversite mi?) Lise. (A: Çalışıyor musun?) Çalışıyordum buraya gelmeden. Cami ışıklarını yapıyodum. İşte şey aldım eee... nasıl desem? İzin aldım. İzine geldim. İşte... (A: Tamam, kaç senedir çalışıyorsun?) 4-5 aydır. Okulu bırakalı.” (K15, 19, 3. Kuşak, Erkek)

Söz konusu katılımcı, Emirdağ’da görüştüğüm genç bir erkek katılımcı idi. Oldukça sıkılgan bir tavırla görüşme yaptığı ve Türkçe kullanımından çekindiği gözlemlenmiştir.

Alanyazında da değinildiği üzere, işçi göçü ile giden ilk işçilerin gittiklerinde bir an evvel para biriktirip dönmekten başka bir planları yoktu. Durum böyle olunca, giden birinci kuşaktaki kişilerin eğitimleri göç etmeden öncesinde ne dereceyse, göç ettikten sonra da o şekilde kalmış, kendi içlerinde kendi kendilerine yeten bir topluluk haline geldikleri için ise kendilerini geliştirmek adına herhangi bir dış motivasyonları olmamış ve çevrelerindeki farklı kültürle tanışma durumları pek olmamıştır. Bu şekilde dönmeyi planlarken hayat şartları ile birlikte gittikleri yerde kalıcı olan kişiler çocuklarına da eğitim verme noktasında kimi zaman yetersiz kalmışlardır. Bu çalışma için yapılan görüşmelerde bazı kişilerin birkaç kuşak aile bireyleri ile görüşme yapma imkânı bulunmuştur. Bunun sonucunda gözlemlenen durum şu olmuştur: Ailelerin kendilerini geliştirme düzeyleri ve çocuklarını yönlendirmelerinin çocuklarının eğitim ve iş hayatlarında etkisi bulunabilmektedir.

İkinci ve üçüncü kuşak katılımcıların yarısından fazlası temizlik işi başta olmak üzere hizmet sektörünün çeşitli alanlarında çalışıyor durumdadır. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcıların üçte biri “hasta kalmak” olarak adlandırdıkları uygulamalar doğrultusunda Belçika devletinden aldıkları sosyal yardımlar ile geçinmektedir. Aldıkları sosyal yardımlardan hastalık durumlarında aldıklarına “mutuelle”, halk arasında kullanımı ile “mütvel” adı verilir ve bu yardım hastane ve ilaç masrafları gibi giderlerine destek olurken aynı zamanda maaş desteği de sağlar, işsizlik durumlarında aldıklarına ise “chomage”, halk arasında kullanımı ile “somaj” adı verilmektedir. Birinci kuşak katılımcıların yaklaşık olarak üçte birinin emekli olduğu söylenebilir.

“Ben Türkiye’deyken ilkokul bitirdiğimde Emirdağ’ında bir altı ay şeye gittim, kız meslek okuluna dikiş şeyine gittim. Biraz orada elim falan kırıldı. Ondan sonra kendime göre biraz dikişten anladım yani. (A: Belçika’da çalıştınız mı?) Belçika’da da yine üç sene yine şeyde atelyede dikişe gittim. Ama elbise olarak değil de pelüş olarak mesela hayvan dikmesi...battaniye, oyuncak. Ekseriyette oyuncak diktik. Ondan sonra temizlikte çalıştım yani. (A: Temizlikte kaç sene çalıştınız?) Vallahi senesini bilmiyorum, ekseriyette temizlikte çalıştım sade üç senesi atelyede geçti benim. Sonra yarı çalıştım yarı işsizlik parası aldım işte. Öyle öyle...şimdi emekliyim. Emekli 61 yaşında oldum.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

Katılımcı K5’te de görüldüğü gibi kadın katılımcıların pek çoğu yoğun veya seyrek olarak iş hayatında bulunmuşlardır. Öte yandan erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların iş hayatlarında geçirdikleri sürenin daha kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. İşsizlik parasından veya hastalık parasından yararlanma oranlarının kadınlarda daha fazla gözlemlendiği de bir diğer bulgudur. Bu durum kadının ev, erkeğin ise iş hayatında daha aktif olduğu toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak düzenlendiği şeklinde yorumlanabilir.

İkinci kuşak olan K6, tesettür yasağı dolayısıyla bir dönem işi bırakmak durumunda kaldığını dile getirmiştir.

“Güvenlik görevlisiyim orada. (A: Çalışıyor musunuz şu an aktif olarak?) Yok, şu an hasta olarak kalıyorum. Ama orada tesettür yasağı oldu, sonradan çıktı yasa. Ondan işe biraz ara vermek zorunda kaldım...Avrupa Komisyonu’nda çalıştığım için üniformayla tesettür bağdaşması yasak oldu. Öyle olunca da tamamen kalkınca da ben hacıya falan da gittim. O yüzden tekrar işe gitmek istemedim.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

Katılımcı K6’dan gelen yanıt, bir başka birinci kuşak kadın katılımcıdan alınan yanıtla birbirini desteklemektedir. Alınan diğer yanıt, Belçika’nın diğer ülkelere nazaran İslami değerlere genellikle daha saygılı yaklaşıyor olmasına karşın Fransa gibi bu tarz yasakların ve olumsuz yaklaşımların daha yoğun bir şekilde uygulandığı ülkelerden bu gibi uygulamaların örnek aldığı şeklindedir.

1973 yılında 3 yaşındayken göç eden birinci kuşak bir kadın katılımcı ise uzun yıllar çalışması sonucu artık yorulduğu ve sağlığı bozulduğu için hasta kalmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

“Ben 27 sene çalıştım. Sonra var ya dedimki çok yorgundum. Son 10 sene dönerci dükkânı açtıldım. Ben işletiyodum hani her şeyini. O beni çok yordu çünkü mutfak aşağıdaydı in çık in çık in çık çok zordu. Sonra eşime dedim, vallaha ne yaparsan yap. İster sat ister kapat. Benden bu kadar. Bittim ben. Zaten fitık olmuştum. Üç sene var ya üç sefer hastaneye yattım fitıktan. Üç sefer ameliyat olunca dedim bitti gayrı hani benden. (A: Sonra emekli mi oldunuz?) Emekliliği ya... Orada emekliliği hiç bekleme. Benim emekliliğim anca 65’te, erkeklere de var ya 67. Düşün yani, ben de şurda 53 oluyorum demi? 53 yaşıdayım. Ondan olacak da benim 10-12 senem var. Şu an var ya, hasta kalıyom çünkü. Diz gitti, boyun gitti. Kalp iyice kapanmıyor. İşte kan dolaşımım iyi değil. Öyle, hastayık... Şu an çalışmıyorum ama çok çalıştım. Dedğim gibi, temizlikte çalıştım. Sonra var ya, dikiş atölyesinde çalıştım. Orada da var ya, yüzme tulumları yapıyorduk. Orada makine başındaydım. Sonra da dönerci dükkânı açtım. Vallahi işte böyle.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Kendi ifadeleriyle “hasta kalan” katılımcıların kimileri dışarıdan bakıldığında hiçbir rahatsızlıkları yok gibi gözüken kişilerdi, kimileri ise yıllar boyu çalışmış ve daha fazla çalışmaya gücü kalmamış kimselerdi, tıpkı katılımcı K7 gibi. Ancak hastalık parası almak, sosyal destek ile geçinmek Belçika’da Türk göçmenler arasında sık karşılaşılan bir şey olacak ki Belçika’da yaşayan Emirdağlı “Hakiki Kabakçı” mahlaslı şair, pek çok şiirinde buna bu duruma atıfta bulunmaktadır.¹

4.1.2. Sosyalleşme tercihleri

Görüşmeler esnasında katılımcılara sosyalleşmenin kendileri için ne ifade ettiği ve nerelerde/kimlerle sosyalleşmeyi tercih ettikleri ve evlerine kimleri davet ettikleri soruları yöneltilmiştir. Bunun sonucunda birinci kuşak katılımcıların neredeyse tamamı kendi eş

---

¹“Size öğüt verecek durumda değilim.

Zaten de dinleyen yok, bu ahir zaman gençlik.

Mütvele ve şomaja olmasın bir eğilim.

Avrupa’da gelecek gerçekten yaman gençlik.”

Şiirin tamamı için bkz: “Belçika’daki Türk Gençliği”. Aynı konulu diğer şiirleri için bkz: “Somaj Destanı”, “Mütvel Doktoru”.

dost ve akraba çevresinde bir araya gelip sosyalleşirken ikinci kuşak katılımcılardan üç kişi hariç tamamının yalnızca Türk çevreleri ile sosyalleştiği ve üçüncü kuşak katılımcıların ise neredeyse tamamının Türk ve yabancı milletlerin bulunduğu daha çeşitli bir çevre ile sosyalleştiği ortaya konulmuştur. Araştırmacı görüşmeleri sonucunda birinci kuşak katılımcıların dil bariyerine takılmaları ve geçici olarak Belçika’da bulunduklarına dair inançları dolayısıyla bu kadar yüksek oranda sadece Türk ve akraba çevreleri ile görüştükleri sonucuna varmıştır. İkinci kuşak katılımcıların örgün eğitime katılmalarının yabancıların (Belçikalı ve farklı millet vatandaşları) da çevrelerine dahil olmasında etkili olduğu ancak yine de daha ziyade ailelerinin yönlendirdikleri ortamlarda bulunmaları dolayısıyla daha farklı gruplardan insanların olduğu bir çevrelerinin olduğu ve üçüncü kuşak katılımcıların ise bu konuda hem orada doğan ikinci kuşak olmaları hem de henüz neredeyse hepsinin bir eğitim aşaması içerisinde olması veya yeni mezun olmuş olması gibi sebeplerden ötürü kimlik anlamında çeşitliliğin daha fazla olduğu ortamlarda vakit geçiriyor olmalarının yabancıların da yoğunluklu olduğu ve Türklerin de bulunduğu karışık bir çevreleri olmasında etkili olduğu görüşündedir.

Uyum ve entegrasyon noktasında kuşaklar arası farkın gözlemlendiği bir soru sosyalleşmenin katılımcılar için ne anlama geldiği ve sosyalleşmek için neler yaptıkları ve bunu kimlerle yaptıkları sorusudur. Birinci kuşak katılımcılarda görüşme yapılan iki katılımcı hariç geri kalan katılımcıların hepsi sosyalleşmeyi evlerde gün yapmak, camilerde ve lokallerde bir araya gelmek, komşu ve akrabaların evlerine gitmek, Kur’an okuma amacı ile toplanmak, Emirdağ’ın yöresel yemeği olan “arabaşı”nı yemek için bir araya gelmek şeklinde gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Yaş grubu aşağı çekildikçe bu toplanmaların dışarıda kahvaltılık yapmak, kafede oturmak şeklinde de olabildiğini belirtmek gerekir.

Birinci kuşak göçmen katılımcı K5, sosyalleşme ile ilgili soruya yanıt verirken Belçika’da Emirdağlıların oluşturdukları atmosferin tıpkı Türkiye’de, özellikle geçmiş zamanlarda aşına olunan misafirlik ve birliktelik atmosferi gibi olduğunu yansıtmaktadır. Bu da göçün ilk zamanlarında Belçika’da birbirlerine nasıl kenetlendiklerinin bir ifadesi gibidir.

“Kendi akrabalarım çoktur zaten. Belçika demek, Emirdağ demek. Emirdağlı çoktur Belçika’da. (A: Sizin mahallenizde hep Emirdağlılar mı oturuyor?) Evet, başka yabancılar

da oturuyor da ekseriyetle Emirdağlılarla kaynaştık, geldik gittik birbirimize. Mesela bir apartmanda üç kişi oturuyorsa üçü de aşağı yukarı Emirdağlı oluyordu. (A: Neler yapıyorsunuz bir araya gelince, gün mü yapıyorsunuz yoksa sadece oturmaya gitmek gibi mi?) Evveliden hiç gün olmuyodu, öyle yani şeyli gün olmuyodu, sayılı gün olmuyodu ama birbirimize fırsat buldukça ziyarete gidiyoduk. Öyle randevu falan bile lazım değildi daha önceleri.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

Söz konusu katılımcının yorumuna istinaden Emirdağ’daki çevreleri ile iletişimlerinin Belçika’da da aynı şekilde devam ettiği, farklı bir ülkede yaşıyor olmalarının kendi çevreleri açısından bir değişiklik meydana getirmediği şeklinde yorum yapılabilir. Bu durum özellikle de eğitim hayatında bulunmamış, iş hayatında da dil konusunda kendine yetecek kadar bir dil öğrenerek süreci idame ettirmiş katılımcılar için geçerlidir. Dolayısıyla bu tanıma en çok uyan kuşağın birinci kuşak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Birinci kuşak olan bir diğer katılımcı, göçün ilk yıllarında bu birlik beraberliği ve işten arta kalan vakti değerlendirme yollarını kendi elleri ile nasıl inşa ettiklerini anlatmaktadır. Araştırmacı aldığı bu yanıtı özellikle de birinci kuşak göçmenlerin iş için gittikleri bir ülkeyi zamanla “vatana” çevirmenin yollarını oluşturmaları olarak yorumlamaktadır.

“Bak amcam, sosyal olarak bizim vardığımızda bin dokuz yüz ee şöyle söyleyeyim 82-75-76 yıllarında... 74 yılında bir af oldu, o zaman rahmetli Ecevit Başbakan. Orada da Mösyö Tindeman [Leo Tindeman] diye bir başbakan var. Anlaşmaları var, içerideki turist olan işçileri işçi yapacak. Ama maalesef Danimarka’dan, Türkiye’den, Fransa’dan çok gelen oldu oraya. Hem de Türkiye’den gelen oldu. Hepsi oraya işçi oldu. Hepsi işçi oldu. Ondan sonra ihtiyaç ne oldu? Bir cami gerekti. Toplumun camisi gerekti. Kahve açan oldu da. Ama bir bayram namazını kılacak yer yok. Hep beraber bir araya geldik. Bir cami aldık. Yani cami dediğim bir ev. Ev ama geniş bir ev. Orayı restore ettik. Aşağı yukarı idare ediyordu. 1982 yılında, yo 90 yılında olsa gerek, Yahudilerin bir okulunu satın aldık. Orası da 760 metrekare. Orayı tadilat yaptırdık. Orası caminin olduğu yer 160 metrekare. Lokalizmin olduğu yer 140 metrekare. 142 metrekare hatta. Bahçemiz var 160 metrekare. Çocukların okuduğu okullar var önü açık, güzel. Kadınların yukarıda camisi var. 130 metrekare. Şimdi orada idam ediyoruz [idame]. Biz ekseri yani vaktimiz orada lokalde ve camide geçiyor. (A: Bu camiye satın aldık derken, kimler olarak aldınız?) Biz Burayı Diyanet Vafkı’na aldık. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet Vafkı’na aldık. Ve ben 20-22 sene, 16-17 sene başkanlık yaptım ben

orada. Camide, dernekte ben başkanlık yaptım. Ve ne diyeceğim, 2005 yılında o konsolosluktaki oğlumla belediye'deki kızım, dediler ki biz senin kağıdından filan usandık, sen çık artık bu işten dediler. Ben de kongrede, tekrar aday olmadım, 2005 yılında dernek başkanlığını bıraktım. Şimdi sağ olsunlar bir şey olduğu zaman, geçen salı günü yine bana bak Emirdağ'ına telefon geldi 'Ağabey bu caminin tapusu var mıydı, tapu nerede?' Bana her şeyi sorarlar yani. Çünkü en uzun başkanlık yapan benim orada. Diyeceğim böyle. (A: O dernekte neler yapıyordu?) Bak kızım, kadınlar faaliyetler yaparlar, ayda bir defa sabah kahvaltısı düzenlerler. Ondan sonra senede bir defa cadde kapanır. Orada döner köfte, ondan sonra kadınların elişi böyle şeyler satılır. (A: Yöresel gün gibi oluyor.) Evet. Opındördah ["Opendeurdag" açık kapı günleri anlamına gelmektedir] yapılır benim zamanında. Mesela iki gün, üç gün öyle yapardık biz içeriye. Türkiye'den mesela Osmanlıların mangalları falan vardı böyle. Böyle namazalar falan vardı. Onları sererdik, onları gösterirdik Filamanlara, Belçikalılara, davet ederdik. Böyle çok gelip giden olurdu. Komşularımıza da orada ben söyledim, kimisi bükme yapar, kimi pasta yapar. Gelenlere de böyle bir ikramda bulunurduk. Çay, kahve... Memnun olurlardı." (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

Katılımcıların, bilhassa birinci ve ikinci kuşak katılımcıların, çoğunluğu evlerine kimleri davet ettikleri yönündeki soruya cevaben kendi akraba ve arkadaş çevrelerini davet ettiklerini belirtmiş, bunların da büyük çoğunluğunun Türk olduklarını söylemiştir. Çoğunlukla kadınların evlerine çevrelerini davet etme nedenleri Kur'an okuma buluşmaları, "arabaşı" yeme buluşmaları, çay/kahve içme gibi buluşmalardır. Belçikalılarla görüşen birkaç katılımcı da vardır ancak ya evde sadece bir kahve içmek için bir araya geldiklerini ya da onlarla dışarda buluştuklarını ifade etmişlerdir. İkinci kuşak olan bir kadın katılımcı, genel cevaplarında da ortak yanıtların dışında cevaplar verdiği gibi bu soruya da genelin cevabından farklı bir yanıt vermiştir.

"Onların kültürünü daha çok seviyorum. Mesela onların misafirperverliği bana daha çok yakın. Hani Türkler hemencecik herkes eve çağırıyor, ediyor. Ben de çağırırım ama herkesin bir özel hayatı var. Randevuyulan falan, öyle tercih ediyorum." (K16, 44, 2. Kuşak, Kadın)

Bu yanıt, hemen hiçbir katılımcıdan alınan yanıtla benzerlik göstermemektedir. İkinci kuşak olan kadın katılımcı, boş zaman aktivitelerinde futbol oynamayı tercih ettiğini belirtmesi ve çalışma hayatında postacılık yapıyor olması gibi özellikleri ile de farklı bir duruş sergilemektedir. Belçika kültürü olarak nitelendirilebilecek olan kafelerde buluşma, evlerde uzun saatler oturulan ziyaretlerde bulunmama, çat kapı olarak

değerlendirilebilecek ziyaretler yapmama ve yapılmasını tercih etmeme gibi durumların kendisine daha yakın olduğunu belirtmesi ile bir ikinci kuşak göçmen olarak Belçika toplum yapısına uyumunu ortaya koymaktadır denebilir. Üstelik yetiştiği çevre bunun aksi yönde alışkanlıklar sergiliyor olmasına rağmen bu durumu uyguluyor olması da söz konusu katılımcının aile olarak değil, birey olarak bir entegrasyon sürecinin olduğunu gösterir.

4.1.3. Sosyal çevreleri ve yeni arkadaşlıklarda kriterleri

Katılımcılara sosyal çevrelerinin hangi etnik/milli/dini kimlikteki kişilerden oluştuğu sorulmuştur. Birinci kuşak katılımcılar bu soruya genellikle Türkler, hatta özellikle Emirdağlılar şeklinde yanıt vermiştir. İkinci kuşak katılımcılarda sosyal çevre eğitim ve iş hayatları dolayısıyla nispeten çeşitlense de yakın oldukları ve daha sık görüştükleri kişiler Türklerden olmaktadır. Üçüncü kuşak katılımcılarda ise durum Türk ve yabancı kişilerin neredeyse eşit olduğu bir hale gelecek kadar çeşitlenmiştir.

Birinci kuşak olup, 3 yaşında Belçika'ya göç eden K7 ise bu konuda birinci kuşak katılımcıların yanıtlarına çeşit katmaktadır, çünkü her ne kadar ilk kuşak olsa da 3 yaş gibi küçük bir yaşta gitmiş olduğu için Belçika'nın kültürü ile harmanlanması daha mümkün olmuştur. Bu durumda birinci kuşak olması ne dil konusunda ne de yabancı kimliklerle diyalogları konusunda kendisinin önünde bir engel olmamıştır.

“Benim küçük bir grup arkadaşım vardı. Biraz acayip oluyor, annem hep kızardı bana. Bir tane Türk çocuğu ama giy [gey]. Onunlan da şeyde tanıştık. Ben var ya kapatınca dükkânı, şey yaptım. Orada var ya bizi formasyona gönderdiler. Somaj durdurmak istemiyor daha gençsin diye. Somajı bilirsin belki. Somaj var ya çalışıyorsun ya o zaman işsiz kaldın mı sana var ya belli bi para veriyö, orda kalıyodum. Onun için dedim bi şeyler bari yapıyım dedim hani. Sekreterlik diplomasını falan aldım sonradan, laptop şeyini falan aldım içini dışını pek iyi bilirim. Ondan sonra işte orda tanıştık. Bir arkadaşım Şilili. Biri siyah, birisi giy. Ben de kapalıydım. Diyorduk ki hep dördü de zırt [zıt] ama beraber. Benim en iyi arkadaşlarım onlardır. Hala da görüşürüz. Bak 2015'te mi ne bitirdik. Hala arkadaşlarımla bir ayda bi iki ayda bi yemek yemeye gideriz bi yerlere.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Katılımcılara yeni tanıştıkları bir kişinin etnik/milli/dini kimliğinin kendileri için bir önemi olup olmadığına dair soru yöneltilmiştir. Birinci ve ikinci kuşak katılımcılar bu

soruya genel olarak fark etmediği yönünde cevaplar verse de kendilerinin sosyal ilişki pratikleri noktasında genellikle Türkler ile iletişim halinde olmaları bu yanıtları ile örtüşen bir durum olmamaktadır. Soruya alınan dönüşler arasında olumsuz yanıtlar da bulunmaktadır.

“Ben arkadaş olurum da sadece bir önyargım var iki kesim için. Onlardan hariç herkesnen arkadaş olmamız için sıkıntı yok. (A: Hangi kesimler bunlar?) Yahudiler ve Zinciler. (A: Neden?) Yahudiler dinle alakalı. Evet, şimdiki olaylardan için değil. Daha da önceden bir soğukluk. Afrikalıların da yaşamları, kesinlikle zincileri dışladığım için değil. Onların yaşamları bizim gibi değil. Onlar gece yaşıyor biz gündüz yaşıyoruz. Onların yaşamları bize uymadığı için yani yemekleri falan tamamen bizden farklı olduğu için, selamlaşırım, o başka ama ordan ileri gidemez.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

“Kendi sosyal çevrem...Daha çok da Türk çevresi. Faslı var bir bölüm. Sadece Faslı değil, bunlara Arap da diyebiliriz. Faslısı, Cezayirli, Tunuslusu, Suriyelisi, Filistinlisi bu tip insanlar var. Biz bunlara tamamen hepsine Arap diyoruz. Kimlik altında. Daha çok Müslüman olan kesimler daha çok sosyal çevreden var. Onun dışındaki işte Belçikalılar var, İtalyanlar var, İspanyollar var. İşte Ukraynalılar var. Çok şey değildir ama iş ortamında hepsi var. İş ortamında yemekhanede az sonra yemeğe gittiğimizde Filipinlisi var. Ondan sonra Brezilyalı var. Ginelisi var. Hindistanlı var, Pakistanlı var. Var oğlu var. (A: Peki yeni tanıştığınız bir insanın etnik, millî veya dini kimliği sizin için önem taşıyor mu?) Tanıştığımız insanın önem taşıyor mu derken soru, hani tanıştığımızdaki muhabbet ortamında çok sıkıntı değil ama o işin ilerlemesi yönünde, dostluğun ilerlemesi yönünde etkili olabiliyor tabii ki. (A: Mesela ne gibi bir kısıtlama ya da seçim yapıyorsunuz diyeyim? O dostluğu ilerletmede hangi kriterler önem taşıyor?) Her şey fark eder. Kültür meselesi, çünkü dostluğun ilerlediğinde beraber yemeğe gideceksin. O alkol kullanıyorsa bu etkiler insanı. Onun yediği yemek etkiler. Ben şahsen kendim adıma bazı milletlere ekstradan bir gıcığım. Onlara zaten onlarla hani çevrem de biliyor bunu. Bu tip insanları hani görmek istemiyorum mesela. Çevremde de görmek istemiyorum. Sadece merhaba merhabadan öteye geçmek istemiyorum. Çocuklarıma da diyorum ama bunlardan gelin getirmeyin diyorum. (A: Mesela?) Millet olarak mı? Burada işte yani buradaki Faslılar şey bir millet hani bedevi bir toplum. Hırsızlık, adam satma gibi güvenilir bir dost kimlikleri yok. Bu iş yerinde de böyle, yıllardır böyle. Kendileri de kabul eder bunu. Bu tip insanlarla fazla dostluğu ilerletmenin bir anlamı olduğuna inanmıyorum. Çünkü dost dediğiniz zaman sırrınızı söylersiniz, yemeğe gidersiniz, işte bir şey anlatırsınız. Ama bunlara güvenilecek insanlar olmadığına ben inanıyorum. Bu benim özel düşüncem.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

K4'ün Faslılara karşı hisleri, diğer bazı katılımcılar tarafından sarf edilen yorumlarla uyumaktadır. Her iki göçmen grubunun da sayıca fazla olmaları ve Belçika toplumunda görünür olan azınlıklardan olmaları, aynı dini paylaşıyor olmaları onların ev sahibi toplum tarafından da aynı paydada buluşturulabilmelerine neden olabilecek özellikleridir. Türkler, katılımcıların yorumlarından yola çıkarak ifade edilebilir ki Faslıların güvenilir bir toplum olmadıklarını düşünmektedirler dolayısıyla Faslılarla aynı paydada buluşmak veya dışardan bakıldığında o şekilde yorumlanmak istememektedirler. Bir diğer örnek olarak birinci kuşak katılımcı K7'nin ifadesi verilebilir: “Çünkü oğlum... Faslılar diyor, onlar diyor, adamı diyor, soymaya geliyor”. K7 burada oğlunun evlilik tercihleri arasında Faslıların neden olmadığına atıfta bulunmaktadır.

Görüşmelerde gözlemlenen bir durum, evlilik yolu ile sonradan Belçika'ya gitmiş olan kişilerin, Belçika'nın ve yabancıların olumsuz özelliklerini görmeye daha açık ve yatkın olduklarıdır. Bu durum, Belçika'ya gittiklerinde yaşadıkları uyum sıkıntısının kendilerini karamsar ve huzursuz bir ruh haline sokmasından kaynaklanıyor olabilir.

“Yani çok farklı insanlarla samimiliğimiz felan şeyliğimiz olmaz. Yani merhabalığımız vardır. Kahvede olursak merhaba deriz. Mesela benim oturduğum sokakta üç, altı, dokuz kişiyiz, 9 haneyiz. 9 hanenin bir tanesi ben Türk'üm. Bir tanesi ben Türk'üm. Yani öyle sıkı fıkı bir komşuluğumuz olmaz. Merhaba, merhaba, iyi akşamlar, iyi akşamlar. Bazen olur, bazen olmaz. Yani pek birbirimize de yani pek, yani iyi gözle bakmama. Yani öyle. Ben öyle hissediyorum. Yani bize iyi gözle bahmadıkları için biz de onlara iyi gözle bahmayız. Merhaba, merhaba. Ama onların taktiklerini uyguluyoruz. Onlar senin yanından geçerken merhaba, günaydın, nasılsın, iyi misin? İyiyim, sağ ol. Sen nasılsın komşu? İyiyim, bu kadar.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

“Oluyor bazen. (...) Hristiyan zaten katılmıyor kimse. (A: Katılacak olsa, sizin ona yanaşma durumunuz olur mu, arkadaşlık kurma vs. gibi?) Arkadaşlık yok zaten, yapamazsın. Onlar sana bi kere güvenmiyor. Yaklaşmıyor da. Ne kadar da olsa arada bi mesafe bırakıyorlar.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

K1 ve K20 katılımcılar ithal gelin ve damatlardır. Bu soruya alınan yanıt ve geri dönme arzuları noktasında kendilerinden alınan yanıtlar benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Belçika'da yaşamaktan genel olarak memnun olmama, insanların dışlayıcı ve ayrımcı olduklarını düşünmeleri gibi durumlarda genellikle olumsuz görüş ve hissiyatlara

sahiptirler. Bu durum, her ikisinin de aynı toplumsal konumda olmalarına, Türkiye’den evlilik sebebiyle gelmiş olmalarına, atfedilebilir.

4.1.4. İthal gelin ve damatların entegrasyonu

İthal gelin ve ithal damat olmak, evlendikleri kişinin yaşına yakın olsalar dahi kuşak olarak onlardan geride olmak demektir. Esasen yıldan, yaştan bağımsız olarak birinci kuşak olmak demektir. Dolayısıyla ithal gelin ve damatlar uyum entegrasyon konusunda zamana en çok ihtiyacı olduğu gözlemlenen gruplardan biridir. Sonradan gelin veya damat olarak Belçika’ya göç eden kişilerde araştırmacının gözlemlediği durum, Belçika’ya uyumda diğer katılımcılardan daha çok zorlanmaları ve tercih hakkı kendilerine bırakılsa Türkiye’ye geri dönmek isteyecek olmalarıdır.

“(A: Herhalde 20 yaşında falan tam anlamıyla yerleşmiş oldunuz?) Evet, evet evet. (A: Adaptasyon süreciniz nasıl oldu?) Adaptasyon süresi çok kötü oldu. Çok kötü oldu. Neden kötü oldu? Çünkü biz burada öyle bir yetiştiklerine yani bizde bir defa o zamanın şartlarına göre babam çiftçilik yapıyordu. Hayvancılıkla uğraşıyordu genellikle. Anadolu insanı hep öyledir. Hayvancılıkla, çiftçilikle, gışları hayvancılıkla yazları çiftçilik olur, yaylada olur, şurada olur, burada olur. Yani belirli bir iş ahlakımız yoktu. Yani sabahları ne bileyim saat 8-9'a kadar yatardım. Akşamları saat 11-12'ye kadar kahvelerde gezerdik. İş zamanı işe giderdik. Yani hayvan otlatma zamanı hayvan otlatmaya giderdik. Yani bizim deyimimizle guzu gütmeye giderdik. Tarlaya çifte giderdik, saman yapardım, hayvanların yiyeceklerini hazırlardık kış için. Yazın da işte çiftçilikle uğraşır, kışın da hayvancılıkla uğraşırdım. Belirli bir mesleğimiz yoktu. Oraya gidince sabah saat 6'da kalkacahsın. Ee? 7'de iş yerine veya 8'de, değişik saatler oluyor ama ben şu anki işimden bahsedeyim sana. Sabah saat 5'te kalkacaksın. Çantanı hazırlayacaksın, yiyeceğini içeceğini. İş yerine uğrayacaksın. Saat 6'dan önce iş yerinde bulunmang lazım. Malzemelerini, ihtiyaç olan malzemelerini iş arabasına yükleyeceksin oradaki ekip arkadaşlarınla beraber. Ekip arkadaşları dediğim, yani çalıştığımız sistem... her grubun 5-6 kişi olur, her grup ayrı ayrı bölgelere gider, değişik sokaklara, stratlara, caddelere gider. Ona göre orada malzeme alacaksın, 6'da iş yerini, büroyu terk edeceksin. Haydi, 80-90 veya 60-70 kilometre yol gideceksin. Saat 7'de orada olmak mecburiyetindesin. Hadi 10 dakika, 15 dakika belki geçebilir, geç olabilir, trafik olabilir. İşe başlayacaksın. Saat 4'e kadar işte çalışacaksın. 8 saat yapmak zorundasın. 8 saati doldurmak zorundasın. 8 saat bittikten sonra tekrar yine malzemelerini toplayacaksın. Büroya geleceksin. Yaptığın işin hesabını vereceksin. Ondan sonra evine gideceksin. Kaç saat olur? En kötü şartlarda 12 saat geçer. 12 saatinde tabi 8 saati ödenir. 4 saati ödenmez. 4 saatin 2 saati ödenir. Nasıl ödenir ona da burada ne diyorlar bilmiyorum. Yani yol parası

diyelim yani. Yol parası diyelim. Belirli bir cüzi bir rakamdır o. Saat başı mı kilometre başı kilometre başı bir ücret ödenir yani onu ödeller başka da bir şey olmaz yani. (A: Peki hiç dediniz mi eşinize hani taşınalım geri dönelim Türkiye'ye?) Şimdi ben çok düşündüm, çok da geldim buraya. Ben ondan sonra 90'da gittikten sonra işte 89-90'da gittikten sonra buraya geldiğimde 3 yıl gelemedim zaten. 3 yıl sonra geldim yani o zaman Eskişehir'de kalmıyorduh. Eşimin babasıgil Eskişehir'de kalıyorlardı. Daha önceden onlar Eskişehir'e gelmişlerdi. Ben burada iş gezdim kendime. İş gezdim. Her şeyden önce burada benim iş gezmem, burada benim kalmam annemi babamı rahatsız etti her şeyden önce. Yani sen niye burada iş geziyorsun ki? Sen git oraya, Avrupa'da çalış. Avrupa'da kal, Avrupa'da yaşa. Bize büyük daha çok yardımın olsun. Yani öyle diyordu yani. Öyle düşünüyom yani. Ama tabii daha hala içimde öyle bir ukde var yani. Neden ben Avrupa'ya gittim? Mesela benim zamanımda ben buraya Eskişehir'e geldim. 85 yılıydı galiba çok iş gezdim. Öyle bir iş imkânı mümkün değil. İş bulamıyordum ki. İş yohtu. Eskişehir'in kendi halkına belki o zaman iş yohtu. Varsa bile bildiğimiz bir iş yok, bir mesleğimiz yok. Belki meslek sahibi olsaydım bir iş olabilirdi. Ama mesleğimiz olmadığı için vasıfsız eleman ne iş yapabilir? Amelelik yapabilir. İnşaatlarda çalışabilir. Kazma kürek çalışabilir. E İnşaat yok inşaat yok zaten kış günü. Nerede çalışacaksın? Yani benim içimde bir uktedir. Tabii iş bulamadım yani. İş bulsam kesinlikle gitmeyecektim yani, Avrupa'yı pek ben düşünmüyordum ama kader. Ha gittik oraya, memnun musun? Memnunum. (A: Öyle mi?) Tabi canım yani, napacaksın. Alışiyosun artıh.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

K20'nin anlattıkları içerisinde fark edilebilecek birkaç detay vardır. Bunlardan ilki ciddi bir kültür farkı ve şoku yaşadıklarıdır. Türkiye'den, hatta Afyonkarahisar'ın bir köyünden, Emirdağ'dan kalkıp Belçika gibi sanayisinin gelişmişliğine işgücü yetiştiremediği için dışa açılan bir ülkeye taşınıyor. K20, kendi anlatımına göre rahat ve kimseye hesap vermediği bir hayattan disiplinli, çok çalışılan bir işe geçtiği ve bu işin de adım adım hesabını verdiği için, bu yaşama ayak uydurmakta zorlanmış ve bu durum tabiri caizse onun tadını kaçırmıştır. İkinci fark edilebilen detay ise Belçika'nın bir kurtuluş, kazanç, gelir kapısı olarak görülmesidir. Belçika'da yaşamaya başladığı zamanlarda zorlanarak, Eskişehir'e iş bakmaya geldiğinde kendi ailesinin bu durumdan rahatsız olduğunu fark etmesi de bir bakıma mecburiyet hissine yol açmış olarak yorumlanabilir. Belçika ile bu şekilde, belki rızası dışında, bir ilişkisi olan kişinin, orada yaşadığı durumları olumsuz yorumlama ihtimali diğerlerine göre daha fazla olabilir. K20 bu duyguları tecrübe eden tek katılımcı değildir.

K16 ikinci kuşak bir göçmen ve orada yaşamayı seven bir kadın katılımcıdır. Eşi ise sonradan, evlilik ile birlikte göç etmiş bir katılımcıdır. K16'nın ifadelerine göre eşi bir ithal damar olarak Belçika'ya taşınmış olmaktan dolayı çok memnun değil.

“(A: İmkânınız olsa tamamen taşınır mısınız -Türkiye’ye-?) Hayatta taşınmam. Eşim bana teklif etti, ölürüm de taşınmam dedim. Sonra emekli olunca belki dedi sık sık geliriz dedi. Orada sosyal haklarımızı koruruk dedi gelirik dedi. O zaman Allah Kerim dedim bakarız dedim. Çoluk çocuk gelmez mi? Artık gelip gideriz burada da hem bize de değişiklik olur. Hayat monotonlaşıyor. Eşim dedi gidelim dedi. Ne dedim biliyo musun? Deli misin dedim, ısrar ediy o ısrar ediy o ısrar ediy o... 2017’ydi... boşanırız o zaman, gidersin dedim. O da sustu tamam dedi. O sevmedi orayı. Bi türlü sevmeydi. Sonradan gelenler genellikle sevmiyor. Eşim değil tek. Genellikle. Hanı? Mecbur çocukları eşi orda olduğu için katlanıyor adam. (A: Kaç senesinde geldi O?) 2001.” (K16, 44, 2. Kuşak, Kadın)

Bir başka örnek yine evlilik vesilesi ile göç etmiş bir katılımcıya aittir.

“(A: Peki ne zaman gittiniz Belçika'ya?) 92'nin sonunda. (A: Ne vesileyle gittiniz Belçika'ya?) Evlilik vasıtasıyla geldim. O zaman bir Emirdağ’ında bir furya vardı. Gerçi o furya şimdi yine var da hani insanlar, yurtdışına çıkma furysı vardı. Öğretmenlerin, polislerin emekli olup yurtdışına geldikleri bir dönemdi. Öyle bir furya vardı, o furyadan etkilendik, geldik. (A: Memnun musunuz?) Bu bir soru yani. Yani şimdi... Ya nötr diyelim yani. Şimdi... Ne desem bilmiyorum ki yani. Memnunum mu desem, değilim mi desem yani... (A: Pişmanlık var mı?) Pişmanlık... Pişmanlık... Bazen olduğu zaman oluyor. Bazen olmadığı zaman da oluyor. Yani arada yani çünkü çok, kader diyoruz, başka bir şey demiyoruz.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

Literatürde Ertuğrul Taş’ın evlilik göçü ile Belçika’ya gelen kişilerin deneyimlerini temel alan çalışması gibi birçok çalışmada rastlanılan bir mesele olan ithal gelin ve damatların genellikle alışmakta zorluk çektikleri ve yüksek bir yaşam memnuniyeti elde edemedikleri gözlemlenmektedir. Bunun sebebi kendilerinin sonradan kurulu bir düzene uyum sağlamaya çalışmaları olabileceği gibi, gittikleri dönemlerde Belçika’da yabancılara karşı takınılan tavır da olabilir. Bu çalışmada bu konuya örnek olarak gösterilen üç kişinin de Belçika’ya göç etme zamanları 80 sonu ve 90 yılının başlarıdır. Bu dönemler, artık Belçika’nın dışarıdan bir işçi istemediğini bildirmesinden sonradır ve

Belçika ve Avrupa genelinde siyasette yabancıların aleyhlerine politikaların ortaya konulduğu bir dönemdir. Örneğin bu dönemlerde Vlaams Blok gibi yabancı karşıtı söylemleri olan partiler siyasette ve gündemde yerlerini almaktadır. Burada aile kurma yolu ile Belçika'ya göç etmiş kişiler, çalışmak için giden birinci kuşak göçmenler ile karşılaştırıldığında dönem farkının olaya etkisi olduğunu söylemek mümkün olabilir. Birinci kuşak göçmenler Belçika'da ortaya çıkan işgücü gereksinimi doğrultusunda göç etmiş olduklarından dolayı halk ve siyasiler tarafından diğer kuşaklara göre daha farklı karşılanmışlardır. Olumlu bir atmosferle karşılanmış olmaları birinci kuşak göçmenlerin aile kurma yolu ile giden göçmenlerle aralarındaki farka neden olarak gösterilebilir. Belçika'da doğmuş ve bu toplumun kültürü ile şekillenmiş olan ikinci kuşağın, çevresini olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirme eğilimi, aile birleşimi yoluyla ülkeye sonradan gelen göçmenlerle karşılaştırıldığında daha düşüktür. Ayrıca, çevrelerindeki yabancı arkadaşlıklar ve dostluklar sayesinde, Belçika halkını değerlendirirken daha nesnel ve olumlu bir bakış açısı benimsemeleri daha olası hâle gelmektedir. Araştırmacı, aile kurma yolu ile göç etmiş kişilerin, özellikle 90'lı yıllarda gitmiş olmalarının, yaşadıkları olumsuz deneyimler üzerinde etkisi olduğu görüşündedir. Bu dönemde şiddetlenen yabancı düşmanlığının ise bu duruma etkisinin olabileceği söylenebilir.

4.1.5. Camilere yüklenen anlam

Camilerin Belçika'daki Emirdağlılar için hem sosyalleşme hem de topluma uyum noktasında önemli rolleri vardır. Camilerin kendileri için ne ifade ettiği, camilere ne sıklıkla gittikleri ve gidiş amaçlarının ne olduğu sorusuna katılımcılardan genelde olumlu yanıtlar alınmıştır. Camilerin ibadet alanı olması dışında lokalinde buluşma yeri, kermes yapma yeri, sohbet yeri, çocukları dini değerleri öğretmek için küçük yaştan itibaren gönderdikleri eğitim yeri gibi ziyaret edilme amaçları da bulunmaktadır. Birinci kuşak katılımcılar, bilhassa erkekler, camileri ibadet etme amacı dışında buluşma ve bir araya gelme amacı ile de kullanırlarken, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılardan alınan yanıtlarda genellikle “Ramazan'da teravîh için” ve “Cuma ve bayram namazları” ifadeleri geçmiştir.

“(A: Cami dediniz, işimiz yoksa Cuma namazına gideriz. Peki bunun dışında camileri buluşma mekânı olarak kullandığınız olur mu?) Tabi canım yani. Şu anda benim olduğum,

şu anda olduğum ilçede diyeyim sana, yani bizim Türk kahvesi dediğimiz kahve ortamları artık bitti yani, Belçika genelinde olmasa bile yani bizim olduğumuz bölgelerde kahve ortamları bitiyor. Çünkü camilerin artık kahve gibi lokelleri var. Orada çayımız, kahvemiz, meşrubatımız... sadece eğlence amaçlı kart okey taşları yok. Mesele bazı kahvelerde [cami demek istemiştir] bilorda [bilaro] masaları var. Nasıl diyolar tart dart diyolar böyle atılan, onlar var. Değişik aktiviteler var yani gençlere yönelik. Camilerde artık lokellerine de çay, kahve, meşrubat istediğin şekil, televizyon, maç izleme şeyleri falan var yani ortamlar iyi. O esnada tabi hafta sonları bazan aktiviteler de oluyor. Hanımlar bir kahvaltı düzenliyor kendi aralarında. Erkekler kendi aralarında cami hayrına, cami yararına aktiviteler yapıyo şimdi o çarklı döndürmek için bi şeyler yapıyo yani.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Bu gibi yanıtlar camilerin sosyalleşmenin önemli bir ayağı olduğunu göstermektedir. Erkek katılımcılar sosyalleşme alanları olarak çoğunlukla camileri ve kahvehaneleri seçmektedirler. Ancak K20’nin de belirttiği gibi camilerin kapsam olarak kahvehanelerden eksik yanları neredeyse olmaması sebebiyle en az kahvehaneler kadar uğrak mekânı olabilmektedirler. Farklı bir ülkede yaşarken gelenek, kültür ve değerlerini kaybetmemek ve birlik beraberliklerini yitirmemeleri adına camiler katılımcıların hayatlarında önemli bir yere sahiptir.

Birçok katılımcı cemaatlerle bağlantısı olan camiler hakkında yorum yapmıştır ve Belçika’da dini kutuplaşmalara dikkat çekmiştir. Bir katılımcı özellikle bağlı olduğu cemaatin camisine gittiğini belirtirken geri kalan katılımcılar ise bu camilerden kaçındıklarını ifade etmişlerdir.

“Sosyalleşmek, yani iş dışında ben genellikle caminin lokaline gidiyorum. Milli Görüş camii. Orada çayımı içiyordum ben mesela sosyal hayatım benim orada geçiyordu.” (K17, 46, 1. Kuşak, Erkek)

“Eskiden çok giderdim camilere. Camiler ibadethanenin dışında Belçikalı Türkler için sosyalleşmenin ana merkezi, kiraathaneler dışında. Etkinlikler, fuarlar falan genelde hep camiler tarafından düzenlenir. O yüzden bence camilerin önemi hani dini açının dışında sosyal anlamda da gayet önemlidir yani. Yalnız şöyle bir şey var. Belçika’da Belçika hükümeti diyanet camilerine karşı önyargılı olduğu için, çünkü Ankara’nın uzun kolu olarak gördüğü için, tarikat camilerine bir açık kapı bırakıyorlar yani aslında istemeyerek, farkında olmadan ve bu yüzden birçok cami tarikatların elinde. İşte Milli Görüş olsun,

Süleymanlıların olsun, Menzil Tarikatı'nın, Fetöcü'lerin gücü de hala Belçika'da var. O yüzden daha bir şey yaklaşıyorum. Eskiden gittiğim camilere şu an gitmiyorum, çünkü daha siyasi gerekçelerden ötürü yani. Taraflarını bildiğim için.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Özel günlerimizde, terefelerimizde [teravih namazı] bayramlarımızda beylerimiz, çocuklarımız, mesela kendimiz terefemize gidiyoruz. Çok iyi oluyo. Mesela diyanetin camileri bizim olduğumuz bölgede üç tane, Gent mesela Eskişehir kadar da büyük değil ama herhalde, üç tane diyanetin camisi var. Hepsisi çok güzel, çok büyük. Ekstra öteki mesela farklı cemaatlerden, önce nurcular vardı. Benim evime çok yakın mesafe. Mesela ben oraya otuz sene terafimi orda kıldım ama ben onların öyle şey olduğunu bilmiyodum. Hani senede otuz gün gidip terefemi kılıyodum. Sonradan Fetocu diye çıktılar. Ondan sonra bi şey var, Milli Görüş var. Ondan sonra Süleymanlılar var. Onlara karşıyım... şimdi zaten o şeyden sonra diyanetten başkasına da gitmiyorum.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılar camilere özellikle de çocukluklarında devamlı surette gittiklerini dile getirmişlerdir. Bu yönüyle camiler üçüncü kuşak katılımcılar için dini değer ve kültürlerinin öğretildiği alanlardır. Buluşma mekânı olma özelliği, üçüncü kuşak katılımcılar için geçerliliği olan bir durum değildir.

Görüşmeler sonucunda camilerin genel anlamda birleştirici, bir araya getirici tarafı ön plana çıkmaktadır. Kendi vatanlarından farklı bir ülkeye göç ettiklerinde bu kişiler hem bağlarını kaybetmemek hem de yetişen nesillerin değerlerinden uzak kalmaması adına camilere büyük önem vermişlerdir. Türkiye’de yaz tatillerinde camilere çocukları yollama alışkanlığı, Belçika’da da Türkler tarafından sürdürülmüş bir uygulamadır. Camilerde turnuvalar düzenlenmesi, bilardo masaları bulunması, lokallerin oluşturulması, kermeslerin düzenlenmesi vb. eylemler, insanların çevrelerini dışarıdaki mekanlara açılmadan, kendi bildikleri ve güvenli buldukları ortamlarla sınırlı tutmak için bilinçli olarak yaptıkları eylemler olarak yorumlanmıştır.

4.1.6. Belçika’nın gündem ve siyasetini takip etmeleri

Belçika’daki özel günlere, bayramlara ve etkinliklere katılım, Belçika haber kanalları veya herhangi bir yayın organından Belçika’ya dair gündem veya program takibi yapılması ve siyasi yaşamda oy verme ve parti destekleme eylemleri, Belçika’ya uyumun birer göstergesi sayılabilir.

Sosyal anlamda uyum ve entegrasyonun bir göstergesi olarak sayılabilecek bir olgu olarak yaşanan yerde kutlanan bayramlara veya etkinlik günlerine katılım durumları görüşmelerde katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu gün ve etkinliklere katılmadıkları şeklinde yanıt vermiştir. Katılım sağlamayan kişilerin neredeyse tamamı bunun sebebi olarak bu bayramların kendi bayramları olmadığını, kendilerinin ilgilerini çekmediğini dolayısıyla kutlamalara katılmanın da gereği olmadığını dile getirmiştir.

“Yok çünkü ne kadar hani orada büyüsek de olsa da hani bizi ilgilendiren bir konu olarak görmedim hiçbir zaman. Çünkü galiba aile eğitimimizden. O Türkçe bayramlarımız falan aşılandığı için onlar sanki hani bize ait değilmiş gibi aşılanmış zaten. Hiç ilgilenmedik de ama kutlandı yani etrafımızda. Noel olsun, karnaval olsun, halloween olsun hepsi kutlandı. Karşı da değildik ama hani öyle bir kutlama şeyine de girmedik hiçbir zaman yani telaşına.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

“Olmuyoz. Mesela burada en önemli bayram yılbaşı oluyor. Biz hiç katılmadık daha. Ben doğdum doğalı katıldığımı hatırlamıyorum. Çocuklarım da katılmadı. Onun sebebi bize aşılanmış, biz öyle görmüşüz, babam öyle öğretmiş, eşimin tarafı öyle öğretmiş, biz de öyle devam ediyoz. Dini açısından yani.” (K30, 32, 2. Kuşak, Kadın)

Katılımcı K6 ve K30’un söyledikleri bir söz, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılarda gözlemlenen birçok şeyin açıklaması niteliğindedir: “Bize böyle aşılandı”. Birinci kuşak göçmenlerin Belçika’da kalıcı olduklarını anladıklarında ve artık orada çoluk çocuğa karıştıklarında değerlerini, geleneklerini, adetlerini ve kültürlerini kaybetmemek adına fazlaca koruyucu oldukları gözlemlenmiştir. Bu durumun tezahürü ise ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin konuşmalarıdır. Söyledikleri sözler ve yaşam biçimleri, büyümüş oldukları Avrupa şehrine ve çevrelerindeki onca yabancı uyruklu ve farklı dinden kişilere ve çeşitli görüşlere rağmen ailelerinin yaşam biçimleri ile benzeşme göstermektedir. Bunun farkı hem kuşaklar arası karşılaştırma yapılarak bakıldığında hem de Türkiye’de kendileri ile aynı kuşak kişilerle karşılaştırma yapıldığında gözlemlenebilir.

Hristiyan bayramları ve Belçika özel günlerinin kutlanması noktasında kuşak farkı olmaksızın büyük oranda alınan yanıt kutlanmadığı yönünde olmuştur. Yalnız bir katılımcı ortak yanıttan ayrı bir yanıt vermiştir:

“Dahil olmuyorum. (A: Peki onların oluşturduğu kermes vardır, bir etkinlik vardır... Onlara katılıyor musunuz?) Onlara da katılmıyorum ama torunu, çocukları götürdüm. Götürmek değil, çünkü istiyorlar, görüyorlar okulda. Sadece götürme sebebim de katılma sebebim de bu çocuklar okulda varlığında, mesela kendim çok yaşadım o problemi. Çocuklar okula varlığında onunla ilgili sorular soruyorlar. Nasıl geçti, sen ne yaptın, sen ne ettin bildin mi şunu, yaptın mı şunu? Sırf o yüzden götürüyorum, geride kalmasınlar diye. Kendim yaşadım... Benim babam, annem öyle yerlere hiç hoşgörüle bakmıyordu. Onların bayramı, onların eğlencesi gibisine. Ama okulda soru sorulduğunda kendim içine kapanık. Çünkü kendimi şey edemiyordum. Biz hiçbir şey görmedik. O yüzden çocukları götürüyorum, ediyorum, eğlendiriyorum. Kermesine de bunların o nuvalarını [noel bayramı] falan da evde yapıyorum yani. Mesela bir tane ağaç alıyorum. Süslüyoruz istiyorlar. Okulda görüyorlar, okulda yapılıyor, istiyorlar. Ben onları mesela yumurta bayramlarında bahçeye yumurtaları saklıyorum. Onlar topluyor. Bize de geldi yumurta, biz de topladık. Yani katılınsınlar diyerekten. Sonra sonra büyüdüklerinde söylüyorum yani bize ait bir şey değil ama ben size yaptım, geride kalmayın diyerekten. Daha önde onlarla beraber birlik olsunlar. Okulda da geri kalmasınlar. İçine kapanık, eksik olmasınlar.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

K21, kendi geçmişinde yaşadığı sıkıntıları, ailesinin korumacı davranışının kendine yaşattığı hisleri kendi çocukları ve torunları yaşamasın motivasyonu ile özel günlere dahil olduğunu belirtmiştir.

Belçika’nın özel gün ve bayramlarına katılım noktasında kuşaklar arasında bir farklılığın ortaya konmadığı bulgulanmıştır. Bu durum, katılımcılar için adeta bir değer yargıdır ve kuşaklar arası aktarılmıştır. Birinci kuşaklar ne kadar bu gibi günlere katılım göstermiyorsa üçüncü kuşaklar da o kadar göstermemektedir. Yalnızca ulusal günler veya bazı hak arama amaçlı etkinlikler olduğunda katılımcıların bunlara Belçika’nın bayramlarına katılımdan daha sıcak baktıkları gözlemlenmiştir. Bu noktada katılım durumlarındaki çekimserliğin neredeyse tamamen dini ve milli değerlerin muhafazası açısından olduğu yorumu yapılabilir.

Katılımcılara Belçika haberlerini takip edip etmedikleri, gündemden haberdar olup olmadıkları sorulmuştur. Belçika gündemini birinci kuşak katılımcıların yarısından azı hiç takip etmezken takip edenlerin bunun için televizyon veya benzeri kanalları değil de, telefon-internet gibi kanalları tercih ediyor olduğu, ikinci kuşak katılımcıların yaklaşık beşte biri hiç takip etmezken kalan kısmının haberleri televizyon başta olmak üzere radyo,

internet ve gazete gibi kanallar aracılığıyla takip ettiği, üçüncü kuşak katılımcıların ise üçte biri hiç takip etmezken, takip edenlerin ise internet gibi mecraları tercih ettiği ortaya konulmuştur. Burada telefondan, sosyal medya üzerinden ve televizyondan takip etmek gibi çeşitli cevaplar ile en yüksek takip oranı ikinci kuşak katılımcılara aittir. Birinci kuşak katılımcılarda dil bilmemekten kaynaklı, genellikle Türk kanalları seyretme alışkanlığı vardır. Ayrıca topluma entegrasyonda diğer kuşaklara nazaran geride oldukları için de Belçika'nın haberleri ile yeterince ilgilenmedikleri görülmüştür. Üçüncü kuşak katılımcılarda ise telefon ve internet kullanma alışkanlığı yaygın olduğu için gençler haberlere günlük işlerinin arasında, internet ortamında dolaşırken kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Bundan dolayı takip eden sayısı etmeyenden daha fazladır.

“Evet, muhakkak. Çünkü Belçika’da yaşıyoruz. Belçika’daki haber kanallarını muhakkak takip ediyorum. ‘VRT’ var, ‘VTM’ var, onları takip ediyorum. Arabamda da işe giderken Radyo 1, Radyo 2 var Belçika... Yani sonuçta trafikte oluyorum işe giderken, trafikte ne durum? Bizim orada yağmur çok yağıyor, bugün yağmasın diye dua ediyorum, haberleri muhakkak açıyorum yani, hava durumunu. Bakıyorum yani.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Tabi ki takip ediyoruz, burada yaşıyorsak buradan haberdar olmalıyız” bakış açısı yaşanan topluma entegrasyonun bir göstergesi niteliğindedir. K23, bu yorumuyla ve siyasi hayatında yaptıklarıyla diğer katılımcılardan ayrılmaktadır. Oy kullanırken bilinçli bir şekilde seçimler yaptığı, desteklediği görüşün bayrağını evine asacak kadar topluma uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Katılımcının Gent şehrinde yaşıyor olması, geri kalan çoğu katılımcıdan farklı bir entegrasyon sürecinin olmasında etken olarak yorumlanmıştır. Gent şehrinde yaşamasına atfedilen anlam ise yoğun bir biçimde Türk kültürünün yaşandığı ve yaşatıldığı Schaerbeek mahallesinden uzakta olması ile bir temele oturtulmaktadır.

Katılımcılara Belçika’da oy kullanıp kullanmadıkları ve neler vaat eden partileri destekledikleri sorulmuştur. Hemen hepsi Belçika’da oy kullanmaktadır. Çoğunluğun desteklediklerini belirttikleri parti/görüş yabancıların haklarını savunan, onlara imkânlar tanıyan, işçi haklarını savunan ve ayrımcılık yapmayanlardır. Ayrıca eğer seçimlerde aday olan bir Türk varsa, oylarını çoğunlukla ondan yana kullanmaktadırlar. Aday Türk

olduktan sonra kimi zaman partisinin neyi savunduğunu bilmeden dahi ona oy veren katılımcılar vardır.

“Belçika partisi... en son kime oy verdiğim ben? Güzel bir soru. (...) Kesin bir Türk’tü de. Ama kime verdim? (A: Emir Kır olabilir mi?) Emir Kır, evet, Emir Kır’a verdim. Hani tam partisi ne anlamda bilmiyom ama Emir Kır olduğu için Emir Kır’a verdim. (A: Türk olduğu için mi?) Evet, sırf Türk olduğu için.” (K22, 25, 3. Kuşak, Kadın)

“(A: Oy kullanırken neye dikkat ettiniz, hangi vaatleri dinlediniz?) Vallahi doğrudur, bir vaat de dinlemedik. Yani Türk’ü olarak. Yani çıksınlar da bize bir faydası olsun diyerekten... Türk olsun da ne olursa olsun.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

“He şimdi bak bu çok hassas konu. Mesela biz, ben şahsen oradaki partileri elimden geldiği kadar inceliyorum. Dilimin döndüğü kadar, anladığım kadarı inceliyorum. Ama diyorumkine ya şu parti, örnek aklıma o geldi şu anda. Yeşiller Partisi bizim için iyi. Ama iyi, bizi Yeşillerde temsil edecek kimse yoh. Ne kadar iyi olsa bizi temsil edebilir, hiç bizi temsil etmez. Kim var? Atıyorum Hristiyan demokratlardan bir tane Türk milletvekili adayı var. Bizim tercihimiz Türk isimler. Benim şahsım. Parti ismi bizi ilgilendirmiyor, benim şahsım. Ben çocuklarıma da diyorum eşime de diyorum. Bizi yani parti ismi ilgilendirmesin, Türk ismi ilgilendirsin. Ama o da olmuyor. Yeni yetişen nesil, yani artıh partilerin şeylerini... Partilerin artıh tüzüklerini okuyorlar. Yeni yetişen nesil partilerin tüzüklerini okuyor. Ney bana göre, onlar tercih edebiliyorlar yani. Biraz daha hanı artıh şeyinden artık siyasi partilerin vaatleri neler? Ne yapacak? Onları inceliyorlar. Hoşuna gidenler o partiye oy verebiliyor yani.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Yapılan görüşmelerde kuşaklar arası farklılaşmadan ziyade ortaya konulan sonuç daha sosyal ve daha topluma uyum sağlamış olarak değerlendirilen kişilerin oy kullanırken de daha dikkatli ve bilinçli olduklarıdır. Kendilerini toplumun bir parçası gibi görüp, buna göre toplum yararına olabilecek kararlar almak için hesaplar yaptıkları fark edilmiştir. Bu kişiler Emirdağlıların en yoğun olarak yaşadığı Brüksel şehrinde değil de Belçika’nın Gent şehrinde yaşamaktadırlar. Araştırmacı bu durumda, gettolaşan Türk topluluklarının biraz uzağında kalmanın topluma uyum sağlamak adına faydalı olabileceğini düşünmektedir.

“Yani bence daha önce konuşmuş olduğun birçok kişi daha çok göçmen haklarını savunan partilere oy verir, hani gurbetçiler arasında, özellikle birinci ve ikinci jenerasyonda bu kesinlikle böyledir yani. Mesela burada sağ görüşlü olan biri orada sol görüşe oy verir. Ama ben daha çok Türkiye’de de daha kapitalist ama aynı zamanda milliyetçi bir görüşe sahibim. Belçika’da da keza aynı şekilde daha kapitalist, daha liberteryen ve aynı zamanda daha milliyetçi bir görüşe sahibim. Flaman, bilmiyorum Belçika’nın yapısını biliyor musun ama Belçika aslında bir ulus devleti değil, bir yapı. 3 hükümetimiz var. Federalle beraber ben Flaman hükümeti için çalışıyorum ve Flaman hükümeti için çalışmamın bir sebebi var aslında. O da Flaman bağımsızlığının destekçisi olduğum için. O yüzden daha sağ görüşlü, Flaman bağımsızlığını ve ayrılıkçılığını destekleyen partilere oy veriyorum. Keza onlar da ekonomik açıdan da daha liberteryen ve daha kapitalist eğilimleri olan partiler.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

K25 dahil olduğu topluluğu gözlemlemiş ve bunun aksi yönde davranmayı, bilinçli ve kendi doğruları yönünde hareket etmeyi tercih etmiş üçüncü kuşak bir katılımcıdır. Araştırmacının K25 için gözlemi, kendisinin idealist, dışadönük bir kişiliğinin olduğu ve hem eğitim hem de meslek hayatında diğer tüm katılımcılarla karşılaştırıldığında daha yüksek başarı düzeyi sergilemektedir. Katılımcı K25 gibi bir yorumda bulunan ancak bu durumu değiştirmeden, yalnızca kendi öz değerlendirmesini objektif bir biçimde yapmış olan başka bir katılımcı daha vardır.

“Şimdi burada bende dahil herhangi bir görüşü olduğuna bence Türk toplumunun Belçika’daki Türk toplumunun yüzde 1-2’nin haricinde belirli bir görüş desteklediğine inanmıyorum. Burada hemşerimiz, köylümüz hangi partidense biz onunla beraber o partideniz. Aynı bu Türkiye’deki yerel seçimdeki gibi. Akrahan belki çok, çok bir milliyetçi bir partidensin, ama akrahan sosyalist bir partidense aynı onu destekleme gibi. Burada tamamen her şey Türklerin, Türk adayların veya eşimizin, dostumuzun, köylümüzün, hemşerimizin hangi partide olmasıyla ilgili. En son burada seçim oldu. Belki biliyordursunuz Saint-Josse’da Brüksel’in en küçük belediyesi var, Saint-Josse. Belediye başkanı var Emir Kır. Yıllardır Sosyalist Parti’de milletvekilliği yaptı, bakanlık yaptı, belediye başkanlığı yaptı. Partisi bir şekilde uyduruk bir sebepten dolayı partideki parti başkanıyla arası açılınca partiden uzaklaştırıldı. Son seçimde bağımsızdan aday oldu. Eskişinden daha çok oy aldı ve tekrar seçildi ama şu anda işte bazı şikayetler üzerine seçim 9 Şubat’ta tekrar yapılacak. (...) Yani bu demek ki Sosyalist partisinde olduğu için değil o Türk adayın olduğu için destekleniyor. Yani burada atıyorum bir ırkçı partiden bile bir Türk olsa o tarafa geçeriz. Yani çok partilerin çok şeylerini bilmiyoruz Türkler olarak hani detaylarını bilmiyoruz.

Programlarını zaten hiç bilmiyoruz. Bir de şu var belki bunun da güvencesi vardır. Belçika'da bir düzen var. Kim gelirse gelsin bu çarkın içinde dönüp gideceğine de inanma durumu var. Çok fazla bir şey olacağına ekstradan bir şey olacağına inanç olmadığı için de olabilir ama bir görüş olarak kimse kimseyi desteklemiyor diye düşünüyorum ben.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

İçlerinde yaşadıkları toplumun özelliklerini gözlemlmeleri açısından söz konusu katılımcılar diğer katılımcılardan ayrılmaktadırlar. Araştırmacıya göre böyle iç içe ve birlik beraberliğin yüksek olduğu bir toplumda, dışarıdan bir gözle olup bitenleri yorumlayabilmek hem kolay bir eylem değildir hem de büyük oranda objektiflik gerektirir. Gözlemlerine rağmen bunu sürdürüp sürdürmemek ise K4 ve K25'in birbirinden ayrıştığı noktadır. Elbette bu noktada aralarındaki farkın göz ardı edilmemesi gerekmektedir. K25, kendi yorumunda da belirttiği gibi artık farklılaşmaya başlayan bir grup olan üçüncü kuşaklardan biridir, K4 ise aile kurma yolu ile Belçika'ya göç etmiş bir birinci kuşaktır. Entegrasyon süreçlerinin kuşakların ilerlemesi ile gelişmesi beklendiğinden ve gözlemlendiğinden, K4'ün de en az K25 kadar içgörüsünün yüksek olduğu yorumunda bulunulabilir.

4.1.7. Yaşadıkları bölgede kullanılan dile hâkimiyetleri

Kuşaklar arasında, doğal olarak, dile hakimiyet açısından bariz bir farklılık durumu söz konusudur. Dile hakimiyetlerinin kuşaklar arası sıralamasının birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru artarak ilerlediği söylenebilir. Yaşanılan yere uyum sağlama noktasında o yerde yaygın biçimde konuşulan dili bilmek elzem bir meseledir. Dil ve dolayısıyla iletişim, başta tanıma ve tanışma olmak üzere entegrasyon sürecinin kıymetli parçalarından biridir. İkinci ve üçüncü kuşak Belçika'da yaygın konuşulan iki dilden birini çok iyi derecede bilirken bir diğerini orta derecede bildiklerini dile getirmişlerdir. Bu diller Fransızca ve Flamanca'dır. Yaşadıkları bölgede hâkim olan dil en iyi şekilde bildikleri dil iken yaşadıkları bölgenin dışında konuşulan dile o derece hâkim değillerdir. Ayrıca dil bilmenin kendi işlerini halletmekte başkalarından destek bekleyip beklememekle de ilgisi vardır. Katılımcılara devlet dairelerinde, hastanelerde yanlarında bir refakatçiye ihtiyaçlarının olup olmadığı da bu kapsamda sorulmuştur. Dile hakimiyet ile ilgili soruda birinci kuşak katılımcıların da zaman içerisinde kendini geliştirdiği, özellikle anlaşmanın ilk zamanlarında göç edenlerin bir şekilde dile hâkim oldukları

gözlemlenmiştir. Tamamen hâkim olduklarını belirtmeseler de konuşamıyorum, anlamıyorum diyen pek katılımcı olmamıştır. Hiç konuşamayan ve anlamayan tek bir katılımcı vardır, o da Türkiye’den ithal gelin olarak Belçika’ya giden bir katılımcıdır ve kayınvalide ve kayınpederinin bu durumda müdahalesinin olduğunu belirtmiştir.

“Daha önce gittik dil okuluna ama fazla gidemedim. Bu kadar gelişkin değildi. Neden? Kaynana kayınpeder istemiyodu daha doğrusu. Annadın? Gözü açılır gelinin. Annadın? O anlamda. Sonra da gidince çocuklar oldu. Nasıl edicen, edemedik.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

Bir diğer evlilik nedeniyle 2001 yılında göç eden katılımcı K9, kendi özel ilgi ve çabaları ile hem Fransızca hem Flamanca’ya %80 oranında hâkim olduğunu belirtmiştir. Bu durum kişisel yetenek ve ilgi alanlarının ve belki bir noktada cinsiyet farkının dil öğrenme sürecinde etkili olan faktörler olduğu yorumunu yapmaya olanak sağlayabilir. Üçüncü kuşak katılımcıların ise dil konusunda herhangi bir sorunu yoktur. Üçüncü kuşak katılımcıların pek çoğu Belçika’da hâkim olan dillerin aksine Türkçe’yi konuşmakta zorlandıklarını görüşmeye başlarken özellikle belirtmiştir, belirtmeyenlerin ise konuşmalarından zorlandıkları ve kelime bilgisi eksikliği yaşadıkları araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Üçüncü kuşak katılımcıların Türkçe konuşmalarında gözlemlenen bir diğer durum ise Türkçe’yi ailelerinden öğrendikleri şekilde, yani Emirdağ’a has bir konuşma şekliyle konuşuyor olmalarıdır. Bu durum daha ziyade eğitim hayatı yerine iş hayatına hızla atılan gençlerde fark edilmiş olup, istisnaları mevcuttur.

“Yalnız bir şey belirtmek isterim ben. Ne kadar Türk olsam da Belçika’da doğduğum için...benim Türkçe’m biraz kötü olabilir, bazı kelimelerim.” (K32)

Aynı zamanda genç kuşakta bazı katılımcılar görüşmelere sıkılarak katılım sağlamışlardır, araştırmacı bunun konuşmalarındaki anlaşılmazlık kaygılarından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu düşünce, aynı yaş grubunda daha rahat konuşan genç katılımcılarda aynı kaygı ve sıkılganlığın olmaması ile desteklenmektedir.

Dil konusunda hastane, devlet dairesi gibi dil bilmenin elzem olduğu yerlerde herhangi bir desteğe ihtiyaç duyup duymadıklarına dair soruya ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılar tamamıyla desteğe ihtiyaç duymadıkları yönünde cevap verirken, birinci

kuşak katılımcılarda üçte bir oranında hastane ve belediye gibi resmi kurumlara yalnız gitmedikleri yönünde yanıtlar alınmıştır, kimileri dile tam hâkim olamadıklarından kimileri ise ihtiyaten yanlarında eş-dost-akrabadan bilen birileri ile gittiklerini belirtmiştir.

“Biraz anlatıyoruz. Bölük böçük zor anlatıyoruz biz. Ama çocuklarımız okula gitti çocuklarımız. Orada yetişti onların hepsi biliyorlar. (A: O zaman siz yanınızda bir refakatçiye ihtiyaç duyuyorsunuz, değil mi?) Duyuyorduk. O zaman kim iyi dil biliyorsa önemli yerlere onları alıp gidiyorduk.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Refakatçi olanlar genellikle ikinci ve üçüncü kuşaklar, özünde Belçika’da eğitim almış kişilerdir. Refakate ihtiyaç duyanlar ise genellikle birinci kuşak katılımcılardır ancak bu durum iş hayatı içerisindeki aktifliği ve durduğu süreye göre değişim gösterebilmektedir. Uzun yıllar iş hayatında ve iş ortamında da iletişim halinde olan katılımcıların dil ile ilgili çekincelerinin neredeyse kalmadığı gözlemlenmiştir.

4.1.8. Yemek tercihleri

Damak zevki, yemek tercihi ve yenme biçimleri kültürlerde en çok ön plana çıkan öğelerdendir. Katılımcılardan yemek kültürleri ile yaşadıkları topluma uyumları açısından evlerinde hangi yemekler yapıldığı sorusuna görece çeşitli yanıtlar alınmıştır. Üçüncü kuşak katılımcılar dünya mutfaklarına yatkınlıklarından bahsederken, birinci kuşak katılımcılar neredeyse tamamen Türk ve hatta Emirdağ mutfağını tercih ettiğini; ikinci kuşak katılımcılar ise genellikle evlerinde üçüncü kuşak çocukları varsa her iki tarafın gönlü olması açısından Belçika mutfağı ve Türk mutfağını birlikte tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada kadın katılımcıların eşleri ve çocukları arasında çoğu zaman köprü görevi gördüğü gözlemlenmiştir. Yemek seçenekleri konusunda çeşitlilik veya bir tarafın uyumunu kolaylaştırmak açısından bir görev üstlendikleri görülmektedir. Öte yandan Belçika mutfağı dendiğinde kimi katılımcılar Belçika’nın herhangi bir mutfağı olmadığını savunurken, katılımcıların çok büyük bir kısmının aklına gelen ise “frit” dedikleri, Belçika’ya özgü patates kızartması olmuştur. Bu noktada damak tadının çocukluktan itibaren oluştuğu halinden, farklı lezzetlere yatkın hale gelmesinin zaman isteyen bir durum olduğu söylenebilir. Birinci kuşak göçmenlerin birçoğu çocukluk ve

gençlik zamanlarını Türkiye’de geçirdikten sonra Belçika’ya göç etmiştir, bir kısmı ise daha ilerleyen yaşlarındadır. Bu da halihazırda alışık oldukları yemek kültürünün Türk mutfağı olduğunu gösterir. İkinci kuşak ise hem Belçika’nın hem Türkiye’nin yemek kültürü ile harmanlandığı için farklı tatlara nispeten daha açıktırlar. Üçüncü kuşakta biraz daha rahat ve geniş bir çerçeveye kavuşarak Belçika ve Türk mutfağı dışında da yemeklere açık oldukları bir sonuç durumu gözlemlenmektedir.

“Biz ikinci jenerasyon olduğumuz için bizim büyüklerimiz gittiği gibi bize de onu aşıladıkları için biziki aynı Emirdağı’nda ne yemek varsa aynısı devam eder. Ama şöyle bir şey derseniz benim ablam da var, kız kardeşim de var. Belki benim kişiliğimden de kaynaklanabilir. Onlar daha çok Belçika yemeklerini falan da yapıyorlar. Ama biz dış yemeklere, mutfaklara kapalıyız.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Katılımcı K5, birinci kuşak olarak, birinci kuşak katılımcıların ortak yanıtlarından birini vermiştir:

“Ben Belçika yemeği hiç denemedim. Ben hep yöresel yemek yaptım. Benim eşim Macurdur, ben Türkmen’im. Yani biraz Macur, biraz Türkmen’den. Yani kendi yemeğimizi yapardım.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılar ise farklı mutfaklara daha açıktır:

“Bizim evde, vallahi bizim evde her şey var. Adriyatik mutfağı bile var diyebilirim. Ben Asya mutfağını çok severim. Ondan evde noodle yaptığım günler de oluyor yani. Meksikan yemekleri de yaparız yani. Bizim gerçi mültikültürel bir ev.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

İkinci kuşak ise bu konuda her iki tarafa da uyum sağlar bir durumdadır, K7, ikinci kuşak kendisi, birinci kuşak eşi ve üçüncü kuşak çocuklarına uygun bir mutfak tercih etmeye çalıştığını belirtmiştir:

“Şöyle bir durum var. Benim çocuklarım Türk mutfağını hiç sevmezler. Maalesef. Eşim Türk mutfağını sever. Öyle bir durum. Ne olur? ... Şimdi benim kızım sevmiyor, su diyor ona. Ya

biraz hani ne bileyim, kuru fasulye etti mi veyahut nohut etti mi... ..azcık sulu olur dimi, tam pilavın üstüne dökmeye falan. Yok, o sulu der, ben sevmiyom der. O zaman kendine bir şeyler yapar.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Katılımcı K7’nin evde çoğunlukla kuşaklar arası bir denge sağlama rolünde olduğu gözlemlenmiştir. Geleneksel aile yapısı ve ataerkil toplum düzeni gereği ise sözü geçen tarafın veya sözü daha fazla önemsenen tarafın ise evin babası olduğu, hatta bu konumu ile eve para getiren görevini üstlenen kişi olduğu ve bu işlevi ile onun kararlarına ev halkının uyması gerektiği bir konumda olduğu katılımcı ile görüşme esnasında gözlemlenmiştir. Katılımcı K7’nin çeşitli gruplarla sosyalleşme noktasındaki ve çocuklarının evliliklerinde seçecekleri eşler noktasındaki fikirleri gibi meselelerde Belçika toplumuna entegrasyonunun ileri seviyede olduğu görülürken, burada bahsi geçen konuda olduğu gibi toplumsal roller konularında daha geleneksel ve değerlerine bağlı kaldığı da gözlemlenen bir diğer durum olmuştur.

4.1.9. Farklı dine mensup bir ülkede yaşama dair görüşleri

Sosyal uyum konusunda en önemli meselelerden biri de dini farklılıkların söz konusu olduğu yerlere uyum sağlayıp sağlayamamaktır. Katılımcılara çoğunluğunun Hristiyan inancına bağlı olduğu bir ülkede yaşamının kendilerine olumlu veya olumsuz bir şey hissettirip hissettirmedeği sorusu yöneltmiştir. Bu soruya birinci kuşak katılımcıların büyük çoğunluğu herhangi bir olumsuz duygu hissettirmiyor şeklinde yanıt vermiştir. Yalnızca üç katılımcı bu durumun olumsuz yanları olduğunu belirtmiştir. Üçünün de gerekçesi farklıdır:

“Ne de olsa yabancısın, her zaman dışlanmış oluyorsun. Seni şey olarak görmüyorlar. Ne dost olarak ne arkadaş olarak hiçbir zaman görmüyorlar.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“Ya bana olumsuz hissettirdikleri şeyler oluyor tabi. Mesela buradaki gibi benim için, ben bir de ibadet ettiğim için buradaki gibi ibadethane çok değil mesela. Orada hiçbir mesela benzin istasyonunda, otobanlarda mescit yok mesela. Her mahallede cami yok. Bir de camiler oradaki, buradaki camiler gibi değil yani. Mesela bizim mahallede cami var. Garaj, garajı cami yapmışlar. Büyük bir garaja camiye çevirmişler. Geçsen sen onun cami olduğunu bile

bilmezsin yani. Mescid var sadece. İbadet konusunda tabi Hristiyanlık ağır bastığı için Müslümanlıkta sıkıntı yaşıyabiliyoruz.” (K17, 46, 1. Kuşak, Erkek)

“Yani şimdi ben okula gitmediğim için bir şey hissettirmiyor. Çünkü onlar da şu an artık dinlerini yaşamıyorlar. Kiliseye çok giren insan yok. Bir haftada bir sefer kilisenin çanı çalar 3-5 kişi giderse gider. Kilisede ne olur merak da etmedim de gitmedim de. Herkeşin ibadeti kendine. Yani onun için okula gitmediğim için yani oradan ne gibi dinle ilgili yetişirken eğitim veriliyor? Çocuklarımdan dolayı takip ettiğim için size bunu söyleyebilirim. Hristiyanlar genellikle belli bir günlerde kiliseye çocukları götürürler. Ama çocuklar isteyen kiliseye içeriye girmez ama mecbur okul seni oraya kadar götürürler. Kiliseye kadar götürürler. Sen kiliseye girmeyebilirsin. Şu anda yine o devam ediyor mu o konuda pek fazla bir bilgim yok. Yani pek de yani bir baskı da yok yani. ... Genellikle yani dikkat et o adamlar Hristiyan onlar çocuklar da neyin ne olduğunu bilmiyor ama onların yaptıklarını yapmamaya çalış dikkat et onlar domuz eti yer onların yediği etlerden genellikle yeme sor kocaman oldun büyüyorsun artık küçük olduğu zamanlarda elimizden geldiği kadar okullarda yemek yedirmemeye özen gösterirdik. Öğlenleri eve getirirdik.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Birinci kuşak olup, böyle olumsuz hisler, eksiklikler ve tedirginlikler hisseden üç katılımcının da ortak özelliği aile kurma yolu ile sonradan göç etmiş olmasıdır. Bu olumsuz yorumları ile sonradan göç etmiş olmaları arasında anlamlı bir korelasyon var mıdır bilinmez, ancak yabancı oldukları bir kültüre temkinli yaşamlarından kaynaklandığı yorumu yapılabilir. K17 ise Türkiye’de yaşadığı dini yaşam “konforunu” Belçika’da aramaktadır.

Bir diğer katılımcı K4 de bazı katılımcıların dile getirdikleri gibi Belçika’yı kendi dinini bile -genç ve yetişkinler arasında- son zamanlarda pek fazla yaşamayan bir ülke olarak değerlendirmiştir ve dolayısıyla kimsenin kimseye karışmadığı bir atmosfer olduğunu dile getirmiştir. Ancak şahit olduğu bir durumu da bu soruya cevaben şöyle belirtmiştir:

“Olumsuz bir şey olmuyor ama bazen şöyle bir şey oluyor, erkeklerde değil de kadınlarda diyelim ki bu küçük mahallelerde daha çok yaşlıların yaşadığı küçük mahalleler, böyle sakin yerlerde, eşarplı işte türbanlı veya herhangi bir İslami bir simgeli giyimi olan kadınlara karşı bazı eski yabancı Belçikalılar tepki gösterebiliyorlar. Bu da dini Hristiyanlıklarından dolayı olduğuna inanmıyorum. Tamamen ırkçılıktan. Hani kendi ülkelerinde başka bir ülke insanların istemediklerinden. Başörtülü bir kadına işte şey yapabiliyorlar, yaşlılar daha çok.

Direkt değilse bile böyle suratını ekşiterek, yani yüzünü çevirerek veya böyle selam vermeyerek gibi ufak tefek... Bu da Hristiyanlıkla alakalı değil. Biraz ırkçılar, yaşlılar.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

İkinci kuşak katılımcıların neredeyse tamamı bu soruya olumsuz bir duygu hissettirmedeği yönünde yanıt vermiştir.

“Hissettirmiyor. Ben daha küçükken Hristiyan ülkesinde yaşadığımın farkındaydım. Şu an 48 yaşında olacağım. Şu an daha çok ateistleştiler yani. Artık Hristiyanlık da bitmek üzere. Hani inançsızlaştılar. Şu an herkes çoğalınca, mesela Müslüman çoğaldı, şey çoğaldı derken Flamanlarda, mesela Türkiye’de deistleşmeler başladı. Mesela Belçika’da da o oldu şimdi bu Hristiyanlarda.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

Kendi dinlerini de artık pek yoğun yaşamadıklarını dile getirmeleri, Belçika’da radikal bir Hristiyanlık yaşantısının olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda, söz konusu durumun katılımcıların İslam’ı, Belçika’da egemen dini eğilimlere aykırı bir inanç sistemi olarak değerlendirmemelerine neden olduğu söylenebilir.

Olumsuz bir şey hissettirmedeği yönündeki yanıtlar ile karşılaştırıldığında az sayıda da olsa olumsuz bir şey hissettiriyor minvalinde yanıtlar da olmuştur:

“Ya işte bizim örfümüz, adetlerimiz, dinimiz falan hepsi modifiye oluyor. Mesela bizim çocuklar okula gidiyor, onlarla okula gidiyor. Katolik okula salarsanız Hristiyan dinini öğreniyorlar. Laik okula salarsanız dinini seçebiliyorsunuz ama sonuçta Belçikalı ile yan yana okuyor veya artık şimdi Bulgarlar var, Zinciler var. Her kesimden çocuk var. (A: Nasıl müdahale ediyorsunuz çocuklarınıza...?) Müdahale edemiyorsunuz. Çünkü evden çok vakit okulda geçiriyorlar. 2,5 yaşında çocuk okula başlıyor, sabah 8’den akşam 4’e kadar. Annesini babasını belki 2-3 saat görüyor, çocuklar... Allah’a emanet, daha çok onların, çevreye emanet. Daha bu kültürler, evlilikler de bu yönde çoğalıyor.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Katılımcı K3 burada evliliklere yaptığı atıf ile yabancılarla yapılan evlilikleri kastetmektedir. Bu da yabancı kişilerle yapılan evlilikleri uygun görmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu yönüyle ve yorumuyla K3, dini ve kültürel değerlerine sahip çıkmak

isteyen bir katılımcıdır. Görüşmenin genelinde de kendisi ile ilgili bu şekilde bir gözlem yapılmıştır.

Yanıtların yaklaşık beşte biri ise aksine Belçika’da yaşamalarının, kendi din ve kültürleri açısından daha iyi olduğunu belirtmiştir.

“Orada, buraya kıyaslarken, orada daha tutucu büyümüşüz biz. Yani ailelerimiz bize, gurbette oldukları için galiba daha sıkı eğitim vermişler. Mesela ben dini eğitimimi aldım her hafta sonu Kur'an kurslarına gidiyordum. Cumartesi günü Kur'an kursu, pazar günü din dersi. Hafta arası da normal okul, sabahtan akşama kadar. Akşamları da Türk okulu. Bir iki saat de Türk okuluna gidiyordum yani okuma, yazma o konuda. Daha tutucu davranmışlar. Hani buraylan orayı kıyaslayınca biz daha böyle şey yetiştirilmişiz. Hani Avrupa diyoruz, özgür falan. Tam tersi olmuş gibi hissediyorum ben...Ben sanki orada daha tutucu davranmışlar. Daha sıkı eğitim görmüşüz gibi geliyor bana. Şey olarak, edukasyon olarak. Ama burada daha serbest, daha rahat bir Türk gençliği veyahut toplumu görebiliyorum ben.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

“Aslında hiç bunun zorluğunu şöyle yaşamadım, çünkü orada birçok kültür, birçok dine mensup insanlar yaşadığı için herkes birbirine daha saygılı. Ben onun zorluğunu burada yaşadım. Mesela Türkiye’de bunun sıkıntısını daha çok yaşadım. Türkiye’de daha çok ayrımcılık var. İşte daha çok kesim kesim herkes birbirini yargılayabiliyor. Aa bak bunun başörtüsü farklı takılı o şu kesimdenir ya da takmıyor şu kesimdenir diye. Din açısından hiç orada öyle bir şey yaşamadım. Hatta orada mesela Ramazan aylarında farklı kültürlerden işte Arap, Faslı onlar Müslümanlar hep daha o coşkuyu daha çok yaşıyorsun onlarla.” (K10, 36, 2. Kuşak, Kadın)

“Burdan iyi. (A: Mesela hangi konularda?) Her konuda. Saygıları var. Burada insanlar yani Türkiye’deki insanlar daha farklı, daha çok gösteriyor rasistliklerini yani. Başın kapalı oldu mu hemen seni Erdoğancı sanıyorlar. Hemen tepki veriyolar. Evet... orası sağ olsun.” (K22, 25, 3. Kuşak, Kadın)

Araştırmacı, Eskişehir bölgesinde yaşayan Emirdağlılarla yaptığı görüşmeler doğrultusunda, yukarıda belirtilen yorumların yerinde olduğu görüşündedir. Nitekim Belçika’da yaşayan Emirdağlıların kuşak fark etmeksizin, büyük ölçüde, dini ve kültürel değerlerine Türkiye’de kalanlardan daha sıkı bağlandıkları gözlemlenmiştir. Bu durumda

farklı din ve kültüre mensup ev sahibi ülkenin katılımcılara bu anlamda kendi ifadeleri ile olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna varılabilmektedir.

Üçüncü kuşak katılımcıların çoğunluğu olumsuz hissettirmediğini belirtse de katılımcıların yaklaşık üçte birlik bir kısmı olumsuz hissettirdiği şeklinde yorumlarını dile getirmişlerdir.

“Olumsuz bence ya. Şey ülke lazım, Müslüman ülke lazım. Türk ülke işte Müslüman ülke lazım. Kendini kendi şeyinde hissetmiyon. (A: Mesela bunu sana hissettiriyorlar mı yoksa sen...?) Yoo, kendimden hissediyorum heralde, ezan yok bi şey yok. Dikkat etmelisin ne yediğine falan.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

“Yani bazen kötü hissedebiliyorsun, çünkü... aslında pek düşünmedim bu soruyu ama, yani şimdi düşününce, bazen değişik olabiliyor yani kendini tuhaf hissedebiliyorsun yani, farklı hissedebiliyorsun daha doğrusu o grupta. Zor oluyor bazen kendini entegre etmek ama şimdiye kadar iyi geçti diyebilirim, yani, ortamım daha çok saygılı bakıyorlar yani benim dinime karşı. Ama yani bazen kendimi farklı hissedebiliyorum evet.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak bir diğer katılımcı ise kendini farklı bir yerde hissetmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Olmuyor. Çünkü biz Müslüman olan yerlerde yaşıyoruz. Ben hiç öyle bir şey hissetmiyom, hissetmezdim zaten.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

Bu soruya birinci kuşak katılımcılardan çoğunlukla olumsuz bir yorum alınmamıştır. Öte yandan üçüncü kuşak katılımcılardan bu şekilde olumsuz yanıtların gelmesi dikkat çekicidir. Bunun nedeni, Belçika’ya esasen çalışmak için ve geçici bir süre orada bulunma düşüncesi ile gitmiş olan ilk kuşağın çalışıp çabalamakla ve kendi içlerinde kenetlenmeleri ile dış dünyalarındaki herhangi bir olumsuzluğa kulak asmamış olmaları şeklinde yorumlanabilir. Nasıl olsa geri döneceklerine dair inançları onları Belçika’daki herhangi bir olumsuzluğa fazla odaklanmak konusunda geri durdurmuş olabilir. Üçüncü kuşak katılımcılar ise, vatan özlemi yaşayan bir ailede büyümeleri ve

onların öğrettikleri doğrultusunda yetişerek, onların rahatsız oldukları meselelerden rahatsızlık duyarak bu tip olumsuz düşünceleri aktarım yolu ile edinmiş olabilirler.

4.1.10. Irkçılık ve kötü davranışa maruz kalma durumları

Bir topluma uyum sağlayabilmenin bir ayağı göç eden kimsenin entegrasyon süreci iken diğer ayağı da o toplumun bu göçmene karşı sergiledikleri tavırlardır. Irkçılık, ayrımcılık ve dışlanmanın yoğun biçimde yaşandığı ortamlarda aidiyet duygusu geliştirmek, bireysel düzeyde ciddi çabalar gerektirir. Bu çerçevede katılımcılara Belçika’da herhangi bir ırkçılık yaşayıp yaşamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya ancak katılımcıların dörtte biri kadar “yaşadım” cevabını veren olmuştur.

“Yani ırkçılığ yaşamadım diyen insan kesinlikle ve kesinlikle yalan söyler. (A: Öyle mi?) Tabii canım yani. Kesinlikle. Mutlaka ırkçılığ yaşanır. Mutlaka yaşarsın. İlle ırkçılığ deyince biri seni kavga yumrukla dövmek anlamına gelmez. Soru sorar sana derkine ya Türkiye’ye geri gitmek istiyor musun? Bu bir ırkçılıktır, bana göre. Neden bu bir ırkçılıktır? Sen o hakka sahip değilsin. Ben istediğim zaman giderim. İstediğim zaman gitmem. Bu soruyu bana sorma cevabı da sana kimse vermez. Bu anlama geliyor yani benim için. E soruyor yani diyorkine yani ben tamam yabancıları severim. Bah diyor ki ben yabancıları severim. Eee? Ama çalışırsan. E sen kendin çalışıyor musun? Sen kendin çalışmıyorsun. Gençsin, sen diyorsun ki ben yabancıları severim. Nasıl seversin sen yabancıları? E çalışacak, istirahatlık almayacak, işte sigortadan para almayacak. Ama sen kendin çalışmıyorsun, sen kendin işsizlik parası alıyorsun, yerine göre hastalıktan da para alıyorsun. Gençsin, benden daha guvvetlisin. Niye sen gendin çalışmıyorsun? İşte bu bir ırkçılıktır yani. İlle hadi bana yani ben öyle sözlü veya hanı taciz anlamında bir ırkçılık yaşamadım. Ama bu konuşmalar bence bir ırkçılığa kirer yani art niyet vardır diyorsunuz yani bu ırkçılığa girer, art niyet var yani.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

“Valla işte kaç senesinde diyeyim. Bize Faruk’u everdiğimiz 98 senesi oldu. Yani son zamanlarda 15 sene sonra falan. Bayağı bir şey ettiler. Biz hani kapalıydık. Kapalılık deyince, şey değil de çarşaf marşaf değil de sadece eşarp. Azıcık giyimimiz biraz boldu. O zaman ben mesela iş aradım. İşsizlikte kalıyordum. Böyle genç genç kızlar sizin gibi, gençler falan geliyordu. Yani işten hiç anlamıyorlar. Okuldan çıkmışlar, iş arıyorlar kendilerine. Onları götürüyorlardı, biz kalıyorduk. Biz o işlerin hep içinden gittik, hepsini, onların üçünü tuttuğunu tutarız ama adam şeyine bakıyor senin, kıyafetine bakıyor. İşte o zamanlar ayrımcılık yaptılar biraz. Ama daha önce hiç yapmıyorlardı, ilk vardığım sıralarda. Mesela

ben kendi oturma kağıdını, yani nüfus kâğıdı gibi oranın şeyi var ya, oturma kağıdını, onu alıncaya kadar eşiminkinle çalıştım, komşununkunla çalıştım. Şefler de biliyorlardı yani başkasından çalıştığımı. Ama şimdilik o kendin bile bulamıyon, kendi kağıdınla. İlk gittiğimizde hiç sıkıntı olmadı. Sonra ev bile vermemeye başladılar. Türk olduğumuza değil de Müslümanlara, İslam'a.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

K5’in yanıtı, aile kurma yolu ile Belçika’ya göç edenlerin daha olumsuz bakış açılarına sahip olmaları hakkında bir destek görüş niteliğindedir. Yalnızca bir katılımcıdan da olsa yıllar içerisinde Belçika halkının yabancılara karşı tavır ve tutumlarının değiştiğinin dile getirilmiş olması, Belçika’da yaşamakla ilgili olumsuz yorumlar yapan diğer katılımcıların bu yorumlarının nedeninin sadece kendi bakış açılarından kaynaklanmadığı aslında belki de yaşadıkları rahatsız edici durumlar karışığında geliştirdikleri tepki ve yorumlar olduğunu söylemek açısından bir dayanak sayılabilir.

“Yaşadım, tabii ki yaşadım, olmaz olur mu? Okul olsun işte resmi daireler olsun mutlaka orada çok güzel bir eğitim de alsanız bazen hani belli bir yerde sana o seti çekiyorlar yani. İşin oluyor resmi dairede. Yani uzatıyorlar problem çıkarıyorlar ya öyle öyle söyleyebilirim.” (K10, 36, 2. Kuşak, Kadın)

“Şimdilerde biraz Fransa'dan dolayı falan böyle ırkçılık da olmaya başladı ama eski Belçika çok güzeldi. (A: Şimdi o eski Belçika ile arasındaki fark nasıl şu anda?) İnsanlar biraz daha yabancılara karşı ırkçı olmaya başladı maalesef. (A: Hiç siz yaşadınız mı böyle bir şey?) Tabii. Tesettürden sonra bunu açık fark ettim. Tesettürsüz ...(ismi) ve tesettürlü ...(ismi) çok farklı. Araba kullanmak bile farklıydı. Yani araba kullandım da eskiden tesettürsüzken hiç sorun yaşamıyordum. Herkes beni seviyordu, herkes iyiydi, herkes güler yüzlüydü. Sonra ben tesettürlü arabada bile yani abes hareketler falan edenler oluyordu yani erkekler tarafından falan yani. (A: Kaç senedir bu tesettürünüz var?) 2010.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

“İrkçilik devamlı var kızım. Şu saçın siyah ya. Hatta bir tane birisi geldi bana iş yerinde böyle saçımdan tuttu. Tabii saç o zaman var da. Sen dedi saçını boyuyor musun dedi. Yok dedim ya niye boyayayım. Çok siyah dedi. Genciz dedim siyah böyle. Bizim atamız, anamız böyle genç siyah saç...” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

İrkçılığın genel olarak tavırlarda, bakışlarda fark edildiği ifade edilmektedir. Söz veya davranış içeren bir ırkçılık katılımcılar tarafından yaşanmamıştır. Daha ziyade okulda öğretmenler tarafından imalar ile, iş hayatında bazı kişileri öncelerken Türkleri geride bırakacak şekilde, yolda karşılaşıldığında suratlarına bakmayarak veya yüzlerini ekşiterek karşı tarafın hissedebileceği tarzda ifade edilen ırkçılık durumları tecrübe edilmiştir. Kuşaklar arasında bu durumu yaşamakla ilgili kayda değer bir farklılık bulunmamaktadır.

4.2.Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Anavatan Algısına ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular

Anavatan algısına dair bulgular anavatanın ne ifade ettiği, aidiyet hissi ve arada kalmışlık, Türkiye planları, Türkiye’nin gündem ve siyaseti ile alakaları, temelli dönüş düşüncesi ve Belçika algılamaları gibi alt başlıklarda verilmiştir.

4.2.1. Anavatan algıları

Anavatan algısı, işgücü anlaşmasının 60. yılında Belçika’da yaşayan Emirdağlıların anavatanın hala aynı oranda Türkiye olarak mı görüldüğünü anlamak üzere sorgulanmıştır. Özellikle bu konuda kuşaklar arası farklılıklar olup olmadığı ortaya konulmak istenmiştir. Zira kendisinden de öte, anne babası dahi Belçika’da doğmuş bir gencin hala anavatan olarak Türkiye’yi görmesi, milliyet noktasında ne derece muhafazakâr olunduğunun bir ibaresi olabilmektedir.

Anavatanın kendileri için ne ifade ettiği şeklindeki soruya alınan yanıtlarda katılımcıların neredeyse tümü anavatanlarının Türkiye olduğu konusunda hemfikirdirler. İkisi üçüncü kuşak, ikisi ikinci kuşak katılımcı ortak yanıttan farklı yanıtlar vermiştir, ikinci kuşak katılımcılardan biri ise genç nesilden bir katılımcıdır. Genç neslin vatan kavramı konusunda kafasının karışık olduğu gözlemlenmiştir.

“Anavatan bizim için Türkiye’dir. Burada doğmuşum, burada büyümüşük. Ebelerimiz, dedelerimiz, annelerimiz, babalarımız. O yüzden yoksa... Ama aslında bana burada bir şey ifade etmiyor. Gerçek içinden şey edersen bana bura da fazla bir şey ifade etmiyor. Çünkü ben küçük yaşta oraya gitmişim. Burayı da unutmamışık, gelmişik. Eşim sayesinde. Geldim,

gittim. Anavatanı, Anne babanın vatanı. Benim de vatan. Ama... Bilmiyorum yani öyle bir şey hislerim yok benim.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“Anavatanım, yani Türkiye mi demek istiyorsun? Ya da Belçika olarak mı? (A: ...hem ne ifade ediyor anavatan kelimesi sana hem de neresini ifade ediyor yani?) Aslında bence çok zor bir soru çünkü sonuç olarak benim dedem, annem hepsi Türk yani. Tabii annem Belçika'da doğumlu ama dedem ve bütün benim kimliğim tüm olarak Türk. Ama ben sonuç olarak iki kuşak Belçika'da doğmuş oldum. Belçika'da okula gittim, Fransızca konuşuyorum, iyi kötü Belçika kültürüne de hâkim olduğumu düşünüyorum. Orada yaşıyorum, orada evim var. Yani bence zor bir soru. Anavatanım ne? Mesela burada sorduklarında nereden geliyorsun? Belçika'dan geliyorum. Orada sorduklarında Türk'üm. Bence çok güzel, iki bir kültür yani. Anavatanın ikisi olabilir mi? Bilemem. (A: Tamamen farklı bir ülkede bunu sana sorsalar mesela?) Tamamen farklı bir ülkede sorsalar... Herhalde Türk'üm derdim. Muhtemelen evet. (A: O zaman daha ağır basan...) Türkiye'ymiş demek ki evet. Ben düşündüm. Avusturya'ya gitmek istiyordum bir ara. Orada biri bana sorsa, evet sen nerelisin? Bilemem ya, Türk'üm derdim ama Belçika'da yaşıyorum derdim. Bilemem, ikisini de derdim herhalde.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

“Anavatan... Yani annemler, anneannemler hep Türkçe haberler izlediği için, hep Türkiye hakkında, siyaset hakkında konuştuğu için belirli bir noktaya kadar anavatan hep Türkiye'ydi. Çünkü işte 10 ay boyunca okuldasin, 2 ay yaz tatilinde Türkiye'ye gittiğimiz için hep o bir özlem oluyordu. O yüzden anavatan Türkiye'ydi. Ama... Şunu fark ettim yıllar boyunca, Belçika'ya hep döndüğümde bir özlem vardı. Hani Belçika, yetti artık işte Eskişehir dedim, gittiğimiz yerler sıkmaya başladı. Cidden o Belçika'ya geldiğimde o yağmurlu havaya giriş yapmak acayip bir, nasıl desem, içimi rahatlatıyordu. Tatmin edici bir duyguya şeydi. O zaman anladım yani, benim anavatanım aslında Belçika, hani Flaman bölgesi. Çünkü ekmeğini yediğimiz ülke. Dostlarımızın, ailemizin, işte nasıl desem okula gittiğim ülke. Ben Belçika'da mesela Avrupa'nın en iyi üniversitelerinden biri. Gent Üniversitesi 61. sırada dünyada. Ben burada bedava okudum. Türkiye'de böyle bir üniversitede bedava okutmazlar yani. Bu imkânları bana sağlayan Belçikalılar. Belçika'da vergi ödeyenler. O yüzden oraya daha bir aidiyet duygusu hissetmeye başladım.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcı K25'in yanıtında dikkat çeken bir ifade bulunmaktadır. Bu ifade Belçika'nın yağmurlu havasına giriş yapmanın kendisine ne kadar iyi geldiği şeklindedir. Bu noktada, görüşülen birçok birinci kuşak ve ikinci kuşak katılımcılardan farklı olarak, K25 için güzel olan kendi alıştığı hava durumu. Birinci ve ikinci kuşak katılımcılar bu konuda genellikle Türkiye'nin havasını, güneşini özlediklerini dile

getirmişlerdir. Araştırmacı bu noktada esas özlenen durumun hava ile ilgisinin olmadığını, bunun daha ziyade alışkanlık ve bağların kuvvetli olduğu yer ile ilgili olduğu kanısındadır. K25'in yanıtından da anlaşılabilirce üzere, Belçika'da üçüncü kuşak anavatan algısını, milli değerlerini ailelerinin fikri ve duyguları üzre inşa etmektedir. Burada, K25 durumu kendisi değerlendirdiğinde ise aslında Türkiye'de iken özlediği yerin Belçika olduğunu fark etmiştir. Dolayısıyla onun için Belçika da vatan konumundadır.

Bazı üçüncü kuşak katılımcılarının Türkçe bilgileri zaman zaman yetersiz kalmıştır. Buna rağmen anavatanlarını Türkiye olarak gördüklerini dile getirmişlerdir.

“Anavatan? Anlamadım. (A: Senin vatanın olarak hissettiğin yer neresi?) Türkiye” (K15, 19, 3. Kuşak, Erkek)

“Nasıl yani anavatan? (A: Anavatan, mesela şunu kastediyorum. Senin kendini gerçekten burası benim vatanım, burası benim yurdum diye hissettiğin yer neresi?) Yani evet Türkiye ama orayı da yani kendi vatanımız belledik. Garip bir sansasyon diyelim. İkisi de. Belçikalı mıyım? Belçikalıyım. Türk müyüm? Türk'üm ikisi de yani.” (K27, 19, 3. Kuşak, Erkek)

Katılımcılarla gerçekleştirilen tüm görüşmeler boyunca yöneltilen en kritik sorunun bu soru olduğu görüşüne varılmıştır. Bu soruda birkaç katılımcının gözleri dolmuştur. Belçika'da uzun yıllardır yaşıyor olsalar da derinlerde Türkiye'ye bir hasret besledikleri gözlemlenmiştir.

“Anavatan deyince bilmiyorum gözlerim de yaşardı. Şey... Babam annem geliyor. Yani şimdi vefat ettiler, yoklar. Hanı Atatürk annem babam yani. Vatanım. Özümüz. Yani özümüz Türk'üz. Doğruyuz... Mesela gümrükten girerken Türk bayrağının sallandığını görüyorsun. Bulgaristan'dan çıkarken Türkiye yazıyor kocaman. Bayrak sallanıyor, yani tüylerimiz diken diken oluyor. Bazen eşime diyorum, ne olur müsaade ver askerlerimi öpeceğim ama orada askerler bekliyor. Ay canım benim canım diyorum, askerlerimize, herkese saygı duyuyorum. Vatanımız... var olsun her zaman inşallah.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Anavatan bizim için, evet bak [katılımcı burada ağlamaya başlamıştır.] Evet... Anavatan bizim için anlatılmaz. Bizim için anlatılmaz anavatan. Öyle bir duygu ki, o duygu, o duygu

nasıl olur bilmiyorum yani. Yani şimdi şöyle söylüyüm bak. Şurada hiçbir şey yok. Biz ikimiz sohbet ediyoruz. Halimi görüyorsun yani. Yani bizde öyle bir sevgi ne bileyim ya. Bunu anlatamıyoruz yani biz. Anavatan, bayrak özlemi. Benim ailemden burada hiç kimse kalmadı. Sadece kabirleri var, cenazeleri, sadece ölü, mezar taşları var. Ailemden çok az insan kaldı. Ama anavatan dedi miydi her şey bitiyor. Her şeyin son noktası. İnanılmaz bir şey bizim için. Anavatan bizim için inanılmaz bir şey. Bayrak bizim için inanılmaz bir şey. Sınırsız bir sevgi. İnanılmaz bir sevgi inanılmaz bir... Benim için şahsen öyle yani. Evet. Anavatan dedin mi her şey... (...) Her şey biter yani bizim için.” (K27, 57, 1. Kuşak, Erkek)

“Anavatan... Şimdi beni ağlatacaksın. [Katılımcı burada ağlamaya başlamıştır.] Anavatan bizim her şeyimiz. Bu arada kolay değil. Gurbet acıdır. Gurbet annesiz babasız kardeşsiz durmak çok zordur öyle... Kapıkule’den girdiğin zaman, o bayrağı gördüğü zaman insan ürperiyor kızım. Saçların böyle oluyor, dikiliyor. Evet. Evet. Şimdi bize ne diyorlar, Almanca diyorlar. Buraya geliyorsun yabancısın, oraya gidiyorsun yabancısın.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

“Adı üstünde ana. Yani ana, anavatan, anadır yani. (A: Peki anavatan sizin için hala Türkiye midir?) Türkiye’dir. Yani burası hiçbir zaman olmaz. Yani olmamalı da yani. Yani istediği kadar anne bizi dövse de sövse de küsse de vatan vatandır, annedir yani onun zaman zaman yediğimiz terlik yüzünden, süpürge yüzünden, maşa yüzünden falan anneye küsmeyiz, küsemeyiz. Yani anavatan her zaman, öyledir.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Anavatan dendiği zaman benim için kutsal yani o anavatan, doğduğum yer, çok kutsal. Bir gün dönmek umudum var, inşallah dönerim, tamamıyla yani. (A: Emirdağ’a, değil mi?) Yok. Eskişehir olur, Bursa olur, İstanbul olur. Türkiye’nin neresi olursa olsun, Türkiye bir başka. Türkiye bizim için çok güzel bir yer. Mesela Kapıkule’den girdiğimiz zaman havamız değişiyor. Kendimizi güvende hissediyoruz. Ondan sonra geldiğimiz zaman konuşmalarımız... Artık yabancı konuşmadığımız için çok rahat oluyoruz. Biraz samimiyet oluyor.” (K17, 46, 1. Kuşak, Erkek)

Birinci ve ikinci kuşak katılımcıların anavatan algıları oldukça anlam yüklüdür. Birçok katılımcı Kapıkule’den girdiklerinde kendilerini güvende ve rahatlamış hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu durum Türkiye’nin onlar için duygusal anlamda büyük önem taşıdığını göstermektedir. Türkiye ile kalbi bir bağları söz konusudur denebilir. Öte yandan araştırmacı Türkiye’ye dönmemelerini ve temelli dönüş düşünmemelerini ise duygusal olarak değil, mantık çerçevesinde yaptıkları

değerlendirmelerin sonuçları şeklinde yorumlamaktadır. Duygusal anlamda Türkiye'ye bağlı hissetseler de fırsat ve imkânlar doğrultusunda yaptıkları hesaplar ile Belçika'da kalmayı yeğlemektedirler.

Katılımcı K9 22 yaşında ikinci kuşak bir kadındır. Görüşmenin başında kendisine “Sana nereli olduğunu sorsam, kendini nereli olarak tanımlarsın?” diye sorulduğunda tereddütsüz “Belçikalı” cevabını vermiştir, ancak ilerleyen sorularda “Anavatan senin için ne ifade eder, burası benim vatanım diye hissettiğin yer neresidir?” diye sorulduğunda “burası” yanıtını vermiştir:

“(A: Burası mı, Belçikalıyım demiştin ama?) Belçika... (A: Burada kendini daha rahat mı hissediyorsun? Daha fazla aidiyet mi hissediyorsun?) Evet. Yani bilmiyorum. Belçika, Türkiye... Bilmiyorum. (A: Orada peki kendini hiç yabancı hissettiğin oluyor mu? Veya burada?) Evet iki yerde de. Burada Belçikalı olarak şey yapıyorum, orada Türkiye olarak yani Türk olarak hitap ediyorlar bana, sen Türk'sün sen böylesin falan.” (K9, 22, 2. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılarda anavatan algıları konusunda bazı çelişkiler gözlemlenmiştir. Doğup büyüdükları yer ile aileleri tarafından kendilerine işlenmiş kodlar doğrultusunda vatan olarak gördükleri yerler çakışmaktadır. Araştırmacı, ailelerin çocuklarının Türkiye'ye gelip gitmeleri, buranın anavatan olduğu bilgi ve duygusunu benimsetme çabaları olmadığı taktirde çoğu üçüncü kuşak katılımcının Türkiye ile bir bağ kuramayabileceği kanaatindedir.

4.2.2. Aidiyet hissi ve arada kalmışlık

Hem Belçika'ya uyum sağlamış olmak hem Türkiye ile bağları kopartmamak fakat bunların yanı sıra kendini her iki tarafa da tam anlamıyla ait hissedememek çalışmanın belki de en çok ortak yanıtına tanıklık eden konusu olmuştur.

Anavatan algısına dair sorunun sorulmasının akabinde K9 katılımcıların hemen hepsinin değindiği bir konuya değinmiştir: Her iki tarafa da tam olarak ait olamamak, her iki ülkede de kendini yabancı hissetmek. Tüm görüşmelerde en akılda kalan cümle şu olmuştur: “Orada yabancıyız, burada gurbetçi, iki yere de tam manasıyla ait hissetmiyoruz”.

“(A: Belçika'yla var mı? -duygusal bağınız-) Orayla da yok. Çok garip. Ben her zaman böyle diyom. Hiçbir problemim de yok. Ama sanki ben oraya da ait değilim, buraya da ait değilim gibi. Hissim var yani. Sanki orada doğup büyümediğim için oraya ait değilim gibi. Ama burada doğdum, burada yetişmediğim için buraya da ait değilmişim gibi yani. İki tarafta da yabancı gözüyle bakılıyorum hissi var.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“Burada kendini zaten Belçikalı hissetmiyorsun demeyeyim de yani %100 hissetmiyorsun. Yani insanlar sana zaten bunu hissettiriyor. Sen farklı olduğunu hissettiriyorlar. Ama Türkiye'ye gittiğinde de aynı şey oluyor. Yani seni daha çok işte... Bilmiyorum, ben pek Türk görmüyorlar gibi hissediyorum bazen. Yani ikisi de aslında şey oluyor ya... Hani kendine, kendine nereye ait olduğunu bazen bilmiyorsun.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

“Yani sen ne kadar burada doğsan da büyüsen de sen bir Türk'sün. Türk olduğun için o etiket var yani alında. Ona göre muamele ediyorlar ... Ona göre biraz davranıyorlar. Hele ki kapalıysan, tesettürlüysen ona göre bakış açıları değişiyor. ... O ırkçılığı hissediyoruz. Gerçi bizim Türkiye'de de yerimiz yok. Burada da yok gibi. Türkiye'ye gidince gavurcuyuz. Buraya gelince yabancıyız. Biz bir ortadayız yani. Biz Avrupalılar. (A: Yani burada da o kadar yabancı hissediyor musun kendini Türkiye'de de?) Ya ben Emirdağ'ın da kesinlikle hissetmiyorum. Çünkü Emirdağ'ın daha niye hissetmiyorum? Çünkü Emirdağ'ın çoğu zaten Avrupa'dan ya. Orada da buluşunca hani hepimiz Brüksel'dekiler buluşmuş havası oluyor. Ama Eskişehir'e falan gidince orada biraz tedirgin oluyorum.” (K30, 32, 2. Kuşak, Kadın)

Arada kalmışlık durumu söz konusu olduğunda kuşak fark etmeksizin tüm katılımcılar aynı hissi yaşamaktadırlar. Türkiye ile bağı olan katılımcı da bağı olmadığını dile getiren katılımcı da aynı yorumları yaparak ne Belçika'ya ne de Türkiye'ye tam anlamıyla bir aidiyet duyguları olmadığını dile getirmişlerdir.

“Sana nasıl söyleyeyim biliyor musun? Orada yaşayan insan... Ya ben öyleydim. Hiçbir zaman tam ne oraya ait hissediyorsun ne de tam Türk gibi yaşıyorsun. Yani oradayken evet yabancı dilini konuşuyorsun, o kültürlere vakıfsın, ama tam yabancı değilsin. Burada da aslında Türk'üm ama tam Türk hissetmiyorum bazen. Çok farklı duygular. Yani iki kültür arasında sıkışmış hissettiğim çok oldu. Yani bu yaşımda bile hala bunu hissediyorum.” (K10, 36, 2. Kuşak, Kadın)

K25 bu Türkiye’de de yabancı hissetme durumunun, Türkiye’de Avrupa’da yaşayan Türklere karşı takınılan tutumdan kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Şöyle ifade etmiştir:

“Tabi siyasi gelişmelerden ötürü de. Mesela buraya geldiğimden dolayı hep bir şey var, bir genelleme var, bir genelleştiriliyor. Mesela Belçika’da AKP’ye çok yüksek bir oy oranı çıktığı için buraya geliyorsun, tatilini yapıyorsun bedavadan falan görüşüyle. Gurbetçilere böyle bir, mesela Twitter’da özellikle gördüğüm şey, sosyal medyada, muhalifler gurbetçilere çok önyargılı davranıyorlar bana göre. Onun da hissettirdiği bir şey var, bir yabancılaşma var, bir yabancılık var. Her ne kadar ben de muhalif olsam, günün sonunda gurbetçiyim. Ve o yabancılaştırmayı da hissettiğim için daha çok artık Flaman, Belçika’ya çekiliyorum.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

K25 Türkiye’de kendilerini bazı siyasi görüşlerle bir tuttuklarını ve bu durumun onlara karşı kimi zaman cephe alınmasına neden olduğunu dile getirmiştir. Bu şekilde bir ön yargının ve tutumun ise kendilerini Türkiye’den uzaklaştırdığını söylemektedir. Bu şekilde Türkiye’den uzaklaşıp, Belçika ile daha fazla bağ kurduğunu belirtmiştir. K25’in sözleri ile birebir örtüşmese de benzer fikirleri olan katılımcılar vardır. Türkiye’ye geldiklerinde kendilerini rahat hissetmediklerini, Türkiye’de yaşayan insanlarda “yine geldiler” düşüncelerine ve beraberindeki olumsuz bakışlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu tarz tecrübeler Belçika’da yaşamakta olan Türklerin Türkiye ile olan bağlarına zarar verebilmektedir. Zira bu gibi olaylar neticesinde dışlandıklarını hissetmektedirler.

4.2.3. Türkiye planları

Her yıl Türkiye’ye gelmek, memleketle ve akrabalarla bağları kopartmamak anavatana olan bağın bir yansıması olarak kabul edilebilir. Katılımcılara Türkiye’ye ne sıklıkla geldikleri ve bu sıklığın kendileri için yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruda alınan yanıt emekliler hariç çoğunlukla 1-2 ay şeklindedir. Emekliler için ise genellikle yılın yarısını Belçika’da yarısını ise Türkiye’de geçirmek gibi bir uygulama söz konusudur. İki katılımcı ise ortalama olarak belirtilen süreden 1 ay eksik 1 ay fazla şeklinde yanıt vermiştir. Çalıştıkları için Türkiye’ye gelişlerini yıllık izin zamanlarına

denk getirerek yazın ve ilaveten kimi zaman sene içerisinde bir başka zaman diliminde (genellikle yılbaşı tatilinde) daha geldiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların çoğu Türkiye’ye geldikleri sıklık derecesini ve kaldıkları süreyi yeterli bulmaktadır. Yeterli bulmayan birkaç katılımcı vardır, sözü edilen birkaç katılımcının ortak noktaları 50’li yaşlarda olmalarıdır.

“Ya ben geldim miydi normalde orada sigortada kaldığım için 3 aydan 3 aya izin almam gerekiyor. Ama ben geldim miydi 3-5 ay kalabiliyorum. (A: Nasıl oluyor, normalde 3 aysa 5 ay nasıl oluyor?) Giriş çıkış yapıyorum, tekrar müsaade alıyorum tekrar geliyorum. (A: Peki bu gelişleriniz yeterli oluyor mu sizin için?) Belli bir zamandan sonra insan istiyor bir oraya gidip bir hafta 1 gün görmeyi istiyor.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

“Biz senede geldik, her sene geldik. Hep geldik, hep geldik, hep geldik. O zaman çocukların işte okul kapandı mı geliyorduk, okul açılışına gidiyorduk. İki ay duruyorduk. Şimdi emekliyim, 6 ay 7 ay dururum mesela. Durabiliyorum da. Eşim de öldü. Hani hasta olmasam durabiliyorum burda. Hasta olursam gidiyorum mesela oranın sigortası, doktoru mesela. Burayı diyom ya işte bilmiyok buranın şeylerini. Oraya alıştık, ora da bir mermeketimiz oldu kızım. Ora da bir mermeketimiz oldu,napıcın. Ömrümüz orda geçti, diyom ya senden gencidim ben gittiğimde.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

“Şöyle diyeyim, yani yeterli oluyor, hatta bir ay bazen çok bile oluyor. Bunu aslında üçe dörde bölüp böyle bir hafta on gün dursak falan daha iyi. Çünkü belli bir süre sonra da hem oradaki insanları bıktırıyoruz hem de kendimiz artık tatil uzadığı için şey oluyor biraz. Bunu bence parça parça bölmek daha iyi diye düşünüyorum. (A: Buradaki insanları bıktırdığınızı neden düşünüyorsunuz?) Siz de soru içinde soru yakalıyorsunuz. [Katılımcı burada gülmüştür.] Ya şimdi gittiğiniz yerde tatil amacıyla gidiyorsunuz, oradaki insanların işi olabiliyor. Oradaki insanların artık sizin tamam tatil modu bir gün, iki gün, üç gün dayanabiliyor insan. Belirli bir süre sonra sizin artık böyle tamamen tatil modunda olmanız artık “ya şunlar bir gitse de kurtulsak” moduna dönüşüyor. Ondan sonra tabi, insanı huzursuz ediyor.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Normalde 2-3 ay falan. (A: Peki bu sıklık yeterli oluyor mu?) Evet, evet. Bir ara bıkiyorum, yalan söyleyemem. Bir evime döneyim, bir Belçika’ya bir döneyim diyorum yani. Belçika’da bir kedim var, bir kedimi bulayım, bir artık eve bir normal rutinimize girelim diyor insan. Biz zaten Eskişehir’de oturmuyoruz, köyde oturuyoruz da. (A: Emirdağ’da mı?) Emirdağ’ın bir köyü. Emirdağ artık şehir gibi oldu zaten artık ama biz gerçekten de köyde oturuyoruz.

Kültürel açıdan hiçbir şey yok yapacak. Zaten iki ay kalan bir insan köyde bence bıkiyordu.”
(K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

“Şimdi çocukluk döneminde iki ay okul tatilleri oluyordu. O zaman ailemizle geliyorduk. Köyde kalıyorduk. Köyde kalmamıza rağmen bir defa canımın sıkıldığını hatırlamıyorum. Çok keyif alıyordum. Şimdiki jenerasyon mesela köyde falan kalmak istemez. Belki ben farklıyım, bilmiyorum.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

Bekar katılımcılar Belçika’daki düzenlerini özlemekte, evli ve çocuklu olanlar ise çocuklarını ve torunlarını özlemektedir. Bu da Türkiye’deki kalış sürelerinin kendilerine yeterli gelmesinin sebebi olarak yorumlanabilir. Her ziyaretin sonunda Belçika’ya duyulan özlem ve geri dönme isteği noktasında kuşaklar arası farklılık saptanmamıştır. Yalnızca katılımcılara bu duyguların gelme zamanlarında farklılıklar vardır. Emekli katılımcılar yani birinci kuşak katılımcılar 6-7 ay sonra özlem duyduklarını dile getirirken, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılarda bu durum 1-2 ay veya 3 ay kadar bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Özlenenin Belçika mı yoksa oradaki sevdikleri ya da düzenleri mi olduğu belirsiz ve değişkenlik gösterebilen bir konudur ancak neticede Türkiye’de kaldıkları sürenin kendilerine yeterli gelmesi de aslında Belçika ile bağ kurduklarının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Katılımcılara Türkiye’ye geldiklerinde nasıl bir plan yaptıkları sorulmuştur. Alınan yanıtlar genellikle tatillerini böldükleri şeklindedir, tatilin bir kısmı Emirdağ’da akraba ve mezar ziyaretleri ile, bir kısmı deniz tatili yapabilecekleri bir şehirde bu yönde uğraşlar ile, bir kısmı ise Eskişehir’de durmak şeklinde geçmektedir.

“Emirdağ’ına köyüme gidiyorum, ziyaret ediyorum. Ondan sonra eşin dostun düğünleri oluyor, onlara gidiyorum. Tabii mümkün olduğunca deniz kenarına gidiyorum yani. Deniz kenarına gideyim dersin mesela arkadaşımın yazlığına gidiyorum. Ondan sonra kız kardeşimin yazlığına gidebiliyorum. Önceden çocuklarım küçükken otele gidiyorduk. Yani onun için geliyorduk yani. Planlarımız böyleydi.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılar Türkiye’ye geldiklerinde deniz tatili yapmayı diğer kuşak katılımcılarla karşılaştırıldıklarında daha fazla arzu etmektedirler. Araştırmacı deniz tatillerinin kimi zaman ailenin çocukları yani üçüncü kuşakları için yapıldığını

gözlemlemiştir. Bu noktada deniz tatilini daha ön planda tutsalar dahi diğer planlardan pek fazla geri durdukları söylenemez. Emirdağ'da ziyaretler ve Eskişehir'de geçirilen zamanlara da üçüncü kuşak katılımcıların dahil oldukları görülmektedir. Yine de bu çalışmanın da sınırlılıklarından olan konu olarak, üçüncü kuşağı Türkiye ziyaretlerinde diğer kuşaklar kadar bulabilmek mümkün olmamaktadır. Araştırmacı ilerleyen zamanlarda üçüncü kuşağın Türkiye ile bağlarını tamamen keseceklerini söylemenin pek gerçekçi olmadığını düşünmekle birlikte oransal bir azalma olacağı görüşündedir.

Katılımcılara Türkiye'ye geldiklerinde kendilerine yeni bir telefon hattı alıp almadıkları sorulmuştur. Tüm katılımcılar Türkiye'ye geldiklerinde kendilerine burada kullanmak için ayrı bir telefon hattı aldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, Türkiye'de kalış sürelerinde de iletişimde olacakları kişilerin olduğu ve burada da telefona ihtiyaç duyacak kadar vakit geçirecekleri anlamına gelmekte şeklinde yorumlanabilmektedir.

4.2.4. Türkiye'nin gündem ve siyasetini takip etmeleri

Anavatana bağlılığın bir işareti de oradaki gündem ve gelişmelerden, tıpkı orada yaşıyormuş gibi haberdar olmaktır. Katılımcılara Türkiye'nin gündemini takip edip etmedikleri ve gündemdeki meseleler hakkında çevreleri ile konuşup konuşmadıkları sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların geneli bir şekilde haberdar oldukları yönünde yanıt vermiştir. Kimi bizzat kendi takip ederek kimi ise ailesinin aktarımları aracılığıyla öğrendiklerini söylemişlerdir. Bu soruya cevaben birinci ve ikinci kuşak katılımcılar gündemi özellikle televizyondan takip ettiklerini dile getirirken ikinci kuşak katılımcıların bir kısmı ve üçüncü kuşak katılımcıların neredeyse tamamı internetten takip ettiklerini söylemiştir.

“Ben akşama kadar da Türkiye haberine bakıyorum. Akşama, hele akşam üstü. Gündüz hiç açmam. Şu Müge'ye, Esra'ya neye bakıyorlar, ben bakmam. Ben haber. Hep habere bakarım. Dünyayı konuşuyorlar orada. Açık oturuma bakıyorum, habere bakıyorum mesela. Onlara çok bakıyorum ben.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

“Türkiye'yi daha çok biliyoruz, Belçika'dan. Oradan daha çok Türkiye'yi şey ediyoruz. (A: Peki onu da televizyondan mı takip ediyorsunuz?) Evet, evet evet.” (K19, 52, 2. Kuşak, Kadın)

“Ben hep Türk kanallarına bakıyorum. Üzıldüğüm zamanlar da çok oluyor. Kazadan, beladan, kadın ölümlerinden hepsinden üzıldüğümüz zamanlar oluyor. Yani insan kendi memleketinden kopmak istemiyor. Efendime söyliyim. Hakikaten bazı haberleri gördüğümüz zaman çok çok üzülüyoruz yani. Tabii kesinlikle. Olmuyor yani. (A: Peki bu Türk haber kanallarını sadece televizyondan mı takip ediyorsunuz?) Evet televizyondan. (A: Gazete, telefon?) Gazete de var. Her gün camimize gaste alırız. Evet gazete de okuruz. (A: Peki bu izlediğiniz haberler üzerine hiç o topladığınız insanlarla istişare ediyor musunuz?) Tabii. Yorum yaparız. Yorum yaparız. Az münakaşa da ederiz hatta, tabii.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

Özellikle birinci ve ikinci kuşak katılımcıların Türkiye’deki haberleri en az Belçika’daki haberler kadar, kimi zaman daha fazla takip ettikleri ortaya konulmuştur. Türkiye’de olan bitenleri “nasılsa biz orada yaşamıyoruz” şeklinde yorumlayıp geçiştirmek yerine bunları dert edindiklerini, tıpkı burada yaşıyorlarmış gibi takibe aldıklarını söylemek mümkündür.

Üçüncü kuşak katılımcıların çoğunluğu Türk haberlerini nadiren takip ettiğini veya hiç takip etmediğini ancak eğer ses getiren bir haber varsa bunun üzerine konuştuklarını, sosyal medyada paylaşım yaptıklarını dile getirmiştir.

“Seçim dönemlerinde evet takip ediyordum. Ama genellikle pek takip etmiyorum, hayır. Yani konusu açıldığında olabiliyor veya olağanüstü bir şey olduğunda olabiliyor. (A: Peki Belçika veya Türk haberleri, daha doğrusu gündemle ilgili herhangi bir ortamda, arkadaş grubunda, aile grubunda bu konuları tartışıyor musunuz?) Ailede evet. Arkadaşlarımla pek tartışmamaya önem gösteriyorum. Çünkü fikirlerimiz bazen uyuşmuyor. Bu da aramızda bazen soğukluklara neden olabiliyor. Ama ailede tabii ki de yani konuştuğumuz vakit zamanlar oluyor. Ama elinde sonunda hep böyle bir tartışma olduğu için...yani daha çok başka konulardan bahsetmeyi daha çok seviyorum.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

Bir ülkenin siyasetinde alınan kararlarda paydaş olmak önemli bir roldür. O ülkenin geleceğinde söz sahibi olunmasını da beraberinde getirir. Belçika’daki Emirdağlıların bu konudaki davranış ve düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Katılımcılara, Türkiye’deki seçimlerin kendileri için ne anlam ifade ettiği ve bu seçimlere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Hemen hemen hepsi Türkiye seçimlerinde oy kullandığını ifade etmiştir.

Genel yanıt, Türkiye'nin iyi olmasını istediklerini söylemeleri şeklindedir. Oy kullanma ve seçimler hakkında düşünülenler konusunda kuşaklar arası anlamlı bir farklılık yoktur ancak üçüncü kuşak katılımcıların büyük bir kısmı henüz oy kullanmadıklarını (yaşları sebebiyle) ifade etmişlerdir. Birinci kuşak katılımcılar ise fırsat buldukça kullandıklarını dile getirmişlerdir. Seçimleri takip etmek ve oy kullanmak konusunda en aktif olanlar ikinci kuşak katılımcılardır. Katılımcılardan yalnızca ikisi Türkiye'nin geleceğinde söz sahibi olmaya hakları olmadığını düşündüklerini dile getirirken, geri kalanları ise Türkiye'nin geleceğini önemsediklerini ve geleceğinde olacak değişikliklerde kendilerinin de söz hakkı olduğunu düşündüklerini dile getirmişlerdir.

“Maalesef, katılmak istemiyorum aslında. Çünkü biz Türkiye'ye hâkim değiliz. Yani Türkiye'deki yaşayan insanların hakkını elinden almak istemiyoruz bazen. Maalesef Türkiye'deki insanlara... Yani bilmiyorum, şu an enflasyon var diye üzülüyorum, tamam. Vatanımız sağ olsun. Ama mecbur hâkim kalıyorum. Diğer arkadaşlarım hâkim kalınca diyor ben niye kalmayayım. Ben de kalmak zorunda kalıyorum.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Sen tabii ki memleketin için en iyisini istiyorsun. Evet doğru ben orda yaşıyorum benim ömrüm orada geçti. Buraya belki adapte olamam ama ne olursa olsun devletin için her zaman en iyisini istersin. Vatandaşın için en iyisini istersin.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Türkiye'de de oy kullanıyorum. Bence Türkiye'de oy kullanmak da bizim hakkımız diye düşünüyorum. Çünkü bu tartışmalar da oluyor ya genelde. İşte orada yaşıyorsan neden burada oy kullanıyorsun diye. Birincisi, burada evimiz var. Evlerimiz, yatırımlarımız var. Biz de burada vergi ödüyoruz. Bana göre mesela Güneydoğu'da yaşayan bir aile kaçak elektrik, kaçak bilmem ne hani bunları kullanıyorsa ve oy da kullanabiliyorsa aynı şekilde, o zaman gurbette yaşayan, buraya sadece yılda 2-3 haftaya gelen biri ama buraya vergisini veren, katkısını veren, ben de mesela askerlik borcumu ödemek zorundayım. Hani bedelli askerliğimi. Sen devlet olarak benden bunu istiyorsan, ben de bu devletin geleceğinde pay sahibi olma hakkını kendimde buluyorum. Ve daha sağ görüşlü parti olarak, muhalif sağ diyelim.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Kesinlikle Türkiye'deki seçimler bizi ilgilendiriyor. Nasıl ilgilendiriyor? Yani şöyle düşüneyim sana ama kesinlikle ve kesinlikle art niyetli değiliz. Vatanımıza, milletimize kim hayırlı işler yapıyorsa biz onun mücadelesini veriyoruz. İlle de A Partisi olsun diye bir

şeyimiz yok. Ben şahsen kendi adıma konuşuyorum. Bana sorarsan ben milliyetçi bir kişiyim. Türk milliyetçisiyim. Türkiye'nin milliyetçisiyim. Hanı onun için de vatanımıza kim hizmet etmek istiyorsa, kim hizmet etmiş ise biz ona akşama kadar hizmet ederiz. Bizim gayemiz bu. Bugün Ak Parti var iktidarda, hizmet ediyor. Yarın CHP gelir, CHP hizmet eder, biz onun peşine gideriz. Veya İYİ Parti gelir, İYİ Parti'nin peşine gideriz. Bizim ille de bu parti olacak diye benim şahsen bir şahsi fikrim yok. Ha şu anki siyasi görüşümü söylersem, şu anki siyasi görüşüm, Cumhurbaşkanımızı destekliyoruz. Başka da bir siyasi görüşümüz yok yani.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Seçimlerin takip edilmesi, seçimler hakkında görüşler beyan edilmesi, seçim için Türkiye’ye gelmesi veya Belçika’da belirlenen sandıklara gidilmesi gibi davranışlar anavatan ile bağların kopmadığının göstergeleri sayılabilir. Bu noktada bu gibi davranışların ulusötesi bir göç sürecinin yansımaları olduğu söylenebilir. Belçika’da yaşamalarına rağmen Belçika’daki seçimler için pek fazla düşünsel sürece ve değerlendirmeye girmek yerine Türk bir aday olduğunda direkt olarak ona oy veren katılımcıların Türkiye seçimleri için oldukça ilgili oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum Türkiye’yi ön plana koyduklarının bir göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

4.2.5. Temelli dönüş düşünceleri

Katılımcılara yakın veya uzak gelecekte Türkiye’ye temelli dönüş düşünceleri olup olmadığı sorulmuştur. Bu soru ile öğrenilmek istenen, anavatan ile sıkı bir biçimde bağlı olup olmadıkları ve bu bağlarının kendilerini dönüş düşüncesine sevk edip edemeyeceğidir. Zira birinci kuşağın düşüncesi yıllar geçip neredeyse tamamen yerleşinceye kadar geri dönecekleri yönündeydi. Bu düşünce diğer kuşaklarda biçim değiştirmiş midir veya birinci kuşak bu düşüncesinde hala aynı hissiyat ve hedefi taşıyor mudur sorularına bu soru altında cevap aranmıştır. Katılımcıların üçünden bu soruya dönüş düşünceleri olması açısından olumlu yanıt alınmıştır, geri kalan herkes temelli bir dönüşün olamayacağı yanıtını vermiştir. Olumlu yanıtlar veren katılımcılar geri dönüşleri ile ilgili gerekli adımları atmaya başlamışlardır. Geri kalan katılımcılardan ise temelli dönüşü arzulayan katılımcıların neredeyse tamamı bunu emeklilikte uzun süre boyunca (belki yılın yarısı kadar) Türkiye’de kalarak gerçekleştirebileceklerini dile getirmişlerdir. Görüşme yapılan birinci kuşak emekli katılımcıların biri temelli dönüş niyetine girmiş,

geri kalanlar temelli bir dönüş yapmamıştır Türkiye'ye, ancak yılın neredeyse yarısı ve daha fazlasını Türkiye'de geçirdiklerini dile getirmişlerdir.

73 yaşındaki kadın katılımcı K14, daha öncesinde Türkiye'de 6-7 ay kaldığını dile getirmişti. Temelli dönüş düşüncesi olup olmadığı sorulduğunda ise şu şekilde yanıt vermiştir:

“Şimdi yok. Önceden biz oraya vardık. Yemedik, içmedik, bulgur bulamaç. Mesela buraya tarla almaya çalıştık, ev yapmaya çalıştık. Benim adam dutmadı parayı, biz fazla almadık da. Başkaları mesela, şu Yürükler neler. Mesela burada şu halı yok muydu? Halıları getirdik, kap kacak getirdik, hep attık hindi çöpe. Kullanan yok. O zaman geri döneceğiz diye getirdik. Geri döneceğiz diye. Sonra da baktık çocuklar büyüdü, oraları okula başladı. Buraya gelse hiç kimseyi tanımıyor, yapamıyor. Mecbur umudu kestik gayrı. Şimdi anca cenazemiz geliyor.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

“Ben geliyorum mesela senede bir kere, iki kere. Ama şimdi çok kalıyorum evvelden iki aydan fazla pek kalamıyorduk. Ama şimdilik dört ay kalmaya başladım. Ondan sonra beş ay, altı ay derken şimdi bayağı gittim bu sene, işte bu sene gidişinde. Bir ay, bir hafta kaldım Belçika'da. Geri döndüm. (A: Tamamen burada kaldınız neredeyse) Tamamen burayı niyetlendim artık. Gidersem de öyle çabuk döneceğim, Allah nasip ederse. (A: Buradayken orayı özleyiyor musunuz?) Sade torunları özleyorum. Hiç öyle şeyini özlemem.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

“7 ay, 10 ay, hatta... Geçen kış değil de ondan önceki 1,5 sene kaldım, gitmedim. (A: Hiç gitmediniz?) Hiç gitmedim. Kışta gitmedim. (A: Orada emekliliğiniz yok değil mi sizin?) Eşimin emekliliği beğе [bana] geçti. Ondan sonra. Yalnız çifte vatandaş olduğum için yaşım da yetmişi geçti ya gayrı, arayan soran yok. Gitmesem de hiç neredeydin, senin bir sene olmuş veya iki sene olmuş diye soran yok hiç. Ama gençler olsa, zaten tek vatandaşlar duramıyor. Altı aya bir giriş çıkış yapacak... (A: Peki hiç böyle ben tamam artık daha Belçika'ya gitmeyeceğim, ben temelli buradayım diye bir şey düşündüğünüz oluyor mu?) Düşünüyoruz ama geri geçiyor. (A: Geçiyor mu?) Bir telefon geliyor. Çocukların biri istiyor. Komşunun biri diyor. Yeter gayrı kalsak ne olacak? Nasıl olsa geleceğin diyor. Buraya geldiğimiz zaman tamam dönmem gayrı diyom ben nefsim. Ben dönmem yeter diyorum. Ama altı ay, bir sene sonra olmuyor yani. Çocuklar olduktan sonra. Hiç olmuyor... (...) Hepsi orada yani bir benim çocuklarım değil. Kardeşlerim, amcalarım, dayılarım, teyzelerim, her kimse. Zaten benim yaşımdaykınlar yavaş yavaş bitmeye başladı. Geri gençler de hep orada.” (K18, 74, 1. Kuşak, Kadın)

“Her yıl 5. ayda Ramazan orada tutuyoruz. Ondan sonra geliyoruz burada. Usanasiya kadar kalıyoruz. Üç ay, dört ay kalıyoruz. Ondan sonra geri dönüyoruz orada çünkü çocuklarımız orada, on bir tane torun var orada. Onların özlemi var. Her gün torunlarla canlı görüşüyoruz. Ondan sonra... Ondan...Artık gelemeyiz biz artık. Mümkün değil yani. Yok gelemeyiz artık. Mümkün değil yani. Ben burada şimdi... Oradaki Avrupa'dan gelen arkadaşlarla oturup kalkıyorum. E benim burada fazla bir tanıdığım insanlar yok.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

İkinci kuşak ve birinci kuşak katılımcıların henüz çalışma hayatı içerisinde olan kısmı ise şu an böyle bir kararın mümkün olmadığını dile getirirken yalnızca üç katılımcı temelli dönüş kararı almıştır. Bunların biri birinci kuşak, ikisi ikinci kuşaktır.

“Temelli dönüş hiç kimsenin aklından çıkmaz. Mutlaka vardır. Ama kimse gelemez. (A: Sebep?) Sebep, çünkü bu tarafta kimse kalmamış. Öbür tarafa baktın mıydı herkes orada. Buraya gelsen ne yapacaksın? Kimin yanına gideceksin? Buraya gelirdin miydi yani burada bizim hiçbir hakkımız yok, hastalansan hastaneye gidemiyorsun, yaşlısın huzur evine gidemiyorsun artı belediye otobüsünden, treninden, ne bileyim tramvayından faydalanamıyorsun. Niye geleceksin ki buraya? Yani burada seni, evet vatan özlemi de yani vatan özlemi de belirli bir yere kadar. Burada bir gelirim yok, maaş yok. Maaşın oradan gelecek. Hastalanacaksın. Hastane hizmet alamayacaksın. Tramvaydan 65 yaşında dolduranlar bedava gidip gelecek, sana o da yok. Burada sene bir cazip bir şey kalmıyor artık. Onun için kimse gelmez.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

“Temelli bir dönüş... Uzun kalabilirim belki de temelli dönüşümü düşünmem. Bir şey olmadığı sürece, Allah izin ederse. Dönüşümü düşünmem. (A: Orada sizi Belçika'ya bağlayan tam olarak nedir?) Tam şeyim Belçika'da kalmam. Ne bileyim oraya işte küçüklükten alıştığım mı? Ondan sonra oranın daha sosyal hakları daha iyi olduğu mu? Ondan sonra daha rahat olduğumuz mu? Yani rahat. Rahatlığı var yani. Devlet mesela bir zor durumda olduğunda maddi manevi yanında olduğu için olabilir yani. Hani çalışmasam ben 30 sene çalıştım hakkım var ama mesela devletin hiç çalışmayıp orada baktığı kişiler de var. Anlıyon mu? Mesela kaynım benim buradan gideli 32-33 sene oldu. Adam hiç çalışmadı. Sosyalardan yardım alıyor, yiyip yatıyor. O adama sorsan döner mi? Dönmez. Anlıyor musun? O yüzden yani, döner miyiz? Dönmeyiz. Çocuklarımı da tahmin etmem yani döneceğini düşünmem. Çünkü Türkiye farklı. Türkiye çok güzel, çok güzel. Her tarafı ayrı ayrı güzel bir ülke ama içindeki artık millet yani çok, hele bu sene yani bu ben anlamıyorum öyle bir şey mi olur ya? Geçen seneye bakarak üç dört misli her şey artmış. Ondan sonra öyle bir şey tamam bizim orada bağalandı ama...” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Sosyal haklar, hastalık parası, işsizlik parası gibi devlet destekleri orada yaşayan Türkler için hayatı kolaylaştıran faktörlerdendir. Bu durum geri dönüş düşüncelerinin önüne geçen etkenlerden biridir. Bir kadın katılımcı eşinden ayrı olması ve dört çocuğu olmasına rağmen çalışmadan geçinebildiğini ifade etmiştir. Bu da bir bakıma Türkiye ile karşılaştırdıklarında Belçika’da yaşamının daha kolay olduğunu düşünmelerine ve dönmek istememelerine neden olmaktadır.

“Ben şöyle kıyas yapabilirsem, çünkü iki sene beri ben şimdi buraya yerleşmeye çalışıyorum. Kesin dönüş yapmaya çalışıyoruz eşimle. Çünkü burada devam etmek istiyoruz. Maalesef anlaşma yokmuş Belçika’yla Türkiye arasında. O yüzden buradaki çalıştığımız seneler falan burada geçersizmiş, sayılmıyormuş. Öyle bir problem çıktı. Neyse biz yine de çabalarımızda pes etmiyoruz. İnşallah buraya kesin dönüş etmek mümkünse olacak. (...) Ben şimdi 48 yaşındayım. Evet, hep orayı bildim aslında. Çünkü burada doğmuşum ama bebektim. Hep oradaydım, orada okudum, orada şey ettim. Ama ne zaman karar verdim dersin buraya kesin dönüş yapmayı, o Covid döneminde. Covid döneminde şey yaşadım, uçuşlar falan da yasaktı ya. Dedim, bunlar bir gün bir yasak koyarlarsa biz memlekete gidemeyeceğiz mi? Öyle bir psikolojik baskı oldu bende. Dedim, evde kapalı kalacaksak Türkiye’de kalmayı tercih ederim. Madem böyle, o zaman Türkiye’de kalayım.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcıların dörtte biri Türkiye’nin bu haline bakarak herhangi bir dönüş düşüncelerinin şu an için olmadığını dile getirirken, kalan kısmı ise uzak gelecekte emekli olduktan sonra bu yönde bir düşünceleri olabileceğini dile getirmiştir.

“Hayır. Yok. Yani şimdi bu Türkiye’ye baktığımızda hayır. Yani bu şartlara baktığımızda hayır. Ama yani düzelirse neden olmasın? Yani ekonomik açıdan, adalet açıdan, eğitim açıdan, düzelmesi gereken bir sürü şey olduğu için. Yani Belçika’da kalmayı tercih ediyorum şimdilik. Bir de ben burada büyüdüğüm için yani buraya alışkınım. Yani gelecekte Belçika’da yaşamayı düşünmüyorum. Yani başka yerler de var mesela düşündüğüm Londra olabilir veya Kanada olabilir. Güzel yerler var aklımda. Ama Türkiye’ye dönmem yani. Bu şartlar olduğu sürece.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

“Yani şimdi... Aslında gerçeği söylemem gerekirse buradaki tek sorun gerçekten ekonomik yaşam yani. Yoksa gerçekten hayat burada güzel. Deniz kenarı var. Yani hava güzel, yaşam

güzel. Yaşam bir de kolay. Mesela demin beş dakika önce konuştuk. Mesela anneannem eve su getirmek istediğinde bir numarayı arıyor. Adres vermiyor, isim vermiyor. Sadece arıyor diyor bana iki tane su getirebilir misin? Beş dakika sonra eve kadar getiriyorlar, koyuyorlar, açıyorlar, hazırlıyorlar ve gidiyorlar. Mesela Belçika'da bunu düşünemem, öyle bir şey yok Belçika'da. Sen gidiyorsun, alışverişini yapıyorsun, taşıyorsun kollarınla. Bizim bir de 3 kat ev, asansörsüz, çık hepsini. Burada böyle bir lüks bir yaşam var diyebilirim. Tabii parasıyla ama ekonomi güzel olsa burada yaşamak bence hoş gibi. (A: Var mı planın?) Çok da bilmiyorum ya. Türkiye'de pek yok. Zannetmiyorum, ya bir ara istiyordum gerçeği söylemem gerekirse ama sanki burada pek yapamam gibi.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

“Aslında bu soruyu çok düşündüm. Çünkü bazı arkadaşlarım var, gitme gibi bir niyetleri var ama... Temelli gidersem bile bence yine de birkaç ay, kış aylarında burada kalırım. 9 ay gibi Türkiye'de kalabilirim ama yine de birkaç ay Belçika'ya gelirim diye düşünüyorum. Tabii büyük de konuşmak istemiyorum ama. (A: Peki bu düşünceniz emeklilikten sonra falan mı?) Emeklilikten... Valla o kadar yaşarsak, Allah ömür verirse neden olmasın ama... Emekliliği de beklemek istemiyorum açıkçası. Olursa... 50-55 yaşları falan. Çünkü burada emeklilik bayağı...Sanıyorsam daha da arttı. 63-68 yaşlarında. İnsan o kadar yaşarsa, o yaştan sonra zaten sağlık sıkıntıları falan başlıyor. Allah kimseye göstermesin tabii de. Baya zor oluyor gidip gelmek diye düşünüyorum.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

“Yani bürokraside ve diplomasi ile ilerlemek istiyorum Belçika'da. İlerleyebildiğim noktaya kadar. Yani bir büyük elçi olur muyum bilmiyorum. Ama... Ya da bir top [üst düzey] bürokrat olur muyum bilmiyorum ama... Olmayacağımı görürsem, sezersem ve Türkiye'de bir mental shift [zihinsel, fikri bir değişim] gerçekleşirse... yenilenen Türkiye'nin yapısına yani yardımcı olmaya katkıda bulunmak için kesin dönüş yapabilirim belki.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcıların dönüş düşüncelerinde etkili olan faktörlerden birinin Türkiye'nin ileride daha konforlu, daha adil koşullarda ve refah düzeyi yüksek bir durumda olup olmamasının olduğu görülmüştür. İkinci kuşak katılımcılar halihazırda Belçika'da geleceklerine yatırım yaptıklarını düşündükleri, çalışıp emek verdikleri ve karşılığını almak istedikleri için temelli bir dönüşün olamayacağı düşüncesindedirler. Orada kazanmış oldukları hakları, buraya kesin bir dönüş ile kaybetme düşüncesi birkaçı hariç hepsine uzak bir düşüncedir. Birinci kuşakta ise temelli dönüş düşüncesinin önündeki engel artık tüm bağlarının Belçika'da olmasıdır. Çocukları, torunları, çevreleri... Bu da onların temelli dönüş fikrini engelleyen unsurdur.

4.2.6. Belçika hakkında görüşler

Belçika ile kurulan bağın düzeyini ölçmek adına sorular sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcılara ilk olarak Belçika’da yaşıyorken kendilerini gurbette gibi hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların neredeyse yarısından çoğundan gurbette hissettikleri yönünde yanıtlar alınmıştır. Kuşaklar arası bakıldığında ise belirgin bir farklılık bulunmamaktadır zira kuşaklar temelinde de ağırlıklı olarak bir yönde cevap alınmamıştır.

“Hayır aslında ilk dedem gibi insanlar gibi hissetmiyorum tabi ki. Kendimi oraya atamış [adamış] gibi görüyorum. Orada büyüdüm.” (K27, 19, 3. Kuşak, Erkek)

“Gurbetteyim, şöyle ben orda doğumluyum. Dili de biliyorum, hakları da biliyorum, hukuku da biliyorum. Kendimi de müdafaa edebiliyorum. Ama kişinin bakışından belli oluyor. Bir Belçikalı hiçbir zaman senin gözüne direkt böyle bakmaz. Şöyle bakar. Sen yabancısın. İkinci plandasın. Ben orada doğduğum halde ne olursa olsun sen bir Belçika’da devamlı yabancısındır. İkinci pozisyonadaki bir vatandaşsın. Benim Belçika kimliğim var mı? Var. Ama bu bir şey ifade etmiyor.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Şimdi telefon da çok ya. İstedğin anda görme imkânın da var. Ama gene de oluyor. Mesela burada bir düğün dernek olsa, bir cenaze olsa, bir şey olsa... Aklın kalıyor, yarı canın kalıyor. Hep oradalar. Hani ben buradayım gibisinden. Çünkü bir de gelemiyorsun. Her zaman gelinmiyor ki imkânın olmuyor. Öyle şeyler oldu mu gerçekten o zaman Türkiye’de olmayı istiyorsun.” (K13, 61, 1. Kuşak, Kadın)

“Aslında o hissi yaşıyoruz ama bazen de yaşamıyoruz. Neden diye sorarsanız eğer, Şimdi atıyorum iki hafta ben Türkiye’ye gelsem ister istemez Belçika’daki yaşamın biraz ortamı diyelim özölüyorum yani. Ama Belçika’da kalınca Türkiye’yi özölüyorum o da var.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

“Ya ben kendim için sürekli o şeyle yaşıyorum. Hani çünkü o şundan da belli hiçbir zaman cenazemin burada kalmasını istemiyorsam ‘ya ben bir emekli olsam da gitsem orada yaşasam diyorsam’ hiçbir zaman buradaki insanlara Türk insanı gibi ısınmadıysam onlar da bana ısınmadıysa sadece böyle hani iş yerindeki gibi hani mecburi dostluk dışında hani şeyler

vardır bunun bazı istisnaları vardır ama genel olarak böyle olduğu için öyledir yani.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Var çünkü dediğim gibi yani hiçbir zaman hani sen bir kimliğinden vazgeçtirsene dış etkenler vazgeçtirmiyor bir kere. Seni Türk olarak görüyorlar. O yüzden bir şey var yani... Tamam, Flaman milliyetçiliği yapıyorsun, iyi hoş da Flaman değilsin. Etnik olarak değilsin bir kere. Benzemiyorsun zaten. Türk’sün. Bu yüzden bir gurbet şeyi hep var. Tam kendi vatanımda gibi görmüyorum yani kendimi, %100. Ama ait olduğum yer de... En azından evimde hissettiğim yer. Ama ait olduğum yer mi? Ondan emin değilim işte.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Kuşaklar arası farklılıklar ortaya çıkmadan alınan bu yanıtlardaki tüm katılımcılar kendilerini Belçika’da farklı hissetmektedirler. Bu hem kendi içsel süreçlerinin sonucu olarak hem de Belçika’daki tutumdan kaynaklı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır denebilir. Üçüncü kuşak kadın katılımcı K28 ise eğitim hayatı boyunca çeşitliliğin yüksek oranda olduğu okullarda okumasının kendisini o ortamlarda hiç yabancı hissetmemesini sağladığını dile getirmiştir.

“Benim öyle bir düşüncem yok. Çünkü benim şansına diyebilirim. Benim gittiğim okullarda genelde Türk çok az vardı. Zaten hep çevrem Belçikalılar diyebilirim. Hep multikültürel bir yerde okula gittim. Ondan benim böyle bir, ‘ay ben burada yabancıyım’ hissi hiç yaşamadım.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

Diğer yandan bazı katılımcılar kendilerini neredeyse Türkiye’de de gurbette gibi hissettiklerini dile getirmişlerdir.

“Hiçbir yerde öyle demedim. Burada da demedim, orada da demedim. Ama en çok burada diyom. Çünkü bazen işte arkadaşım, kuzenlerimle çıkıyom. Veya gardeşimle çıkarkenkene biraz Fransızca konuşuyoz. İnsanlar biraz tuhaf tuhaf baktığında kendimi burada iyi hissetmiyom. Ters bakıyorlar, bunlar böyle değil, bunlar gurbet, şunlar böyle diye işte oluyor.” (K8, 24, 2. Kuşak, Erkek)

“Sanırsam sanki orası daha ağır basıyor kendi memleketim gibi. (A: Burada mı daha gurbette hissediyorsunuz?) Hani burada iki ay, üç ay. Sonra insan geri o tarafı özleyor. Ama

oradaykene bu tarafa o kadar özlem... Tamam, yaz izin zamanı geldi mi, izine gitsem bir eğlensem, bir yenilensem diyebiliyorsun ama... Ama o kadar.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Katılımcılara Belçika’da yaşamaya devam etme nedenleri ve bu bağlayıcı nedenler bir şekilde ortadan kalksa dönmek isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Yalnızca üç katılımcı bu soruya dönmek isteyecekleri yönünde yanıt vermişlerdir. Geri kalan katılımcılar ise içten içe dönme istekleri olsa dahi haklarının yanmasını istememeleri, ailelerinin orada olması, sosyal ve ekonomik açılardan Belçika’nın Türkiye’yle karşılaştırıldığında daha avantajlı olması ve alışkanlıkları dolayısıyla dönmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Kuşak temelinde bakıldığında ise üçüncü kuşak katılımcıların sunduğu nedenlerin daha ekonomik ve hak temelli olduğu gözlemlenmiştir. Yaş ilerledikçe ise alınan cevaplar daha ailevi nedenler kaynaklı olmuştur.

“Muhtemelen ekonomik bir neden. Çünkü sonuçta orada da hayat zor, hayat pahalılaştı tabii ki de. Ama yani buraya bakarak daha güzel yaşamımız olduğunu inanıyorum. Yani evet, sonuç olarak bütün hayatımı da orada yaşamışım. Fransızca’ya daha güzel hâkim olduğuma inanıyorum. Burada ne politika bilirim ne buradaki yaşam nasıl olduğunu. Yani kimliğimin şeyi geçse nasıl yapacağımı bile bilemem yani. Ondan bence Belçika’da devam ederim hayata.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

“Orada bence daha kolay, daha... para olayı falan daha şey, bence daha kolay. İşte öyle.” (K15, 19, 3. Kuşak, Erkek)

“Kurulu düzen. Ya şimdi kurulu düzen son günlerdeki ‘malum işte kurulu düzenimiz var ondan gelemiyoruz’ falan gibi. Yani şey biraz espri de olsa doğruluk hakkı var. Çünkü ben dönsem burada doğmuş çocukların dönmeyeceği gibi onları da atıp gidemeyecek olduğum gibi ve bir de Türkiye’de yani ömrümün yarısından çoğunu burada geçirmiş buradaki sisteme, buradaki düzene alışık birisi olarak gitmenin, tamamen orada yaşamının her şeye sıfırdan başvurmuş gibi ya da çömezlik dönemini düşündüğümünden veya zaman zaman birçok kişinin buradan oraya gidip hatta aşırı paralarla gidip Türkiye’de yaşayacağız artık deyip bir sene sonra elindeki parayı da kaptırıp tekrar buraya geldiği bir sürü örneği görünce, ‘ya çocuklarımız ilkokul burada okudu buraya göre şey yapmasın, Türk kültürünü alsın’ diye dönüp çocukların bir sene bile okula dayanamayıp oradan buraya gelmek istemeleri o kadar çok ki örnek. Yani bir tane pozitif örnek yok. Daha çok buradan gidenler de aldıkları paralarla orada bir iş hayatı kurmak, işte bir şeyler yapmak. Onu da simsarlara, şunlara, bunlara

kaptırıyorlar. Sonra buraya düşüyorlar. Böyle birçok örnek olunca Türkiye'de şu anda yaşamak insanı biraz ürkütüyor. Belki emekli olup da ve emekli olup da belki de işte böyle dünya işlerinden eli ayağı çekip artık hani son demlerimizde böyle belki o zaman diye düşünüyorum.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Valla benim için oranın yaşam şartları falan Türkiye'ye göre daha iyi. Mesela hangi açılardan? Parasal açıdan. Ne bileyim kadın haklarıymış, diğer şeyler. Çoğunlukla orası daha şey, buradan bir tık daha yüksek. (A: Kadın hakları derken böyle işte kolaylık eş hayatında ve işte ne bileyim aile hayatındaki rol bakımından mı?) Evet. Çoğu şeyde daha kolaylık sağlıyorlar orada erkekler.” (K12, 33, 1. Kuşak, Kadın)

Daha sonra, Belçika ile ilgili objektif bir yorum yapabilmeleri adına kendilerine Belçika’da yaşamakla ilgili “iyi ki”lerinin olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya alınan genel yanıtlar ise sosyal haklar, dil, vize kolaylığı, ekonomik durumun daha iyi düzeyde olmasıdır. Araştırmacı bu yanıtları genel anlamda katılımcıların Belçika’da yaşamın kolaylığına atıfta bulunmakta oldukları şeklinde yorumlamaktadır.

“Tabii ki oldu. Mesela benim eşim yok. Sosyal haklar orası daha bir şey. Mesela orada ben evlenmeden 4 tane çocuğumu büyütebildim. Tabii devlet yardım ediyor, çalışıyorsun da. İyi yani. Bizim orada raporlu kalmak daha şey mesela. Burada raporlu kalmak biraz zor. (A: Orada hasta kalmak olarak geçiyor değil mi?) Raporlu kalmak orada mesela bir engelin oldu mu, bir çocuğun oldu mu, doğum falan yaptığında daha çok şeylerimiz var, avantajlarımız.” (K19, 52, 2. Kuşak, Kadın)

“Daha önceki bir şiirimde de şöyle demiştim. Hani ‘Baba beni gavura gönder’ diye bir şiirim vardı. Hatta diyordum ki, ‘sizi de aldırırım buraya. Takılmadan hacca gidersiniz kuraya’ diyordum onlara. ‘Askerliğimi de yaptırırım Euro'ya’ diyordum. Askerliğimi Euro'ya yaptırmış olmam. Hacca gideceksem kuraya takılmadan gitmem. Bunlar sadece Türkiye tarafından baktıklarım. Gibi bazı konular hani burada asker kaçağı ya da askeri sevmeme anlamında değil de hani buradakilerin avantajları diyelim, böyle avantajlar var ama ben bunları böyle midir kendi adıma demeyim ama daha çok artık ... milletin şey derdini anlatmaya çalışıyorum burada.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Bence bütün noktalar, yani birçok nokta. ... Birincisi sosyal güvenlik. Her türlü daha güçlü. İkincisi, Belçika'da doğduğumuz için farklı dillere sahibiz. Flemenkçe, İngilizce'ye daha

yakın. İngilizce'yi, Türkçe'mden de iyidir bence İngilizce'm. Fransızca'mız var. Yani dillere yatkınlığımız. Onun dışında ekonominin daha güçlü olması, alım gücünün çok güçlü olması. Pasportumuzun çok güçlü olması. Mesela bizde bürokratlara yeşil pasport verilmez, Türkiye'de verildiği gibi. Zaten pasportumuz çok güçlü. Aşağı yukarı Amerika dışında birçok ülkeye giriş çıkışımız çok kolay. Kaldı ki Amerika'ya da kolay. Yani bu noktalarda evet. Ve şu açıdan da iyi bence. Ufkumun daha geniş olduğunu düşünüyorum. Avrupa'yı gezebiliyorum. İstedğim her ülkeye gidebildiğim için o ülkelerin yaşam standartlarında ve Avrupa'ya özen olmuyor bir kere. Mesela çünkü iyi yanlarını görüyoruz ama aynı zamanda kötü yanlarını da gördüğümüz için pek bir özen olmuyor Avrupa'ya ve Avrupalılaşmaya özentilik olmuyor. O yüzden de Türk kimliğimizi daha iyi muhafaza edebildiğimizi düşünüyorum. Yani bana göre, mesela bu sosyolojik bir gerçektir. Bugün Türkiye'nin tarihine baktığım zaman Türkiye'nin kurucu unsuru da Kuvayi Milliye de olsun, Jön Türkler de olsun birçoğu Balkan kökenlidir. Balkanlarda memleketlerini kaybettikleri için ve Balkanlarda o yabancılığı hissettikleri için Anadolu Türklerine kıyasla daha bir milliyetçi bakış açısına sahipti. Atatürk de öyleydi. Kuvayi Milliye'nin önde gelenleri de öyleydi. Bu zaman gurbetteki Türklerin de ortalama olarak, bak genelleme değil ama ortalama olarak milliyetçiliğe daha yatkın olduklarını düşünüyorum. Daha tutkunlar.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

K25, kendileri Avrupa'da oldukları ve oradaki olup bitenleri tarafsız bir gözle gözlemleyebildikleri için Türkiye'deki Türkler gibi Avrupa'ya özenme halinde olmadıklarına değinmiştir. Bu yorumunu, Avrupa'nın olumsuz yanlarını da görmelerinden ötürü kendi kültür ve değerlerine daha sıkı bağlandıkları sonucuna dayanarak yapmıştır denebilir.

Bu yanıtların yanı sıra Belçika'da yaşamaktan hiç memnun olmayan katılımcılar da vardır. Onlardan biri bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Yok. (A: Keşke yaşamasaydım mı diyorsunuz?) Vallahi gerçek, ben hiç orayı sevmedim. Çocukluğumda sevmedim ama hiç de istemiyorum daha da hiçbir iyi anım yok orda. Çünkü hep Türkiye'yi özlemliyi yaşadım. Ben gider bir gün güzel durumum olursa Türkiye'de yaşayabilir miyim diye umutla yaşadım.” (K11, 58, 1. Kuşak, Kadın)

Genç yaşında çok zahmetli süreçlerden geçerek Belçika'ya göç etmiş olan 76 yaşındaki birinci kuşak erkek katılımcı da yaşadıklarına değdi dercesine orada mutlu olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“(A: Hiç pişman oldunuz mu gittiğinize?) Hiç pişman olmadım ben. Çünkü ben bir fakir çocuğuydum. Oraya varınca iyi kötü ben 3-5 kuruş gördüm. Cebim para gördü. Niye pişman olayım ki? Hiç pişman olmadım. (A: Peki sizce Belçika’da yaşıyor olmanızla alakalı iyi ki denilecek şeyler var mı?) Tabii. İyi ki Belçika’da yaşıyoruz. Burada bilmiyorum ben belki bir iş sahibi olabilir miydim, olamaz mıydım bilmiyorum ki. İyi ki burada gittik, çalıştık. Emeğimizin karşılığını alıyoruz. Şimdi emekli olduk, emeğimizin karşılığını alıyoruz. Yaşadığımız güzel kızım, Allah'a şükür. Millete muhtaç değiliz (A: Siz iyi ki Belçika'dayım diyor musunuz? - Eşi hanımefendi yanındaydı, kendisine de aynı soru yöneltildi) Diyorum. Şu Türkiye'nin şu durumunda daha çok diyorum. İyi ki Allah bizi oraya atmış.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

Katılımcıların ekonomik anlamda Belçika’da memnun oldukları söylenebilir. Manevi açıdan ise birinci kuşak kadın bir katılımcı gittikleri için pişman olduğunu, nedeninin ise çocuklarını istedikleri gibi yetiştiremedikleri olduğunu söylemiştir. Orada farklı bir kültür ve değerler içerisinde çocuklarının Türkiye’de yetiştirilebileceklerinden daha az değer yargıya sahip olarak yetiştikleri kanaatindeydi. Boşanmaların çok olmasını, alkol gibi kötü alışkanlıklar edinmelerini ise bu nedenlere örnek olarak eklemiştir. Yine de Belçika’da doğan çocuklarının Türkiye’ye uyum sağlayamayacaklarını düşündükleri için geri dönemediklerini dile getirmiştir. Belçika’da yaşamaları kimi katılımcı için pişmanlık anlamına gelirken birçoğu için iyi ki denebilecek bir durum olmuştur. Üçüncü kuşak katılımcılar daha sosyal açılardan bu iyi ki denebilecek durumları yorumlarken ikinci ve üçüncü kuşaklar daha ekonomik bağlamlarda yanıtlar vermişlerdir.

4.3.Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Tatil Tercihlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular

Tatil tercihlerine dair bulgular tatilin anlamı, tatilin süresi ve rotası, Schengen bölgesinde olmanın anlamı gibi alt başlıklarda verilmiştir.

4.3.1. Tatilin anlamı

Tatilin hangi kuşak için ne ifade ettiği, bu çalışmanın karşılaştırma yapmayı hedeflediği konulardan biridir. Türkiye hala ilk kuşaklar için taşıdığı anlamları yeni

kuşaklar için de taşıyor mu, Türkiye vazgeçilmez bir rota mı, Türkiye'ye gelmenin amaçlarının ne olduğu gibi meseleler katılımcılara soru olarak yöneltilmiştir. İlk olarak katılımcılara tatilin kendileri için ne anlama geldiği sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya gelen yanıtlar çoğunlukla dinlenme ve aile ziyareti şeklinde olmuştur. Kuşaklar arası farklılık açısından bakıldığında birinci kuşak katılımcılar, özellikle anlaşma sonrası iş için giden katılımcılar, tatilleri daha fazla özlem ve hasret duyguları ile ilişkilendirmiş ve tatillerini aile, akraba ziyaretleri ile geçirdiklerini dile getirmişlerdir.

“Tatil dediğimizde Türkiye izine gideceğiz anlama gelirdi. Ben buranın bak bir Mayıs’ın Ekim, Kasım. Bunları biliyorum. Eylül, Ekim. Bunları biliyorum. Başka bilmem. Hep biz sayardık. Birinci ayı, ikinci ayı, üçüncü ayı. On ikinci ayla başladık. Yedinci aya kadar. Öyle ay ay sayardık. Yedinci ay geldi de tatiller bir başladı mıydı, Türkiye'ye gideceğiz. (Türkiye'ye gelmek için gün sayıyordunuz) Gün saydık, ay saydık, sene saydık. Öyle öyle ömür saydık. Bidiyor yani.” (K18, 74, 1. Kuşak, Kadın)

“Tatil? Özlem... Özlem. Özlem Akraba özlemi. Anne baba özlemi. Kardeş özlemi. Maalesef hiçbirisi kalmadı da. Ama önceden öyleydi. Özlem. Türkiye'ye özlem. Onları ziyarete gelmekti.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

İkinci kuşak katılımcılar için tatil hem eş dost akraba ziyareti, vatan özlemi hem de deniz tatili gibi Eskişehir veya Emirdağ dışında da gezmeye yönelik faaliyetlerin yapıldığı zaman dilimini ifade etmektedir.

“Ya tatil aile, buluşma. Mesela bizim büyükler burada, aile burada ya tatil o anlama geliyor. Ve tabii ki dekomprese etmek [baskıyı azaltmak, rahatlamak] için. Yani bir hafta, on gün geliyorsun mesela Antalya şuraya buraya ama hep koşturmaca oluyor. Yurt dışından gelenlerin hangisine bakarsanız bakın erkenden kalkmıştır. Sabah 7-8’de görürsünüz onları bir çantası burada. Tabi gavurcu belli yani. Niye? Akşamdan gece 12-1’e kadar. Günü bitirmemeye çalışıyor çünkü günleri sayılı. Ne kadar erken kalkar, geç yatarsam diyor. O kadar memleketimden istifade etmiş olurum diyor. Çünkü ben bir ay buraya geliyorum ama on bir ay çalıştım. Kısıtım. Bura gibi değil. Mesela sosyal faaliyet şöyle. Mesela burada istediğin zaman lokantaya gidiyorsun. Şey ediyorsun hani maddi imkân gereği. Orda öyle değil. Diyom ki ben gitmiyoz mesela bu hafta çıkmıyoz. Niye? Ha ben beş yüz euro, üç yüz euro atacağım ki Türkiye’de iki fazla çıkayım. Memleketimde yiyeyim. Hani orada da

yiyebilir misin? Yiyebilirsin. Çünkü şimdi belirli yaştan sonra bir şeyler yapmış oluyon ama hani ille memleket. İlle vatan. Bizim çevre ille vatan.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Genelde bizim gurbetçilerimiz deniz tatili severiz. Benim için anlama tatil, vatanıma gelmektir. Vatanıma girdiğim gün benim için tatil başlamıştır. Dinlenmek. Çünkü yoruluyorum orada. Yani gezmekle dinlenebiliyorsun. Gözüm dinleniyor, kafam dinleniyor. Hani başka birilerini görmüyorum. Yani tanıdık birilerini görmemek tatil benim için olur.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Yani benim için tatil artık dinlenme demek. Yorgunluk atma demek. Yani değişik yerlerde bir denize gitmek, bir şuraya gitmek, buraya gitmek ifade etmiyor. Sadece dinlenmek. Ya memleketime gideyim, arkadaşlarımla bir ağacın altında bir sohbet edeyim. Bir dinleneyim, kendime bir geleyim. Yani benim için bu. Yani işte filan yeri acaba Marmaris'e gitsem de yani Kuşadası'na gitsem de veya Alaçatı'ya gitsem veya Ölüdeniz'e gitsem de bir tatil yapsam benim için değil. Değil. Biraz da artık stres atmak, dinlenmek.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

İkinci kuşak katılımcı K29, dışlerini yaptırmak için Türkiye'ye geleceği zamanı beklediğini ve Türkiye'ye geldiğinde vaktinin çoğunun yapımını sürdürdüğü evin tadilatıyla geçtiğini ve dolayısıyla tatil vaktinin yorucu geçtiğini belirtmiştir. Aynı durumu K4 de dile getirmiştir. Bu durum gösteriyor ki Türkiye yalnızca yabancı turistler için değil, yurtdışında yaşayan Türkler için de sağlık turizminde tercih edilme özelliği barındırmaktadır. Ayrıca Türkiye'de ev yaptırmaları, tatillerde geldikçe bu işlere zaman ayırmaları da Türkiye ile bağlantılarının kopmadığının göstergelerinden biridir. Dinlenmeye gelen bir kişi için tatil süresinde ev tadilatı ile uğraşmak, ancak buna değer verdiklerini göstermesi şeklinde yorumlanabilir.

“Tatilin benimle değil, sizin Türkler olarak ne anlama geldiğinin çok bir önemi yok. Çünkü tatil tatil anlamında değil. Bunu da bir yerde öyle demiştim. Türkiye'deki evin inşaatını inşaat işlerini ve ağızındaki implant işleri yaptırmayla geçiyor demiştim. Yani buradaki tatil, hatta bir yerde de şöyle demiştim. Belçikalılar bizi, onlar dediğim gibi üç gün kullanıyorlar, beş gün kullanıyorlar tatillerini. Biz bir ay beş hafta kullandığımızda onlar vay be falan diyorlar. Zannediyorlar ki biz hep beş hafta yılın plajla falan geçiriyoruz. Yani bizimki işte onun bunun hac yemeğinde, sünnetinde, düğününde işte böyle yerlerde geçiriyoruz. Tatilin buradan çıkarken ki düşündüğümüz tatil, dönerkenki tatille hiçbir konuda uyuşmuyor. Onun için daha çok şunu diyebiliriz ki Türkiye'de yoruluyoruz, geldikten sonra burada dinleniyoruz. Tatil

daha çok o. Sıkıştırmışız, sıkıştırmışız, sıkıştırmışız. Yayı germişiz, germişiz, germişiz. Gergin bir yay. Daha sonra buraya geldikten sonra toparlanıyoruz diyebiliriz. Bu herkes için de böyle.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcılar ise ağırlıklı olarak tatilin kendileri için gezmek, yeni yerler görmek, dinlenmek anlamına geldiği şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Ailelerinden gördükleri usul ile de ziyaretleri ihmal etmemektedirler.

“Benim için tatil, telefona bakmadan güneş olsun, güzel yemek olsun, deniz olsun tatil budur. Ama işte bir yandan da insan kendini kötü hissediyor. İşte Türkiye'ye gidiyorsun, mezarlıklar var, işte dedem orada mezarda kalıyor. Bazı akrabalar var. Belki bir senede hiç görmüyorum. Belki iki senede hiç görmüyorum. Onları da görmek zorundayım. Sadece tatile gidersem onları da görmezsem benim için tatil yine de iyi geçmez. Her ikisini de yaparsam o zaman iyi bir tatil geçirmişim.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

“Akrabayla buluşmak tatil değildir bence. Bir zorunluluktur. O zorunluluğu yerine getirmek için tatil edecekler. Ama onun dışında tatil benim için güneş, yeni şehirler, yeni kültürler ve yemek.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Tatil ilk olarak rahatlamak. Başka bir şey yapmak ama okuldan ziyade veya işten ziyade. Ama tabii ki akraba da içinde diyebilirim. Çünkü Türkiye'ye gittiğimizde zorunlu yani aileyi görüyoruz. Çok önemli yani bizim için. İkisi de diyebilirim aslında.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılarda gözlemlenen şey şu olmuştur: Önce kendi akıllarından geçen yanıtlarını yani gezmek, yeni yerler keşfetmek gibi yanıtları vermişler, bunun akabinde ise akraba ziyaretlerini yanıtlarına ilave etmişlerdir. İfadelerine bakıldığında ise zorunluluk kelimesini kullanmayı tercih ettikleri görülür. Araştırmacı üçüncü kuşak katılımcılarda tatili aile ziyaretleri olarak nitelendirme durumunun dışsal bir motivasyonla gerçekleştiği düşüncesindedir. Her ne kadar görüşme esnasında yalnız olsalar da ailelerinden edindikleri usul ve alışkanlıkları yönünde yanıtlar vermişlerdir. Zira üçüncü kuşak katılımcıların üçte birlik kısmı aileleri gelmese de Türkiye'ye geleceklerini söylese de kalan kısmı Türkiye'ye gelmelerinin çok da gerekli olmadığını

düşündüklerini ancak aileleri geldiği için onlarla birlikte geldiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmacı bu durumun önceki kuşakların örf, adet ve değerleri titizlikle aktarmalarından kaynaklandığını düşünmektedir.

4.3.2. Tatilin süresi ve rotası

Tatilin kendileri için ne anlama geldiği öğrenildikten sonra bu tatilin süresi, bu sürenin tamamının Türkiye'ye ayrılıp ayrılmadığı, farklı ülkeler veya şehirlere de gidilip gidilmediğini öğrenmek bu başlık altında araştırılmış olan diğer konulardır. Katılımcılara yıl içerisinde ne kadar tatil imkânları olduğu sorulmuştur. Emekli katılımcıların Türkiye'de uzun süreli kalmaları haricinde alınan yanıtlar genellikle 1 ay civarında olduğu yönündedir. Yaz tatili haricinde bayramları değerlendirerek tatil süresine ilave yapan katılımcılar da vardır.

Katılımcılara tatillerini nasıl değerlendirdikleri, mutlaka Türkiye'ye gelip gelmedikleri, Türkiye'ye geldiklerinde nasıl bir plan yaptıkları sorulmuştur. Birinci kuşak katılımcılar genellikle Emirdağ ve Eskişehir odaklı bir tatil süreci geçirmekte olduklarını dile getirmişlerdir.

“Türkiye'nin neresine verirsene ver, Eskişehir'i vermem. Buraya alıştık gayri. Biz gezmeye gideriz, gitsek bile 3-5 gün. Dolanıp geri geliriz buraya.” (K18, 74, 1. Kuşak, Kadın)

“Mesela benim büyük oğlum, küçük oğlum her zaman der anne İspanya'ya gidelim, İtalya'ya gidelim. Ben yani onu bir turla yaptım birkaç kere. Yani böyle İspanya'yı da gördüm, İtalya'yı da gördüm falan. Ama yok. Hayatta değişmem yani vatanımı. (A: Yani mutlaka Türkiye'ye geliriz diyorsunuz) Mutlaka vatanıma gelirim.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

Bu soruda kuşak fark etmeksizin iki katılımcı hariç katılımcıların hepsi Türkiye'ye mutlaka geldiklerini dile getirmişlerdir. Çoğu zaman plansız, spontane ilerleyen bir tatil süreçlerinin olduğundan bahsederlerken tatillerinin genellikle şunları içerdiğini söylemişlerdir: Emirdağ, Eskişehir, deniz tatili ve bazen farklı bir şehir gezisi. Eskişehir'de ise hamam kültürünü yaşattıkları görülmüştür. Hem Afyonkarahisar'da hem Eskişehir'de hamama gitmek kültürlerinin önemli bir parçasıdır. Katılımcılar Belçika'da

uzun yıllardır yaşıyor hatta orada doğmuş bile olsalar hamam onların Türkiye tatillerinin önemli bir parçasıdır.

“Geziyoruz, muhakkak. Nasıl geziyoruz? Kısıtlı bir dönem geliyoruz tabii ki. 4 haftamız diye geliyoruz. O 4 haftada ne yapmalıyız? Gelir gelmez bir hamama gitmeliyiz. Yani Eskişehir'in hamamı, olmazsa olmazlardan. Hamamdan sonra iki gün dinleniriz, köyümüze gideriz. Mezarlarımıza gezeriz, köy misafirlikleri, böyle hani büyüklerimiz varsa büyüklerimizi ziyaret ederiz. Ve iki üç gün kalırız köyde. Emirdağ'ında değil, Türkmenskören köyü. Ondan sonra bir gününbirlik Afyon'a gidilir, bir gününbirlik Bursa'ya gidilir. Ya böyle bir sıkıldık mı, Kütahya'ya gideriz. Eskişehir'de bunaldık, hadi gel gidelim. Eskişehir'i eşim çok sevmiyor böyle. Bütün Gent şehri burada. Bütün tanıdıklarımız burada. Yani sohbetimiz hep arkadaşlarımızla geçiyor. Yani biz tatile geldik ama tatil yapamıyorsun. Kafede burada buluşuyorsun o zaman. Orada, Belçika'da buluşmuyorsun kafede ama hiç orada, burada gelip buluşuyorsun. O yüzden eşimle günü birlik hadi bir şehir dışlarına çıkalım. Öyle.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Her yaz Türkiye'ye gitme gibi bir niyetim oluyor. İmkânım olursa başka ülkeyi gezebilmeyi de sene içinde yapmaya çalışıyorum. Olmazsa büyük bütçeli bir tatil olursa o zaman mecburiyetten yazın Türkiye'ye gidemiyorum maalesef...O zamanda ne yapmaya çalışıyorum? Yazdan biraz önce giderim bir hafta. İstanbul olur falan. Yine de Türkiye'ye her sene varmam lazım yani. Yemekleri olsun, havası olsun, suyu olsun.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

“Mesela tatile gitme zamanımızda, tatillerimizde falan hep Türkiye'yi tercih ettik. Hiç ilgilenmedim başka ülkelerle, hiç ilgimi çekmedi. Mesela İtalya diyorlar, Roma falan diyorum, Türkiye de aynı. Türkiye de deniz var, Türkiye de çok güzel. Yani hiç tercih etmedik. Hep Türkiye'yi tercih ettik.” (K6, 48, 2. Kuşak, Kadın)

“Ölülerimiz olduğu için her yıl. Ölülerimi ziyaret etmek için. Ama bana kalsa ben 3-4 yılda bir gelirdim artık. Çünkü bir kere dünyayı gezmek istediğimden. İkincisi de dediğim gibi o aidiyet duygusunun yavaş yavaş kaymasından dolayı.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Birinci kuşak katılımcılar için rota genellikle Emirdağ ve Eskişehir'dir. Bu kuşakta farklı bir rota olduğunda bu genellikle kaplıcaya gitmek şeklinde olmaktadır. Emirdağ ve Eskişehir'in ikinci kuşak katılımcılarında da planlarında mutlaka yer aldığı

görülmektedir. Yanı sıra deniz tatili yapılması tercih edilmektedir. Üçüncü kuşak katılımcılarda ise çeşitli yanıtlar alınmakla birlikte Türkiye'ye geldikleri görülmekte. Geldiklerinde ise ailelerinin planlarına çoğunlukla dahil olmaktadırlar. Dahil olmadıkları durumlarda yaptıkları şeyler kimi zaman Emirdağ ziyaretini kısa tutarak Eskişehir'de vakit geçirmek olmaktadır kimi zaman ise Türkiye'den Belçika'ya ailelerinden biraz daha önce dönmek olmaktadır. Araştırmacı üçüncü kuşak katılımcıların ailelerine uyum sağlamak adına Türkiye'ye geldiklerini fakat bunu içselleştirdiklerini gözlemlemiştir. Anavatan, Belçika'da yaşayan Emirdağlılar için genel manada bir hasret, aile, akraba anlamına geldiği için mezarlık ziyaretlerine de tıpkı akraba ziyaretleri kadar önem verdikleri görülmüştür. Ailelerinin atfettikleri anlamlar üzere üçüncü kuşaklar çok nadir görmüş dahi olsalar büyüklerinin mezarlarını ziyaret ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu da araştırmacının kültürel ve manevi değerlerin aktarımı söz konusu olduğunda Belçika'daki Emirdağlıların oldukça muhafazakâr oldukları şeklindeki yorumunu güçlendirmektedir.

4.3.3. Schengen bölgesinde olmanın anlamı

Özellikle son yıllarda Umuma Mahsus Pasaportu (bordo) olan Türk vatandaşları Schengen bölgesi dahilindeki ülkelere giriş konusunda büyük sıkıntılar yaşayabilmektedir. Çifte vatandaşlığı olan Belçika'daki Emirdağlılar içinse bu bir sorun teşkil etmemektedir. Bu soru, diğer ülkelere olan ilgilerini ölçmek ve Schengen bölgesi dahilinde olmanın kendileri açısından olumlu yanları olup olmadığını öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Katılımcılara Schengen ülkelerine dahil olmanın kendileri için bir şey ifade edip etmediği sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya birinci kuşak olup aile kurma yolu ile göç etmiş katılımcıların yanıtları ağırlıklı olarak kendileri için bir şey ifade etmediği yönündedir. İkinci kuşak katılımcıların ise yarısından çoğu bunun bir rahatlık olduğunu dile getirirlerken bunun olumlu bir şey olduğunu çok fazla vurgularcasına ifade etmedikleri gözlemlenmiştir. Üçüncü kuşak katılımcıların neredeyse hepsi rahatlık olduğu şeklinde yanıt verirken, bir sonraki sorudan da anlaşılabacağı üzere bu rahatlıktan istifade edenler daha ziyade onlardır.

“(…) Pasportumuzun çok güçlü olması. Mesela bizde bürokratlara yeşil pasport verilmez, Türkiye'de verildiği gibi. Zaten pasportumuz çok güçlü. Aşağı yukarı Amerika dışında birçok ülkeye giriş çıkışımız çok kolay. Kaldı ki Amerika da kolay. Yani bu noktalarda evet. Ve şu

açından da iyi bence. Ufkumun daha geniş olduğunu düşünüyorum. Avrupa'yı gezebiliyorum. İstediğim her ülkeye gidebildiğim için o ülkelerin yaşam standartlarında ve Avrupa'ya özen olmuyor bir kere.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Katılımcılara Türkiye dışında bir ülkeye gezmeye gidip gitmedikleri sorulmuştur. Bu soruya hemen hepsi olumlu yanıt vermiştir. Kuşaklar arası farklılık bu noktada şöyledir: birinci ve ikinci kuşak katılımcılar genel olarak Belçika'nın civarındaki ülkeleri gezmişlerken ve bu geziler genellikle akraba ziyaretlerini de içerirken, üçüncü kuşak katılımcılardan bazıları farklı dünya ülkelerini de gezmiş ve gezmeye de devam etmek istemektedirler.

“Gittim, evet. Fransıya gittim. Ondan sonra... Orada kayınlarım vardı, Fransıya ziyarete gittim. İspanya'yı gezmeye gittim. İtalya'ya gittim. Ondan sonra... Ama her taraf gez dolan ama Türkiye'nin tadını vermiyor.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Schengen bölgesine dahil olmanın bir bakıma açık fikirli olmakla eş değer olmaya yakın olduğu söylenebilir. Farklı ülkeler görmek, farklı kültürler tanımak bakış açısını geliştirebilen bir eylemdir. Araştırmacıya göre birinci ve ikinci kuşak katılımcılar hayatlarının çalışmaya, yatırım yapmaya ve tatil zamanlarında Türkiye’de akraba ziyareti yapmaya endeksli olması kendilerini tekdüze bir yaşama bağlı kılmaktadır. Öte yandan üçüncü kuşakla birlikte bu durum çeşitlilik kazanmaktadır. Araştırmacı, özellikle üçüncü kuşak katılımcı bulmakta zorlanmasıyla da birlikte üçüncü kuşak katılımcıların farklı kültürler tanımaya, farklı yerler görmeye ve hayatlarına değişiklik katmaya daha açık olduklarını gözlemlemiştir. K25’in de dile getirdiği gibi bu sayede birçok farklı ülkenin yaşam standartlarını görebilmektedirler ve hem kendi yaşadıkları ülkeyi hem de Türkiye’yi daha objektif bir açıdan yorumlayabilmektedirler. Öte yandan üçüncü kuşak katılımcılar arasında bu duruma hiç yakın olmayan katılımcılar da bulunmaktaydı. Sorulan diğer soruların da yanıtları ışığında kendilerinde gözlemlenen durum ailelerinin fikirleri ve yaşam biçimleri üzerine benliklerini inşa ettikleridir. Her zaman ve her kişi için geçerli olmamakla birlikte bazı üçüncü kuşak kişilerin Türkiye’deki yaşlıları ile karşılaştırdıklarında daha kapalı, daha tutucu oldukları söylenebilir.

4.4.Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Kültürel Kimliklerinin Şekilleniş Biçimlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular

Kültürel kimliklerin şekillenişine dair bulgular müzik tercihleri, yemek seçimleri ve yemek mekanına dair tercihler, din ve bağlantılı eylem ve tercihler, özel gün ve davetlere icabet, evli, bekar kişiler ve ebeveynler açısından evlilik, toplumsal cinsiyet rollerinde değişim- ev işlerine katılım gibi alt başlıklarda verilmiştir.

4.4.1. Müzik tercihleri

Müzik, kültürün bir parçasıdır ve yaşanan duyguların da çoğu zaman bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Örneğin Arabesk müzik çoğu zaman Avrupa’ya göçler ve gurbetçilerin yaşadıkları deneyim ve zorluklarla bağdaştırılan bir göç türüdür. Bu konu için katılımcılara ne tür ve hangi dilde müzik dinlemeyi tercih ettikleri sorulmuştur. Yanıtlar çeşitli olmakla birlikte katılımcıların onda biri hariç hepsinin müzik tercihleri arasında Türkçe müzikler bulunmaktadır. Ortak alınan yanıtlara göre ise Türk halk müziği, türkü ve arabesk en çok dinlenen müzik türleridir. Birinci kuşak katılımcılar türkü, ilahi ve Türk halk müziği gibi müzik türlerini tercih ederlerken Türkçe dili tercih ettiklerine yönelik yanıtlar vermişlerdir. İkinci kuşak katılımcılarda da Türkçe müzikler dinledikleri oldukça yüksek oranda alınan bir yanıtken yabancı müzik dinledikleri yönündeki yorumları da yanıtlara dahil olmuştur. Üçüncü kuşak katılımcılarda yanıtlar daha fazla çeşitte yabancı müziği içerse de Türkçe müzik tercihi iki katılımcı harici yanıtlarda yerini korumaktadır.

İkinci kuşak bir katılımcı olan K2, yirmili yaşlarına kadar televizyonlarda Türk kanalları olmadığı için kendi jenerasyonunda çoğu kişinin sadece Belçika kanalları seyrettiğini, bundan dolayı da yabancı müziğe de oldukça yatkın olduklarını dile getirmiştir.

“Ya şimdi Türkçe devamlı bizim bütün oradaki Türklerin evinde televizyonda uydu vardır. Yani bu Avrupa İnsan Hakları üzerine ne demişler herkeş kendi dilinde haberleri dinleme hakkına sahiptir diye. O zaman ne oldu? Herkes Türk kanalı koydu. Uyduyu koydurdu, hop şov tvdir, o tvdir bu tvdir. Onun için ne oldu? Çoğu müzik hani Türkçe müzik dinleniyordu. Ama ben orada hani yetiştim doğduğum için bir de ben şöyle ben birkaç sene bakımda kaldım. Bakım. Yani yurt evinde kaldım iki sene. İki üç sene kaldım küçüğüküne. Benim

kültürüm daha bir başka. (A: Kaç yaşlarında kaldınız?) O zaman 10 yaşındaydım ben. 9,10 yaşından 12 yaşına kadar mı ne ben 3 sene kaldım. Bizim evimize 100 km'ydi. Hani ben geldiğimde annem babam yabancı gibiydi benim için. (A: Neden orada kaldınız? Orada eğitim mi veriliyordu?) Bizim rahmetli babam eğitime çok önem verirdi. Okusun çocuklar, ben okuyamadım ama çocuklarım okusun deyin. Hepsine kapıyı açtı. Bir de benim babam yani kızlara aynı hakkı tanıdı. (A: Aslında bizim buradaki yatılı okul gibi bir şey herhalde) Evet yatılı olarak kaldım canım. Hafta arası kalıyordum. Ondan sonra üç haftada bir hafta sonu geliyordum evime ama ben Fransızca konuşuyordum. Türkçenin öyle bir şeyi yoğudu. Hani unuttuydum. Çünkü hep Fransızca öyle gidiyordu. Zencisi de vardı, İspanyol'u da vardı, İtalyan'ı da var aynı şeyde kalıyorduk, ama şey eğitim için önemli. (A: O yüzden siz aslında yabancı müziklere de alışkınsınız yani) Tabii ya. Canım AC/DC değil de yani benim jenerasyonuma göre Michael Jackson olsun şey olsun hani dinlerim yani Fransız şarkıcıları neyi onları çok dinlerim ben, gençliğimde hep onları dinliyordum. Türk müziği neyi bilmiyorduk ki. Türk müziği dinlersek rahmetli babamın arabasını biniyorduk. Bir kasedeki vardı. Bir Belkıs Akkale'si vardı. Başka bir şey yoktu yani. Öyle eskiden öyleydi yani. Evde de Fransızca kanala bakıyordum. Benim olan jenerasyon elli yaşlarındaki jenerasyon hepsi yirmi yaşına kadar aşağı yukarı bu çanak anten olayı çıkasıya kadar hepsi Belçika kanalı. Her zaman Belçika kanalını dinliyordum. Çünkü başka kanal yok. Yani seçenek yok. Yani var Fransız kanalları var emme hep yurtdışı, Türkiye şeyi hiç yoğudu. Türkiye'ye sadece bir teypleri vardı. Onu Türk radyosunu çekmeye TRT'yi çekmeye çalışıyorlardı. Yani Türk şeyi olarak sadece o vardı.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

Küçük yaşta Belçika'ya göçen birinci kuşak katılımcı K26 ise şöyle demiştir:

“Valla Türk halk müziği dinliyorum. Öyle Flaman müziği falan dinlemiyom yok. Televizyonda rastgele çaldı mı onlardan işte öyle.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

“Türk müziği dinlerim. Kendi örfüm adetim Emirdağ tarafının müziklerini dinliyorum.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcılarda ise müzik tercihleri biraz daha çeşitlendirmiştir.

“Çoğunlukla İngilizce müzikler dinlerim. Metal dinlerim. Türkçe de dinlerim. Türk rock. İşte Duman, Hayko Cepkin, Şebnem Ferah tarzı. Flemenkçe dinlemem. Çünkü Flemenkçe müziğe yatkın bir dil değil. Ritmi yok. Lirikallite anlamından da çok güçlü bir dil değil yani.

Türkçe o konuda daha iyi bence. Ama İngilizce de o konuda her türlü daha olduğu için. İngilizce dinlerim. Arada bir Fransızca dinlerim. İşte Portekiz metal grupları falan olur. Öyle. İtalyanca belki.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Ben Korece pop dinlerim çok yıldır. İngilizce dinlerim ama bu aralar Türkçe pop da çok dinliyorum. Fransızca pek dinlemiyorum yani. Belçika’da da zaten çok şarkıcımız da yok. Ondan evet, pek Fransız şarkıları dinlemem.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

Katılımcı K28’in müzik zevklerinden bahsederken kullandığı “Belçika’da zaten çok şarkıcımız da yok” ifadesi Belçika’yı aslında ne kadar çok benimsediğinin bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

“Ben genellikle Türk halk müziği dinlerim. Başka da müziği tercih etmem.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Müzik tercihlerinde alınan yanıtlar Emirdağ ve Türk kültürüne daha sıkı bağlı olan kişilerde yalnızca Türkçe dinlemek olarak yoğunlaşmıştır. Orta yaş ve üzeri olup da yabancı müziğe de açık olan kişilerin ise diğer sorularda da daha esnek yanıtlar verdikleri gözlemlenmiştir.

4.4.2. Yemek ve yemek mekânı tercihleri

Yemek tercihi kadar yemeğin nerede yeneceğinin tercihi de kültürel bir meseledir. Türkiye’de yerleşik olan kültürün yemekleri evde ve ailecek yemek şeklinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dışarda, hızlıca yemek yemenin ise genel olarak Batı kültürü ile bağdaştırıldığı söylenebilir. Zaman içerisinde dışarıda yemek olgusu şekil değiştirmiştir. Emirdağlıların yemek tercihleri ve yemekleri nerede yiyeceklerine dair tercihleri de ev sahibi toplumun kültürüne alışmaları ve uyum sağlamaları ile doğru orantılı olarak değişen bir durum olabilir. Bunu öğrenmek adına katılımcılara ne tür yemekler yemeyi tercih ettikleri ve bu evde mi yoksa dışarda mı yemeyi tercih ettikleri sorulmuştur. Birinci kuşak katılımcılar bu soruya büyük çoğunlukla evde yemeyi tercih ettikleri yönünde yanıt vermiştir. Katılımcıların yaklaşık yarısı ise evde yemenin yanı sıra

dışarda da yediklerini belirtmiştir. Dışarıda olduğunda ise neredeyse hepsi Türk lokantasında yemeyi tercih ettiklerini belirtmiştir.

“Genelde evde severim. Eşim de pek sevmez dışarıda. Dışarda en fazla gitsen iki kere gitsen üst üste insanlar tiksinti geliyor. Türk yemeği dahi olsa bile. (A: Kullanılan malzemelerden dolayı mı?) Yok, ağır yapıyorlar. Ondan çoğu şeyimiz götürmüyor mide. Ve sorunlar oluyor. O da yağlı şeyler bozuyor mideni. Genelde evde şey ederiz ne yaparız? Eve getirirsek, eve getiririz genelde. Dışarı gidersek, ayda ya bir gideriz ya iki gideriz dışarıya. Her zaman gitmeyiz. (A: Gittiğinizde de hep Türk lokantaları mı tercih ediyorsunuz?) Türk lokantaları. Çünkü helal şeyinde bazı yerlerde Türkler bile helal yağılan yapmıyor. (A: Öyle mi? O zaman siz onları biliyorsunuz.) Çünkü domuz yağları daha ucuz olduğu için daha çok şey ediyorlar. Bazı Türk de hatta Arap da olsa yapıyor. Tanıdık bilmediğin yerlerden almıyor zaten. (A: Nasıl emin oluyorsunuz helal olduğuna?) Helal olduğunu devamlı oradan şey ediyorum, bir de çalışanlardan da şey yapabiliyorum.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“Yiyoruz. (A: Burada mı orada mı?) Ya oraya gittiğimizde genelde Türk restoranlarına gidiyoruz. Öyle bir yabancı restoranlara gittiğimiz yok. (...) (Herhalde döner tarzı falan mı oluyor onlarda?) Genelde pide. Pide döner. Evet, yer var yakın şose [chaussee d'haecht-Brüksel'de Emirdağlı kişilerin dükkanlarının çoğunluklu olduğu bir cadde] daha yakın. Belki duymuşsundur şose daha yakın evim var Oradan çıkıyoruz, gidiyoruz, yiyoruz. Türk restoranları daha tercihim. Faslılara gideriz genelde. Faslılar da daha çok. Onlar balık türü gibi çok yerler. Onlara gideriz. (A: Damak tadımız daha çok uyuyor diye herhalde, öyle mi?) Evet, çocuklarımla gideriz yani.” (K11, 58, 1. Kuşak, Kadın)

“Hep evde de yeriz. Dışta da yeriz. Çoğunluk evdeyiz. Yani binde bir dışarıda. Böyle ayda bir kere. Ondan sonra çocuklarımla veyat...öyle. Peki dışarıda yediğinizde hangi mekanları tercih edersiniz? İşte Türk restoranı mı yoksa farklı mutfaklar mı? Çoğunluk Türk'e gidiyok. Ama çocuklarım Filaman şeyine de gidiyor.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

İkinci kuşak katılımcılarda da yemeklerin çoğunlukla evde yendiğine dair yanıt pek fazla değişime uğramamıştır. Dışarıda yemek yemek bir aktivite gibi görülmektedir. Ailecek dışarı çıktıkları bir zaman dilimini dışarıda yemek yemekle değerlendirdikleri gözlemlenmiştir.

“Ben annemgille ben bayağı yaşadığım için çoğunlukla Türk mutfağını tercih ederim ama diğer mutfaklara da açığım. Mesela hani Hindistan yemeğini çok severim çünkü baharat hastasıyım. Hindistan yemeğini çok severim onu yerim. Ondan sonra... Fransız yemeklerini severim. Belçika yemekleri de zaten Avrupa'nın bir yemek tarzı yoktur. Bizim Türk mutfağı gibi bir şey değil. Kültür olarak denmez yani. Gerçekten bizim Türk mutfağı ona göre çok zengin. Ama Flaman yemeklerini de severim. Hani Flaman dediysem Belçika'nın en meşhur yemeği patates kızartması. Soslar vardır. Türkiye'de bulunmayan soslar vardır. Veya frit karbonat var. Frit karbonat da var ya, soslar Selvi teyzen bilir. Hani o meşhurdur onu severim bak. Ama diğer Flamanların bir de şeyi vardır. Mosul diye. Midyeli. [Mosselen-Friet] Haşlaması olur böyle şeyli. Onu da severim ben. Ama çoğunlukla yediğim yemek Türk yemeğidir. Ama diğer yemeklerden, Fransız yemeği olsun, İtalyan yemeğini de severim ben. İtalyan yemeği zaten Akdeniz yemeği gibi. Pizzası var, makarna çeşitleri var. Onu da çok severim. Ben açığım ama bize şu vardır helal haram şeyi etlerde sadece problem yaşarsınız zaten. Ondan dolayı da ya vejeteryan yeriz biz yabancı bir restorana gittiğimizde hani etsiz ya da helal yazan yere gideriz, tercih ederiz yani. (A: Peki mesela dışarıda mı çoğunlukla yersiniz yoksa evde mi yemeği tercih edersiniz?) Ben çoğunlukla evde yemeği kendim yapmayı da çok seviyorum. Ama dışarıda yediğim de oluyor hani sık sık. Hele son dönemde Eskişehir'de mesela burada dışta yeriz. Ama Belçika'da friti yersek, patates kızartması dışta yeriz çoğunlukla. Mesela İtalyan restoranı vardı tanıdığımız. Evde yaptığımız fahetiler [fajita] de olur, çeşitli. Lasanyası da olur. Ama orası daha başkadır İtalyan şeyi. Orada vejeteryan sos alırız. Lazanyayı da kıymasız alırız. Sosları da kıymasız alırız. Öyle yediğimiz yerler oluyor ama son dönem gittiğimde hani burda çok uzun kaldığım için, kimi tatlara hasret olduğum için yeğenlerimle hep veya arkadaşlarımla hep sevdiğim mekanlara tekrar gidip yeme fırsatım oldu.” (K24, 43, 2. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcılar da ikinci kuşak katılımcılar gibi evde yemeyi ön planda tutsalar da dışarıda yemek yemeyi bir aktivite olarak görmektedirler. İkinci kuşak katılımcılardan bu noktada farkları sıklık anlayışlarındadır. İkinci kuşak katılımcılar için “ara sıra” tabiri “ayda bir” gibi bir anlam ifade ederken, üçüncü kuşak katılımcılar için “ara sıra” “haftada bir veya iki” gibi bir anlam ifade etmektedir. Bu anlam farklılaşmasında üçüncü kuşak katılımcıların sosyalleşme mekanlarının da ikinci kuşak katılımcılardan farklı olmasının bir payı olduğu düşünülmektedir. Buluşma mekanlarının ikinci kuşak katılımcılarla karşılaştırıldığında kafe, restoran gibi dış mekanları daha fazla barındırıyor olması dışarda yemek yeme oranlarının artmasında bir faktör olarak yorumlanabilir.

“Sıklıkla evde. Hafta sonu... Haftada bir iki kere dışarıda yeriz. Ama çoğunlukla evdeyiz. (A: Dışarıda yediğinizde peki nasıl mekanları tercih edersiniz?) Türk restoranları oluyor çoğunlukla. Çoğunlukla fast food şeyler oluyor. Çoğunlukla nasıl diyeyim başka ne var? Çoğunlukla et restoranları, Türk restoranları bir de fast food restoranları. Bu kadar.” (K22, 25, 3. Kuşak, Kadın)

“Daha uluslararası odaklı. Yani daha uluslararası mutfak. Flamanların patates kızartması aşırı meşhurdur. Yani haftada iki kez yerim en azından. Klasik bir patates kızartmacısına. Onun dışında evde Emirdağ fasulye yapılan, işte Emirdağ güveci falan mesela aşırı sevdiğimdir. Kuru fasulye falan o tarz şeyler de yerim ama genelde özellikle mesela restorana, lokantalara falan gittiğimde Türk restoranlarına değil de işte nasıl desem Japon mutfağı, Etiyopya mutfağı, Kore mutfağı bu tarz.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Pek fark etmiyor benim için. Sonuç olarak güzel yemek yapıyorum bence. Yani bilmiyorum, evde de olur, dışarıda da olur. Genelde tatlıları dışarıda yemeye tercih ediyorum çünkü daha kolay hemen hop geliyor önüne.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

İkinci ve üçüncü kuşak katılımcılarda sıklık anlayışı değişmiştir. İkinci kuşak genellikle evde yeriz, ayda bir dışarda yeriz derken, üçüncü kuşak genellikle evde yeriz, haftada bir iki dışarda yeriz şeklinde kendilerince nadir olarak değerlendirdikleri zaman dilimini ifade etmişlerdir. Birinci kuşak katılımcıların çevreleri ile bir araya gelme mekanları tamamen evlerken, ikinci kuşak katılımcıların arkadaş çevreleri ile bir araya gelme mekanları evlerden, dış mekanlara doğru yarı yarıya kaymıştır. Üçüncü kuşak katılımcılar ise daha Türk usulü denebilecek evlerde buluşma, uzun uzun oturma fasıllarından ziyade kafelerde, restoranlarda bir araya gelip, burada nispeten kısa görüşmeler yapan bir kuşaktır. Ancak bu durumu üçüncü kuşak katılımcıların Belçika’da yaşamaları ile ilişkilendirmek çok sağlıklı bir yaklaşım olmaz. Zira Türkiye’de de genç kuşağın sosyalleşme alışkanlıkları bu şekilde evrilmiştir. Genel olarak gelenek ve adetlerine bağlı olan Belçika Türkleri bu noktada çağın benzeri şekilde bir davranış göstermektedir.

4.4.3. Din ve dinle bağlantılı eylem ve tercihler

Din de kültürün oldukça önemli bir parçasıdır. Dinin yaşanma biçimi kültürel kodlar ile şekillenebilmektedir. Katılımcılara dinin kendileri için ne ifade ettiği ve hayatlarındaki yeri sorulmuştur. Birinci kuşak katılımcıların hepsi Müslüman olduklarını ve mümkün mertebe ibadetlerini yerine getirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Birinci kuşak olan genç bir katılımcı dinin kendisi için ne anlama geldiği ile ilgili diğer katılımcılardan farklı bir yorum yapmıştır:

“Yani orada, şöyle diyeyim, o ülkede Müslüman olduğun hissettiğin bir şey. Hani, ne bileyim, diğerlerinden ayırt eden özellik diyebilirim.” (K12, 33, 1. Kuşak, Kadın)

K12 dini ile Belçika toplumundan ayrıştığını hissettiğini dile getirmektedir. Birinci kuşak katılımcılar genellikle dinlerine bağlı, ibadetlerini yerine getirmeye çalışan kimselerdir.

İkinci kuşakta da ibadetlerini sürdürme gayreti vardır ve Müslüman olduklarını dile getirmişlerdir. Bir katılımcı birinci kuşakların yetiştirdikleri çocukların dinden uzaklaşmamları için nasıl davrandığına değinmiştir:

“Ya belli bir yaşa kadar tabii ki herkes bir şeyler yapıyor. Ama belirli bir yaştan sonra veya şey biraz şey olduğuna yurt dışında bizim Brüksel’de mesela Belçika’nın başkentinde veya çevresinde camiler vardır, dernekler vardır. O yönden cumartesi, pazar çocuklar ufağkene ben de gitmiştim. Camilerde elifbe işte Kur’an’ı neyin öğrendik, dinimizi öğrendik. Yani gelen, ilk jenerasyon gelen hanı bizi dinimizden kopartmama uğraşında çok oldu. Ondan milli görüş işte o teşkilatlar açtılar, şey ettiler. O böyle şeyler oldu ama onun için o çok iyi. Mesela bizim çıktığımız camide şimdi üç yüz tane genç okuyor. Genç dediğim yedi sekiz yaşlarında, on yaşlarında. Hep genç nesil kopmuyor. Camiye gitmeyen ya sokakta ya kötü alışkanlıklar oluyor. Hani sosyal bir şey olmuyor. Çevre kirliliği var orada. Çünkü ne oluyor? Çünkü şöyle olay, her ırk olduğuna, ırklar çok karıştığına herkeşle muhatap olamuyon yani.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak katılımcıların da hepsi kendini Müslüman olarak tanımlamıştır fakat bir katılımcı hariç diğerleri ibadet konusuna değinmemiştir:

“Din benim için işte yaşama sebebi. Bir şey için yaşıyorsam bence dinim için yaşıyorumdur. Yani dindar mıyım bilmiyorum ama namaz kılıyorum. Bilmiyorum nasıl cevaplayabilirim bunu ama namaz kılmaya çalışıyorum. Oruçlarımı tutuyorum.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

“Yani... Namaz kılmam. Ailemden aldığım dini değerler vardır. Ama din benim için baya revize oldu yani son yıllarda. Nasıl revize oldu? Aslında İslam'a ait olduğunu düşündüğüm birçok şeyin İslam'a ait olmadığını öğrendim. Çünkü kendimi çapında da araştırma yapıyorum. Özellikle hadis kaynaklı bir din yaşadığımızı düşünüyorum. Türkiye'de, Sünni İslam. Ve bunun Kur'an İslam'ından biraz daha farklı olduğunu düşündüğüm için daha Kur'an bazlı bir İslam yaşamaya gayret ediyorum. Niyetin daha önemli kılındığı bir şey. İşte abdestimi ters alsam bile niyetin önemli olduğu, işte namazda bazı ters şeyler yapsam bile niyetin her türlü daha önemli olduğunu düşündüğüm için revize bir İslam yaşadım. O da dinden bir sebep. Yani hayatımın belirli bir noktasında uzaklaşmamdan kaynaklandı. Ama bu da Belçika'da yaşadığımdan kaynaklanmadı aslında. Türkiye'nin siyasetini, Türkiye'nin sosyal medyasını çok takip ettiğim için, Youtube programları, kitapları, Türk yazarları okuduğum için yani Gen-Z mi artık, Millennials mı diyelim, onların suyundan giderek böyle bir uzaklaşma yaşadım ama şimdi daha maneviyata yakın bir din yaşıyorum bence. Ama daha işte namaz falan pek kılmıyorum ama onun dışında laik bir Müslüman, artık ne kadar mantıklıysa laik bir Müslüman, paradoks gibi geliyor bazen kulağıma. Laik bir Müslüman olarak yaşıyorum.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Katılımcılara kendilerini dindar olarak tanımlayıp tanımlamadıkları sorulmuştur. Çoğunluğun verdiği yanıt kendilerini dindar olarak tanımlamadıkları yönündedir, neredeyse dörtte biri ibadetlerimi yapıyorum ancak dindar mıyım emin değilim gibi yanıtlar vermiştir.

“Dindar, dindar, dindar. Şimdi dindarlıktaki şey nedir? (...) Yani şu an itibarıyla artık yani çok dindar ya şu anda artık 10 senedir namazlarımı kılıyorum. Zaten imam çocuğuyum. Yani 10 sene öncesine kadar kılmıyordum. 10 senedir kılıyorum. Onun dışında alkol kullanmıyorum. Yani başka dindarlık ve hacca gitmedim.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“Yani yarım hacı sayılırım. Urfa'ya gittik ya yarım hacı oluyok değil mi? Şimdi, şeyin dediği gibi, (...) her gün cumaya gidiyorum yani. (...) Yani Şimdi birkaç seneden beri, ya dindar, önceden de dindarız yani hani önem veriyorduk şimdi. Ama okula gittiğimiz için Cuma

önemliydi bizim için. Ve bayram namazlarını kesinlikle kaçırmama şartı okula gitmesek bilene, kaytarsak bilene onları kaçırmıyoruz. Dindar çünkü aileden geliyor. Dindar olarak şimdi şöyle, tabi millet ağırlaştıkça tabi yavaş yavaş devam ediyoruz, onları yapıyoruz.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

Burada katılımcı K2 önemli olan bir detaya değinmiştir: Dindarlığın aileden geldiği. Aslında diğer katılımcılarda da genel olarak gözlemlenen durum budur, geleneksel bir dindarlık durumu söz konusudur ve bu dindarlık veya din anlayışı, değer yargılar ile aktarılan bir anlayıştır. Dini tam olarak hem ibadet hem maneviyat gibi bir bütün halinde yaşamalarındansa katılımcılarda gözlemlenen durum daha ziyade sembolik bir din yaşadıkları yönündedir.

“Kendimi dindar olaraktan nasıl tanımlarım? Yani o kadar yani aşırı dindar değilim. Boş zamanlarım olduğu zaman genellikle Cuma'ya gitmeyi, hiç kaçırmayı tercih etmem. Cuma ertesi pazar günler elim boş olduğu zaman vakit namazlarını elimden geldiği kadar gılmaya gayret gösteririm. Diğer Müslümanların yaptığı gibi yani gurbanımı kesmeye çalışırım, zekatımı vermeye çalışırım. Yani böyleyim. Başka da illa diye yani şu olacak Müslümanız diye bir şey değil yani ha dinime de küfretmeyi kimseye yaptırmam yani öyle.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

“Tanımlamam. Ben özgür yaşadım yani hiç öyle. Din baskısını... ondan sonra şunu yapacaksın, bunu edeceksin. Ben öyle şeylere çocuklarımı da özgür yetiştirdim. Kendileri sonra seçimini kendileri yapabilir. İnançlarını, şeylerini. Kendilerine bıraktım yani.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Kuşaklar arası farklılıklar temelinde bakıldığında, tüm kuşakların kendilerini Müslüman olarak tanımladıkları görülmüştür. Dini pratiklerin yerine getirilmesi noktasında ise hemen hemen hiçbir katılımcı kendini çok dindar olarak yorumlamamıştır. Hem maneviyat hem de ibadetleri ile bir bütün olacak şekilde yaşayan birkaç katılımcının olduğu gözlemlenmiştir. Bunun dışında katılımcıların kendi ifadeleri ve araştırmacının da gözlemi doğrultusunda tüm kuşaklardaki katılımcıların dini daha çok sembolik düzeyde yaşadıkları söylenebilir. Sembolik olması, dini önemsiz bulduklarını gösteren bir bulgu

değildir. Daha ziyade geleneksel bir din anlayışı ile bağlantılı olduklarını söylemek mümkündür.

Katılımcılara Belçika’da yaşıyor olmanın dini kimlikleri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisinin olup olmadığı sorulmuştur. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılardan birer kişi olacak şekilde üç katılımcı ezan sesi olmamasının dini ikinci planda bırakan olumsuz bir durum olduğunu dile getirmiştir. Katılımcıların dörtte birinden daha az bir kısmı Belçika’da yaşadıkları için dini eğitimlerine daha dikkat edildiğini belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık yarısı ise Belçika’nın saygılı olduğu ve dolayısıyla bir etkisinin olmadığını dile getirmiştir.

“Hiç etkilemiyor. Hiç. Sen namaz kılıyon, abdest alıyon, oruç tutuyon. Daha saygı duyarlar. Daha saygı duyarlar yani. Hiç şeyetmezler. Mutlu olurlar daha. Oruç tutana saygı gösterirler. Ben 30 sene çalıştım, ben oruç tutardım. Patronum olsun, bir Yahudi mesela, iş yerinde çalışanlar hep Flamandı. Ben yemek yemezdim, onlar yerdı. Bana derlerdi, ne olur hani, bizi affet, senin gözünün önünde yemek yiyok. Bana çok saygılı olurlardı. Öyle bir şey hiç etkilemedi. Daha mutlu olurlardı.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

“Yok hiç etkilenmedim çünkü benim annem beş vakit namazında kılıyordu Belçika’da yaşıyordu çok da dindardı. Ben çok dindar mıyım? Değilim. Saçım kapalı değil. Bilmiyorum dindarlıkta kapalı. Karşıyım ben buna yani hani Kur'an'da da yazmıyordu saçını kapat diye yani sonuçta kapan diyor ama hani bilmiyorum. Dindarlık benim için kalptir. Kalbindeki dindir yani benim için. Allah'ımı biliyorum. Yeri geldi mi namazımızda kılıyoruz, orucumuzda tutuyoruz. Sağlığımız olduğu sürece tabii ki. Ama benim kalbim dindardır yani.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Yok, şimdi evde olduğum için yok. Ama eskiden çalışıyordum, yani kolay kolay bir yerde namaz kıdırmazlar. Ne yapacaksın adam, hani mesela bir yerde çalışıyorsun, ne edecen? Nerede kılaçan namazını? İbadet şeyleri daha yeni yeni şey ediyorlar, yapıyorlar çoğu yere. Evet. (A: Mescitleri falan mı?) Evet. Bir tane hastane biliyom mescidi olan şu an. Orada. (A: Ki bu kadar Müslüman nüfusu olmasına rağmen) Evet. Bir tane hastaneyi biliyom. Orada hemen hani Yahudiler de şeylerini edebiliyor. Şeyler de Katolikler de. Öyle yoksa hani...” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“Yok, pek zannetmiyorum. Sonuç olarak bizim aslında şansımız bu. Çünkü Brüksel'de Türk Mahallesi diye bir yer var. Yani gelmemişsiniz ama duymuşsunuzdur. Schaerbeek. Schaerbeek, aynen. Yani Türk kimliğinizi korumak çok kolay aslında. Çünkü zaten komşularım hepsi Türk. Yaşadığım yer Türk. Türk restoranları var. Türk camileri var. Yani hem Türk kimliğini hem de dininizi kaybetme bir korkusu olamaz. Tabii şimdi Brüksel'in başka yerlerinde ya da Belçika'nın başka yerlerinde yaşayan insanların için bilemem. Onlar için belki daha zordur. Ama benim için öyle bir sorun olmadı yani.” (K28, 22, 3. Kuşak, Kadın)

“Onu bilemem ki. Orada yaşasam nasıl olurdu? Şimdi orada ben 18'li 20'li yaşlarda yaşamışım. Etkilenmedi mi bilmiyorum ki. Ben şöyle etkileyebilir, insan bir yerde azınlıkta olunca belki de milli ve manevi kimliklerine daha çok sarılmak isteyebilir. Ya da şöyle bir şey var diyelim ki, ben Türkiye'de olsam, yani atıyorum bunu, beyin jimnastiği olarak diyorum ki ben Türkiye'de olmuş olsam, Bir genç olsam, çıksam dışarıya, dolaşsam, içsem, gezsem, disco falan gitsem, annem babam bana şunu der Türkiye'de. Veya ben kendi kendime de diyebilirim ki, ya bu benim modernce bir yaşamam olarak belki görülebilir Türkiye'de. Daha modern yaşıyorum, böyle çağaya uyduruyorum falan denebilir. Ama buradaki azınlık kültüründe şöyle bir şey var. Türkiye'deki modernlik olarak görülecek çok şeyi buradakiler dışarıdakilere benzeme olarak görebiliyorlar. Oğlum gavurlaşma. Orada modernleşme ise buradakilerin gözünde gavurlaşma olabiliyor. Onun için belki bu insanları frenleyebilir. Belki burada biraz daha hani her türlü kesim var ama gençler daha biraz şey öyle işte milli manevi duygularına daha çok en azından buradaki bizim Emirdağ toplumunda gettolaşma dediğimiz konu da var. Yani mahalle baskısı hala var yani. İnsan falanın kızı böyleymiş, falanın oğlu böyleymiş dedirtmemek önemli yani. Türkiye'de belki şu anda o durum nasıl bilmiyorum ama Almanya'da da diyelim ki aileler birisi burada birisi iki mahalle ötede akraba öbür tarafta kimin kimsenin ne attığı belli değil. Ama ben burada oturuyorsam, yanındaki komşum Türkse, benim oğlumun, kızımın kaçta geldiği, oğlumun, kızımın arabasını takip edebilen böyle kamera teyzeler hala var burada. Cam önünde oturup hala öyle mahalle baskısı var burada. Biraz sistem böyle gidiyor.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

Katılımcılara gayrimüslim bir kişi ile arkadaşlık etmeyi tercih eder miydiniz diye sorulmuştur. Kuşak farkı olmaksızın çok büyük bir çoğunluğu bu soruya olumlu yanıt vermiştir. Sadece birinci ve ikinci kuşaklardan iki katılımcı olumsuz yanıt vermişlerdir.

“Tabii illaki Müslüman olması. Gayrimüslim. Onunla tanışsan bile böyle bir bağ kuramıyon mesela. Tanışiyon. Merhaba ediyon, konuşuyon. Onunla ne kadar da olsa uzun bir vakit geçiremiyon. İlla Müslüman olacah?” (K18, 74, 1. Kuşak, Kadın)

“Ya saygı tercihinde olduktan sonra neden olmasın? O benim inançlarıma, düşüncelerime saygı duyarsa ben de onunkine duyarım. Ama ben kendi inançlarımdan görüşlerimden Ödün vermem benim arkadaşım olsun diye. Beni kabul eden böyle eder ben de kabul edersem öyle derim. (A: Sadece belki Yahudilere karşı bir dediğiniz olabilir.) Onlarla zaten pek şeyim yok. Olmaz da.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Katılımcılara cami dışında farklı dinlere ait bir ibadet yerinde bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Bu soruya genel olarak gelen yanıt özellikle ikinci ve üçüncü kuşak için okul ile mutlaka gitmiş oldukları şeklindedir. Birinci kuşakta ise neredeyse hiçbir katılımcının gitmemiş olduğu yönünde bir sonuç ortaya konmuştur. Araştırmacı bu soruyu sorarken, Belçika’da yaşayan Emirdağlıların, yaşadıkları yerde hâkim olan kültürü ve dini öğrenmek için hevesli olup olmadıklarını anlamayı hedeflemiştir. Burada anlaşılacak istenen merak duyguları, ev sahibi toplumun kültürünü tanıma ve uyum sağlamalarının adımlarından biri olarak yorumlanabilir.

4.4.4. Özel gün ve davetlere icabet

Düğünler, cenazeler ve özel gün kutlamaları kültürün birer parçalarıdır. En basit örnek olarak Türkiye içerisinde yöreden yöreye düğünlerin biçim ve büyüklüklerinin değişmesinin o yörenin kültürüne bağlı olarak değiştiği bilgisi verilebilir. Katılımcılara Belçika’da Emirdağlı çevrelerinin düğün, cenaze, mevlit gibi etkinliklerine katılıp katılmadıkları ve bu eylemlerini gönüllü mü gönülsüz mü yaptıkları sorulmuştur. Kuşak fark etmeksizin katılımcıların neredeyse tamamı katıldıklarını dile getirmişlerdir ancak üçte birlik kısmı gönüllü bir şekilde katıldığını ifade ederken üçte birinden de az bir kısmı ise bu eylemi görev icabı yapmaktadır.

“Her şeye katılırım, evet. Her şeye, cenazeye, mevlidine katılırım. (...) Seve seve giderim. Belçika’nın ziyaretine, aynı o Türk’ünküne gittim mi üzülürüm. Genç de olsa, yaşlı da olsa hani ölüm. Belçikalıyı da aynı giderim, üzülürüm. Onların yanında olurum. İkisine de yani giderim.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

“Tabi, bak ne diyorum az önce söyledim ya ben 22-23 sene başkanlık yaptım. Yıllarca beni cenaze gönderdim oradan [eşi hanımefendi yanıtlıyor: Bizim akrabalarımız, çevremiz hep orada. Buradan çok orada çevremiz. Düğünlerimizde, cenazemizde her şeyimiz daha farklı oluyor.] (A: Peki belki buradan daha kalabalık oluyordur değil mi düğünler?) Buradan kalabalık olur. Çünkü orada Türk deyince bir yumruk hepsi. Hepsi bir yumruk. Ben az önce ne dedim, cami lokali nedir? Dertleşme, danışma, konuşma yeri. Mesela birisi 3-4 gün gelmeyince ne diyorsun? Arkadaş nerede diyorsun? nerededir soruyorsun. Orası bir şemsiye. Bütün Türk toplumu bir şemsiyesi orda toplanır.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

“Mecburiyeten gidiyoruz çünkü herkes birbirini çok iyi tanıyor orada. Gent şehri çok küçük. Orada herkes herkesi tanıyor. Yani kimin kızıysın, kimin oğlusun, kimin a şunun kuzenisin, bunun bunun. Yani herkes herkesi çok çok iyi tanıdığı için. Gidiyoruz yani. Tabii gitmezsen ayıp olur diye. Samimi de olmasan samimi de olmasan gitmesen ertesi gün görüyorsun. Utanıyorsun tabii ki. Mecbur gidiyorsun.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Ya mecburen katılıyorsun çünkü. Düğüne katılıyorsun, akrabaysa davetiye veriyor. Diyorsun ki yarın bu da benim düğünüm gelecek diyorsun. Cenazede de yakın birisi olursa mecburen gidiyorsun. Yakınlarını teselli ediyorsun. Cenazesinde bulunuyorsun. İşte bu da yine gurbette yaşamış olmanın verdiği bir içgüdüsel durum gibi yani. Daha çok ya nasılsa ben gitmesem kim gidecek? Türkiye’de ya ben gitmesem bir sürü giden olur diyorsun ama burada yani bir kişi fazla görünsün diye gidebilip gitmek istiyor insan.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

Şaşırtıcı bir sonuç olarak üçüncü kuşak katılımcıların da neredeyse tamamı düğün, cenaze ve mevlit gibi etkinliklere katıldıklarını dile getirmişlerdir. Bu yüksek oranda katılım cevabının şaşırtıcı olarak yorumlanmasını nedeni, aynı yaş grubundan bireylerin Türkiye’de dahi bu tarz etkinliklere katılmaktan imtina etmeleridir. Ancak katılmadığını dile getiren bir katılımcı bu durumdan rahatsızlık duyduğunu da dile getirmiştir:

“Her ne kadar çok katılmasam da aslında katılmayı hedeflediğim şey cenazeler özellikle ve düğünleri. Toplumda bence bunu gelecek nesillere de aşılarmız gerektiğini düşündüğüm için, ben de bir aile kuracağım için inşallah. İsteyerek cenazelere, mevlütlere, çocuk tebriklerine, düğünlere gitmeyi hedefliyorum. Bu da o en azından o toplum şeyimiz hala var olması için. Toplumda daha önce tanışmadan insanlarla tanışıyorsun çünkü. Bu önemli bir şey. Çünkü Türk toplum büyüyor, Türk toplum büyüyor. Eskiden mesela anneler herkesi tanıyor, değil mi? İkinci jenerasyon Gent’teki. Ama benim jenerasyonum mesela herkesi

tanımıyor. Bu önemli bir şey bence. O yüzden Türk dernekleri vardır mesela. Türk öğrenci dernekleri falan. Ben Türk öğrenci derneklerinde de görev aldım. Şu anda başka bir sosyo-kültürel bir dernekte görev alıyorum Türk kökenli. Bu benim için önemli bir şey bence. Hani o bağları koparmamak adına. Kültürü kaybetmemek adına aslında. Çocuklarımıza da aşılacak adına. Çünkü ben aşılmasam çocuğum biraz alacak ama onun çocuğu muhtemelen torunlarım iyice Flamanlaşacak yani. Bulundukları yere saygı duysunlar, aidiyet duysunlar. Ama yüzde yüz asimile olmasınlar.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Üçüncü kuşak olan K25’in bu yorumu, tıpkı kendinden önceki kuşakların olduğu gibi kültürü gelecek nesillere aktarma kaygısının olduğunu göstermektedir. Diğer üçüncü kuşak katılımcılardan hem eğitim hem kariyer hem de sosyalleşme açılarından olumlu anlamda dikkat çeken K25’in de bu şekilde düşüncelere sahip olması Belçika’daki Emirdağlı nüfusunun kültürel anlamdaki muhafazakârlığını bir süre daha devam ettirebileceği şeklinde yorumlanabilir. Düğün cenaze ve mevlit gibi toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı görevleri olarak sayılabilecek etkinliklere katılım oranlarında kuşaklar arası anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

4.4.5. Evliler, bekarlar ve ebeveynler açısından evlilik

Görücü usulü evlilikler, her kültürde olan uygulamalar değildir. Çocuklarının evliliklerinde söz sahibi olma durumu da kültürden kültüre değişkenlik gösteren bir durumdur. Bu gibi meselelerde evliliğin ve evliliğe dair karar ve uygulamaların kültürel bir sürecin parçası oldukları söylenebilir. Ayrıca aynı kültürden biri ile evlenmek çoğu kişi için kültürünün korunması anlamına gelebilirken, farklı kültürlerin evliliğinin her iki kültürün ortak bir sonucunu ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Belçika’daki Emirdağlıların kültürlerine karşı olan hassasiyet ve korumacılıklarının bu konuya yansımaları araştırılmak istenmiştir. İlk olarak katılımcılara evli olup olmadıkları ve eğer evlilerse bu evliliklerinin görücü usulü mü yoksa severek ve tanıyarak mı gerçekleşmiş evlilikler olduğu sorulmuştur. Bu soruya birinci ve ikinci kuşak katılımcılardan alınan yanıtlar, şaşırtıcı bir biçimde yoğun olarak görücü usulü evlilikler olduğu yönündedir. Bu evliliklerden ikisi boşanma ile sonuçlanmıştır. Katılımcı K19, evlendirildiği için liseyi terk etmek durumunda kalmıştır. Bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Bizim orada, biz okumadık. Çünkü bizi küçük everdiler. Tabii. Okuldan aldılar, everdiler. (A: Kaç yaşında evlendiniz?) 16-17. Tabii şeyimiz yoktu. Görücü usulü işte buna varacan dediler.” (K19, 52, 2. Kuşak, Kadın)

“Ben o evlendiğim yıl, yazın... Annem beni teyzemin oğluna verdi. Görücü usulü. Ama ben teyzemin oğlunu sevmiyordum. Sonra oraya gittiğimde eşimle tanıştım. Tabii işe giderken tanışmamız oldu. Onunla da uzun bir... Hani ay şey yapamadık. 6-7 ay bir tanışmışlığımız oldu. Ondan sonra ona kaçtım ben. Kaçarak evlendim. Öyle bir evliliğim oldu. Ondan sonra da aile problemim oldu ayrıldım öyle...” (K11, 58, 1. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılarda evli olan katılımcı yoktur. Bir katılımcı, K25, görüşmenin hemen akabindeki hafta sonu evlenecekti. Kendisine evleneceği kişi ile görücü usulü bir evlilik olup olmayacağı sorulduğunda ise görücü usulü değil, tanışarak severek gerçekleşecek bir evlilik olduğunu belirtmiştir.

Hemen sonrasında ise katılımcılara Belçika kökenli biri ile evlenmek hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Evli olanların kendi evliliklerinde hangi koşulların gözetildiği, evli/bekar çocukları olanların çocuklarının evlilikleri için gibi düşünceleri olduğu, bekar olanların ise evlilikte hangi koşulları aradıkları sorulmuştur. Bu koşullar arasında Emirdağlı olmak seçeneğinin olup olmadığı ayrıca sorulmuştur.

Bu soruya çoğunlukla ve özellikle ebeveynlerden gelen yanıtlar, çocuklarının mutluluklarının daha önemli olduğu yönünde olsa da soruyu biraz irdeleyip kendilerinin gönüllerinden geçen ne olduğu sorulduğunda ise Türk ve Müslüman olmasının önemli olduğunu dile getirmişlerdir.

“Aile reisi olarak ben isterim tabi Türk'le Müslüman'la olmasını. Çünkü sonradan sonraya bozulacak bizim aile yapısı. Bozulmaması açısından öyle. Ama şimdi öyle bir dünya yok. Çocuklara biz istediğimizi yaptıramayız. Bir de bizim zamanımızdaki, bizim jenerasyonla, çocukların jenerasyonu bir değil. Onun için herkes kendi seçeneğini kendi yapıyor seçimini bizim çocuklar yani çocuklar artık o eskidenmiş büyükler dediğini çocuklar yapmıyor artık herkes kendi kafasına göre takılıyor. (A: Peki Emirdağlı olması önemli mi?) O önemli değil Emirdağ insan olsun. Saygı olduktan sonra.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

“Yabancıyla da evleniyor şimdi çocuklarımız orada. Eskiden bu kadar yoktu, şimdi var. Belçikalı'sından da var, Flaman'ın da var, Morgan'ın da var. Ondan sonra Konga'sından da var. Ondan sonracıma, Polonyalı'sından da var. Bizim akrabada hepsi var. (A: Peki siz yani, gönlünüz ne ister?) Ben Müslüman'la evlenmesini isterim. (A: Müslüman olması yeterli mi yoksa illa Türk olsun?) Türk de olsun ama Müslüman olsun.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“Benim kızım ilk Belçikalıylan evlendi. İlk dediysem yani bir Belçikalıylan evlendi. Ondan önce bir akrabamız gene evlenmişti. O kız çok dışlanmıştı yazık. Yazık çevre tarafından da dışlanıyordu cahil insanlardan. Hani dedikoduya maruz kalıyorlardı, ama mutlu muydu? Mutluydu o akrabamız. İki tane çocuğu oldu. Çok mutlu. Hala da evli. Benim kızım ama şey edemedi. Çocuk Müslüman olmuştu. Biraz da aşırı şey oldu tarikatçılarda. Evet, tarikatçı olunca kızım şartlarına şey yapamadı. Biraz şartları ağırdı. Mesela kızım ilkokul öğretmenliği okudu. Onun kapanmasını, ondan sonra korunma, aynı böyle Arap geleneği gibi korunma, çocuk yap, böyle şeyleri kaldıramayınca tekrar ayrıldı.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Burada, toplumun Belçikalı biriyle evlilik fikrine açık olmadığı görülmektedir. Asimile olduklarının düşünülmesi, kültürlerini kaybetme korkuları veya dini değerlere uymaması sebebiyle bu tarz bir tepki gösteriyor olabilirler.

“Emirdağlı olsun demedik. İnsan olsun dedik. Hepsini kendine bıraktık. Kendileri buldu, kendileri de evlendi kızım. Gönlünüzden geçen miydi? [Eşi hanımefendi yanıtlıyor: Tabii gönlümüzden geçen. Başka olsaydı...] Onlar istedi, öyle everdik. Onları everdik. (A: Türk mü hepsi, hepsinin evlendikleri?) Evet, Türk.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

“Şimdi şöyle bir şey, bu ben hala onlara da şey yapıyorum. Hatta diyorum ki keşke, bazen aklıma da geliyor, uçukça fikirler, sağa sola evin, misafirlerin görmeyeceği yerlere yazayım diyorum, aman oğlum, Faslılarla evlenmeyin falan. Söz sahibi ben biraz bu konuda şeyim, çünkü şöyle bir şey var, bir defa Faslarla, Araplarla evlenirlerse ciddi yaptırımlarım var yani, yaparım o derece. Onun dışındaki Türk'ün haricinde birisiyle evlenmemeleri için de birincisinde yaptırımım var. Hani reddedebilirim yani o derece. Ondan sonraki diğer toplumlarda elimden geleni yaparım, evlenmesinler diye. Ama öyle işte radikal yaptırımlar yapmam. Çünkü şöyle bir şey, birçok tanıdığım insan var, bu yaşlı insanlarda da böyle. İlk dönemlerde insanlar cicim aylarında ya da böyle işte ilk gençlik yıllarında işte her şey normal. Çünkü Hristiyan'san da Yahudi'ysen de Müslüman'san da Ateist'sen de gençlik yıllarında zaten herkes aynı dinde gibi. Çok bir etki etmiyor. Belirli bir yaştan sonra herkes soyuna, aslına, geçmişine çekmeye başlıyor. Ondan sonraki problemler başlıyor. Çocuk

oluyor, o diyor ki ya işte ben diyor onu işte vaftiz yaptırayım, öteki diyor şunu yaptırayım, öteki diyor benim dinime göre isim olsun, öteki. Bunlar belirli bir yaştan sonra burada çok örneği var. Tanıdıklarım da çok senin kendi kültüründen olmadığı sürece evliliğin her döneminde pürüzler çıkıyor. Her evlilikte pürüzler çıkabilir ama bunlar şeye dönüyor artık. İşin intikam alma, revanş alma. Seninki şöyle, benimki böyle durumuna düşüyor. O yüzden Türk birisinin olmasını isterim ve elimden geleni de yaparım. (A: Peki Türklüğün de önünde artık Emirdağlı olması için herhangi bir adımınız olur mu?) Emirdağlı olmasa daha iyi olur. Yok ya öyle değil de. Ya şöyle öyle bir şey yok. Türk olsun, Emirdağlı sorun değil yani bence. Ama Türkiye'den çok... Çerçeveyi de o kadar daraltmayalım. Yoksa bak 30 yaşına geldiler, evde kaldılar. Tamamen evde kalırlar. Üstüne kalırlar sonra. O kadar çerçeveyi de kısaltmayalım, daraltmayalım.” (K4, 54, 1. Kuşak, Erkek)

“(A: Oğlunuz Portekizli biriyle evli değil mi? Mesela bu sizin için nasıl bir durum? Rahatsız oldunuz mu? Keşke Türk'le evlenseydi dediniz mi?) Ya şöyle, herkesten çok rahatsız olan annem rahatsız oldu. Çünkü şey... (A: Etraf ne der diye mi?) Yok, onu da geçtik, gelin kızımın dövmeleri var. O dövmelere karşı annem. Hani dövmeli olduğu için. Ben içimden biliyordum ki hiçbir zaman bir Türk gelini gelmeyecek. Çünkü benim oğlum var ya hiç Türklerle şey etmedi ki. Böyle arkadaşlık falan etmedi ki. Hep böyle Belçikalılardan veya İtalyan, İspanyol Portekiz yani. Hep böyle yabancılarla arkadaş edildi. Kız arkadaşları da hep aynı böyle aynı tip. Bunu da Türk'te bulamazsın. Nasıl diyeyim, şöyle 1.65, 45 kilo. Yani öyle diyeyim. Çoğu zaman biraz esmer falan. Öyle. (A: Siz zaten kendinizi hazırlamıştınız yani) Ben küçüklükten biliyordum. Çünkü oğlum... Fashılar diyor, onlar diyor, adamı diyor, soymaya geliyor. Türkleri de beğenmiyordu. (A: Siz ister miydiniz peki yani hani öyle içten içe?) Vallahi etrafımda görüyorum da no, istemezdim herhalde. Yani hevesim kaldı değil yani niye evlenmiyor falan. Çünkü bakıyorum da doğru dürüst değil. Hem insanın var ya bir Türk'le düğün etmesi için en aşağı 90-100 bin euroya mal oluyo ya kız evinin istedikleri. Anam... On tane elli gramlık burma istiyorlar. Ne bileyim ben, set istiyorlar, onu istiyorlar, bunu istiyorlar. Düğün salonları yirmi, yirmi beş bin euro. E ne olacak onlar? Ne gerek var? Şimdiki gençler küçük düğün olsun diyor. Hani para verecekseniz bize verin diyor. Biz diyor evimizi döşeriz diyor mesela. Şimdiki gençler de istemiyor büyük düğünler. (A: Peki kızınızın, işte evleneceği kişi için sizin böyle bir tasarladığınız, düşündüğünüz...) Ben hani ırk falan seçmiyorum ama o Müslüman olsun diyorum. Çünkü sonradan Müslüman olması olmuyor dinimizde. Ama erkeğin oluyormuş, hani soruşturduk. Yani yabancıyla, Katolikle evlenebilirmiş. Sonradan hani Müslüman olursa diye. Ama bir Türk kızı, yani Müslüman kızı Katolikle veyahut başka dinden evlenemezmiş. Ben her zaman diyorum, kızım diyorum. Müslüman olacak. Hani önemli değil şeyi. Milleti önemli değil. Önemli değil. Ama Müslüman olsun.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“Mesela bir Türk gelini aldım, Belçika gelini daha şey çıktı. Daha saygılı çıktı. Onu bir şey demem. İnsanın karakterine bağlı. Nereli olursan ol, nasıl olursan ol.” (K19, 52, 2. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılara kendi evliliklerinde hangi kriterleri gözetecekleri sorulmuştur. Milliyetten ziyade din, en çok ön planda tuttıkları kriter olmuştur.

“Önemli, bir taraftan dini açıdan. Ama çok âşık olduğun bir kız yani. Yani Müslüman değilse, tek monoteist bir dine inanıyorsa sorun değil aslında. Çünkü dinde de yasak değil, bildiğim kadarıyla. Olabilir ama tercihim Müslüman olmalıdır. (A: Tercihin Müslüman. Türk olması önemli mi?) Bir açıdan önemli diyebiliriz. Ama çok da şey olmaz yani.” (K27, 19, 3. Kuşak, Erkek)

“Aslında bir kriterim var, Müslüman olması. Önce dine bakarım. Çok önemli zaten. Ailem için de. Belçikalıyla evlensem sıkıntım olmaz. Daha çok dine bakarım. Nereden geldiğini ve nasıl bir kültür olduğuna pek bakmam. (A: O zaman senin için tek önemli kriter Müslüman olması) Evet ama yani kişisel kriterlerim de var. İşte yani burada şey önemli mesela diploması olması falan benim için önemli şeyler veya bir işi olması en azından. (A: Peki sence ailenin önemsedığı şeyler var mı? Onlar mesela senin bir Belçikalı ile evlenmeni onaylarlar mı sence?) Pek onaylamazlar ya aslında. Geçen konuşuyorduk hatta. Dedim işte anne ben mesela Afrikalı çocukla evlensem ne düşünürsün falan. Tabii ki yani burada şey hiç ırkçılık gibi bir şey yok ama işte daha çok benim Türk'le bir Türk'le evlenmemi tercih ederler. Ama işte buradaki Türkler biraz ne desem farklı ya. Biraz farklılar yani pek beni aynı düşüncelere sahip değiliz sanki bilmiyorum. Yani öyle.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

“Türk olmasını isterim tabii ki ama belki de olmayabilir. Belki de her ülkeden insan var yani. Olur ki ne bileyim başka bir ülkeden de olabilir, olur. Benim için en önemlisi Allah'tan korksun yani. Müslüman olsun tabii ki Allah'tan korksun. Gerisi pek önemli değil. Tabii ki isterim Türk olmasını falan ama olmayabilir yani. Önemlisi Müslüman olsun, Allah'tan korksun. Gerisi zaten kolay diye düşünüyorum. (A: Peki Türk olduğu takdirde, özellikle Emirdağlı olsun gibi bir düşünceniz olur mu?) Şimdi Brüksel'de çok Emirdağlılar var. Türk olsun, sadece aynı adetten, aynı adetlerimiz olsun, aynı yemek zevklerimiz olsun falan bu anlamda. Yoksa Emirdağlı olsun falan yok yani. Tam aksi gibi. Burada çok var Emirdağlılar da. Ben de kendim Emirdağlıyım zaten de. Bilmiyorum yani. Biraz değişik bir insanlık diyebiliriz yani.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

Tüm kuşaklarda özellikle Emirdağlı olması açısından bir istek olmadığı görülmüştür. Aksine, Emirdağlı olmasa daha iyi olacağını düşünen katılımcılar vardır.

Görüşme esnasında yaklaşık bir hafta içerisinde evleneceği belirten katılımcı K25 ise düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir ve aslında fikirlerine uygun bir evlilik yapıyor olduğu anlaşılmaktadır:

“Tabii severek tanıyarak. Üniversitede tanıştık zaten. Aynı bölüm. (A: Herhangi bir şey oldu mu yani? Türk olsun mutlaka, Müslüman olsun gibi bir...) Yok olmadı. Ama olması daha mantıklı. Çünkü... İş yerinde, okulda falan hep Flemenkçe konuşuyoruz ama eve geldiğinde bir Türkçe konuşman gerekiyor yani. Türkçe konuşmam lazım artık. Türk yemekleri yemem lazım. Bu uyum olayı. Şimdi Flamanla evlensen, Eskişehir'e bak, köyümüze bak. Orada köy yok, şehirleşmiş bir hayat. Köyünü gelecek, üçüncü dünya ülkesi gibi görür. Her şeyi böyle anlatmak, öğretmek aşırı yorucu olacak. Bu kafamda zorunluluk değildi. Flaman'la da evlenebilirdim, Arap'la da evlenebilirdim. Yine Türklüğü aşılama çalışırdım. Ama bir Türk'le evlenmek her türlü daha kolaydı bence. Konforlu. Daha konforlu. Seni tanıyor, senin istediklerini biliyor, aileni biliyor, istediklerini biliyor. Her türlü daha kolay ve konforlu yani. (A: Peki ileride çocuğun çocuğun olduğu zaman da bu noktada bir tavır sergiler misin sence?) Zamanın ne getireceğini kimse bilmez. Büyük konuşmak istemem yani. Şu anki bakış açımla...Şu anki bakış açımla çocuklarımın da Türklerle evlenmesi isterim yani. Bir Flamanla da olabilir. Ama nasıl desem böyle Flaman'da şöyle olabilir, çünkü artık Belçika'da yaşadığımız için Flaman kültürüne de hakimiz. Ama mesela bilmediğimiz, bilinmeyen kültürler var. Mesela Afrika kültürü mesela. Çok farklı bir şey. Çinli biri aşırı farklı bir kültür yani örf ve adetleri neler, hangi kültür daha baskın bunlar da önemli. Mesela Flaman kültürü Türk kültüründen daha baskın değil. Yani bugün Flaman damat da gelse, gelin de gelse, her türlü o muhtemelen Türkçe'yi çözecek gibi geliyor yani. Ama Afrikalıya hani nasıl...uysallaştırmak başka bir şey de...Nasıl uyum sağlayabilir sana? Çok farklı kültürler. Biz yıllardır Flamanlarla yaşadığımız için kolay geliyor. Ha mesela Kürt'le falan da olabilir tabii. Çünkü yıllardır bu memlekette ve Belçika'da da Türkler ve Kürtler iç içe yaşadığı için Kürt'le de olabilir. Belirli, yakın topluluklarla da olabilir ama çok uzak topluluklarla olmasını istemem yani.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

Diğer bir üçüncü kuşak katılımcı da benzer düşüncelere dayanarak yeni bir kültüre girmeyi ve karşı tarafı da yeni bir kültüre sokuyor olmayı çok emek isteyen bir süreç olarak görmektedir ve bundan dolayı bu fikre yanaşmamaktadır.

“Ya aslında... Yıllarca şey diye düşündüm. Aslında hangi millet olursa olsun pek sorun değil. Müslüman olsun yeterli sonuç olarak. Önemli dinimiz. Ama bu son yıllar yine de Türk olması tercih ederim. Tabii Emirdağlı olacak diye bir şey yok. Ama neden? Çünkü kültür açısından tekrar her şey kültüre geliyor. Ama sonuç olarak ben küçüklüğümde beri belirli şeyler yaşadım, belirli kanallara baktım, belirli dizilere izledim, belirli çizgi filmlere baktım. Ve bunları paylaşabildiğim biriyle yaşamak daha kolaydır. Çünkü sonuç olarak onların her şeyi geri A'dan Z'de anlatmam gerekiyor. O da aynı bana. Ailede benim şansım annem babam Fransızca biliyor ama mesela anneannemle ya babaannemle nasıl temas kuracak? Veya ben nasıl onun ailesiyle temas kurabilirim bilmiyorum. Ondan biliyorum yine de Türk olması bir tercihtir tabii. (A: Tercihin. Peki ailenin böyle bir şeyi var mı senin üzerinde?) Annemin mi? Kesinlikle. Yok. Annem kesinlikle Türk istiyor yani. (A: Öyle mi?) Evet, evet. Bunu birkaç kez dillendirdi. Dedim okey. Ben daha açık sanıyordum ama evet. Demek ki içten içe varmış bir düşüncesi onun.” (K28, 22, 3 Kuşak, Kadın)

Bu soruda özellikle üçüncü kuşak katılımcılardan bu yönde yanıtlar gelmesi araştırmacı açısından dikkat çekici bulunmuştur. Milliyet, din gibi kriterlerin ön planda tutulması birinci ve ikinci kuşak katılımcılar açısından bakıldığında şaşırtıcı gelmese de üçüncü kuşak katılımcıların da aynı yönde düşüncelerini dile getirmeleri şaşırtıcı bir durum olarak yorumlanmaktadır. Ancak ortaya çıkan sonuçta, üçüncü kuşak katılımcıların zaman zaman ikinci kuşak katılımcılardan bile sınırları daha keskin yanıtlar vermiş olması bu soru için dikkat çekici bir sonuç olmuştur.

4.4.6. Toplumsal cinsiyet rollerinde değişim-ev işlerine katılım

Erkeklerin ve kadınların toplumsal rolleri, kültürel tabanda değişiklikler gösterebilen konulardır. Belçika ve genel anlamda Avrupa kültürü, yüzeysel bir açıdan bakıldığında ve Türkiye ile karşılaştırıldığında toplumsal cinsiyet rollerinin daha eşit olduğu gözlemlenen kültürlerdir. Belçika'daki Emirdağlıların 60 yıllık bir göç hikayesinde bu konudaki durumları araştırılmak istenmiştir. Katılımcılara eşlerine/eşlerinin ev işlerinde yardımcı olup olmadığı sorulmuştur. Avrupa'da Türkiye ile karşılaştırıldığında ev işlerinde ortak olunması durumu daha fazla ön planda olan bir durum olduğu için, bu soru ile birlikte aile yapılarında bariz bir dönüşüm olup olmadığı sorgulanmak istenmiştir. Bu soruda alınan yanıtlar genellikle emeklilik sonrası ve kadınların bir şekilde fiziksel rahatsızlıkları olması gibi durumlara istinaden yardım

edildiğini göstermektedir. Bu soruda ön planda olan katılımcılar birinci ve ikinci kuşak katılımcılardır, zira üçüncü kuşak katılımcılarda evli olan katılımcı bulunmamaktadır.

“(A: Peki hazır eşiniz de buradayken soralım. Ev işlerinde eşinize yardımcı oluyor musunuz?) Ben her gün kahvaltıyı ben hazırlıyorum. 10 seneden beri. [Eşi hanımefendi: şimdi, gençlikte felan değil] Çalışırken değil canım. Ama işten çıktıktan sonra bu yengen biraz rahatsız oldu. Ondan beri sabah kahvaltıları bana aittir.” (K29, 76, 1. Kuşak, Erkek)

“Bazı yeni yeni katılıyor da hiç öyle eli yatkın değildir. Yapmaz. (A: Yapsın ister miydiniz peki?) İsterdim tabii ki yardım yardımdır. Çünkü şöyle isterdim. Yapabilseydi keşke. Çünkü bazen de istiyom, şunu yap diyom. Sen onu yaparken öbür tarafı da batırıp iki misli iş çıkacak diye, öbür seferlerde istemiyon yani. (A: Öncesinde hani dediniz ya, geçen seneye kadar çalışıyordum dediniz) Ama hem çalıştım hem de işin hakkından geldim yani becerdim. Zordu. Yaptık ama kadın kısmı istesin yeter ki her şeyin hakkından gelir.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“Eder, ben rahatsız oldum. 28 yaşında bel fıtığından ameliyat oldum. Kızım küçüktü. Büyük kızım 9 yaşındaydı o zaman. 9 yaşında bir çocuk ne yapabilir ki? Hiçbir şey. Eşim temizlik de yapardı. Ondan sonracıma şey yaparsa yemek yaparken bana da yardım ederdi. Çünkü ben çok 1,5 sene şeyden yürüyemedim. Doğru dürüst eşim çok yardım etti o zaman. (A: Peki şimdi sağlıklıyken, normal günlük rutininizde de ediyor mu?) Yapar yapar.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“Almıyorum. Hiç yardım almam. Daha kızar. (A: Etmez mi? Yoksa siz istesenez eder mi yani?) Etmez. Ama ben de ettiğini istemem. Yapamaz yani. İstese yapar, belki de yapamıyor diye. İşte ben de umursamıyorum kendim yapıyorum.” (K26, 59, 1. Kuşak, Kadın)

Bu soruya verilen yanıtlar aile yapısındaki iş bölümünde çok fazla değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır. Hastalık halinde yardım edilmesi veya hiç yardım edilmemesi gibi yanıtlar, Türkiye’deki hâkim durumla benzerlik göstermektedir. Bu nedenle araştırmacı bu noktada katılımcıların Türkiye’deki egemen alışkanlıklardan farklı bir tutum sergilemedikleri düşüncesindedir.

4.5. Belçika’da Yaşayan Emirdağlıların Bireysel Ekonomileri ve Yatırım Tercihlerine ve Bunun Kuşaklar Arası Farklarına İlişkin Bulgular

Yatırım ve birikim tercihlerine dair bulgular yatırım ve birikim kararları, Türkiye’de sahip olunan gayrimenkuller gibi alt başlıklarda verilmiştir.

4.5.1. Yatırım ve birikim kararları

Geri dönüş düşüncesinin en çok bağlantılı olduğu meselelerden birinin yatırım ve birikimlerin yönü olduğu söylenebilir. Belçika’da yaşayan Emirdağlıların bireysel ekonomilerini nasıl yönettikleri Belçika’ya ve Türkiye’ye bağlarını anlamak açısından sorgulanmıştır. Katılımcılara birikim ve yatırım yapıp yapmadıkları, şayet yapıyorlarsa bunu nasıl değerlendirmek için yaptıkları sorulmuştur. Üçüncü kuşak katılımcıların haricindeki katılımcıların hemen hepsinin hem Belçika’da hem Türkiye’de yatırımları olduğu görülmektedir. Birinci kuşak katılımcılardan alınan yanıtlar katılımcıların çoğunlukla hem kendilerine hem de mümkün olduğunca çocuklarına gayrimenkul anlamında yatırımlar yaptıkları yönündedir. Bunların sayısı ve devamının yapılıp yapılmayacağı konusu ise ortak bir yanıt içermemektedir.

“Yüzde... Şimdiye kadar bütün çevremde tanıdıklarım hep Türkiye’ye yatırım yapmışlardır. Çünkü niye? Bir dönüş hayali vardı. Bir dönüş hayali vardı. Ta babam zamanı 60 senelerinden 70 senelerinden kalma hep buraya yatırım yapıldı. Şimdi baktılar gördüler dönen yok şey eden yok. E çocuklar İtalya’ya gidiyor İspanya’ya gidiyor sağa solan gidiyor. Türkiye’ye ya bir Antalya’ya gelecekler bir hafta da. O da üç senede, beş senede bir kendi memleketine gelecek. Baktılar dönüş yok. Oraya yatırım yapmaya başladılar.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Muhakkak birikimimiz nasıl oluyor. Şimdi şey benim birikimim buradan daire aldım, bu, onun kredisi 7 sene sonra bitiyor, o oluyor mesela. Para biriktiremiyoruz. Para biriktirdiğimizi buraya gelip harcıyorsun bir ayda. Hani tatil oluyor sonuçta. Eski babamlar, annemlerin zamanında para birikim çok olurdu. Çok çocukları olurdu. Tek maaştı, lükslük yoktu. Şimdi hepimizin elinde telefonlar, daha çok elektrik faturası, daha çok gaz parası oluyor. Eskiden biz odada ısınıp yatıyorduk, aynı odada hepimiz annemlerin. Ama şimdi değil, herkes kaloriferleri açık yatıyor. Yani şey, artık birikim olmuyor kesinlikle. Lüks yaşama ayak uyduruyoruz ve lüks yaşam da parayla oluyor. Yani birikim nedir? Evdir, biz ev

alınca birikim olmuş olur. Belçika'da benim evim var. 25 sene kredim var. Kredim şimdi 10 senesi kaldı. Ölürssek çocuklarımıza o birikimimiz olacak.” (K23, 47, 2. Kuşak, Kadın)

“Önceden yapılmış. Euro çıkalı beri o kadar değil... Frank varken daha çok vardı. Çünkü her şey daha ucuzdu o zamanlar. Valla birikimi orada daha önce kayınpederim evi almış. Kayınpederim 65'te mi gitmiş, 64'te mi gitmiş oraya? Maden ocağında falan çalışmış. Ondan sonracı daha çok geri dönmek amaçlı buraya yatırım yapılmış. Sonradan oraya, 85'lerde 90'larda oradan ev almışlar. Daha önce hep buraya göndermiş. Hatta büyük görümcelerim bile burada okutmuşlar geri buraya dönmek amaçlı diye.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“(A: Çocukların da herhalde evleri orada var mı?) Var, hepsinin evi var. (A: Burada var mı?) Burada kendimin var, oğlumun bir tanesinin var, yani onlara da zamanı geldikçe alacaz. (A: Peki bu yatırımın sebebi nedir?) Geldiğimizde rahat yaşayalım, yatacak bir yerimiz olsun. Kimseye zorluk olmasın kimsenin üzerinde olmayalım, yaşayalım, öyle düşünüyoruz yani. Yarın ne olacak diye düşünmüyoruz yani. Yatırım amaçlı değil rahatımız olsun huzurumuz olsun. Evimiz olsun açalım kapısını girelim yaşayalım, işimiz bitti miydi çekelim dönelim yani.” (K20, 57, 1. Kuşak, Erkek)

Türkiye'deki yatırımlarını gelecek için değil de gittiklerinde rahat etmek için yaptıklarını dile getiren K20 gibi, Belçika'da 1 Türkiye'de 2 dairesi olan katılımcı K7, bu yatırımları yaşamak için yaptıklarını dile getirmiştir:

“Fazla ne kadar yatırım matırım saçmalık. Yaşayacak, rahat edecek kadar olsun. Çünkü var ya, aynen. Çünkü bazı insanları görüyorum. Biriktiriyorlar, biriktiriyorlar. Yemeden var ya, 70-80 yaşına varmışsın. Daha bir şey yemedin, o parayı. Ya kafa gidiyor ya çocuklar var ya haber vermeden harcıyo onun parasını.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Üçüncü kuşak katılımcılar ise çoğunlukla yatırımlarını Türkiye'ye değil, Belçika'ya yapmayı planlamaktadır. Ayrıca halihazırda kendilerine ait ev/araba ve bunun gibi varlıkları olan üçüncü kuşak katılımcılara bu yatırımlar kendileri adına aileleri tarafından yapılmıştır.

“Belçika'da niyetim var birikim yapmaya. Çünkü şimdi Türkiye'ye herhangi bir yatırım düşünmüyorum açıkçası. Zaten şimdi biraz yaşında genç, yeni yeni başlamam lazım. Ama

Türkiye'ye pek düşünmüyorum çünkü fiyatlar hep yükseliyor. Ben bir de orada olmadığım için mesela bir ev satın alıp kiraya koysam ilgilenemem. Fiyatlar da hep çıkıyor. Yani insanlar da ödemekte zorluk çekiyor. Yani bir sistem Türkiye'de aslında pek alışkın olduğum bir sektör değil, öyle diyeyim size. Yani yatırım yapsam herhalde büyük ihtimal burada yatırım yaparım diye düşünüyorum. İlerleyen vakitte de mesela burada yatırım olursa kendim de Türkiye'de yaşamak gibi bir şey alırsam yani o zaman kendi yaşayabileceğim bir ev alırım. Ve fazlasını yapmam gibi diye düşünüyorum açıkçası.” (K32, 26, 3. Kuşak, Erkek)

“(A: Peki burada düşünüyor musun bir ev alalım, edelim?) Aslında düşünmüyorum. Çünkü zaten babamların evi olduğu için ben de muhtemelen ileride gelirim 3-4 yılda bir gelirim. İlla bir eve ihtiyacım olsa da bir otelde kalırım. Çünkü Eskişehir'e artık 2 hafta gelmem eskisi gibi. 3-4 günlüğüne gelirim yani. O da dediğim gibi akrabaları görmek, ölüleri yad etmek. Sonra denize giderim. Denizde de yazlık var. O yüzden orada da bir şey almayı düşünüyorum açıkçası. O parayı tatillere harcarım yani. (A: Aslında bu birazcık geleceğe dönüş Türkiye'ye temelli dönüş düşüncesinde) Ha öyle bakarsan... Yine boş bir yatırım olur bence kurla beraber. Kuru ve enflasyonu göz önünde bulundurursam.” (K25, 27, 3. Kuşak, Erkek)

“Bir birikim yapmam gerekirse ilk olarak Belçika'yı seçerim. Türkiye daha çok ikinci planda kalıyor.” (K31, 21, 3. Kuşak, Kadın)

Birinci kuşak geliş hedefleri itibarıyla yatırım ve birikimler odaklı yaşamış olan kuşaktır. Bu yatırımların pek çoğu, dönüş Türkiye'ye olacak düşüncesi ile başlarda Türkiye ağırlıklı yapılmış olsa da ilerleyen zamanlarda artık Belçika'da kalacakları kesinleştikçe yatırımların yönü Belçika'ya da dönmüştür. İkinci kuşak katılımcıların yatırımlarının genellikle bir dengede olduğunu görmekteyiz. Her iki ülkede de yatırımları bulunmaktadır. Belçika'da kirada oturan yalnızca iki katılımcı vardır. Söz konusu katılımcıların Türkiye'de evleri vardır. Belçika'da yaşayan Emirdağlıların yatırıma ve birikime önem verdikleri söylenebilir. İkinci kuşak katılımcı K23'ün de dediği gibi lüks yaşama ve harcamaya odaklı yaşantılar daha ön plana çıktıkça artık yatırımların ve birikimlerin boyutları zaman içerisinde küçülmeye başlamış olabilir. Ancak bu düşünceler, üçüncü kuşak katılımcılar için bile rasyonel bir değerlendirme süreci içerisinde varken, yatırım yapmanın Belçika'daki Emirdağlıların her kuşağını ilgilendiren bir mesele olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üçüncü kuşak diğer kuşaklar gibi duygusal bağları üzerinden değil de rasyonel hesaplamaları üzerinden giderek Türkiye'yi yatırım sahası olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'ye

geldiklerinde ailelerinin evlerinde kalmayı planladıkları veya zaten eskisi kadar sık gelmeyecekleri için otelleri konaklama noktaları olarak tercih edebileceklerini kendileri de dile getirmişlerdir.

4.5.2. Türkiye’de sahip olunan gayrimenkuller

Katılımcılara Türkiye’de bir ev, araba, arsa vb. sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Sahiplerse bunun kendileri için ne ifade ettiği sorulmuştur. Çoğunluğun verdiği yanıt, bunların başlarda yatırım amacı taşısa da zamanla geldiklerinde rahat edecekleri yerlerin olmasını istemelerinden kaynaklandığıdır.

“Şimdiye kadar herkes köyüne, evine görüyorsun villalar dikti, şey dikti ama oturan yok. Bir cenazesi geliyor. Kapının önünde bir evini son defa görsün diyor. Zaten otuz sene oluyor giderli. Adam on sefer geldi gördü zaten. İnşaatını yaptı gitti. Bir de bitince görüyor. Gidiyor. Çocuklarda ne ediyor. Ertesi gün satıp geçiyor... Yatırım şimdi stop ben yatırımlık ben istemiyorum şimdi yeter biraz gelirim var hani gerek görmüyorum biraz da çocuk kendi ayakları üzerinde durmasını öğrenecek. Hazır konmayacak.” (K2, 53, 2. Kuşak, Erkek)

“Daha önce belki dönersek diye yatırım yapıyorduk ne yalan söyleyeyim. Ama şimdiki durumu gözetirsem bir oturduğun evin yeterli senin için. Çünkü daha çok sorun oluyor.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

“Köydeki özellikle şeydir, tamamen kalmak içindir. Bu ev de tamamen kalmak. Ama diğer evler yatırım amaçlı tabii ki. Tarlalarda da öyle yatırım amaçlı.” (K24, 43, 2. Kuşak, Erkek)

“Kalabilmek için. O sizin dediğiniz ülkemize döneriz olurdu, bizden önceki jenerasyon. Biz sade kalabilmek için, rahat etmek için.” (K3, 47, 2. Kuşak, Erkek)

Türkiye’de evi olduğunu dile getiren katılımcılara (bu neredeyse birinci ve ikinci kuşak katılımcıların tümü), bu evlerin ne sebepten dolayı alındıkları sorulmuştur. Sorunun beraberinde ise geleceğe dair bir kesin dönüş fikri olarak mı, yatırım-kira geliri olarak mı yoksa geldiklerinde yaşamak için mi şeklinde seçenekler sunulmuştur. Hemen hepsi bu

soruya cevaben gelince oturmak, yaşamak için bir alan olsun diye şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

“Gelince yaşamak için. Gelince rahat edelim diye.” (K21, 53, 1. Kuşak, Kadın)

“O yüzden buraya yatırım var bir tane de Vişnelik’te dairem var, yani...Bir gün gelirsem var ya, şey ediyeyim diye, rahat olayım diye.” (K7, 53, 1. Kuşak, Kadın)

Ayrıca Türkiye’de yazlık olarak kullandıkları evleri olan katılımcılar da vardır. Bu da Türkiye’yi tatil tercihlerinde her daim bulundurdıklarının bir işareti olarak değerlendirilebilir.

“Alanya’da var, Eskişehir’de var, burada var. Tatile geldikçe.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

Katılımcılara Belçika’da ev, arsa, araba ve bunun gibi varlıkları olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya var olanı satmış olan iki katılımcı haricinde hep olumlu yanıtlar alınmıştır.

“Vallahi ben zamanında beş katlı ev aldım oradan. Ondan sonra benim küçük oğlum bir daire aldı. Büyük oğlum bir daire aldı. Ondan sonra ortancısı kızım aldı. Küçük kızım aldı.” (K14, 73, 1. Kuşak, Kadın)

“Var. Bir kira getiren evimiz var. Ortak kayınımla, kayınpederimden devrıldılar. Satın aldılar. Var. Ortak kayınımla var. Bir de oturduğumuz yerimiz var. İki tane işte.” (K1, 51, 1. Kuşak, Kadın)

Birinci ve ikinci kuşak katılımcıların bazıları eskiden daha fazla yatırım yapma odaklı olduğunu ancak artık bu durumun pek kalmadığını dile getirmişlerdir. Bu durum, eskiden çalışmaya gitmiş olan birinci kuşak katılımcıların en büyük gayelerinin çalışıp biriktirip dönmek veya çalışıp biriktirip Türkiye’deki ailelerine yardım etme düşüncelerinden kaynaklanıyor denebilir.

“Ama şimdi gençlerimiz olsun, biz olsun gayri şey yok. Aman arttıralım da arttıralım. Oradan ev alalım. Şimdi bunu alalım. Yok. İstedığımız zaman lokantaya gidiyoruz. İstedğimiz zaman dürümcüye gidiyoruz. Orada şimdi serbest artık. O bizim bundan 15 sene öncekilerde. Burada ev falan alacağız, yapacağız. Annem, benim annem, babam değil de eşimin annesi, babası onların idare ediyorduk. Hısım akraba şey olanlara yardım ediyorduk. İşte öyle geçiyordu bizim günümüz. (A: O zaman siz hem oraya yatırım yaptınız, eviniz var mı orada?) Vardı, 3-4 kat ev aldık biz. Tabii eski evlerdendi de. Ama iyiydi, idare ediyorduk.” (K5, 77, 1. Kuşak, Kadın)

Yatırım ve birikim konusunda kuşaklar arası farklılığın şu şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir: Birinci kuşak katılımcılar, gidiş maksatları gereği kazanıp biriktirmek, bununla yatırım yapmak odaklı çalışmışlardır. Geri dönüş düşünceleri hep var olduğu için ise bireysel ekonomilerini Türkiye’ye yatırım yapmak odaklı olarak düzenlemiş olabilirler. İkinci kuşak katılımcıların genel düşüncesi emeklilikten sonra Türkiye’de daha uzun süreli olarak kalmaktır. Bu süre senenin yarısı veya biraz daha fazlası şeklinde genel yanıt olarak belirtilmiştir. Hem bu dönem için hem de halihazırda yaz tatillerinde ve fırsat buldukları zaman dilimlerinde Türkiye’ye geldiklerinde kimseye yük olmayacak biçimde, kendi evlerinde rahat bir şekilde o tatil süresini geçirmek adına Türkiye’de ev almak gibi yatırımlar yapmışlardır. Üçüncü kuşak katılımcıların ise Türkiye’de yatırım yapmak gibi bir niyeti pek fazla yoktur. Burada ailelerinin evlerinin olması veya otelde kalabilecek olma fikri onları yatırımdan uzaklaştıran bir neden iken, ülkedeki stabil olmayan ekonomik ve enflasyon oranları da genç nesli burada yatırım yapma konusunda geri planda tutmaktadır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, çalışmanın genel bir özeti sunulmuş; ortaya konulan sonuçlar, ilgili alanyazın temelinde ele alınmış ve birbirlerini destekleyen veya desteklemeyen yönleri değerlendirilmiş, sonucunda ise alanyazında eksik görülen noktalara istinaden önerilerde bulunulmuştur.

5.1.Tartışma

Bu araştırma, Türkiye ve Belçika arasında 1964 yılında imzalanan işgücü anlaşmasının 60. yılında Belçika’da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin yaşadıkları topluma uyumlarını, anavatan algılarını, tatil tercihlerini, kültürel kimliklerindeki değişimleri ve yatırım tercihlerini kuşaklar arası farklılıkları göz önünde bulunduracak şekilde incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma nitel bir çalışma olarak yürütülmüştür ve araştırma kapsamında amaçlı örneklem yoluyla belirlenen ve kartopu tekniği ile ulaşılan 32 katılımcı ile ev ortamında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın bulguları üçüncü kuşakla birlikte Belçika toplumuna uyumun artması sonucunda sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamların pek çok bölümünde birtakım değişimler meydana geldiğini göstermektedir. Öte yandan Emirdağlıların kültür ve yaşam biçimleri konusunda muhafazakâr bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

Bu çalışma uyum entegrasyon konusunda, Belçika’da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin Belçika’ya uyumlarının kuşaklar arası geçişlerde giderek iyileştiğini göstermektedir. Entegrasyon, Türkçe’de bütünleşme olarak bilinen kavram, bir toplumdaki birçok farklı kurum ve kuruluşun, meslek grubunun, etnik grupların, farklı kültürlerden meydana gelen grupların ve farklı kimliklerin birbirlerini tamamlama, birbirleri ile bir arada olma ve uyum içinde olma durumudur. Karşılıklı biçimde bir aradalık durumunun farklı kişi ve gruplar tarafından oluşturulabilmesi durumudur (Yavuz, 2013, s. 616). Farklı din, farklı kültürün olduğu durumlarda bir uyumun yakalanabilmesi için en önemli araç dildir. Konuşarak aşılabilecek ve alışılabilen meselelerde dil bilmiyor olmak, bu duruma ket vuran nedenlerden olabilir. Belçika’da yaşayan Emirdağlılarda da özellikle dile hakimiyet noktasında birinci kuşakların yaşadıkları topluma uyum sağlamalarında önlerindeki en büyük engellerden biri dil bilmiyor olmalarıdır. Dil bilmiyor ve öğrenmiyor olmalarının en büyük nedeni ise geçici

süre orada bulunacaklarına dair inançlarıdır. Ayrıca sıkı çalışıp para biriktirme arzuları da farklı başka uğraşı ve amaçlardan kendilerini uzaklaştıran nedenlerden olmuştur. Göçmenlerin arka planları da bu gibi mevzularda önemli bir noktadır, nitekim Kaya bunu dile getirerek, Türk toplumunun genellikle düşük sosyo-ekonomik düzeyli kesimlerinden ve kırsal kesimlerinden gelen göçmenlerin uyum süreçlerinde müsamahalı bir yaklaşımın şart olduğunu belirtmiştir (2008, s. 160). Bu çalışmada da katılımcılar kendi ifadeleri ile farklı bir eğitim, farklı bir disiplin ve farklı bir iş ahlakından geldiklerini dile getirmişlerdir.

İkinci ve üçüncü kuşaklara gelindikçe dil bilme oranının yükseldiği görülmektedir. Manço (2000) Belçika’da yaşayan Türklerin 19-31 yaş arası grubunun yaşadıkları ülkenin diline olan hakimiyetini, yaşları daha ileri olanlara kıyasla iyi düzeyde bulmaktadır. %59 oranında yaşadıkları ülke dilinde mektup yazabilme düzeyi görülürken bu oran 32 yaş ve üzeri gruplarda %13’e kadar ulaşabilmektedir. Dolayısıyla genç neslin yaşadıkları ülke dilindeki okur yazarlıklarının görece yaşlı kuşaklara bakılarak yüksek seviyede olduğunu belirtmektedir (s. 125). Kaya ve Kentel Belçika’da yaşayan Türkler üzerine yaptıkları çalışmada ise Belçika’da en sık karşılaştıkları sorunun ne olduğunu araştırmışlardır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar içerisinde yaşadıkları ülkenin dilini konuşup anlayamamak sorunu (%15) beşinci sırada gösterdikleri bir sorun olmuştur (2008, s. 83). 2012 yılında Göktuna-Yaylacı katılımcılarında ev sahibi toplumun dilini bilme oranlarını araştırdığında ise ortaya çıkan veriler Flamanca/Fransızca bilgisinin genellikle orta veya iyi düzeyde olduğu yönündedir. Belçika’da doğanlar dili okullarda ve iyi düzeyde öğrendiklerini dile getirirken sonradan gelenler ise kurs veya iş yerlerinde orta düzeylerde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Dili çok iyi bilme sebebi olarak gösterilen ise orada doğmuş olmaktır (s. 268).

2024 yılında bu çalışma doğrultusunda yapılan görüşmelere göre birinci kuşak katılımcılarda ilkokul ve lise mezuniyeti sonrası devam eden bir eğitim düzeyi görülmezken, ikinci kuşaklarda en yüksek oran lise mezuniyetine denk gelmektedir. Yükseköğrenim, üniversite ve yüksek lisans yalnızca üçüncü kuşakta karşılaşılan eğitim düzeyleridir. Kaya ilk dönemde giden Türk göçmenlerin büyük kısmının okur yazar dahi olmadığını söyler, nitekim bu ifade çalışmadaki bulgular ile birbirini destekleyen bir ifadedir. Katılımcıların Türkiye’de eğitimleri en ileri seviye eğitimi alanın lise derecesi olduğu ve çoğunluğunun ise ortaokul seviyesinde olduğu görülmektedir. Kaya’ya göre bu

durum yalnızca birinci kuşak göçmenlerini değil aynı zamanda ikinci kuşak göçmenlerinin de eğitim seviyelerini etkileyen bir durumdur. Zira kendi eğitimini tamamlayamamış ebeveynler bu konuda gerekli yönlendirmeyi yapamamaya meyilli olmaktadır. Bu da entegrasyon sürecini geciktiren bir faktördür (2008, s. 160). Bu noktada Timmerman'ın (2003) Faslı ve Türk göçmenlerin eğitim düzeylerini karşılaştırdığında ulaştığı sonuca değinilebilir. Faslılar birinci kuşak göçmenlerinin eğitimleri noktasında Türk göçmenlerden daha eğitimsiz noktada olmalarına rağmen ikinci kuşak göçmenlerde bu durum tersi yönde değişiklik göstermiş ve ikinci kuşak Faslıların eğitim düzeyleri ikinci kuşak Türklerden daha iyi düzeylerde seyretmiştir. Bu da bu çalışmada ortaya konulan bulgular ile örtüşmektedir. Kaya ve Kentel'in 2008 yılında Belçika'daki Türklerin durumlarını inceledikleri çalışmalarında Belçika'daki Türkler arasında okuma-yazma bilmeme oranının %2 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı oran Türkiye'deki Türkler için %10 şeklindedir. Belçika'daki Türklerin eğitim seviyelerine bakıldığında ise en yüksek oranda %30'u aşacak şekilde ilköğretim mezunu, hemen peşinden sırasıyla ortaokul mezunu, lise mezunu, eşit olacak şekilde teknik/meslek yüksek okul mezunu, üniversite ve lisansüstü, sonrasında ilköğretim terk ve en son okuma yazması olmayanlar grubu gelmektedir (s. 59, 60). 2012 yılında Emirdağ ve Posoflular üzerine yapılan çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ise en yüksek oranın (%46) lise mezunları, en düşük oranın ise (%1) okur yazarlığı olmayan katılımcılar olduğudur. Yükseköğrenim görenlerin oranı %6'dır. Yöre karşılaştırmasında ise Posofluların (%51) Emirdağlılara (%41) göre daha yüksek oranda lise mezunları olduğu ortaya konulan başka bir sonuçtur (Göktuna-Yaylacı, s. 199). Geçmiş yıllardaki çalışmalar, bu çalışmanın verileri ile örtüşmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak mesleki statüler söz konusu olduğunda da birincil emek piyasasında sayılabilecek mesleklere sahip olan katılımcıların sayısı oldukça düşüktür.

Avrupa'nın 60'lı yıllarda aldığı göçlerde 28 milyona yakın nüfusun göç ettiği ancak bunun çok az bir bölümünün kalifiye işgücü olduğu bilinmektedir (Yavuz, 2013, s. 613). Bu durum ilk giden göçmenlerin beden gücüne dayalı işlerle istihdam edilmelerine ortam hazırlamıştır. İlk giden göçmenler vasıfsız ve birçoğu eğitimsiz olmalarına rağmen var olan ihtiyaç durumu dolayısıyla işsizlik sorunundan etkilenmemişlerdir. Ne var ki durum daha eğitilmiş ve daha vasıflı olan ikinci kuşaklar için aynı doğrultuda ilerlememiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren yaşanan ekonomik krizler sonucunda ikinci kuşak göçmenlerde istihdam sorunları ortaya çıkmıştır (Manço, 2000, s. 125). Timmerman,

Vanderwaeren ve Crul 2001 yılı Ulusal İstihdam Ajansının (Rijksdienst Voor Arbeidsvoorziening) verilerini paylaşmıştır ve bu verilere göre 30 Haziran 2001 itibarıyla Belçika’da yaşayan Türklerin yaklaşık %20,6’sı sosyal yardım alan işsiz kişilerden oluşmaktadır, öte yandan aynı veriler Belçikalılar için %9,9 şeklindedir. 1995 yılından bu yana özellikle yabancı kökenli kişiler arasındaki işsizlik oranları artış göstermektedir. İkinci kuşak, işsizlik oranlarının çok yüksek olduğu bir kuşaktır. Bu kuşaktaki erkeklerin neredeyse %40’ı işsiz durumdadır ve bu Belçikalılara kıyasla 4 kat fazladır. İkinci kuşak kadınlarda ise bu oran %60 olacak şekilde daha da yüksektir. İşsiz kalma süreleri ise Belçikalılar ise karşılaştırıldığında %30 oranında daha uzundur (2003, s. 1078, 1079). 2008 verilerine göre, Belçika’da yaşayan Türkler arasında genel işsizlik oranı %24 şeklindedir. Ayrıca çalışmanın 400 kişilik örneklem grubunun çalışma durumlarını gösterir tablosuna göre, en yüksek sayıda çalışan kişi 30-39 yaş grubunda ve akabinde 20-29 yaş grubundadır. Buna karşın çalışmayan kişi sayısı da en çok 20-29 yaş grubu arasındadır ve sonrasında 50 yaş üzeri grup gelmektedir. Katılımcıların %27’den fazlası ise düzenli maaşı olan bir işte çalışmaktadırlar. Ne var ki bu oran Avrupa’daki diğer ülkelerle, bu örnekte Almanya ve Fransa ile, karşılaştırıldığında düşük bir seviyededir. Fransa’da yaşayan Türklerde maaşlı bir işte çalışma oranı %36, Almanya’daki Türklerde ise %32 şeklindedir. İşsizlik oranları karşılaştırıldığında ise Belçika’da yaşayan Türkler (%24) Almanya’dakilere (%22) ve Fransa’dakilere (%7) kıyasla daha çok işsiz nüfusa sahiptir. Fransa ve Belçika’da yaşayan Türkler arasındaki işsizlik oranları karşılaştırıldıklarında bunun bir nedeni olarak Belçika’nın daha üst düzey bir refah devlet politikası uygulaması ve işsizlik maaşının daha yüksek olması gösterilebilir (Kaya ve Kentel, 2008, s. 14, 55). 2012 yılı verilerinde ise ankete katılan 424 kişinin verdiği yanıtlara göre %40,6 oranında ücretli çalışanın hemen ardından %13,9 ile işsizlik parası alanlar gelmektedir. Listeyi sırasıyla öğrenci (%10,8), ev kadını (%10,4), emekli (%8,5), kendi işinin sahibi (%7,5), diğer iş durumu (%5,9) ve son olarak ev temizleme (%2,4) gelmektedir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 204).

Ağır çalışma koşulları ve dil bilmiyor olmak göçmenlerin sosyal hayattan uzak kalmalarına, kendi içlerine daha fazla dönmelerine ve hemşehriciliğin daha baskın bir hale gelmesine neden olmuştur. Oğuz, hem orada yaşayan Türklerin birbirlerine yakın yerleşim yerleri seçmeleri hem de Türkiye’deki çevrelerini çağırıp yine yakınlarında yerleşimlerinin gerçekleşmesi sonucunda ‘nakledilmiş toplulukların’ (transplanted communities) oluştuğunu dile getirmiştir (2022, s. 69). Oğuz’un verdiği bu bilgi,

bulgular da ortaya çıkan Türk çoğunluklu yerleşim yerlerinin olduğu yönündeki veri ile birbirini desteklemektedir. Özellikle en bilineni Belçika'nın başkenti Brüksel'de Schaerbeek mahallesidir. Burada kalabalık bir nüfusa sahip olan Türkler, zaman içerisinde kendi işletmelerini de açarak bir Türk mahallesi oluşturmuşlardır. Hal böyle olunca, kendi marketlerine giden, kendi kafelerinde kendi insanları ile bir araya gelen, akrabaları ile evlerde buluşan, gün yapan, kahvehanelerde oturan bir Türk göçmen profili ortaya çıkmıştır ve bu da özellikle Belçika'da eğitim hayatının içerisinde bulunmamış olan birinci kuşağın tamamen kendi çevresinde takılıp kalmasına neden olmuştur. Farklı bir dil konuşmaya ihtiyaç duymamaları dil öğrenimlerini geciktirmiş, kimisinin hiç öğrenmemesine neden olmuştur. Nihayetinde Belçikalılarla az bir seviyede iletişim kurulmasının nedeni dil bariyeri ve Türklerle iç içe yaşama durumudur (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 554). Bu konuda dikkat çeken bir durum olarak, Kaya ve Kentel (2008) özellikle Schaerbeek mahallesi için çalışmalarında bir bölüm ayırmışlardır ve bu mahallede yaşayan kişiler için “cemaat” tabirini uygun görmüşlerdir. Tanımlamaları arasında orada yaşayanları Emirdağlılar olarak isimlendirmek yerine “kapalı bir Türk topluluğu” şeklinde nitelendirmeyi uygun bulmuşlardır. Mahalle ile ilgili verdikleri bilgiler arasında, ilk dikkat çeken şey olarak belirttikleri durumun bu mahallede Türkçe dışında bir dil konuşan kimse ile karşılaşmadığıdır. İkinci sırada ise yoğun olarak bulunan kahvehanelerdir. Kaya ve Kentel, Schaerbeek mahallesinde yaşayan Türkleri, Belçika'da diğer yaşayan Türk topluluklarından daha içe kapanık ve muhafazakâr bulduklarını dile getirirler. Bu içe kapanmalarının sebebi olarak da yaşadıkları toplumu “yabancı” ve “tehlikeli” olarak bulduklarını göstermişlerdir. Paylaşılan katılımcı kesitlerinden, bu mahallede yaşamının getirilerinin de olduğunu düşündükleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Katılımcı alıntılarına bunlar örnek verilebilir: “Belki gettolaşma diyeceksiniz ama, bir arada oturmanın faydası var; kopmaları kısmen de olsa engelliyor.”; “Burada bir arada yaşamının faydaları da var, zararları da...Burada insanlar yabancılık çekmiyorlar. Dayanışma var. Ama Belçika toplumuyla ilişkileri zayıf. Ama buradan uzakta, Belçikalılarla içiçe yaşayanlar, mesela köylerde yaşayanların çocukları doğru dürüst Türkçe bilmiyorlar.”. Kaya ve Kentel, bu mahallede yaşayan grupta arada kalmışlık hissini en çok gençlerin yaşadığını öne sürmektedir. Özellikle üçüncü kuşağın bu gettolaşma durumunun sıkıntısını çektiğini vurgulamaktadırlar. Onlar anne babalarına olan bağlarından ötürü bu “cemaatin” içinde kalmaya devam ediyorlar ancak zihnen dışına çıkmış durumdadırlar (s. 101, 102, 103, 104). Göktuna-Yaylacı'nın çalışması da

bu verileri desteklemektedir. Belçika’da yaşanan bir Emirdağlının ifadesi şu şekildedir: “Türk mahallesi bir gettodur. Dışarı çıkmaz bizimkiler. Kahvede oturmak sosyal hayatsa otururlar” (Özkarabekir, 2008’den akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 558).

Almanya’ya ilk göç eden Türkler işçilerin kaldıkları Heim denen yurtlarda kalmışlar ve bu da Türkler’in Alman toplumundan dışlanmış gibi hissetmelerine neden olmuştur (Bedirhan’dan akt. Yavuz, 2013, s. 613). Heim yurtları olmasa da görüşmeler sonucunda Belçika’ya da ilk giden Türklerin konaklama konusunda da çok zorluklar çekmiş oldukları birinci kuşak katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Kimi tanıdık bir kişinin yanında geçici süre kalmıştır fakat bu kalışlar tek göz bir odada 5-6 belki daha fazla sayıda kişiyi içermektedir, kimi ise hiç tanımadığı kişilerle 19-20 kişi kalabalık şekilde odalarda sırt sırta yatmıştır. Yavuz (2013) bu durumun ve benzeri şekilde gettolaşmaların da uyum süreçlerini yavaşlattığını savunmaktadır (s. 613). “Avrupalı Türklere ilişkin araştırmalarda genel olarak yerleşmiş oldukları ülkenin toplumsal yaşamına uyum sağlayamadıklarından söz edilmektedir. Özellikle Batılı araştırmacılar göçmenlerin dil konusundaki yetersizlikleri, yüksek işsizlik, gettolaşma, topluluk içinde evlilik, dışa kapalılık üzerinde durmaktadırlar (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 152)”. Yine de ilk giden göçmenler nispeten halk tarafından istenen kişiler konumundadır ve yaşadıkları ırkçılıkların düzeyleri ileri kuşaklara nazaran daha düşüktür. Uyum problemleri söz konusu olduğunda birden fazla sebep sayılabilir ancak en önemlileri ve araştırmalarda en fazla ön plana çıkanlar “dini tutum ve davranışlar, ibadetler, kültürel tutum ve davranışlar, günlük ilişkilerde karşılaşılan ön yargılar, dil sorunu ve yabancı düşmanlığı” (Yavuz, 2013, s. 622) olarak sıralanabilir. Dil bilme noktasında birinci kuşaklar en büyük sıkıntıyı yaşamış grup iken, yabancı düşmanlığı noktasında ilerleyen kuşaklar bu konuda biraz daha fazla tecrübeye sahiptirler. Kaya ve Kentel, Belçika’da en çok karşılaşılan sorunun ne olduğu sorusunu Türklere yöneltmişlerdir. Bu soruya alınan yanıtlar ilk sırada ayrımcılık, ikinci sırada ise ırkçılık olmuştur. Bu sorunlardan en çok şikâyet eden yaş grubu ise gençlerdir. Sosyo-ekonomik statülerine göre değerlendirildiğinde ise ırkçılık ve dinlerine ve milliyetlerine saygısızlıktan en çok şikâyet eden grup düşük sosyo-ekonomik grup olmuştur (2008, s. 83, 84, 85). Bu durum, düşük maaşlı işlerde çalışan veya işsizlik durumunda olan kişilerin ülkede varlıklarının Belçikalıların daha çok rahatsız ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu çalışmanın verilerine göre ise özellikle aile kurma yolu ile gelmiş birinci kuşak göçmenler bu konudan en çok muzdarip olan gruptur. Bunun nedeni, ikinci kuşak ile evli olmalarına rağmen ikinci kuşak gibi Belçika’nın kültürü ile

büyümemiş olmaları ve belli bir yaştan sonra, adaptasyonun zor olduğu halleri ile artık göçmen veya işçi istemeyen bir ülkeye göç etmiş olmalarıdır. Bu noktada eşleri ile bile fikir uyuşmazlığı yaşayabilmektedirler. Zira hem Taş 2014 ve 2018 tarihli hem de Yaman 2012 tarihli evlilik göçleri ile ilgili araştırmalarında bu konuyu ele almışlardır. Bu çalışmada boşanma veya büyük sıkıntılar yaşandığı aktarılmassa da fikirlerde uyuşmazlık, bir tarafın adaptasyonunun tam manasıyla gerçekleşemiyor olması, geri dönme arzusunda ortak kararda birleşememe gibi durumlar bulgu olarak ortaya çıkmıştır.

Elbette ilerleyen kuşaklarda eğitim hayatına dahil olunması ile dil sorunu büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu çalışmada özellikle katılımcılar arasında gözlemlenen durum şu olmuştur: aynı kuşak kardeşler, kuzenler kendi aralarında Fransızca veya Flamanca konuşuyorlarken, birinci kuşak ebeveynlerine veya Türkçe'yi daha baskın olarak kullanan ikinci kuşak ebeveynlerine karşı Türkçe konuşmaktadırlar. Evlerde Türkçe konuşulması ve Türkçe basın ve yayın kanallarının aktif bir biçimde evlerde izleniyor olması Belçika'da doğmuş nesillerin Türkçe öğreniminde etkili olan faktörlerdir (Manço, 2000, s. 124). Sağdıç (2022) birinci kuşağın baskın dilinin Türkçe, ikinci kuşağın Fransızca/Flemenkçe kelimeler ile Türkçe, üçüncü kuşağın ise üç dilin birleşimi olması ile yarım dilli bir neslin ortaya çıktığını ifade eder (s. 12). Göktuna-Yaylacı da 2012'de yayınladığı çalışmasında benzer bir konuya parmak basmıştır. Anavatanlarından uzakta yaşayan genç nesil Türklerin daha farklı, karma bir dil kullanımı olduğunu ifade etmiştir. Bu karma dilin Flaman bölgesinde Flamanca ve Türkçe karışımı, Valon bölgesinde ise Fransız ve Türkçenin bir karışımı şeklinde olduğunu belirtmiştir (s. 68).

Manço (2000) anadilde izlenen kanalların rağbet gördüğünü belirtmiştir ve bu durum 2024 yılında yapılan görüşmelerle bu çalışmada yine aynı sonucu vermiştir. Anadilde TV kanallarını izlemek bilhassa birinci kuşak tarafından tercih edilmektedir. Kaya ve Kentel 2008 yılındaki çalışmalarında iletişim araçlarındaki gelişmeler neticesinde tüm TV kanallarının ve gazete yayınlarının Belçika'ya girdiğini belirtmişlerdir. İddialarına göre, Batı Avrupa'daki Türk medya kanallarının Türk diasporası üzerinde hegemonik bir gücü bulunmaktadır. Türkiye'de de en çok izlendiği varsayılan kanalların hemen hepsinin Avrupa birimleri ortaya çıkmıştır ve Avrupa'da yaşayan Türklere özel yayınlar sunmaktadırlar. Bu kanallar genel olarak TRT International, Euro Show, Euro Star, Euro D, Euro ATV, TGRT, Kanal 7 ve Lig TV'dir. Kanalların Avrupa'da yaşayan Türklere özel olarak yansıttıkları yayınlara örnek olarak

ise TRT International'ın 1990 yıllarında güney doğuda savaşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne destek kampanyaları düzenlemesi verilebilir. Bununla amaçlanan, Türk milletinin birlik beraberlik ve bütünlüğünün pekiştirilmesidir. Belçika'da yaşayan Türklerin her gün takip ettikleri medya ve hangi ülkeye ait olduğunu araştırdıklarında ise en yüksek oranın (%66) Türkiye TV kanalları olduğu ortaya konulmuştur (s. 112, 113, 114). Göktuna-Yaylacı 2012 yılındaki çalışmasında Türk kanallarının daha çok haber ve dizi izleme amacı taşıdığını ortaya koymuştur. Çalışmasındaki katılımcılar Türkiye'deki gündem ile Belçika'daki gündemden daha fazla ilgilenmektedirler. Türk televizyon kanalları, Türkçe'nin gündelik yaşantıda kullanılan birincil dil olarak sürdürülmesinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca, anavatanından haberdar olunmasını sağladığı için de verimli bir araç olarak görülmektedir. Göktuna-Yaylacı ana dilde TV izleme davranışının kimliklerin olası bir sonucu olduğunu dile getirmektedir. Türkçe dilde TV izleme alışkanlığı, Belçika'da yaşayan Türklerin günlük yaşantılarının önemli bir parçasıdır. Bunu sağlayan durum ise uydu antenlerin Türkiye'deki kanalların izlenmesine olanak sağlamasıdır. "Ana dili yaşatmak kültürel varlığı sürdürmenin en önemli aracı olarak tanımlanmaktadır (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 84, 357, 358, 562)". Bu nedenle de topluma tam anlamıyla adapte olamayan birinci kuşak Türkler dillerine sıkı sıkıya sarılarak kültürlerini koruma yolunu seçmiş olabilirler.

Eğitimin entegrasyonda önemli bir faktör olduğu belirtilmişti. Bu eğitim faktörü göçmenin hem Belçika'ya göç etmeden önceki eğitimi hem de göç ettikten sonra Belçika'da gördüğü eğitimi kapsamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında Belçika'daki eğitim kısmı orada doğan ve eğitim hayatlarına orada başlayan kişilerin eğitimlerini de kapsamaktadır. Bu çalışmada ortaya konan verilere göre katılımcıların eğitim seviyelerinin liseden veya meslek eğitimi kazanacakları bir okul seviyesinden öteye pek fazla gitmediği görülmektedir ve bu dikkat çeken bir diğer durumdur. Elbette görüşmeler sonucunda tüm katılımcıların bu şekilde olmadıkları gözlemlenmiştir. Üniversite, yüksek okul bitirmiş veya okumaya devam eden katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak genel itibarıyla ikinci ve hatta üçüncü kuşaklarda öncelik meslek edinmek veya bir an evvel eğitim hayatından kopup iş hayatına girmek ve para kazanmaktır. Durum bu şekilde olunca Türk göçmenlerin ne yazık ki yüksek gelirli kalifiye işlerde istihdam edildiklerine pek şahit olunamamaktadır. İş hayatına giren Türklerde genellikle beden işçiliği veya temizlik gibi alanların ön planda olmasının yanı sıra bir de işsizlik oranlarının yüksek oluşu da bir diğer sorundur. Manço'nun 2000 yılındaki çalışmasındaki verilere göre,

Belçika eğitim hayatındaki Türklerin sayısının 1970'lerden itibaren artış gösterdiğini ifade etmiştir. Buna karşın üç yıllık anaokulu eğitimini Belçika'daki Türk çocuklarının yalnız bir bölümü tamamlamaktadır. Tamamlayanların ise üçte birlik kısmının devamsız oldukları tespit edilmiştir. 1991 yılındaki bir anket çalışmasının sonuçlarına göre Türk çocuklarının üçte ikisi okul hayatlarında en az bir kere sınıfta kalırken, bunların %25'lik kısmı hiç diploma alamamaktadır. Ortaokula devam edenlerin %60'ı meslek okullarındadır, %40'ı ise en az bir kere sınıfta kalmaktadır. Türk gençlerinin yalnızca yarısı orta öğrenim diplomasına sahip olabilmektedir. Lise mezunlarının oranı ise üçte biri geçmemektedir. Yüksek öğrenime kayıt yaptıran gençler ellide bir oranındadır ve bunlarında ancak yarısı bu eğitimlerini tamamlayabilmektedirler (Manço, 2000, s. 126). Bu noktada Kaya'nın tespiti de benzer şekilde Türk öğrencilerin başlamış oldukları eğitim hayatlarını nihayete erdirebilmek konusunda genel ortalamanın altında oldukları yönündedir (2008, s. 161). Benzer durum bu çalışmadaki bulgularda birkaç katılımcıda da karşılaşılan bir durum olmuştur. Bu, kuşaklar boyu eğitim anlamında eksik kalmış bir Türk göçmen topluluğunun Belçika'daki varlığı demektir. Yıllar içerisinde entegrasyonunu tamamlaması beklenen Türk toplumu, eğitimine önem vermeyerek kültür ve eğitim, anlamında Belçika toplumundan geri kalmış bir grup olarak yaşamlarına devam etmek durumunda kalmaktadır. Bu da bir noktada yabancı düşmanlığına zemin hazırlayan sebeplerden bir tanesi olmaktadır. Kaya (2008) Avrupalı Türklerin işsizlik oranları söz konusu olduğunda yaşadıkları ülkelerde ortalamanın üzerinde oranlara sahip olduklarını dile getirmiştir (s. 162). Bu konuda katılımcılardan bazılarının dile getirdikleri “somaj” yani işsizlik parası veya sigortadan alınan para Türklerin Belçika'da rehavete kapılmalarında bir etkidir. Sağdıç da 2022'deki çalışmasında bu durumu tespit etmiş, somajı “çalışmayanlara refah sağladığı gibi, aynı zamanda kişileri iş yaşamından uzaklaştıran bir etken olarak” (s. 10) nitelendirmiştir. Bu çalışmada katılımcılar arasında iş hayatında aktif olarak bulunan çok sayıda katılımcı bulunmaktaydı. Ancak bunun yanı sıra dışarıdan belli olan bir özü, eksikliği, rahatsızlığı bulunmamasına rağmen somajdan yararlanan katılımcılar da vardı. Bu durum 2022'de Sağdıç tarafından dile getirilen bu meselenin üç sene sonra hala devam ettiğini göstermektedir.

Entegrasyon açısından Türklerin kimlerle vakit geçirdiği, nerelere gittiği, neler yaptığı da önemli bir konudur. Bu çalışmadaki bulgulara göre birinci kuşağın, özellikle kadınların, neredeyse tamamı evlerde buluşmayı tercih edip, gün şeklinde etkinlikler yaparak Türkiye'deki kültürlerini olduğu gibi devam ettirmişlerdir. İkinci kuşakta bu

durum biraz daha kafelere doğru açılarak yine Türklerden çevreleri de olsa yabancı milletlerden de çevrelerinin olduğu bulgulara işlenmiştir. Üçüncü kuşak da aynı şekilde hem Türk hem yabancı çevreye sahiptir ve dışarıda buluşma oranları görece yüksektir. Bu durum Yavuz'un 2013'teki çalışmasında dile getirdikleri ile örtüşmektedir. "Gerek dille ilgili sorunlar gerekse sosyo-kültürel uyumla ilgili problemleri besleyen en önemli durumlardan biri şüphesiz göçmenlerin çoğunlukla kendi sosyo-kültürel ortamlarında kısmen dışa kapalı bir hayatı tercih etmeleridir (s. 619)" der. Göktuna-Yaylacı'nın 2012 yılındaki çalışmasının verilerine göre Belçika'daki Türkler en çok aynı yöreden oldukları kişilerle, sonra ise diğer Türk arkadaşları ile sosyalleşmektedirler. Emirdağlı katılımcılar en çok (%41) diğer Türklerle görüştiklerini belirtmişlerdir. Hem Posoflular hem Emirdağlıların yanıtları kuşaklara göre değerlendirildiğinde en çok görüşülen kişilerin akraba-hemşehri olduğunu söyleyenlerin oranı birinci kuşakta %71 iken, ikinci kuşakta %52'dir. Belçikalılarla görüşme konusundaki düşünceleri sorgulandığında ise %46,3 oranında yakın olarak görüştikleri Belçikalıların olduğu sonucuna varılmıştır. Buna karşın bir Belçikalı ile görüşmeyeceğini dile getirenlerin oranı %13'tür. Buluşma mekanları da öncelikli olarak (%36) evler iken bunu dış mekanlar (%27) ve sonrasında camiler (%14) takip etmektedir. Bu noktada Göktuna-Yaylacı cinsiyet bağlamında bir karşılaştırma yapmıştır. Erkeklerin buluşma mekanları daha ziyade dış mekanlar olurken (%29), kadınların pek çoğu (%62) evlerde buluşmaları tercih etmektedirler. Birlik, beraberlik ve sosyalleşme olarak da anlamlara sahip olan camilerde de cinsiyet bağlamında bakıldığında toplumsal yaşamın bir farklılığı görülmektedir. Kadınların az bir kısmı (%3) camileri buluşma mekânı olarak belirlemişlerken bu oran erkeklerde daha yüksektir (%2) (Göktuna-Yaylacı, s. 259, 304, 305).

Kıray (1982) camileri farklı bir bağlamda değerlendirmiştir. Toplumsal cinsiyet kalıpları açısından bakıldığında göçün, bilhassa erkeklerin ataerkillik rolleri için zarar verici özellikleri olduğunu savunur (akt. Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1083). Timmerman'ın daha önce başvurulmuş verilerinde görüldüğü üzere, ikinci kuşak erkeklerin çoğunun sosyo-ekonomik statüsü Belçikalı akranları ile karşılaştırıldığında daha düşük bir seviyededir. Bu yönleri ile işsiz ve sosyo-ekonomik statüsü düşük olan kadınlardan daha çok ırkçılık ve yabancı düşmanlığının hedefi olmaktadır. Toplumdaki geri planda kalmışlıklarını ve sarsılan otoritelerini canlandırmak ve sosyal zeminde yeniden anlamlandırmak için camiler önemli bir vasıta (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1083). Bu çalışmadaki verilerle Türklerin kendi içlerinde etkinlik

yapmalarında ve birlikteliklerine devam etmelerinde büyük rol oynayan kurumlardan birinin camiler olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre camiler sadece ibadet alanı değil aynı zamanda birlik beraberlik ve etkinlik alanıdır. Günay'ın ifade ettiği üzere, göçmen için ibadet yeri olmaktan öte, Kur'an kursu, yurt, kütüphane, spor salonu, kafe ve benzeri birçok işlevi kapsayan bir kurumdur cami ve bu yönleriyle göçmenlerin hem dini hem de sosyal yaşantılarının merkezinde yer alır. Camilerde görev yapan hocalar, imamlar ve din görevlileri ise gençler ve Türk göçmenler için sosyalliğin aracısındırlar (2003, s. 59). Manço'nun 2000 yılı verilerine göre Belçika'daki Türk camilerinin sayısı 1982-1992 yılları arasında 42'den 79'a yükselmiştir. Türklerde 19 yaş ve üzeri kişilerin %16'sı her gün, %22'si de her Cuma vaktinde camiye gitmektedirler. Katılımcıların neredeyse yarısı özel gün ve bayramlarda camiye gittiklerini ifade etmişlerdir (s. 128). Bunun yanında camilere en sık giden yaş grubu genel olarak orta yaş ve üzeri kişilerdir (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 331, 332). Oğuz (2022) ise camilerin hem yerleşik Türkler hem yeni gelenler için sosyalleşme alanı olduğu, kimliklerin korunduğu, değerlerin öğrenildiği mekanlar olduğunu dile getirmiştir ve camilerin Türkler için önemini mahallelerde mutlaka cami, mescit benzeri mekanların bulunmasında ve şayet yoksa yaptırılması konusunda önayak olunması ile anlaşılabileceğini belirtmiştir (s. 72). Bu durum bu çalışmada görüşme yapılan birinci kuşak göçmenlerden birinin anlattığı bir cami yaptırma süreci ile ilişkilendirilebilir. Oğuz'un (2022) yakın tarihli çalışması ile bu çalışma camilerin hala aynı işlevleri görmesi açısından benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar geçmiş çalışmaları destekler niteliktedir.

Kaya'ya göre Türklerin öncelikle din olmak üzere farklı kültürel kimlik sahibi olmaları hem entegrasyon açısından hem de fikri açıdan çekinceler yaşamalarına sebep olmuştur (2008, s. 159). Bu çalışmada yapılan görüşmelerde gözlemlenen de bu yöndedir. Özellikle ilk ve ikinci kuşaklar kültürleri ve dinlerinden kayıp yaşamamak adına kendi içlerinde kültürlerini yaşatacak faaliyetlere ağırlık vermişlerdir. Dini açıdan asimile olmamak ve İslam'ı unutmamak adına çocuklarının camide eğitim almalarına önem göstermişlerdir. Böylelikle dışarıya benzememe ve kendinden ödün vermeme gibi kaygıları ile içine kapanmış bir toplum ortaya çıkmıştır. İçine kapanma durumları tek taraflı olmamıştır. Bulguların da desteklediği şekilde, aslında bazı katılımcılar kendi önyargıları ile "olumsuz veya soğuk" hareket etmedikleri durumlarda dahi karşı tarafın, Belçika toplumunun, kendilerine soğuk ve tepkisel yaklaştıklarını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bazı durumlarda "Göçmenler entegre olmak isteseler dahi, eğer onların

entegrasyonu önünde bir kısım kurumsal ve sosyal bariyerler var ise, gerçek bir entegrasyonun gerçekleşmesi mümkün değildir (Kaya, 2008, s. 159)”.

Bu çalışmadaki bulgulara göre sosyal bariyerler, ırkçı tavırlar, yabancı düşmanlığı gibi durumlar her kuşak tarafından veya her katılımcı tarafından onaylanan durumlar değildir. Özellikle birinci kuşak bu yöndeki sorulara daha olumlu yanıtlar vermiştir. Manço 25 sene önce yapmış olduğu çalışmada toplumda ve iş sahasında yaşanan ırkçı ve ayrımcı davranışların büyük nesillerin bilmediği fakat genç nesillerin ceremesini çektiği bir durum olduğunu belirtmiştir. Özellikle de bu durumun evlenme yolu ile yani aile kurma yolu ile göç eden kişileri etkilediğini dile getirmiştir (2000, s. 125). Yukarıda belirtilen diğer çalışmalarda görüldüğü üzere ve Manço’nun çalışmasından 25 sene sonra, bu çalışmada da durum çok farklı değildir. Yabancılarla anlaşma noktasında en olumsuz yanıtları veren, ırkçılık sorularında bunu yaşadıklarına dair yanıtlar veren kişiler aile kurma yolu ile sonradan göç etmiş olan katılımcılardır. Özellikle Avrupa ülkelerinin çoğunda karşılaşılan yabancı karşıtlığı ve İslamofobi bu ülkelere göç etmiş kişilerin uyum süreçlerini olumsuz etkiler. Çünkü göçmenin uyumunu etkileyen faktörlerden ve en önemlilerinden biri gittiği ülkede kendisine karşı sergilenen tavır ve kabul durumudur. Kendileri ile eşit görülmediğini hisseden bir göçmen o topluma ait hissedemez ve o ülkeyi benimseyemez (Kaya, 2013, s. 159). Bulgularda bunu destekleyen birçok veri bulunmaktadır. Katılımcılar “Ne olursa olsun günün sonunda biz Türk’üz, yabancıyız” gibi yanıtlar vererek aslında Belçika toplumunun gözündeki kendi yerlerinden rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Özmen 2011 yılında yayınladığı çalışmasında Almanya göçünün 50. yılında entegrasyonu din açısından ele almış ve 50. yılda Almanya’daki Türkleri incelemiştir. Bu çalışmasında ayrımcılığa uğradığını düşünen Türklerin kendi kültürlerine ve özellikle de dinlerine daha sıkı bağlandıklarını gözlemlemiştir ve benimsedikleri dini yaşantılarının Alman toplumu tarafından hor görüldüğünü ve dışlandığını dile getirmiştir. Bu durumun ise entegrasyonu geciktirdiği ve karşı tarafın aslında entegrasyona kapalı olanın Türkler olduğunu düşünmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Özmen’in gözlemleri ile bu çalışmanın uyuşmayan gözlemi dini yaşayış biçimleri dolayısıyla Türklerin dışlandıklarıdır. Almanya’da gözlemlenen durum Belçika’da bu çalışma verilerinde gözlemlenmemiştir. Aksine görüşmelerde elde edilen bulgularda katılımcılar dinlerini yaşama noktasında oldukça özgür olduklarını ve yüksek derecede bir saygı olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun sebebi olarak da Belçikalıların kendi dinlerine de artık o kadar düşkün olmamalarını göstermişlerdir.

Kaya, Türk göçmenlerinin Avrupa ülkelerinde beklenildiği ve istenilen düzeyde asimile olmadıklarını dile getirir. Fakat hiç entegre olmadıklarını da söyleyemeyiz der. Bunun bir göstergesi olarak pek çok göçmen grubuna kıyasla Türklerin hem ekonomik hem de siyasal katılım konusunda daha ileride olduğunu öne sürer. Türklerin örgütlenme düzeylerinin ve oy kullanma oranlarının hiç de azımsanacak boyutta olmadığını belirtir (2013, s. 164). Bu çalışma verilerine göre, Belçika’da oy verme davranışı üzerine yöneltilen soruya katılımcıların pek azı hariç olumlu yönde yanıt alınmıştır. Oy vermeyenlerin ise genellikle birinci kuşak ve 70 yaş üzeri katılımcılar olduğu söylenebilir. Kaya ve Kentel’in 2008 yılında yaptıkları çalışmada görüştükleri kişilerin %25’inin Belçika’nın iç siyasetiyle ilgilendikleri ortaya konulmuştur. Bu oran Almanya ve Belçika’da yaşayan Türkler ile benzer durumdadır. Siyasetle ilgilenme oranları Belçika’daki bölgeler bazında değişiklik göstermezken sosyo-ekonomik statüler bağlamında farklılıklar görülmektedir. Daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olan kişilerin Belçika’daki iç siyasetle ilgilenme oranları diğerlerine kıyasla daha yüksektir (s. 79, 80). Hem oy verme davranışı açısından hem de bizzat aday olma açısından Türkler siyasal hayata entegre olmuş durumdadırlar. “Bu anlamda özellikle Türk göçmenlerin sayısı hem ulusal parlamentolarda hem de Avrupa Parlamentosu’nda giderek artmaktadır (Kaya, 2013, s. 162)”. Bu değerlendirme bu çalışmada sunulan bulgularla uyusmaktadır. Kaya ve Kentel’in Almanya ve Fransa’daki Türkler üzerine yaptıkları çalışmadaki ifadelerine göre Euro-Türklerin, yani Avrupa’da yaşayan Türklerin genel olarak %60’ı yaşadıkları ülkenin siyasetine ortak olmamaktadır. %20 ve %25 gibi bir kesimin ise ilgilendiğini belirtmişlerdir (2005, s. 81). Göktuna-Yaylacı’nın 2012’de çalışmasında ortaya çıkan verilere göre kadınlar %44, erkekler ise %41 oranında Türk olup olmamasına bakarak oy kullanmaktadırlar. Yine kadınların %33’ü erkeklerin ise %30’u adayın partisine bakarak oy kullanırlarken, kadınlar %4 erkekler ise %9 oranında adayın kendileri ile hemşehrilik durumuna bakarak oy kullanmaktadırlar. Durum kuşaklar arası incelendiğinde ise birinci kuşağın %46 oranında Türk olup olmamasına bakarak, ikinci kuşağın %39 oranında partisine bakarak ve üçüncü kuşağın %53 oranında yine Türk olup olmadığına bakarak karar verdiği sonucuna varılmıştır. Türklük ve partinin ne olduğu adayların oy almalarında öne çıkan faktörlerdir (s. 233). Bu çalışmadaki verilere göre de siyasi hayatta aktif olan Türk adaylara, Türk göçmenler büyük ölçüde destek göstermektedirler. Elbette tercihini farklı adaylardan yana kullananlar da vardır ancak

çoğunluk için bakıldığında adayın Türk olması oy vermek için yeterli bir kriter sayılmaktadır.

Kaya, Türk göçmenlerin entegrasyon konusunda çok da taşlanmamaları gerektiği ifade edencesine dünyanın hiçbir yerinde birinci kuşak göçmenlerin tam bir uyum göstermediklerini, uyum sürecinin ikinci kuşak ile birlikte başladığını belirtir. Ayrıca kültürel farklılıklarının bulunmasının uyum konusunda başarılı veya başarısız olarak adlandırılmalarında etkisinin çok da büyük olmadığını dile getirmektedir (2013, s. 158). Bu çalışmada da görülmüştür ki entegrasyon süreci özellikle dil hakimiyeti ve kültüre aşinalık açılarından ikinci kuşak ile başlamış, üçüncü kuşakta da gayet iyi bir biçimde ilerlemektedir. Ayrıca bu çalışma Türk göçmenlerin kendi özlerinden tamamen sıyrılmadan da uyum sağlayabilecekleri noktasında Kaya ile aynı noktada durmaktadır.

Bu çalışma Belçika’da yaşayan Emirdağlıların anavatan algılarının nasıl şekillendiğini ele almaktadır. Bunu Türk siyasetini takip etmekten, kesin dönüş düşüncelerinin olup olmadığına kadar çeşitli sorulara alınan yanıtlarla anlamlandırmayı hedeflemiştir.

Katılımcılara sizler için anavatan nedir diye sorulduğunda neredeyse istisnasız olarak alınan ortak yanıt Türkiye olduğu şeklindedir. Bu sonuç her ne kadar entegrasyon süreçlerinde görece iyi durumda olsalar da bunun bir asimilasyon sürecine evrilmediğini gösterir. Kaya ve Kentel 2005 yılında yayınladıkları çalışmada yaptıkları bir dizi araştırmanın sonuçlarını paylaşmışlardır. Bu çalışma Avrupa’da yaşayan Türkler üzerinedir. Her ne kadar hedef kitleleri Almanya ve Fransa’da yaşayan Türkler olsa da çalışmada ortaya çıkan sonuçların, bu çalışma için de bir yol gösterici niteliğinde olduğuna inanılmaktadır. Araştırmaları arasında katılımcılarına kendilerini nereli hissettiklerini sormuşlardır. Bu sorularına yanıt olarak Almanya’da yaşayan Türklerin yaklaşık %49’u Türkiye, %22’si Almanya ve %27’si her iki ülke olarak yanıt verirken Fransa’da yaşayan Türklerin %36’sı Türkiye, %25’i Fransa ve %36’sı her iki ülke olarak yanıt vermişlerdir (s. 90). 2008 yılındaki çalışmalarında ise Belçika’da yaşayan Türklerde aynı konuyu araştırmışlardır, bu kez yanıt Almanya ve Fransa’dan farklı bir bulgu sunmaktadır. Belçika’daki Türklerin %42’si kendisini hem Belçika hem de Türkiye’ye eşit derecede yakın hissetmektedir. Bu durum, Belçika’daki Türklerin Türkiye’yi yaşadıkları ülke ile birleştirme konusunda Almanya ve Fransa’daki Türklerden daha ileri bir seviyede olduklarını göstermektedir. Belçika’da yaşayan Türklerin Belçika’ya

bağlarını ifade ederlerken kullandıkları ortak bir ifade vardır: “Belçika’da yaşamının rahatlığı”. Yaş grupları bağlamında hangi ülkeye daha yakın hissettikleri değerlendirildiğinde ise, genç kuşakların yaşlı olanlara nazaran Belçika’ya daha çok entegre oldukları ortaya konulmuştur. 15-19 yaş arası Türklerin %36’sı Belçika’ya daha çok yakın hissettiklerini dile getirirken %45’i de her iki ülkeye eşit bir yakınlık hissettiklerini söylemişlerdir. Sosyo-ekonomik statüler bağlamında ise alt sınıflar Türkiye’ye daha yakın hissettiklerini dile getirirken üst sınıflar Belçika’ya daha yakın veya her iki ülkeye eşit yakınlıkta hissettiklerini dile getirmişlerdir (Kaya ve Kentel, s. 91, 92, 93). Kaya ve Kentel’in Belçika’ya bağlardan söz edilirken alınan ortak yanıt olarak gösterdiği Belçika’da yaşamının rahatlığı yanıtı, bu çalışmadaki görüşmeler tarafından da aynı biçimde gözlemlenen bir olgu olmuştur. Göktuna-Yaylacı’nın 2012 yılındaki çalışma verilerine göre, ankete katılan katılımcılarında kendilerini nasıl tanımladıkları araştırılmıştır. Katılımcıların %70’i kendini Türk olarak tanımlarken, kendini yalnız Belçikalı olarak tanımlayanların oranı %2,4 iken Belçikalı Türk şeklinde tanımlayan kişilerin oranı sadece %0,5’tir. Yöre karşılaştırması yaptığında, Posoflular %67 oranında kendilerini Türk olarak tanımlarlarken bu oran Emirdağlılar için %73 şeklindedir. Göktuna-Yaylacı, katılımcıların kendilerini tanımlamaları noktasında cinsiyet bağlamında farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların %65’i kendilerini Türk olarak tanımlarken, erkeklerde bu oran %74’tür (s. 206). Göktuna-Yaylacı’nın cinsiyet bağlamında ulaştığı sonuç, bu çalışmadaki görüşmelerin ve gözlemlerin sonuçlarında da ortaya konulan bir bulgu olmuştur. Araştırmacı, kadınların yaşadıkları yere uyum sağlama kapasitelerinin erkeklerle karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Göktuna-Yaylacı ayrıca farklı bir sonuca ulaşmıştır. Kendilerini Türklükle tanımlama oranının oldukça yüksek olduğu Belçika’da yaşayan Türklerde, kimliklerini simgelerle dışa vurma yatkınlığı gözlemlenmiştir. Özellikle Türk Bayrağı kimliklerini dışa vurumda kullandıkları bir araç görevi görmektedir. Bu durum, kimliğini Türk olarak belirtmenin bilinçli veya tarihsel arka planı olmayan bir tutum olmasından dolayı daha ziyade Türklükle ilişkilendirilmiş semboller aracılığıyla ortaya konduğu şeklinde yorumlanmıştır. Göçmenler özellikle ev sahibi toplumda kimlikleri dolayısıyla zorluklar yaşadıklarında farklı yanlarını daha çok yansıtmaya eğiliminde olurlar (2012, s. 78, 213).

Bir göçmenin açlığını çektiği şey, öncelikle saygınlıktır. Hatta, daha açık olmak gerekirse, kültürel saygınlıktır. Din de bunun bir ögesidir ve inananlar huzur içinde ibadet etmek

istemekte haklıdırlar. Ama kültürel kimlik söz konusu olduğunda, onu oluşturan parçalardan yeri en zor doldurulacak olan şey, dildir. Bir göçmen, genellikle, dili sadece başkaları tarafından değil, kendisi tarafından da kullanılamaz hale geldiği için ve kültürü sadece başkalarının değil, kendisinin de gözünden düştüğü için, kendi inancının simgelerini sürekli olarak açığa vurma gereksinimi duyar. (Maalouf, 2009)

Bu çalışmada ise kimlikler Türk olarak, anavatan ise Türkiye olacak şekilde Belçika’da yaşayan Emirdağlıların neredeyse tamamı tarafından, üçüncü kuşak göçmenler ve ikinci kuşak göçmenlerin az bir kısmı olacak şekilde her iki ülke olarak yanıtlanmıştır. Bu durum şöyle yorumlanabilir, Belçika’da yaşayan Türk nüfusu Almanya ve Fransa’dakilerden az olduğu için bu insanlar birbirlerine daha fazla kenetlenmiş, ülkelerine daha fazla bağ hissetmeye devam ediyor olabilirler. Kaya ve Kentel’in öne sürdüğü bir diğer sonuç ise genç kuşakların entegrasyon konusunda daha iyi durumda olduklarıdır. Nereli hissettiklerine dair soruda her iki ülkeye de eşit derecede yakın hissedenlerin çoğunluğu genç kuşaklardandır (2005, s. 92). Bu sonuç, bu çalışmada elde edilen sonuç ile uyusmaktadır. Üçüncü kuşak katılımcılar kendilerini salt Türk olarak nitelendirmekte kararsız kalmışlardır. “Hem Türk’üm hem de Belçika’da doğdum büyüdüm, aslında oralıyım da” minvalinde yanıtlarla işin özünde kendilerini her iki ülkeye yakın olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. 2005’te yapılmış bir çalışmanın verileri ile 2024 yılında yapılan bu çalışmanın verilerinin benzer olması ve hatta 2005 yılı verilerinde daha fazla entegre olmuş bir toplum yapısına dair sonuç alınması Belçika’da göçmenlerin köklerine oldukça sıkı tutunduklarına bir işaret sayılabilir. Kaya ve Kentel çalışmalarında “anavatan ve yeni vatan” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bu ifadeyi hem 2005 yılındaki çalışmalarında araştırma grupları olan Almanya ve Fransa’da yaşayan Türkler için kullanmışlardır hem de 2008 yılındaki çalışmalarındaki araştırma grupları olan Belçika’da yaşayan Türkler için kullanmışlardır. Bu çalışmada ortaya çıkan tablo da her ne kadar anavatanlarını Türkiye olarak görseler ve aksinin olamayacağını ifade etseler de üçüncü kuşak göçmenler bir kenara dursun birinci kuşak göçmenlerin bile yeri geldiğinde Belçika’yı yeni bir vatan olarak gördükleri görüşmeler sonucunda anlaşılmıştır. Anavatan dendiğinde gözleri dolan, ağlayarak soruyu yanıtlayan katılımcı, ilerleyen sorularda 77 yaşında olduğunu ve 18 yaşında Belçika’ya gittiğini yeniden vurgulayarak “Şimdi ben oralı mıyım buralı mıyım?” diye soru yöneltmiştir. Bu da hisleri tamamıyla o yönde olmasa bile mantıklarının Belçika’nın kendileri için bir yeni vatan olduğunu desteklemektedir. Kaya ve Kentel’in çalışmalarında kullandığı tireli kimliklerin, yani Almanyalı-Türk, Fransalı-Türk gibi kimlik ifadelerin Belçika’da

yaşayan Emirdağlı göçmenler tarafından hiç kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Çoğu düşünmeden ve düz olarak “Ben Türk’üm” şeklinde tanımlamalar yaparken, Belçika’yı yanıtlarında kullanacak olanların da “ama Belçikalıyım da” gibi ifadeler kullandığı dikkat çekmiştir. Belçika’da tireli kimliklerin çok yaygın olmadığı bu doğrultta ifade edilebilir. Bu durum 2012’de tamamladığı çalışmasında Göktuna-Yaylacı’nın da ifade ettiği bir durumdur. %70 şeklinde bir çoğunluğun kendini tanımlarken “Türk” ifadesini kullandığı, Belçikalı veya Belçikalı Türk olarak tanımlayanların ise yalnızca 2 kişi ile sınırlı olduğunu çalışmasında belirtmiştir (s. 206). Ayrıca Göktuna-Yaylacı (2012) yaptığı kimlik tanımlamaları değerlendirmelerinde, daha öncesinde de vurgulanan sonuçlardan olan, cinsiyetler arasındaki farklılık durumu bu noktada dikkat çekicidir. Sonuçlara göre kadınların %65’i kendini Türk olarak tanımlarken, erkeklerin %74’ü kendini Türk olarak tanımlamaktadır. Bu sonuç, bu çalışmada istatistiki olarak belirtilmese de yapılan görüşmelerde erkek katılımcıların Türklüklerine daha bağlı oldukları yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Belçika’ya uyum ve yeni vatan olarak Belçika’yı görme noktasında büyük farklar olmamakla birlikte kadınların buna daha yatkın olduğu söylenebilir.

Göktuna-Yaylacı’nın 2012’de yayınladığı çalışmasında Almanya’da yaşayan bir Türk’ün ifadesi “Ortadayım, çünkü burada yabancı oluyor ters gözle bakıyorlar, Türkiye’ye gidiyoruz Almancı oluyoruz maalesef o beni çok acıtıyor çünkü her sene bir tartışmamız oluyor orada” şeklindedir (s. 209). Bu durum, bu çalışmada da Belçika’da yaşayan Türklerin hemen hepsi için aradan 13 yıl geçmesine rağmen aynıdır. Tüm katılımcılar ortak bir ifade kullanırcasına kendilerinin “ne oraya ne buraya” ait olduklarını, her iki yere de tam manasıyla ait hissetmediklerini, Belçika’da yabancı, Türkiye’de gavurcu olduklarını ve bu durumun kendilerini ortada hissettiren bir durum olduğunu görüşmelerde defaatle dile getirmişlerdir.

Çalışmada Belçika’da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin Türkiye’ye kesin dönüş planları olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ortaya koyulan durum, vatana karşı beslediklerini söyledikleri özlemlerine rağmen katılımcıların geri dönüş düşüncelerinin olmadığı yönündedir. Kaya ve Kentel’in ifadesine göre Belçika’da yaşayan Türkler “kabul eden ülkede geliştirilen kalıplaşmış imgenin aksine, artık anavatanlarını bir nihai dönüş hedefi olarak tözselleştirmemektedirler” (2008, s. 63). 2012 yılında Göktuna-Yaylacı’nın çalışma sonuçları da bu görüşü desteklemektedir.

Anket çalışması yapılan Belçika’da yaşayan Emirdağ ve Posof kökenli katılımcıların %61 dönmeyi düşünmediklerine dair yanıt vermişlerdir. Bu çalışmada da olduğu gibi katılımcıların kesin dönüş niyetlerinin olmamasının altında birçok sebep yatmaktadır. Abadan-Unat’ın ifade ettiği gibi, ilk giden göçmenler kendilerini içerisinde buldukları “gurbet ellerinde” uzun süre kalmayıp, bir askerlik hizmeti misali geçici bir süre durup gelecekleri fikrine kapılmışlardır. Bu geçici görev, geçici yaşantı sandıkları süreç bugüne kadar süren bir düşüştür der Abadan-Unat (2024, s. 5). Bu düşün gerçekleşmemesinde çokça sebep vardır. Öncelikle orada, bir iş uğruna gittikleri ülkede, hayatları devam etmiştir. Doğal bir süreç olarak sadece çalışmak ve para biriktirmekten öte bir yaşam sürmüşlerdir. Bu durum, onların orada kök salmaya başlamalarına neden olan ilk faktördür. Orada çocuk çocuğa karışmışlardır ve çocukların okul zamanları geldi, evlilik yaşları geldi derken bir ömür bir yandan geçmeye devam etmiştir. Hal böyle olunca çalışmaya katılan birçok birinci kuşak göçmenin de ifade ettiği gibi, artık geri dönmek isteseler, hatta girişimde bulunsalar dahi çocuklarının Türkiye’de yapamayacaklarını görmüşlerdir. Çocukları, torunları ve eş dost akraba çevreleri göçmenlerin geri dönememelerindeki en önemli faktördür denebilir. Daha sonra, orada yaşamaya devam ettikçe artık oraya büyük bir emek vermiş olmuşlardır. Bu emeğin karşılığını ise ancak orada yaşamaya devam ettikleri takdirde alabileceklerini fark etmişlerdir. Kendi ifadelerine göre, ağır koşullarda, uzun saatler, yorularak, çabalayarak çalışmalarının sonuçlarını, karşılığını başta emeklilik ile almak istemektedirler ve bu da Türkiye’ye kesin dönüş yapmaları durumunda mümkün değildir. Birinci kuşak temelli dönüş yapamamaktadır çünkü çocukları ve torunları orada olduğu için onlardan ayrı kalmak istememektedirler. İkinci kuşak ise halihazırda çalışma hayatının içerisinde oldukları ve emeklerinin zayi olmasını istememelerinden ötürü kesin dönüşün mümkün olmadığını dile getirmektedirler. Birinci ve ikinci kuşaklardan bu zinciri kırabilen veya kırmaya niyetlenen toplamda yalnızca 3 katılımcı olmuştur. Bunların da kesin dönüş süreçleri henüz tamamlanmamıştır. Üçüncü kuşak ise ya böyle bir kesin dönüş düşünmemekte ya da aileleri gibi ancak emeklilikten sonra düşünebileceklerini dile getirmişlerdir. Kaya ve Kentel’in çalışmalarında yer verdikleri bir katılımcı ifadesinde birinci ve ikinci kuşakların Türkiye Belçika arasında ikilemde kaldıklarını, üçüncü ve dördüncü kuşakların ise tamamen Belçika’ya adapte olduğunu dile getirmiş; dile hakimiyetleri ve sosyal yaşamın içerisinde olmaları ile üçüncü ve dördüncü kuşağın bir arada kalmışlıkları olmadığını ve bu kişilerin artık eğitimlerini ilerlettikleri, iş hayatında aktif rol oynadıkları hatta kendi işletmelerini açtıkları, yeri

geldiğinde “Benim burada (bu ülkede) şu haklarım var” diyebilecek noktaya eriştiklerini belirtmektedir (2005, s. 126).

Belçika’da yaşayan Emirdağlıların anavatana olan bağlarının anlaşılması için incelenen bir diğer konu da Türkiye’nin gündemini ne derece takip ettikleri olmuştur. Bu çalışmada elde edilen bulgularda ise birinci kuşağın tamamen takip ettiği, ikinci kuşağın da nispeten takip ettiği ancak üçüncü kuşağın sadece kritik durumlarda, seçim gibi ses getiren durumlarda takip ettiği ortaya çıkmıştır. Gündem takip aracı olarak ise birinci kuşak tamamıyla kitle iletişim araçları ve yoğun olarak televizyon tercih ederken ikinci kuşakta bu internet ve televizyon olarak çeşitlenmiştir. Oğuz, Türklerin Belçika’da “Türk televizyon kanallarını ve basın-yayın organlarını takip etme” (2022, s. 70) alışkanlıklarının kendi içlerine kapanmalarına neden olan bir yaşam biçimi olduğunu öne sürmektedir. Nitekim bu çalışmada da birinci kuşak katılımcılardan “Akşama kadar Türk haberleri açık” minvalinde bir yorum gelmesi yaşadıkları ülkeyi benimseyemedikleri ve oraya adapte olmadıkları, dahası akıllarının ve yüreklerinin hala Türkiye’de olduğunun göstergesidir. Yaşadıkları ülkenin gündeminden çok köken ülkelerinin gündemini takip etmeleri bir noktada yaşadıkları toplumdan ayrı düşmelerine neden olabilmektedir. Kaya ve Kentel’in 2008 yılındaki çalışmalarında Belçika’da yaşayan Türklerin %55’inin Türkiye’deki siyasetle hiç veya pek ilgilenmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu oranlar Almanya (%42) ve Fransa’daki (%50) Türklerden daha yüksektir (s. 70). Göktuna-Yaylacı ise Belçika’daki Posoflu ve Emirdağlıların Türk medyasına ilgisini ölçmek için anket çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre neredeyse tüm katılımcılar (%92) Türkiye’deki haber ve dizileri takip etmektedirler. Türk medyasını hiç takip etmediğini dile getirenlerin oranı ise %2’dir (2012, s. 342).

Türklerin Türkiye’deki siyasal hayatta aktif olmaları, anavatana bağlılıklarının ifadesi olan bir başka durumdur. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Belçika’da yaşayan Emirdağlılar bu anlamda çoğunlukla aktiftirler ve hem oy kullanma hem seçimleri takip etme davranışında bulunmaktadır. 2008 yılı çalışmasında Belçika’daki Türklerin Belçika’ya yerleştikten sonra Türkiye genel seçimlerinde oy kullanma oranları %8’dir. Aynı oranlar Almanya’da yaşayan Türkler için daha yüksektir (%25). Bunun nedeni ülkedeki siyasi oluşumlardır. Milli Görüş ve İslami Kapital gibi oluşumların Belçika’daki sayıları oldukça düşük olduğu için bu oluşumların Almanya’daki Türklere oy kullanmaları için yaptıkları teşvik, Belçika’dakiler için geçerli olmamıştır (Kaya ve

Kentel, s. 72). Sağdıç'ın verilerine göre 24 Haziran 2018 tarihinde Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Belçika'da 142.463 seçmen bulunmakta olup bu sayının %53,6'sının seçimlere katıldığı bilinmektedir. Avrupa'nın diğer ülkelerinde yaşayan Türklere bakıldığında bu oranlar Avusturya'da %48,9, Fransa'da %47,3, Hollanda'da %46,7 ve Almanya'da %45,7 olarak Belçika'dan oldukça geride kalmaktadır (2022, s. 9). Bu durumun yorumu, Belçika'da yaşayan Türklerin hala Türkiye'deki yaşam ile alakadar oldukları, oradaki yaşam hakkında söz sahibi olduklarını düşünmeleri, kendi görüşlerine göre Türkiye'nin iyiye gitmesini istemeleri, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını hala taşıyor oldukları ve benzeri olabilir.

Belçika'daki Türklerin ve tüm Avrupa ülkelerindeki Türklerin özne olduğu bir diğer konu göçmenlerin tatil tercihleridir. Bu çalışmadaki bulgulara göre bazı katılımcılar yılın farklı zaman dilimlerinde Türkiye'ye gelebildiğini ifade etmiştir. Bu zamanlar yılbaşı tatilleri veya sair zaman dilimleri olabilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın bulgularına göre Belçika'daki Emirdağlıların neredeyse olmazsa olmaz denebilecek rotaları Türkiye'dir. Bu diğer Avrupa ülkelerinde de böyle olacak ki Yaşar'ın Almanya odaklı yapmış olduğu çalışmasında orada yaşayan Türklerin de tatillerinde büyük oranda Türkiye'yi tercih ettikleri sonucu ortaya konmaktadır. Yaşar'a göre tatil için Türkiye'nin tercih edilmesinde başlıca nedenler kendi memleketleri olması, aile/akraba ziyareti yapmak istemeleri, havanın güzel ve temiz oluşu, Türk mutfağı, doğal güzellikleri ve tatil beldelerinin denizlerinin temiz oluşudur (2019, s. 139). Yaşar'ın ortaya koyduğu nedenler ile bu çalışmada ortaya konan nedenler birbirleri ile örtüşmektedir. Emirdağlı göçmenler de Türkiye'yi tatillerinde gelinecek mekân olarak tercih etmelerinin nedenini öncelikli olarak eş dost akraba ziyaretleri olarak belirtse de deniz ve doğal güzellik noktasında Türkiye'nin dünyada farklı yeri aratmayacak özellikte olması sebebiyle de tatil mekânı olarak seçtiklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre birinci, ikinci ve üçüncü kuşakların hepsi de Türkiye'ye gelmektedirler. Ancak bu kuşaklar arasında Türkiye'ye tatile gelme noktasında oransal farklılıklar bulunmaktadır. Halihazırda tatil dönemlerinde Türkiye'de bulundukları için görüşmeler sağlanabilen katılımcıların yanı sıra birinci ve ikinci kuşaklardan haberinin alındığı ve artık çok da Türkiye'ye gelmeyi tercih etmeyen üçüncü kuşağın var olduğu bilinmektedir. Mutluer ve Südaş'ın yaptıkları araştırmanın sonucu da bu durumu destekler niteliktedir. Buna göre artık yabancı ülkelerde yaşamakta olan Türklerin turizm alışkanlıkları ve tatil tercihleri değişime uğramaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak gurbetçiler daha ziyade gezi ve eğlence amaçları

güderek tercihlerini yapmaktadırlar (2008, s. 34). Bu çalışmadaki bulgulara göre birinci kuşak tatil vakitlerini Emirdağ veya Eskişehir ağırlıklı olarak geçirmeyi tercih ederken, ikinci kuşağın bu tercihlerin yanına bir deniz tatili ilave ettikleri, üçüncü kuşağın ise deniz tatili odaklı olarak gelerek Emirdağ ve Eskişehir'e nispeten az vakit ayırdıkları görülmektedir. İkinci kuşak göçmenler yine de Türkiye'ye gelmeye devam etmeyi isterlerken üçüncü kuşak göçmenlerin farklı ülkeleri de tatil dönemlerinde değerlendirebileceklerini ifade etmeleri kuşaklar ilerledikçe tercihlerde değişimler olduğunun bir göstergesidir. Almanya'daki durumun incelemesini yapan Mutluer ve Südaş, tatillerin nasıl değerlendirildiğinin yaş ve eğitim durumu ile ilişkili olabileceğini ortaya koymuştur. 45-65 yaş arasının aile ziyaret oranları %27'yken bu yaş grubunda gezi ve eğlence amaçlı gelenlerin oranı %21'dir. 25-44 yaş grubu arasında aile ziyareti ve gezi ve eğlence amacı ile gelenlerin oranı %57'dir. Aile ziyareti amacını taşıyan en büyük grup ilkökul ve ortaokul mezunu olan gurbetçiler iken eğitim seviyesi yükseldikçe gezi ve eğlence amacı taşıma oranı artmaktadır (2008, s. 33). Belçika'da yaşayan Türklerin 2008 yılı verilerine göre yılda en az bir kez Türkiye'yi ziyaret etme oranları %61'dir. Ziyaret amaçları ise %80 ile akraba ziyareti ve %67 ile tatil yapmaktır (Kaya ve Kentel, s. 46, 47). Mutluer ve Südaş'ın çalışmasına göre Türkiye'nin turizm gelirlerinin %23'ünün yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları tarafından sağlandığı bilinmektedir. Bu gelirlerin yıl içerisindeki değişime göre bakıldığında ise en yüksek zamanlarının Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları olduğu belirtilmektedir. İçlerinde en yüksek gelirin ağustos ayında elde edildiği bilgisi ile de bahsi geçen Türkiye ziyaretlerinin yaz tatili amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır (2008, s. 32). Nitekim Belçika'da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin de tatil olarak değerlendirdikleri zaman dilimi genellikle yaz dönemini kapsamaktadır. Göktuna-Yaylacı'nın 2012'deki çalışmasında sunduğu verilere göre de görüşme yaptığı Emirdağlıların %64'ü yılda bir veya iki kez Türkiye'ye geldiğini ifade etmiştir (s. 236).

Bu verilerden çıkarılabilecek olgu göçlerinin 44. yılında da 60. yılında da ve arada geçen yıllarda da bu alışkanlıkları büyük bir değişime uğramamış olduğudur.

Bu çalışmada ayrıca Belçika'da yaşayan Emirdağlı göçmenlerin kültürel kimlikleri ele alınmıştır. Avrupa Birliği'ne ait ortak bir Avrupalı kimliği oluşturulmaya çalışılsa da henüz Avrupa'da yaşayan Türklerin pek çoğunda yerleşmiş bir Avrupalılık hissiyatı bulunmamaktadır. "Avrupalılık" ulaşılmaya çalışılan bir amaç hissiyat olarak görülmektedir. Diğer bir yandan daha kozmopolit bir kimlik geliştirmiş olan ve birkaç dil

birden bilen orta sınıf düzeyindeki bir Türk kökenli kişi kendisinin bir Avrupalılık edinme kaygısı bulunmadığını, zaten bu kimliği bizzat yaşadıklarını dile getirir. Bu tanımlara uyan kişiler genellikle üçüncü ve dördüncü kuşak kişilerdir. Belçika ve diğer Avrupa ülkelerindeki Türkler, göç süreçlerinden bu yana farklılaşan söylemler geliştirmişlerdir. Birinci kuşak göçmenlerin söylemleri genellikle ekonomik kaygılar etrafında şekillenirken, ikinci kuşak daha Türkiye kaynaklı ve siyasal ve ideolojik söylemler geliştirmişlerdir. Üçüncü kuşak ise daha kültürel odaklı yaklaşarak, kültürlerarası diyaloga, sembolik ve kültürel sermayelere, çeşitliliğe ve hoşgörüyeye dayalı söylemler üretmişlerdir. Belçika’da yaşayan Türklerin %74’ü, Almanya’daki Türklerin %60’ı ve Fransa’dakilerin %70’i tireli kullanımlar ile hem yaşanan ülke hem anavatanları doğrultusunda kimlikler benimsemektedirler (Kaya ve Kentel, 2008, s. 131, 132).

Erikson, kültürel kimliği bireyin ve ortak kültürün çekirdeği konumuna yerleştirirken, kimliğin gelişim sürecini, bireysel kimlik ve grup kimliğinin birleşerek entegre olduğu bir süreç olarak görmüştür (akt. Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 120). “Avrupa’ya göç edenler arasında en büyük kimlik problemi yaşayan kuşak ikinci ve daha sonraki kuşaklardır (Yavuz, 2013, s. 620)”. Bunun sebebi kendilerini ne göç ettikleri ülkelere ne köken ülkelerine tam anlamıyla bağdaştıramamalarıdır. Birinci kuşak dönme niyeti ile gitmiş olmaları ve hep kendi milletlerinden insanlar ile iç içe bir iletişim halinde olmaları dolayısıyla çoğunlukla kimliklerinde bir ikileme düşmemişlerdir. Ancak ikinci kuşak hem birinci kuşak olan ailelerini görüp hem de Belçika’da eğitim hayatına girmeleri ile birlikte Belçika kimliğini de tanımaya başlamışlardır ve arada kalmışlık durumu oluşmaya başlamıştır. Üçüncü kuşak ise artık Türkçe’yi konuşmakta bile kimi zaman zorlanırlarken anavatanlarının Türkiye olduğunun kendilerine aileleri tarafından benimsetilmesi ile kendilerini nereye konumlandıracaklarını bilemez durumdadırlar. Bu durum çalışmadaki bulgulara da yansımıştır.

Kültürel kimlik noktasında dinin hayatlarındaki yeri ve katılımcıların dini yorumlama biçimlerine bakılmıştır. Belçika’daki Türk toplumu ve ondan görece az ölçüde Fas toplumunun kamusal hayatları seküler bir hal almıştır ve bu hali ile Batı’nın kamusal yaşamına benzerlikler göstermeye başlamıştır. Ne var ki aynı durum aile ve toplumsal yaşamlarında bu şekilde görünmemektedir. Belçika’daki Türklerin ve Faslıların yaşantılarında İslam önemli bir rol oynamakta ve sanılanın aksine dinin rolünün

azalmayıp daha da arttığı görülmektedir (Timmerman, Vanderwaeren ve Crul, 2003, s. 1080).

Bu çalışmada tüm katılımcılar kendilerini Müslüman olarak tanımlamış, ibadetler ve maneviyat yönünden ise kuşaklar arası farklar gözlemlenmiştir. Kaya ve Kentel'e göre Avrupa'da yaşayan Türkler genellikle İslam'ı kimi zaman sembolik olarak yaşayan, dünyayı önceleyen ve laik bir yaşamı benimseyen, farklı dinlerle birlikte yaşamayı olası gören ve kendilerini Almanyalı-Müslüman-Türk veya Fransız-Müslüman-Türk olarak tanımlayan kimseler olabilmektedir (2005, s. 132). Bu noktada bu çalışma ile çatışan nokta Belçika'da yaşayan Emirdağlıların hiçbirinin kimliklerine dair yöneltilen sorulara Müslümanlık ifadesi ile cevap vermemiş olmasıdır. Tireli ifadeler Belçika'da yaşayan göçmenlerde ne milli kimliklerinde ne dini kimliklerinin ifadesinde görülmemiştir. Bu anlamda Kaya ve Kentel'in Almanya ve Fransa üzerine odaklanmış olan çalışmasıyla benzerlik göstermemekle birlikte sembolik bir dini yaşam ve farklı din ve kültürlerin bir arada yaşamalarının mümkün görülmesi noktasında bulgular örtüşmektedir. Gözlemlenen bulgulara göre katılımcıların pek azının dini, hayatının merkezine gerçek anlamda koydukları yorumu yapılabilir. Yavuz'un ifade ettiği üzere "Avrupa'da yaşayan özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler üzerinde yapılan bazı araştırmalarda da her ne kadar dini bilgileri zayıf da olsa, benzer eksiklikler nedeniyle temel bazı dini ibadetleri yerine getiremeseler de büyük çoğunluğunun din ve tanrı inancına sahip oldukları" (2013, s. 621) söylenebilir. Araştırmacı bu noktada Belçika'da yaşayan Emirdağlı göçmen katılımcıları ile yaptığı görüşmelerden dinin kendileri için bir amaç olmaktan ziyade bir araç olduğu kanaatinde. Din, kaybetmek istemedikleri değerleri ve örfleri barındırdıkları bir alandır. Din Avrupa'daki Türkler için özellikle bir "tampon" görevi görmektedir (Yavuz, 2013, s. 621). Kültürlerini ve kimliklerini korumak isteyen göçmenler camilerde bir araya gelerek, çocuklarını kurslara göndererek asimile olmaktan kendilerini korumuşlardır ve aslında tam da bunu amaçlamışlardır. İkinci ve üçüncü kuşak katılımcıların çocukluk dönemlerinde hafta sonları Kur'an kurslarına gittiklerini ifade etmelerinin ardından "Dinimizi, değerlerimizi, örfümüzü, adetimizi öğrendik." benzeri ifadeler kullanmaları burada öğretilmesi amaçlanan tek şeyin Kur'an okumak olmadığını gösterir niteliktedir. Camiler ve bu tarz kurslar, bazı katılımcıların da ifade ettiği gibi aslında Belçika'daki Türk çocuklarının Belçika kültürü ve dışarıdaki zararlı kültür veya alışkanlıklardan korunmaları için biçilmiş kaftanlardır. Kaya ve Kentel de Belçika'da yaşayan Türklerin dindarlık oranlarını ölçmek için bazı sorular sormuşlardır. Bunlardan

biri, dini inanç açısından kendilerini hangi cümle ile tanımladıklarıdır. Seçenekler arasında, dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biriyim, dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan biriyim, inançlı ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biriyim, dinin gereklerine pek inanmayan biriyim ve dini inancı olmayan biriyim cümleleri vardır. En yüksek oran inançlı ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biriyim cümlesinde bulgulanmış iken en düşük oran dinin gereklerine pek inanmayan biriyim cümlesinde bulgulanmıştır. Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan biriyim cümlesi ikinci sırada, dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biriyim cümlesi üçüncü sıradadır. Bu cevaplardaki oranlar doğum yeri (Türkiye-Belçika) bağlamında değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç Belçika’da doğanlar arasında dinin giderek önem kaybeden bir noktaya erişmiş olmasıdır. Sosyo-ekonomik statüler bağlamında bakıldığında ise düşük sınıflarda dindarlık oranlarının daha yüksek derecede olduğu görülürken, tüm kişilerin %46’sının bazı dini yükümlülükleri yerine getirmeye çalıştığı ve üst sınıflarda da dindarlık oranının %42 ile gayet görünür bir biçimde olduğu ortaya konulmuştur. Belçika’da yaşayan Türk gençleri arasında İslam dini ritüelleri çok daha sembolik ve seküler hale gelmiştir. Bu doğrultuda İslam, “Türk kökenli göçmen topluluklarına kolektif etno-kültürel ve dinsel sınırlarını dini bayramlar, oruç, helal yiyecek, evlilik ve sünnet törenleri vasıtasıyla yeniden üretme fırsatını verir (Cesari, 2003’ten akt. Kaya ve Kentel, 2008, s 139)”. Bu doğrultuda Belçika’daki Türklerde gözlemlenen yeniden üretilen İslam’ın işaretleri olarak domuz etinden kesinlikle sakınmaları, cumaları kaçırmamaya özen göstermeleri ve kurban kesmek gibi ibadetleri öncelemeleri verilebilir.

Kültür ve değerlerin korunması için atılan adımlardan bir diğeri ise ithal gelin-ithal damat getirme uygulamalarıdır. Genellikle muhafazakâr aileler tarafından tercih edilen bu evlilikler çoğunlukla görücü usulü şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tarz evliliklerin arka planlarında yatan mesele ailelerin “saf, temiz, gelenek ve göreneklerine bağlı” ve bu şekilde çocuklar da yetiştirebileceğine inanılan kişilerle Belçika’da yetişen çocuklarının evlendirilmesidir (Kaya ve Kentel, 2005, s. 151). Bu tarz evliliklerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Kaya’nın aktardığı üzere, 1991 verilerine göre Belçika’da Türk ve Faslıların %75’i kendi memleketlerinden insanlarla evlenmişlerdir. Bunun gerçekleşme şekli ise ülkelerinden ithal gelin ve damat getirmektir. Bu durumu Avrupa’da doğmuş büyümüş Türkler de kabul ve hatta tercih etmektedirler. Bu sayede ise Avrupa’ya gerçekleşen göçlerin devamı sürekli olarak söz konusu olmaktadır (2008, s. 162). Kaya

bu duruma “sürekli birinci kuşak stratejisi” demeyi uygun görmüştür (2008, s. 152). Bu durum entegrasyonun önündeki bir engel olarak görülmektedir ve Kaya ve Kentel bu durumu “göçmen ailelerin Türkiye ile temas halinde kalma” istekleri olarak yorumlamaktadır (2005, s. 153). Belçika’ya çocukları için eşler “getiren” aileler için evlilik geleneksel anlamlar içermektedir. Evlilik onlar için ekonomik birliktelikler veya çocuk sahibi olunan kurumlardır. Belçika’daki Türkler’in %55’i bu tarz evliliklere karşıdır. Bu oran Almanya’daki Türkler için %44 ve Fransa’daki Türkler için %64’tür. Diğer yandan Belçika’daki %35 oranında Türk bu evliliklere ne karşıyım ne karşı değilim şeklinde yorumda bulunmuştur. Göktuna-Yaylacı’nın verilerine göre “Belçika’ya göç alımının resmi olarak durdurulduğu tarihten sonra gelen erkeklerin yarısından fazlası (%54) ithal damattır. İkinci büyük grup %33 ise aile birleşimi ile gerçekleşmiştir (2012, s. 177)”. İsveç, Danimarka, Almanya ve Belçika gibi pek çok ülke bu tarz evliliklerin önüne geçebilmek için bazı önlemler almışlardır. Örneğin, Danimarka hükümeti bunun gibi akraba evliliklerini yasaklamıştır fakat 28 yılı aşkın süredir ikamet eden göçmenlerin sevgili veya eşlerini getirebileceklerine dair bir düzenleme getirmişlerdir (Milliyet Gazetesi, 2003’ten akt. Koşar-Akçapar, 2007, s. 420). Buna benzer uygulamaların diğer ülkeler tarafından da yürürlüğe alınmaları uzak ihtimal değildir. Öte yandan aynı ülkeden, şehirden ve hatta köyden gelen insanların kendi aralarındaki muazzam ağların tam manasıyla önüne geçilmesi zor görünmektedir (Koşar-Akçapar, 2007, s. 420).

Bu çalışmada, evlilik için aranan kriter sorulduğunda, ebeveynlerin çocuklarının evleneceği kişide aradıkları nitelikler arasında ahlaki değerlere sahip olması, mutlu bir evliliğinin olması gibi daha kapsayıcı yanıtlar dile getirilmekle birlikte, "Türk olması" yanıtı genel anlamda en öncelikli kriter olarak öne çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak da kültürel uyum gösterilmektedir. Şaşırtıcı sonuç ise bu görüşün üçüncü kuşağın kendi evlilik tercihleri için de bizzat dile getirdiği görüş olmasıdır. Evlenilecek kişi konusunda daha rahat ve esnek yanıtlar vermek yerine onlar aynı kültürü, aynı dili, aynı anlayış yapısını paylaşabilmek ve ortak noktada buluşabilmek adına uzun uğraşlar vermemek için Türk olmasının daha iyi olacağını ifade etmişlerdir. “Türk gençlerin önemli bir kısmı evlenirken eşlerini anayurt tan seçmektedir. Böylece doğan yeni kuşakların toplumsallaşma süreci yine Türk toplumunun değer yargılarına göre şekillenmekte, yeni kuşakların bulundukları toplumla bütünleşmesi zorlaşmaktadır (Abadan-Unat, 2007 s. 13)”. Türk gençlerinin Belçika toplumundan birileri ile evlenmeleri asimilasyon göstergesi olarak kabul edilebilecek bir durumdur (Kaya, 2008, s. 162). Çalışmadaki

bulgulara birinci ve ikinci kuşak katılımcılar çevrelerinde bu tarz evliliklerin olduğunu belirtmiştir. Bunu belirtirken arka planda kültürden kopuş olduğu mesajını verdikleri düşünülmektedir. Ayrıca bu evliliklerden bahsederken kimi katılımcı kültürel uyumsuzluklar yaşandığına vurgu yaparken kimileri ise bir Emirdağlı gelin veya damattan çok daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Diğer göçmen gruplarıyla bilhassa Faslılarla evlilik noktasında ise çalışmada alınan yanıtlarda özellikle olumsuz manada vurgu yapılmış olması nedeniyle dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir.

Türklerin Faslılarla ilgili olumsuz düşüncelerinin olduğu tek konu evlilik konusu değildir. İki göçmen grubun karşılıklı yaşadıkları sorunlar, hem bu çalışmaya katılan birden fazla kişinin ifadelerinde dile getirildiği hem de daha önce Kaya ve Kentel ile Göktuna-Yaylacı'nın çalışmalarında ortaya konduğu üzere, geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir konudur. Kaya ve Kentel 2008 yılındaki çalışmalarında Belçika Türkleri üzerine yapmış oldukları araştırmalarda Türkler ve Faslılar arasında var olan bu meseleye dikkat çekmişlerdir. İfadelerine göre bu iki grup birbirlerine karşı dışlayıcı ve küçük düşürücü tanımlamalar yapmaktadırlar. “Türkler Faslılar’ı ‘çöl’ ve ‘hamam böceği’ (Fransızca *cafard*) olarak adlandırırken, Faslılar Türkler’e ‘soğan’ (Fransızca *oignon*) diye sesleniyor (s. 32)”. Göktuna-Yaylacı'nın 2012 yılındaki çalışmasında da Türklerin kendilerini diğer göçmen gruplarından ayırtmaya ve “Osmanlı torunu” olduklarını vurgulamaya, Türk olduklarını vurgulamaya ayrıca önem gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Erkek katılımcıların milliyet seçimleri konusunda kadınlardan daha katı oldukları gözlemlenmiştir. Kadınlar bu noktada daha ılımlı, çocuklarının mutluluğunu daha ön planda tutan bir konumdadır. Göktuna-Yaylacı çalışmasında katılımcılarına uyguladığı bir anketin sonuçlarını paylaşmıştır ve bu sonuçlara göre katılımcıların neredeyse tamamının evli olanların kendi çocuklarının evliliklerinde, bekar olanların ise kendi evliliklerinde eş adaylarının Türk olması gerektiğini beyan etmiş ve peşi sıra Müslüman olması gerektiği gibi kriterler de eklemiştir. Bunun yanında karakter, eğitim, mutluluk gibi kriterler ise daha az bir oranla belirtilmiştir. Soruya alınan yanıtlar cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde erkeklerin %50, kadınların ise %42'sinin Türk'le evlenilmesi gerektiğini düşündükleri ortaya konulmuştur. Özellikle aynı yöreden olan biriyle evlenilmesi noktasında ise kadınların %10'u, erkeklerin ise %13'ü bunu destekler yanıtlar vermişlerdir. Belçikalı bir Türk ile evlenilmesine kadınlar (%38,6) erkeklerden

(%22) daha sıcak bakmaktadır. Her iki cinsiyetin ortak kanaatte olduğu konu ise Flaman/Valon, Faslı veya diğerk göçmen gruplardan kişilerle evlilik yapılmaması gerektiğidir (2012, s. 216).

Türk kültüründe yemeklerin evde yenmesi, çeşitli yemeklerin yapılması, kalabalık bir şekilde ve hep birlikte sofraya oturmak gibi uygulamalar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kuşaklar ilerledikçe bu kültürden uzaklaşma durumu söz konusudur. Dışarıda yemek yeme eskiden Türk kültüründe pek yerleşik olmayan bir alışkanlık olmakla beraber artık kültürün bir parçası haline gelmektedir. “Dışarıda yemek yeme alışkanlığı ve restoran tercihleri de ev sahibi toplumsal yaşama katılma anlamında önem taşımaktadır”. Dışarıda yemek yeme tercihlerinde ön planda tutulan kriter helal-haram ve Türk mutfağı olması kriterleridir. Hem Posoflular da hem Emirdağlılarda en çok tercih edilen restoranlar Türk restoranlardır (Göktuna-Yaylacı, 2012, s. 549).

Bu çalışmanın bulgularına göre birinci kuşak dışarıda yemek yemeyi neredeyse hiç tercih etmezken ikinci kuşak ayda bir, üçüncü kuşak ise haftada bir sıklıkta dışarıda yeme alışkanlığı edinmiştir. Göktuna-Yaylacı’nın çalışmasında dışarıda yemek yerken tercih edilen mekanların %57 oranında sevilen yemeklerin olup olmadığına ve temiz olup olmadığına bakılarak seçildiğini, %40 oranında ise helal oluşu gözetilerek seçildiğini ortaya koymuştur. En yüksek orana ise Türk restoranları sahiptir (2012, s. 235). Bu çalışmadaki bulgular ise bu verilerle uyuşmaktadır. Dışarda yemek için özellikle ikinci kuşak göçmenler neredeyse tamamıyla Türk restoranlarını tercih etmektedirler. Üçüncü kuşağa gelindiğinde ise bu durum daha ziyade dünya mutfaklarına kaymaktadır.

Bu çalışmada ele alınan son konu ise yatırım ve birikim gibi bireysel ekonomilerin ön planda olduğu konudur. Bu çalışmada ise kuşaklar arası farklılıkların açıkça görüldüğü bu konuda, birinci kuşak katılımcıların en çok yatırımı ve birikimi yapmış olan kuşak olduğu ortaya konmuştur. Bunun sebebi gidiş amaçlarının kazanıp, biriktirip geri dönmek olması olarak yorumlanabilir. Kazanmışlar, biriktirmişler, bu birikimlerini Emirdağ’da, Eskişehir’de ev arsa araba ve benzeri satın almak için kullanmış ve buralara yatırım yapmışlardır. Zamanı gelip Belçika’da kalıcı olacaklarına inandıkları vakit de yatırımlarını Belçika’ya yöneltmişlerdir. Kaya’ya göre “Geçmişte birikimlerini Türkiye’ye göndererek değerlendirmeye çalışan Türklerin, artık Avrupa’da yatırım yapıp, orada güçlendikleri anlaşılmaktadır (2008, s. 164)”. İkinci kuşak katılımcılar yatırımlarının büyük kısmını Belçika’ya çevirmiş olup, Türkiye’de emekli olduktan sonra

yaşayabilecekleri ve yazları gittiklerinde yaşayabilecekleri evler almayı daha uygun görmektedirler. Bu noktada entegrasyonun daha yoğun biçimde görüldüğü üçüncü kuşak katılımcılar ise Türkiye'ye yatırım yapmayı makul bulmamakta, ileride yapacakları yatırımların Belçika'ya olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Türklerin genelinin eskiden Türkiye'ye daha fazla yatırım yaparlarken artık bu yatırımlarının yönünü Belçika'ya çevirmeleri ve zamanla Belçika'da daha fazla kurulan Türk işletmeleri, Belçika'nın sosyo-ekonomik hayatında yer almaya başlamaları olarak yorumlanabilmektedir (Gelekçi ve Köse, 2011'den akt. Sağdıç, 2022, s. 10). Yatırımların yönü kişiler nereyi uzun vadeli kalınacak yer olarak görüyorlarsa bununla orantılı olarak ayarlanan bir durumdur. Birinci kuşaklar geçici olduklarına inanarak Türkiye'de, Emirdağ'da dört katlı beş katlı villalar yatırmış ancak bunların tabiri caizse keyfini sürememiştir. Bu çalışmada bir katılımcı bunu şöyle ifade etmiştir: “Şimdiye kadar herkes köyüne, evine görüyorsun villalar dikti, şey dikti ama oturan yok. Bir cenazesi geliyor. Kapının önünde bir evini son defa görsün diyor.” Bu ifade ise her şeyin başladığı ve bittiği noktanın aynı olduğunu gösterir niteliktedir. Para kazanalım, biriktirelim, rahat yaşayalım amacı ile çıkılan yolu, kazanıp biriktirdiği ile yaptığını görmesini umarak uğurlanmak. Kaya ve Kentel Belçika'da yaşayan Türk katılımcılara Türkiye ve Belçika'daki gayrimenkulleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara aldıkları yanıtlar üzerinden Belçika'daki Türk toplumunun Belçika konut piyasasına iyi bir şekilde entegre oldukları yorumunu yapmışlardır. %64 oranında katılımcı Belçika'da kendi mülkünde yaşadığını belirtirken, %35'i kirada yaşamaktadır. Almanya ve Fransa'da ise durum farklıdır. Almanya'daki ve Fransa'daki Türklerin yalnızca %14'lük bir kısmı kendi mülkünde yaşamakta, buna karşın büyük oranda (%83) kirada yaşamaktadır. Belçika'da yaşayan Türklerin %60'lık kısmının Türkiye'de de bir çeşit mülkü vardır. Bunlar sırasıyla ev (%83), arsa/tarla (%31), yazlık (%10) ve daha az oranda işyeri ve diğer mülkiyet türleridir. Türkiye'deki mülkiyet sahipliği konusunda Almanya ve Fransa'daki Türkler de geride kalmış değildir. Ancak bu her zaman salt vatan sevgisi ve bağı ile açıklanamayabilir. Türkiye kıyılarından ev, yazlık almak, herhangi bir Avrupalının alabileceği bir karar olarak düşünülebilir (2008, s. 45, 46). 2012 yılı çalışma verilerine bakılacak olursa, anket çalışmasına katılan Belçika'da yaşayan Emirdağlılar ve Posofluların %78'i kendisine ait bir evde yaşadığını belirtmiştir. %18 oranında yanıt ise kirada oturduğunu belirten kişilere aittir. Bu kişilere Türkiye'de bir mülk sahibi olup olmadıkları sorulduğunda ise %49 oranında Türkiye'de evi veya arsası olduğunu belirten

kişinin olduğu, yöreler bağlamında bu yanıtların Posoflulardan (%41) ziyade Emirdağlılardan (%57) ağırlıkla alındığı ortaya konulmuştur (Göktuna-Yaylacı, s. 204).

5.2.Sonuç

Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde; Belçika’da yaşayan Emirdağlıların Belçika toplum ve yaşantısıyla tam manasıyla bütünleştikleri söylenemeyebilir. Entegrasyon bağlamında kuşaklar arası farklılıkların ortaya çıkmadığını söylemek ise yanlış olur. Uyum entegrasyon süreçlerinde üçüncü kuşak katılımcılar Belçika toplumuna en çok uyum sağlayan katılımcılar iken birinci kuşak katılımcılar en az uyum sağlayan katılımcılardır. Öte yandan dışlanma ve ırkçılık gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kalma konusunda birinci kuşak katılımcılar en iyi durumda olanlardır. Bu durum, göç ettikleri dönemde toplumun yabancılara karşı daha sıcak bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanmaktadır. İlerleyen zamanlarda ise bu tutum değişiklik göstermiştir. Belçika devleti ve toplumu, işgücü anlaşmasının imzalandığı dönemde yabancılara-göçmenleri sanayileşme süreçlerine yardımcı olacak kişiler olarak gördükleri için büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Bunun sonucunda göçmenler günlük hayatlarında kendilerine gülümseyen, varlıklarından dolayı memnun olduklarını hissettiren ev sahibi bir toplum ile bir aradaydılar. Ancak süreç beklenildiği gibi ilerlemediğinde, göçmenlerin Belçika’da kalma süreleri geçicilikten kalıcılığa evrildiğinde ve ekonomik krizler ortaya çıktığında, bu durum toplumsal düzeyde kimi göçmen için olumsuz deneyimler yaşanmasına yol açabilmiştir. Toplumsal entegrasyon seviyesi arttıkça toplumda yabancı olarak göze batma oranının azaldığını söylemek mümkündür. Toplumsal entegrasyonda da dil bilme, eğitime dahil olma, iş hayatı içerisinde olma, kültürel anlamda uyum sağlama gibi konular önemlidir. Bunlardan uzak olan göçmenler, olumsuz tecrübeler yaşamaya daha uygun hale gelmektedirler. Örneğin aile kurma amacı ile Belçika’ya göç etmiş kişiler, bu tarz olumsuzluklarla en çok karşılaşan kişilerdir. Çalışmada onların ev sahibi toplumla ilgili olumsuzlukları fark etmeye en yatkın kişiler oldukları görülmüştür.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre en yüksek entegrasyon düzeyine sahip olanların üçüncü kuşak katılımcılardır. Bilhassa ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan en çok entegre olmuş kuşak üçüncü kuşaktır denebilir. Bu açıdan bakıldığında, yatırım tercihlerinde diğer kuşaklardan farklı olarak Belçika odaklı yatırım planları yapmaları, siyasete daha aktif olarak katılım sağlamaları, yeme içme, gezme, müzik dinleme gibi

kültürel alanlarda daha Avrupa yönlü seçimler yaptıkları gözlemlenmiştir. Ulusötesi kimlikler bakımından değerlendirildiklerinde ise kendilerinin tıpkı önceki kuşaklarda olduğu gibi ulusötesi alışkanlıkları olduğunu söylemek mümkündür. Ulusötesi kimlikler tek bir ulusa bağlı kalmayıp, bir diğer ulusla bağlantı halinde olmak, hareketlilik içerisinde olmak gibi eylemleri tanımlamaktadır. Belçika’da yaşamakta olan Emirdağlılarda ise gözlemlenen durum, ulusötesi kimliklerin oluştuğu yönündedir. Her ne kadar tatil tercihlerinde önceki kuşaklar kadar sıkı bir biçimde Türkiye’yi rotaları arasında bulundurmuyor olsalar da diğer birçok alışkanlıkları ile ulusötesi kimliklerini sürdürmektedirler. Bazılarının hala Türkiye’yi tatil noktası olarak seçmeleri, Emirdağ’daki mezar ziyaretlerini önemsemeleri, Türkiye’deki seçimlerde aktif rol oynamaları ve bu seçimleri takip etmeleri, Belçika’da Emirdağ yöresine ait yemek mekanları işletmeleri, Belçika’dan Türkiye’ye uzanan bir ticaret ağı oluşturmaları, kimliklerini tanımlarken Türklüğü es geçmemeleri, hem Türkçe hem Fransızca müzikleri dinlemeleri, düğünlerini Türkiye’de yapmaları, Belçika’dayken de Türk yemeklerini ön planda tutmaları, dili çift yönlü olarak kullanmaları -anne, baba ya da Türkiye’deki akrabalar ile Türkçe, abla, kardeş veya arkadaşlar ile Fransızca/Flamanca konuşmak şeklinde-, evliliklerinde çoğunlukla Türk ve ortak bir kültürü paylaşabilecekleri kişileri tercih etmeleri gibi durumlar ulusötesi kimliklerinin yansımalarıdır. Üçüncü kuşak katılımcıların iki kültür arasında sıkışıp kalmaktan ziyade iki kültürün sentezledikleri gözlemlenmiştir.

Sıklıkla ikinci kuşak kişilerde rastlanan durum olan Türkiye’den ithal gelin ve damat getirme durumunun zaman geçtikçe azalış gösterse dahi tamamen sona erdiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte yoğunluğunu ikinci kuşak katılımcılarda bıraktığı ve üçüncü kuşak katılımcılarda görülme oranının daha az olduğu ve olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Zira araştırmacı, katılımcılar arasından bu durumdan muzdarip olan kişilerin kendi çocuklarına benzer bir durumu yaşatmayacaklarına dair bir inanış içerisindeydi. İthal gelin ve damat olgusunun yol açtığı durum ise göçmen toplumu içerisinde sürekli surette birinci kuşağın türemesidir. Bu da doğrudan tam bir entegrasyon sürecinin gerçekleşmemesine neden olur. Kuşak fark etmeksizin entegrasyonu yüksek olan kesimlerin, Belçika’daki siyasi ve ekonomik hayatta aktif oldukları sonucuna varılmıştır. Belçika’ya yatırım yapmak ise kişilerin uyum ve bağlılıklarını arttıran durumlardandır. Yatırım tercihlerinin yönü, üçüncü kuşak katılımcılarda neredeyse tamamen Belçika’ya kaymış durumdayken, ikinci kuşak katılımcılar birinci kuşak

katılımcılardan farklı olarak her iki ülkede de yatırımlarını yapmaktadır. Ancak niyet noktasında bir farklılaşma durumu gözlemlenmiştir. Birinci kuşağın zamanında hedeflediğinin aksine Türkiye'ye yapılan yatırımlar artık çoğunlukla dönüş hedefi taşımamaktadır. Türkiye hala tatil tercihi olarak yerini koruduğu için, geldiklerinde rahat edecekleri bir yere duydukları ihtiyaç onları Türkiye'ye de hala yatırım yapmaya iten sebeplerdendir. Belçika'da bir mülk sahibi olmak ise, gelecekte orada varlıklarını devam ettirmelerine dair olan ihtimalleri kuvvetlendirmektedir. Diğer yandan Türkiye ile bağların koparılmamaya çalışılması ve tatillerde, boş zamanlarda ziyarete gelinmesi de özellikle Türkiye'de unutulmamak arzusuna ve çocuklarının Türk kültüründen uzak yetişmemelerini istemeye bağlı yapılan eylemlerdir. Fakat bu çaba günden güne etkisini kaybetmektedir. Anavatan olarak Türkiye hemen hiçbir katılımcının yanıtlarından eksik olmamıştır. Fakat üçüncü kuşak katılımcılarda ikili bir vatan edinimi durumu söz konusudur denebilir. "Ben hem Belçika'lıyım hem Türk'üm" ifadesi üçüncü kuşaklarda sıklıkla karşılaşılan bir ifadedir. Ailelerde çocuklarına milli ve dini kimliklerin aktarımının büyük ölçüde başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan üçüncü kuşak katılımcılara diğer katılımcılardan daha zor ulaşılmış olmak ve ulaşılabilen katılımcılarla yapılan görüşmelerdeki gözlemler göstermektedir ki Türkiye'yi vazgeçilmez bir destinasyon olarak görme durumu günden güne geçerliliğini kaybetmektedir. Bunun yanı sıra birinci ve ikinci kuşaklarda pek fazla rastlanılmayan farklı ülkeleri de görme, gezme isteği üçüncü kuşak katılımcılarda rastlanılan isteklerdir ve üçüncü kuşak katılımcılar tatillerinin süresini Türkiye ve diğer ülkeler arasında bölüştürülebilmektedir. Kimi katılımcılar ise bu süreyi her zaman Türkiye ile bölüştürmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Birinci ve ikinci kuşak katılımcılara nazaran üçüncü kuşak katılımcılarda kültür, tatil tercihi gibi bazı alanlarda hâkim alışkanlıklardan uzaklaşma eğilimleri görülse de, birinci kuşak katılımcıların zihniyetinden henüz tam manasıyla uzaklaşmadıkları görülmüştür. Bu zihniyet eğitim hayatına gereken vaktin ayrılmaması ve önemin verilmemesi ile bir an evvel para kazanmak için hayata atılma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim, üçüncü kuşak katılımcılarda diğerlerine nazaran daha iyi seviyelerde olsa da yine de Türkiye'de aynı yaş grubu ile karşılaştırıldığında oldukça fark olduğu görülmüştür. Kariyer anlamında ise bir ideal doğrultusunda ilerleyen üçüncü kuşak katılımcılar var olmakla birlikte beklenen sayılara ulaşamamıştır. Bu durum beraberinde üçüncü kuşakta da eğitimsizlik durumunun devam etmesi sorununu getirebilir ve Türkleri Belçika toplumundaki temsilleri noktasında sıkıntılı bir duruma sokabilir. İyi eğitim alamayan bir

kişinin toplumda birincil emek piyasasındaki yüksek ücretli ve prestijli işlerde çalışma olanakları azalacaktır. Dolayısıyla statü açısından ev sahibi toplumda ikincil emek piyasasında çalışmak zorunda kalacaktır. Araştırmacı, çalışma öncesinde üçüncü kuşak katılımcıların tatil tercihlerinde Türkiye’yi seçme konusunda daha net, eğitimde ilerleme konusunda daha idealist, mesleki anlamda daha prestijli meslekler seçmiş olarak, ülkelere yakınlık anlamında Belçika’ya daha yakın olacak şekilde sonuçlar elde edeceğini varsaymaktaydı ancak Emirdağlıların muhafazakâr toplum yapıları tüm bu sayılanların birkaç adım daha geriden (geriden olması olumlu veya olumsuz bir anlam içermemekle birlikte) gelmelerine neden olmuştur. Anavatan algısı noktasında tüm kuşak katılımcılar Türkiye’yi ön planda tutmuş, ancak her iki ülkeye de ait olduğunu düşünme durumu üçüncü kuşaklarda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan arada kalmışlık hissinin en baskın olduğu kuşağın ikinci kuşak olduğuna, katılımcılarla yapılan görüşmeler aracılığıyla kanaat edilmiştir. Birinci kuşak katılımcılar, özellikle de emekli olanlar, Türkiye’ye gelip uzun uzun kalma hakkına sahiplerken genellikle aile özlemleri dolayısıyla Belçika’ya dönmektedirler. Bu durum, tercihin kendilerine ait olması, aidiyet anlamında bir ikilem yaşamalarının biraz da olsa önüne geçen bir durum olarak gözlemlenmiştir, çünkü artık onları bağlayan tek şey kendi istekleridir. Ancak ikinci kuşak katılımcılarda durum bu şekilde değildir. Hem yaş itibarıyla ait olamama hissi daha ağır geliyor olabilirken hem de Belçika’da emekli olmak gibi bir hedeflerinin olması onları ülke dışına belirli sürenin üzerinde çıkmamaya mecbur kılan bir durum olduğu için arada kalmışlık hissi söz konusu katılımcılarda daha fazla gözlemlenmiş olabilir. Üçüncü kuşak katılımcılar ise beyanlarında buna yer verseler de araştırmacı gözlemlerine dayanarak üçüncü kuşak katılımcıların aidiyet eksikliği hissinin kendilerine ikinci kuşak katılımcılarına etki ettiği kadar etmediği söylenebilir. Türkiye’ye temelli dönüş düşüncesi ise hemen hiçbirinde yoktur. Tüm katılımcıların onda biri bu düşünceye sahiptir ve gerekli adımları atmaktadırlar. Bunların dışındaki katılımcılarda Türkiye’ye bir özlem gözlenmekle birlikte Türkiye’yi Belçika’daki rahatlıklarını ve emeklerini geride bırakacak kadar ön plana koymamaları dikkat çekmiştir.

Uyum entegrasyon, anavatan algısı, tatil tercihleri, kültürel kimlikler ve yatırım tercihleri alanlarının her birinde kuşaklar arası farklılıklara ulaşılmış ve gözlemlenmiştir. Bunların seviyeleri ise değişkenlik göstermektedir. Kuşaklar arasında anavatan algısının çok değişmediği görülmüştür. Yatırım ve birikim tercihlerinde ise kuşaklar arasında yüksek derecede farklılık görülmüştür, birinci kuşak bu konuda daha fazla ilgili iken

üçüncü kuşağın böyle bir ilgisi olmadığı görülmüştür. Kuşaklar arasında tatil tercihleri konusunda farklılıklar dikkat çekmiştir. Birinci kuşak mutlaka Türkiye'ye gelir ve bu ziyaretlerinde Emirdağ ve/veya Eskişehir'de çoğunlukla akrabalarla zaman geçirirken üçüncü kuşağın tatil tercihlerinde Türkiye'nin daha az yer bulmakta olduğu ve Türkiye'ye geldikleri zaman dilimlerinde ise dinlenme ve seyahatin ön plana çıktığı ve akrabalarla geçirilen zamanların azaldığı şeklinde bir farklılaşma görülmüştür. Uyum ve entegrasyon açısından, üçüncü kuşak en yüksek uyum seviyesine sahipken, birinci kuşak en düşük düzeyde uyum göstermektedir, ikinci kuşağın ise bu iki kuşak arasında, orta düzeyde bir uyum sergilediği görülmüştür.

5.3.Öneriler

Araştırmanın bulguları ve alanyazına dayalı tartışmanın ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

Yapılacak araştırmalar bağlamında;

1. Araştırmada Emirdağlıların tatil tercihlerinde kuşaklara göre farklılaşma olduğu bulgulanmıştır. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşaklarda tatilde Türkiye'ye gelme tercihinde zayıflama söz konusudur. Buna göre, tatil tercihlerinde artık Türkiye'yi tercih etmeyen kişilerle de görüşmeler yapıp, onların görüşlerinin de bu göç süreci kapsamında değerlendirmeye alınmasına öncelik verilmelidir. Bu şekilde yalnızca Türkiye'yi tercih eden kişilerin yorumlarına değil, gitmeyi tercih etmeyenlerin de neden etmediklerine dair bilgilere ulaşmak mümkün olabilir.
2. Araştırmada Emirdağ nüfusunun büyük bir kısmının Belçika'ya ve diğer Avrupa ülkelerine göç ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine de göç etmemiş olan bir kısmın mevcut olduğu bilinmektedir. Emirdağ'dan hiç gitmemiş olan kişilerin göç olgusunu nasıl yorumladıkları ve bu sürecin kendilerine nasıl yansıdığına dair görüşlerinin alındığı çalışmalar ortaya konulmalıdır. Bu sayede göçün dışında ama bir o kadar da içinde olan kişilerden bu süreci değerlendirilme imkânı elde edilebilir.
3. Araştırma sonucunda üçüncü kuşakta henüz 18 yaşın altında olan çocukların olduğu ve dördüncü kuşağın da sürece dahil olmaya başladıkları görülmüştür. Yetişkinlerin göç süreçlerinin yanı sıra henüz çocukluktan çıkmış, Belçika'da doğmuş ve 18 yaşın altındaki çocukların Türk aile yapısı ve Belçika kültürü

birleşimi bir ortamda büyümelerinin onlar açısından nasıl görüldüğüne dair çalışmalar yapılabilir.

4. Araştırma boyunca yapılan görüşmeler ve alanyazın incelemesi sonucunda ulaşılan ve benzer konular kapsamında çalışılmış kaynaklarda farklı birçok katılımcıya ulaşıldığı görülmüştür. Konular ve bağlamlar aynı olsa dahi alınan yanıtlarda kişilik özelliklerinin payı es geçilemeyecek bir faktördür. Göç çalışmalarında boylamsal araştırmalar bir olgunun belirli bir zaman dilimi içerisindeki değişimlerini görmek açısından faydalıdır. Bu tarz çalışmalar alanyazında yer yer bulunabilse de bundan daha da ilginç bir veri oluşturabilecek olan aynı kişi/kişiler ile boylamsal bir çalışma yapmaktır. Bu sayede yaşadığı toplumun ve/veya yaşının/kuşağının getirdiklerini görmek ve değerlendirmek daha anlamlı olabilir.

Geliştirilecek politikalar bağlamında;

1. Yerleşik haldeki ancak geri dönüş temennisi içerisinde olan göçmenlerin Türkiye'ye dönebilmeleri ve haklarının kaybı söz konusu olmaması adına anlaşmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç. Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2007). Türk dış göçünün aşamaları: 1950'li yıllardan 2000'li yıllara. İçinde A. Kaya ve B. Şahin (Ed.). *Kökler ve Yollar-Türkiye'de Göç süreçleri* (ss. 1-18). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2024). *Bitmeyen göç. Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acar, E. (2023). 1960-1965 döneminde Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri. *TroyAcademy*, 8(1), 38-69.
- Akdemir, Ö. (2023). *Türkiye'de dış göç olgusunun Emirdağlı gurbetçiler örneğinde incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve değişme* (Vol. 2573). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Akman Dömbekci, H. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.
- Aktaş, M. T. (2014). Göç olgusu ekonomik kalkınmada itici güç olabilir mi?. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 37-48.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 127-176.
- Antimov, S. (2024). *Göç, yerel ötesilik ve müzik: Brüksel Emirdağlı topluluğu*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Aslan, A. (2021). İş gücü anlaşmasının altmışıncı yılında aidiyet ve ötekileştirilme arasında Almanyalı Türkler, *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(2), 96-120, <https://doi.org/10.52241/TJDS.2021.0026>

- Bakırtaş, T. ve Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Education Journal*, 18(3), 961-974.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramları* (I. Ağabeyoğlu-Tuncay, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bayraktarlı, İ. Y. (2018). Yurtdışında yaşayan Türklere yönelik eğitimde restorasyon - Almanya örneği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(19), 250-280.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (Prof. Dr. A. Arı, Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Boyce, C., and Neale, P. (2006). *Conducting in-depth interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input*. (Vol. 2). Watertown, MA: Pathfinder international.
- Çağırkan, B. (2017). Çokkültürlü toplumlarda kültür ve etnisite algısı: Ahıska Türkleri örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-21.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(24), 129-142.
- Çalışkan, B. (2014). 1953 Göçü sonrası Yücelcilerin memleket/Yugoslavya ve ana vatan/Türkiye algıları. *İnsan ve Toplum*, 4(8), 137-162.
- Cantekin, Ö. F. ve Taşbaş, F. R. (2022). Göç, maneviyat ve sosyo-kültürel uyumunun sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 139-153.

- Ceylan-Çapar, M. ve Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312.
- Coştu, Y. (2020). Euro-Türkler: Din ve kimlik. İçinde Y. Coşku (Ed.), *Göç ve Din Üzerine* (ss. 47-72). London: Transnational Press London.
- Değişgel, S. ve Özgürel, G. (2024). Almanya'da yaşayan Türklerin seyahat ve tatil tercihleri. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 241-265.
- Demirci, E. (2020). Dünya’da uluslararası işgücü hareketliliğinin belirleyicileri. [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi]. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü.
- Demirkan, B. (2011, Aralık). Göç ve Göç Psikolojisi. https://www.tavsiyee diyorum.com/makale_7838.htm
- Dilekli-Karatay, Z. ve Çilmi, M. (2024). Deprem sonrası yaşanan zorunlu göç ve istihdam problemi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı-), 314-333.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Ekin, N. (1970). Yurt-dışı işgücü istihdamının ekonomik ve sosyal analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 73-96.
- Ela-Özcan, E. D. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Elmas, F. (2013). Avrupa'daki Türkler. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı*, 535-553.
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide Fenomenoloji. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 159-166.
- Erder, S. (2006). *Refah toplumunda getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa’da Türkiye kökenli göçmenler ve ‘Euro-Turks-barometre’ araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (1), 108-148.

- Ergin, D. Y. (1995). 1. Ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 125-148.
- Erkal, M. E. (1986). Belçika ve Hollanda'daki Türk işgücü ve meseleleri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (21), 11-21.
- Erker, T. (1966). Dış ülkelere iş gücü akımı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 18, Pp. 85-104). Istanbul University.
- Erzan, R. ve Kirişçi, K. (2008). Introduction. In R. Erzan ve K. Kirişçi (Ed.), *Turkish Immigrants in the European Union: Determinants of Immigration and Integration* (pp. 1-11). Abingdon: Routledge.
- Faist, T. (2010). Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? In R. Bauböck and T. Faist (Ed.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* (pp. 9-34). Amsterdam University Press.
- Gelekçi, C. (2011). Avrupa'da yaşayan Türklere yönelik çifte vatandaşlık uygulamaları: Belçika örneği. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 123-146.
- Gelekçi, C. (2014). Uluslararası işgücü göçü kapsamında Belçika'da Türk nüfusunun oluşum süreci ve günümüzdeki durum. *V Türk Dünyası Sosyologlar Birliği Kongresi Materyalleri, Türk Dünyası Uluslararası Stratejinin Geliştirilmesi. Almatı: Kazakistan Sosyal Bilim İnsanları Derneği*, 320-329.
- Genel, M. (2014). Almanya'ya giden ilk Türk işçi göçünün Türk basınındaki izdüşümü "Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a". *Selçuk İletişim*, 8(3), 301-338.
- Göktuna-Yaylacı, F. (2012a). Belçika'daki Türklerin dil kullanımları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 63-88.
- Göktuna-Yaylacı, F. (2012b). *Belçika'da yaşayan Türklerin yörecilik anlayışları ve toplumsal iletişim süreçleri: Belçika'daki Emirdağlılar ve Posoflulara ilişkin bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gsir, S., Mandin, J. ve Mescoli, E. (2015). *Corridor Report on Belgium: The Case of Moroccan and Turkish Immigrants*. Florence: European University Institute.

- Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.
- Günay, E., Atılgan, D. ve Serin, E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-60.
- Günay, Ü. (2003). Göç, din ve değişme: Batı Avrupa'daki Türk işçileri örneği. *Bilimname*, 2003(3), 35-64.
- Güveli, A. (2019). 2.000 Aile Araştırması: Bazı sonuçlar ve gelecek araştırmalar için potansiyeli. *Journal Of Economy Culture and Society*, (60), 87-104.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (ss. 249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İnce, C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 2579-2615.
- IOM, (2023). Türkiye ve Kuzeybatı Suriye, Deprem Sonrası İyileşme ve Destek Faaliyetleri Raporu.
- Kafkas, E. T., Sarıms, İ. ve Şahin, O. (2014). *Uluslararası İş gücü anlaşmaları*. F. Aydın (Ed.), Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın No: 7.
- Karakaya, C. (2020). Avrupa'ya işçi göçünde uyum ve uyum sürecinin kuşaklararası değerlendirilmesi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(2), 116-133.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türkler: Misafir işçilikten Avrupa vatandaşlığına. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (19), 149-166.
- Kılıç, S. (2013). Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-6.

- Koç-Başaran, Y. (2019). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *The Journal of Academic Social Science*, 47(47), 480-495.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm öneriler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3).
- Koçal, A. V. (2023). *Avrupa'daki Türk göçmenlerin toplumsal uyum stratejileri ve sosyal ilişki ağları: İsveç örneği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktepe, M. (2008). *Emirdağ ilçesinden Belçika'ya olan göçler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koşar-Akçapar, Ş. (2007). Batı Avrupa'da yaşayan Türk 'İthal Gelinler' ve entegrasyon sorunları: Belçika örneği. İçinde A. Kaya ve B. Şahin (Ed.), *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri* (ss. 401-420). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurtural, S. (2023). Göçün insan toplum ülkeler üzerinde sosyal ve kültürel etkileri. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 10(35), 11-15.
- Maalouf, A. (2009). *Çivisi çıkmış dünya* (O. Türkay, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MacDonald, J. S., and MacDonald, L. D. (1964). Chain migration ethnic neighborhood formation and social networks. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 42(1), 82-97.
- Manço, A. (2000). Belçika'da Türklerin 40 yılı (1960-2000): Sorunlar, gelişmeler, değişimler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 119-133.
- Manço, A. (2002). Göçmen Türklerin Belçika eğitim sisteminde yeri. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-68.
- Manço, A. (2012). Genç Türkler: 1990/2011 gözlemleri vasıtasıyla Belçika'ya eklenmenin değerlendirilmesi, Almanya ve Türkiye ile mukayesesi. *IRFAM*.
- Michielsen, J., Willems, R., Nouwen, W., Jalhay, S., and Didden, J. (2013). *Promoting Integration for Migrant Domestic Workers in Belgium*. Ilo.

- Mutluer, M. ve Südaş, İ. (2008). Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye turizmine katkısı ve turizm eğilimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17(1-2), 27-34.
- Oğuz, B. (2022). *Belçika'da yaşayan üçüncü nesil Türk gençlerinde kimlik ve din*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onat-Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Oralış, M. (1993). Göçmen yazını içinde Aras Ören'in konumu. *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, (8), 109-122.
- Orhan-Tahralı, F. (2013). Belçika'daki Türk diasporasının medya ile etkileşimi üzerine bir izleyici çalışması. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgenç, Z. (2018). Sığınmacıların aile birleşimi hakkı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2).
- Pılandı, H. (2009). Avrupa ülkelerindeki Türklerin Türkçeyi kullanma ortamları, sürdürülebilirlik imkânları ve koruma bilinçleri. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 127-160.
- Sağdıç, E. (2022). Belçika'da Türk Diasporası. *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*(5), 33-44.
- Şahbaz, H. (2021). Emirdağ ilçesinde yaşayanları göçe zorlayan temel sebepler. *Asia Minor Studies*, (2), 852-870.
- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 103-134.
- Şahin-Kütük, B. (2012). Almanya'daki etnik ekonomilere işçi göçü olarak ulus ötesi evlilikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 173-190.

- Şahin-Kütük, B. (2015). Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçünün sosyolojik çalışmalara yansımaları. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*, (52), 609-654.
- Şahin, O. ve Özdek, A. (2023). Ulusötesi göç, kimlik ve aidiyet: İsveç Alevileri örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(44), 1727-1751.
- Sinin, S. (2023). Tarihsel süreçte göç olgusu ve göç kuramları üzerine genel bir değerlendirme. *Tarih Alanında Seçme Yazılar-VI*, 31.
- Smith, R. (2005). *Mexican New York: Transnational lives of new immigrants*. Univ of California Press.
- Soytürk, M. (2012). Türkiye'den Avusturya'ya işgücü göçü. *Turkish Studies*, 7(3), 2313-2328.
- Suğanlı, M. (2003). Almanya'da yaşayan ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda hesabı bulunan Türklerin sosyo-ekonomik yapısı ve işçi dövizleri. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Yeterlilik Sınavı), Ankara*.
- T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı. (2011, Ekim). Avrupa'da yaşayan Türkler: Yaz tatili döneminde Türkiye'ye gelen Türkler örneği saha araştırması, Ankara.https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/kitaplar_pdf/Avrupada_yasayan_turkleranketi.pdf
- Tamer, M. (2020a). Göç, göçün nedenleri ve uluslararası göç üzerine kavramsal bir analiz. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7(60), 2808-2818.
- Tamer, M. (2020b). Uluslararası göç ve teorileri. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(8), 274-282.
- Terzi, E. K. (2024). *Avusturya'ya Emek Göçü: Misafir İşçiler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Timmerman, C., Vanderwaeren, E., and Crul, M. (2003). The second generation in Belgium. *International migration review*, 37(4), 1065-1090.

Tinas, R., Kartal, Z., Dağdemir, Ö. ve Gürbüz, H. (2023). Emirdağ ilçesinden Avrupa'ya göçte bağlayıcı sosyal sermayenin işlevselliği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 85-103.

Türk Dil Kurumu.

Tutar, H. (2023). Nitel araştırma deseni belirleme ölçütleri ve gerekçelendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 334-355.

Uslu-Ak, B. (2021). Göç kavramı ve kuramları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(72), 1749-1758. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2579>

Ustabulut, M. Y., Boylu, E. ve Başar, U. (2022). Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerinin göçmen entegrasyon politikalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Bilig*, (103), 1-30. <https://doi.org/10.12995/bilig.10301>

Uysal, A. (2015). Londra'daki Türklerde Aidiyet ve Mekân İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, (30), 61-78.

Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

Yaman, G. (2012). *Evlilik yoluyla Afyon-Emirdağ'dan Belçika'ya gerçekleşen göçler ve yaşanan süreçler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaman, G. (2014). Göçmen ilişkiler ağının ulusötesi göçe etkisi: Belçika'daki Emirdağlılar örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 21(21), 281-299.

Yasa, İ. (2011). Dış Göçler ve “Alamancı Aile”. *İstanbul Journal of Sociological Studies* (17), 82.

Yaşar, İ. (2019). *Almanya'da yaşayan Türkler'in Türkiye'ye yönelik tatil tercihlerini etkileyen faktörler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

Yavuz, A. ve Aslan, A. F. (2024, Temmuz 26). Emirdağ Belçikalıların Damak Tadını Değiştirdi. Afyon Türkeli Gazetesi.

<https://www.afyonturkeligazetesi.com/emirdaglilar-belcikalilarin-damak-tadini-degistirdi/74024>

- Yavuz, S. (2013). Göç, entegrasyon ve din: Avrupa'da yaşayan Türkler bağlamında bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 6(26).
- Yıldız, F. (2022). Hollanda örneğinde Türkiye'den Avrupa ülkelerine işgücü göçü. *Muhakeme Dergisi*, 5(1), 25-33.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.
- Yılmaz, E. G., (2021). Uluslararası göç ve insani gelişmişlik endeksi nedensellik analizi. İçinde Ş. Karabulut (Ed.), *Ampirik Yöntemlerle İktisadi, Mali ve Finansal Uygulamalar* (ss.165-187), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, G. G. (2017). Avrupa'da yaşayan Türkiyelilere dair gurbetçi ve Almancı söylemlerinin yeniden düşünülmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1473-1490.

İNTERNET KAYNAKLARI

http-1: <https://www.milligazete.com.tr/haber/17632781/fas-ve-azerbaycan-cesitli-alanlarda-5-anlasma-ve-mutabakat-zapti-imzaladi> (Erişim tarihi: 21.01.2024)

http-2: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyede-isci-bulamadi-cinden-getiriyor-9143586> (Erişim tarihi: 21.01.2024)

http-3: <https://www.emirdag.gen.tr/haber/herseyi-koetue-ahmet-baslatti-5793> (Erişim tarihi: 21.01.2024)

http-4: <https://www.emirdag.gen.tr/haber/avrupada-yabanciyiz-tuerkiyede-gavurcu-1482> (Erişim tarihi: 05.03.2024)

EKLER

EK-1

Görüşme Soruları

Bu çalışma, “Göçün 60. yılında Belçika’da Yaşayan Emirdağlılar: Kültürel Kimlik Dönüşümleri” başlıklı Sosyal Bilimler alanında bir çalışma olup, Belçika’da yaşayan Emirdağlıları göçün 60. yılında uyum, anavatan algısı, tatil tercihleri, kültürel kimliklerindeki değişimler ve yatırım tercihleri gibi konularda inceleyip, değerlendirmeye alıp elde edilen bulguları kuşaklar arası farkları gözetecek şekilde sosyolojik açıdan tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılması tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmede yöneltilecek sorular aşağıda sıralanmıştır.

Demografik sorular

Yaş:

Köken (veya kendini nasıl tanımlıyor):

Eğitim durumu:

Meslek:

Çalışma hayatı içerisinde mi?:

Medeni hali:

Çocuk var mı, sayısı?:

Gelir durumu (kendi tanımı ile):

Kültürel Kimliklerinde Dönüşüm

Uyum entegrasyon- Belçika'ya yerleşmiş Emirdağlı göçmenlerin Belçika'da yaşadıkları süre boyunca oraya uyum sağlama düzeyleri ve entegrasyon süreçleri nasıldır? Bu düzeylerde ve süreçlerin işleyişinde kuşaklar bazında bir farklılık görülmekte midir?

1. Belçika'da örgün eğitim içerisinde bulundunuz mu? Evet ise, kaç yıl ve hangi eğitim düzeylerinde bulundunuz?
2. Çalışıyor musunuz?
3. Sizin için sosyalleşmek ne anlama gelir, sosyalleşmek için kimlerle birlikte neler yapar, hangi mekanları tercih edersiniz?
4. Yaşadığınız devlete vergi ödüyor musunuz?
5. Belçika haber kanallarını takip ediyor musunuz? Ediyorsanız bunun sıklığı nedir?
6. Belçika gündemi ile ilgili sosyal çevrenizde ve sosyal medya üzerinde paylaşımlarda bulunuyor musunuz?
7. Belçika'da oy kullanıyor musunuz? Hangi görüşü destekliyorsunuz?
8. Türkiye'de bulunduğunuz sürece çevrenizle iletişiminizi nasıl sağlıyorsunuz?
9. Evinize kimleri davet edersiniz?
10. Cami sizin için ne anlama geliyor ve camilere ne sıklıkla gidiyorsunuz? Orada ibadet dışında vakit geçiriyor musunuz?
11. Yaşadığınız bölgede hâkim olan dile vakıf mısınız? Günlük hayatta hangi dili kullanmayı tercih ediyorsunuz? Ev içerisinde konuşulan dil hangisi? (Belçika'da konuşulan dillere hâkim misiniz? Hâkim iseniz hangilerine? Evinizde bu dillerden birini kullanmayı tercih ediyor musunuz?)
12. Devlet dairelerine veya diğer mekanlara gittiğinizde dil sizin için bir problem oluyor mu? Destek olması için dil bilen birilerine ihtiyaç duyuyor musunuz?
13. Sosyal çevreniz hangi etnik ve milli kimlikteki bireylerden oluşuyor?
14. Yeni tanıştığınız insanların etnik, milli ve dini kimliklerinin ne olduğu sizin için bir önem taşıyor mu?
15. Belçika'da kutlanan bayram ve özel günlere dahil oluyor musunuz? Bu kutlamaları evlerinizde kendi aranızda yapıyor musunuz? (Belçika vatandaşları için organize edilen etkinliklere dahil oluyor musunuz?)
16. Evinizde ne gibi yemekler yapılıyor? Belçika mutfağını genel damak tadınıza uygun olarak tanımlar mısınız?

17. Emirdağlı olarak kültürünüzdeki örf ve adetler nelerdir? Bunların hangilerini uyguluyorsunuz?
18. Çoğunluğunun Hristiyan inancına bağlı olduğu bir ülkede yaşamak size olumlu veya olumsuz bir şey hissettiriyor mu? Bunun sizin için bir önemi var mı?

Anavatan algısı- Belçika'ya yerleşmiş Emirdağlı göçmenlerin anavatan algısı nasıldır? Algısal, düşünsel ve hissiyat bakımından kuşaklar bazında bir farklılık görülmekte midir?

1. Anavatan sizin için ne ifade ediyor?
2. Türkiye'ye ne sıklıkla geliyorsunuz ve bu sıklık sizin için yeterli mi? İmkân olsaydı- daha az veya daha çok gelmek ister miydiniz? (Türkiye'ye geldiğinizde plan programınız nasıl oluyor, nereye/nerelere gidiyorsunuz? Türkiye ziyaretinizde Emirdağ'a uğramak sizin için ne derece önemli?)
3. Türkiye'deki seçimler sizin için ne anlama geliyor? Türkiye'deki seçimlere katılıyor musunuz?
4. Yakın veya uzak gelecekte Türkiye'ye temelli dönüş düşünceniz var mı?
5. Belçika'da yaşıyorken/yaşıyor olmakla ilgili bir gurbet hissiniz var mı?
6. Belçika'da yaşamayı sürdürme nedeniniz nedir? Fırsatınız olsa ve sizi buraya zorunlu kılan nedenleriniz (şayet varsa) ortadan kalksa Türkiye'ye dönmeyi ister miydiniz?
7. Belçika'da yaşıyor olmanızla ilgili "iyi ki" diyor musunuz?
8. Türkiye gündemini takip ediyor musunuz? Evet ise-Hangi mecra/kanallardan/hangi sıklıkta?
9. Türkiye gündemi ile ilgili sosyal çevrenizde veya sosyal medya üzerinden paylaşımlarda bulunuyor musunuz?

Tatil tercihleri- Belçika'ya yerleşmiş Emirdağlı göçmenlerin tatil tercihleri nasıldır ve tatil tercihlerinde yıllar içerisinde herhangi bir değişim meydana gelmiş midir? Tatil tercihleri ve tercihlerin değişimi noktasında kuşaklar bazında bir farklılık görülmekte midir?

1. Tatil sizin için ne anlama geliyor? (Ziyaret, akraba buluşması, dinlenme, seyahat, yeni yerler ve kültürler tanıma vs.)

2. Yıl içerisinde ne kadar tatil imkânınız oluyor? (Gün-ay?) Tatil vakitlerinizi nasıl değerlendirdiğinizden biraz bahseder misiniz?
3. Türkiye, tatilleriniz için vazgeçilmez bir rota mıdır? Türkiye'ye geldiğiniz zamanlardaki gezi planlarınıza örnek verebilir misiniz?
4. Schengen ülkelerine dahil olmak sizin için bir şey ifade ediyor mu? Ne gibi faydaları olduğunu düşünüyorsunuz?
5. Türkiye dışında bir ülkede bulundunuz mu? Hangi ülke?

Kültürel kimlikler- Belçika'ya yerleşmiş Emirdağlı göçmenlerin kültürel kimlikleri nasıl şekillenmiştir? Kültürel kimliklerinin güncel hallerinde ve şekillenme aşamalarında kuşaklar bazında bir farklılık görülmekte midir?

1. Ne tür ve hangi dilde müzikler dinlersiniz?
2. Evinizde ne tür yemekler yaparsınız veya yemeyi tercih edersiniz?
3. Din sizin için ne anlama geliyor ve hayatınızdaki yeri nedir? (Manevi duygular vs. ibadetler)
4. Kendinizi dindar olarak tanımlar mısınız? Belçika'da yaşıyor olmanın dini kimliğinizi olumlu veya olumsuz yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?
5. Gayrimüslim biri ile arkadaşlık etmeyi tercih eder miydiniz?
6. Kilise, Sinagog vb. gibi cami dışındaki ibadet yerlerinde bulundunuz mu?
7. Düğünlere, cenazelere, çocuk tebriklerine katılır mısınız? Bunlar sizin için olmazsa olmaz eylemler midir? Hiç kaçırmam diyebilir misiniz?
8. Evli misiniz? Eşiniz nereli? Severek/tanıyarak olan bir evlilik mi, görücü usulü mü? Eşinizle nerede tanıştınız?
9. Belçika kökenli biri ile evlenmek sizin için ne ifade ediyor? Evlilik için Emirdağ'dan bir eş adayı seçmek sizin için ne anlam ifade ediyor? Sizce evleneceğiniz kişinin Türk olması, Müslüman olması, Emirdağlı olması ne derece önemli? Kendi evliliğinizde bu koşullar gözetildi mi/gözetilecek mi? / Çocuklarınızın evlilikleri ile ilgili görüşlerinizden bahseder misiniz? Onların evlilikleri ile ilgili nasıl hayalleriniz var?
10. Ev işlerini yaparken eşinizden yardım alıyor musunuz? Evli değilse- Evlilikte iş paylaşımı hakkında ne düşünüyorsunuz?

11. Yemekleri evde mi yemeyi tercih edersiniz dışarıda mı? Dışarıda yediğinizde ne tarz yemekler veya mekanlar tercih edersiniz? (Alkol, domuz eti tüketiyor musunuz? Tüketmiyorsanız şayet bunun sebebi nedir?

Ekonomi, tasarruf, yatırım, birikim: Belçika'ya yerleşmiş Emirdağlı göçmenlerin maddi anlamda tasarruf yöntemleri nasıldır? Maddi anlamda harcama ve biriktirme noktalarında kuşaklar arası farklılıklar bulunmakta mıdır?

1. Birikim yapıyor musunuz? Yapıyorsanız bunu nerede ve ne zaman kullanmak için yapıyorsunuz?
2. Yatırım yapıyor musunuz? Yatırımlarınızın şekli nedir (borsa, gayrimenkul, araba...)? Yatırımlarınızı hangi ülkede yapıyorsunuz?
3. Türkiye'de bir eve ya da arabaya sahip misiniz? Onlara sahip olmak sizin için ne anlama geliyor?
4. Türkiye'de yaptığınız yatırımların sebebi nedir biraz bahseder misiniz? Sizce bu yatırımlarınızın arka planında Türkiye'ye bir gün dönüş yapma düşüncesi yatıyor mu?
5. Belçika'da sahip olduğunuz ev-araba-arsa var mı?

EK-2
GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Araştırma Gönüllü Katılım Formu

Bu çalışma, “Göçün 60. yılında Belçika’da Yaşayan Emirdağlılar (Değişen Kimlikler, Anavatan Algıları ve Tatil Tercihleri Üzerine Bir Çalışma)” başlıklı bir saha araştırması olup, çalışma Türkiye’den Belçika’ya işçi göçüyle yerleşen Emirdağlıların göçün 60. yılında kimlik, aidiyet, anavatan algısı ve tatil tercihlerinin nasıl şekillendiğini birebir derinlemesine görüşmeler yoluyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, Ceren Nisa Özel tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile Belçika’da yaşamakta olan Emirdağlıların göçün 60. yılındaki fikirleri, algıları ve tercihleri ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, nitel bir araştırma yürütülecek olup, yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak sizden öğrense esasına dayalı ses kayıtlama yoluyla veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz, bu araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, kişisel kimliğinizi açığa çıkarmayacak bir şekilde araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstenmeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler telefon ve bilgisayar ortamında depolama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde belli bir süre için arşivlenecek sonrasında imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Ceren Nisa Özel'e yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Ceren Nisa Özel

Adres: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Türkiye

—

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

EK-3

ETİK KURUL KARAR BELGESİ

Evrak Kayıt Tarihi: 16.04.2024

Protokol No: 721580

Tarih: 08.05.2024

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Göçün 60. Yılında Belçika'da Yaşayan Emirdağlılar (Değişen Kimlikler, Anavatan Algıları ve Tatil Tercihleri Üzerine Bir Çalışma)
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI
TEZ YAZARI:	Ceren Nisa ÖZEL
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

ÖZ GEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Ceren Nisa Özel

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Bilgileri:

- 2023-2025, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
- 2015-2020, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji (%100 İngilizce)
- 2015-2020, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji (%100 İngilizce)